

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Наукова бібліотека
Центр дослідження історії Поділля

О.М. Завальнюк, В.С. Прокопчук, А.П. Гаврищук

**Кам'янець-Подільський державний учительський інститут
у роки Великої Вітчизняної війни**

Кам'янець-Подільський
2010

ББК

УДК

Науковий редактор – Л.В. Баженов, доктор історичних наук, професор

Рецензенти – П.І. Свідер, доктор філологічних наук, професор
С.В. Трубчанінов, кандидат історичних наук,
доцент

Бібліографічні редактори – Є.П. Сільвеструк, Н.О. Козак

Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 3 від 1 квітня 2010 р.)

Завальнюк О.М.

Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни: дослідження , документи і матеріали, спогади / О.М. Завальнюк, В.С. Прокопчук, А.П. Гаврищук; Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наукова бібліотека, Центр дослідження історії Поділля. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. – с.: іл.

Праця присвячена боротьбі студентів та викладачів Кам'янець-Подільського державного учительського інституту з фашизмом у роки Великої Вітчизняної війни як на фронтах, так і в окупованому Кам'янці-Подільському.

ЗМІСТ

Передмова

Напередодні

В окупованому Кам'янці-Подільському

На фронтах Великої Вітчизняної

Переможці

Юхим Йосипович Альперін

Степан Федорович Ананьїн

Микола Кирилович Анісімов

Володимир Панкратович Анцут

Василь Іванович Бойко

Михайло Якимович Брицин

Семен Єфремович Вайнтруб

Федір Максимович Ганенко

Євгенія Мойсеївна Гінзбург

Іван Юхимович Гнатенко

Сергій Михайлович Давидчук

Євген Феоктистович Єлінецький

Онисим Михайлович Жук

Іван Корнійович Загинайло

Іван Степанович Зеленюк

Марія Марківна Землінська

Іван Вікторович Івах

Семен Іванович Камишан

Віктор Михайлович Качур

Леонід Антонович Коваленко

Костянтин Степанович Константинов

Володимир Георгійович Кулаєв

Олексій Степанович Кучерук

Борис Михайлович Кушнір

Борис Романович Ліпман

Марія Яківна Лобановська

Олексій Васильович Лягін

Микита Миколайович Магден
Олександр Семенович Маруняк
Дмитро Іванович Марченко
Іван Ананійович Мотенко
Лука Григорович Ништа
Олександр Костянтинівич Носов
Петро Андрійович Родін
Віктор Миколайович Савронь
Валентин Мусійович Сапун
Полікарп Іванович Свідер
Михайло Йосипович Семиліт
Микола Андрійович Скорський
Василь Петрович Скрипко
Михайло Петрович Стефанцев
Юрій Михайлович Тарасов
Віктор Іванович Тищенко
Йосип Іванович Токар
Валентин Іванович Трошенюк
Іван Спиридонович Філімонов
Овсій Григорович Фінгерман
Валентина Петрівна Хохель (Россо)
Борис Васильович Хричиюк
Дмитро Якович Цвіркун
Семен Митрофанович Циганівський
Павло Андрійович Цикра
Степан Степанович Шестакевич
Іван Миколайович Щербина
Олександр Трифонович Щур
Іван Степанович Юрчишин
Володимир Іванович Яськов

Згадують ветерани

Михайло Якимович Брицин
Жук Онисим Михайлович

Борис Михайлович Кушнір, гвардії рядовий, мінометник

Носов Олександр Костянтинівич, полковник, ветеран Великої Вітчизняної війни, учасник битви за Дніпро

Сірко Віктор Георгійович, полковник у відставці, учасник бойових дій, інвалід I-ї групи, 1921 року народження, м. Кривий Ріг

Хохель Валентина Петрівна Спогади про пережите

Документи і матеріали

Мовою світлин

Бібліографія

Передмова

Це наукове дослідження здійснене явно із запізненням, адже з часу перемоги над фашистською Німеччиною минуло 65 років. Відійшли у вічність фронтовики, а з ними спогади про бойову звитягу – документи надзвичайної ваги.

Задум цього проекту в першу чергу обумовлений відчуттям втраченого часу й почуттям відповідальності нинішнього покоління науковців за повноту і об'єктивність висвітлення подій Великої Вітчизняної війни. Та й автори цього дослідження психологічно були готові до такого пошуку, адже вирости на героїзмі й патріотизмі повоєнної пори, у своїх родинах мали фронтовиків, зазнали непоправних втрат: у кого війна забрала дідуся, у кого батька, дядька чи інших родичів. Наше покоління росло виключно на іграх у війну - боротьбу «наших» і «німців», із саморобними пістолетами, автоматами не тільки тренувало м'язи, а й навчалось вибудовувати логіку дій, приймати рішення, організувати їх виконання. Тодішній патріотизм – любов до Батьківщини, готовність її захистити від будь-якого ворога – був не уявним, а конкретним, ні в кого не виникало питання йти в армію чи ні...

Особливість нашої доби полягає в тому, що відкритий в архівах, бібліотеках джерельний ресурс дає можливість глянути на події минулої війни зусібіч, побачити реальний внесок різних сил в боротьбу з фашизмом, а отже відобразити його об'єктивно, поза політичним, ідеологічним впливом. У той же час дехто із запопадливих «оновлювачів» історії, висуваючи на перший план невідомі або маловідомі події, цим самим применшує героїзм народу, його армії в боротьбі з ворогом. Автори прагнули до неупередженого погляду на події більш ніж піввікової давнини, віддаючи належне всім учасникам боротьби з нацизмом.

Книга включила нарис про участь викладачів і студентів учительського інституту у Великій Вітчизняній війні, довідки про всіх учасників бойових дій, які згодом працювали

в нашому ВНЗ, добірку документів, спогадів ветеранів, фотографій, аби задокументувати цю одну із важливих і болючих сторінок історії нашого університету. Видання доповнює бібліографічна довідка про наукові видання, статті, публікації, що стосуються вказаного періоду. Однак матеріалів про участь у бойових діях окремих викладачів університету, на жаль, віднайти не вдалося. Автори будуть вдячні всім, хто надасть будь-яку інформацію та матеріали з даного питання, вони будуть враховані в наступному доповненому виданні цієї книги.

Автори сердечно дякують за співпрацю в підготовці видання ветеранам Великої Вітчизняної війни – колишнім викладачам М.Я. Брицину, О.М. Жуку, Б.М. Кушніру,

Б.Р. Ліпману, О.К. Носову, П.І. Свідеру, В.П. Россо, які своїми спогадами, порадами, консультаціями сприяли фактологічному наповненню книги, а також Д.В. Дмитрук, С.О. Кантлін, Є.П. Сільвеструк, Н.О. Козак, Ю.В. Олійнику за сприяння в її підготовці.

Напередодні

У прикордонному Кам'янці-Подільському відчуття війни не покидало жителів з кінця 20-х рр. Цьому у значній мірі сприяли засоби масової інформації, а також структури, що займалися пропагандою і агітацією. Стан тривоги і страху викликала «робота» карально-репресивних органів. Розстріляних ховали спочатку в східній частині руськофільваровецького цвинтаря, а в 1937-1938 рр. – на східній окраїні міста і в районі хутора Загальського, де таємно було поховано близько 3 тис. репресованих.¹ Процес у справі надуманої «Спілки визволення України», згодом – «Польської організації військової» та інші щоразу виривали з рядів кам'янчан та жителів області все нові і нові жертви...

Хвиля за хвилею йшли так звані «чистки». Скажімо, 22 березня 1932 року, по відношенню до людей чисто мирної професії, далеких від будь-яких таємниць, оборонних справ бібліотекарів Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання Й.Ф. Ленартовича і Л.Г. Белінської комісія з чистки радпарату Кам'янець-Подільського району прийняла рішення «знять с работы по 2-ой категории и воспретить какою-либо работу (даже черную) в погранполосе. В других местностях сроком на 3 года воспретить занимать какие-либо должности в научных и учебных заведениях».² За цим приписом вони не тільки звільнялись з посад, а й мали терміново переселитися за межі стокілометрової зони. 1936 року почалася депортація поляків, і навіть – українців-католиків, але вже далі, до Казахстану...

1935 року в Кам'янці-Подільському була закрита низка інститутів і технікумів, у тому числі Кам'янець-Подільський державний педінститут, приміщення передали військовим, а викладачів і студентів направили на роботу і навчання до більш віддалених від кордону вищих навчальних закладів. Із-за відсутності випусків учителів та за умови інтенсивних чисток, репресій регіон досить скоро відчув серйозну кадрову проблему. Заарештований 20 листопада 1937 року нарком освіти УРСР В.П. Затонський на допиті свідчив, що в результаті «атестації» тільки в одній Вінницькій області «більше 1000 вчителів були викинуті зі шкіл», а тому в Україні склався «колосальний недохват учителів і відставання від темпів росту шкільної мережі», зокрема для середніх класів на той час не вистачало 5000 педагогів.³

Зважаючи на це, уряд вимушений був відступити від раніш прийнятого рішення і 1939 року відкрити в Кам'янці-Подільському учительський інститут з дворічним терміном навчання. Навчальний заклад був розміщений на Польських фільварках, у приміщенні середньої школи №3 по вул. Ворошилова, 36. Запрацювали 2 факультети – історичний і мовно-літературний з українським і російським відділеннями. Останнє появилось після прийняття Раднаркомом УРСР і ЦК КП(б)У постанови «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» від 20 квітня 1938 року. Згаданий документ став потужним каталізатором зросійщення української школи, в якій з 1 вересня 1938 вводилося обов'язкове викладання російської мови як предмету з II класу. У змінених навчальних планах на її вивчення відводилося 10 годин в початковій і 27 — у неповній і середній школах. Уряд і республіканський ЦК компартії зобов'язав наркомат освіти переглянути навчальні плани педшкіл, педагогічних інститутів, державних університетів з метою введення по всіх відділах і факультетах викладання російської мови.⁴ Тому Кам'янець-Подільський учительський інститут з першого року здійснив набір, крім істориків і українських філологів, ще й російськомовної групи. На 1 вересня 1940 року на мовно-літературному факультеті вже навчалось 114 російських філологів – 40 відсотків складу факультету. А загалом на той час в закладі нараховувалося 482 студенти.⁵

Новостворений інститут зразу ж зіткнувся з комплексом проблем. Матеріальна база не задовільняла й мінімальних потреб – не вистачало аудиторного фонду, не було актового залу, гуртожиток і їдальня знаходились у центрі міста. Наново формувалася бібліотека: книги закуплялися в приватних осіб, букіністичних магазинах, замовлялися в різних видавництвах і, в першу чергу, – праці К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна і Й. Сталіна. На 1 січня 1941 року, за свідченням завідувачої бібліотекою Боровикової, було зібрано близько тисячі праць класиків марксизму-ленінізму.⁶ І все ж у звіті про роботу

інституту в першому семестрі 1940-1941 навчального року, задресованому шкільному відділу Кам'янець-Подільського обласного партійного комітету, відверто зазначалося, що «бібліотека інституту бідна, різних книжок з підручниками за звітний період 10678, брошур – 9262 шт.»⁷ Найболючішою була недостатня забезпеченість підручниками.

Не менш гострою була кадрова проблема. Викладачів доводилося брати з числа випускників університетів, учителів Кам'янець-Подільських міських шкіл, які, нажаль, не мали ґрунтовної науково-методичної підготовки і досвіду. Директор Музичук спирався, насамперед, на своїх заступників Т.Л. Нивкипілого та М.Ю. Короля, деканів С.К. Сітак, Ривкіну, завідуючого кафедрою марксизму-ленінізму А.А. Рубашевського, викладачів О.І. Кільчевського, Т.Я. Лабзіну, Л.Я. Лаврика, М.М. Магдена, В.П. Ручко, П.А. Цикру,⁸

Не раз на різних зібраннях розглядалися питання якості викладання, намічались заходи щодо удосконалення роботи з студентами як лекційної, семінарської, так і виховної. А вона організовувалася через систему радянських інституцій – партійний осередок, комсомольську організацію, яку очолював Попіль, інститутську стінгазету (Зільбергер), первинну організацію ТСО (Ковальчук).⁹ Інститут придбав звуковідтворювальний кіноапарат, і з січня 1941 року у вихідні дні студенти переглядали кінострічки «Семеро смелых», «Гражданин» та інші.¹⁰ Велика увага приділялася зміцненню трудової дисципліни. Про зростаючу жорсткість вимог до неї може свідчити факт, що старший викладач Мишко, який запізнився на роботу на 18 хвилин, методист заочного відділення Пінчук і картотекар Доброшинська – на 5-10 отримали адміністративні стягнення, а викладач Горобець за спізнення на лекцію на 30 хвилин був відданий під суд. З посади був звільнений Г.І. Ткач.¹¹

Відчутного удару по тогочасному студентству завдала постанова Раднаркому СРСР від 2 жовтня 1940 року «Про встановлення платності навчання в старших класах середніх шкіл і у вищих учбових закладах СРСР і про зміну порядку призначення стипендій». Неплатоспроможна молодь вимушено покидала навчання. За два місяці відсів студентів склав 110 осіб. Станом на 1 січня 1941 року склад факультетів був таким:¹²

Факультети	Студентів		Відсіялося
	на 1.09.1940	на 1.01.1941	
Історичний	192	147	45
Мовно-літературний	290	225	65
- українське відділення	176	129	47
- російське	114	96	18
Разом	482	372	110

Склали заліки та екзамени з усіх дисциплін 254 студенти – 68 відсотків від загального складу.¹³

Дирекція інституту порушила перед Наркомосом УРСР питання про відкриття фізико-математичного факультету і з часом отримала позитивне рішення. Працюючи перспективно, вже 24 квітня 1941 року директор Музичук задресував Кам'янець-Подільському обкому КП(б)У доповідну записку з проханням замінити діючий навчальний корпус інституту по вул. Ворошилова на колишнє шкільне приміщення по вул. Шевченка, зайняте військовою частиною (Додаток №4). При цьому мотивував, що це розв'язало б низку питань – дало можливість забезпечити всі 13 груп окремими аудиторіями, спортзалом, створити навчальні кабінети, територіально наблизити студентів до гуртожитку і їдальні, міської бібліотеки.¹⁴ Однак втілити в життя задум вже не вдалося.

Друга світова війна набирала обертів, нацистська Німеччина розширювала експансію, наближаючись до радянських кордонів. Через це, за вказівкою влади в інституті посилювалася військово-фізкультурна, оборонно-патріотична робота. Діяли добровільні організації ТСО Авіахіму, МОДР, Червоний хрест. Навчальний план з військової підготовки був повністю виконаний. Прослухали курс і здали норми на значок ППХО I ст. 95 відсотків студентів першого курсу і всі другокурсники. Чотири групи студентів готувалися до здачі норм на значок “Ворошиловський стрілок” I ст. Із числа тих, хто ці норми склав, була сформована група значківців з 15 осіб для підготовки ворошиловських ручних кулеметників. Із-за відсутності спортзалу діяли лише 2 спортивних секції – гімнастів і штангістів, які успішно брали участь у міських та обласних змаганнях. Студенти, по мірі готовності, складали норми на значок ГПО I ст.¹⁵ Дівчата опановували основи медицини у 2 групах медсестер (32 студентки), одна з них у січні 1941 року пройшла практику в лікарні і в березні дівчата отримали посвідчення медичних сестер. Було створено і три групи самозахисту.¹⁶

Війна увірвалася в інститутське життя в розпал літньої сесії і складання випускниками (а їх налічувалося 199) державних іспитів. У складі державних екзаменаційних комісій історію стародавнього світу приймав екзаменатор М.І. Літвінов, історію середніх віків – П.А. Цикра, основи марксизму-ленінізму — А.А. Рубашевський, українську мову – О.І. Кільчевський, українську літературу – С.К. Сітак. ДЕК очолювали П.І. Крейціс і А.А. Рубашевський. Всі жили очікуванням літнього відпочинку, будували райдужні плани... Їх перервали ранкові бомбування різних міських об'єктів, які здійснили німецькі літаки.

Тодішній студент I курсу мовно-літературного факультету (нині доктор філологічних наук, професор) Полікарп Іванович Свідер згадує: «Викладачі і студенти зібралися в коридорі інституту на Польських фільварках, слухали виступ по радіо наркома закордонних справ В.М. Молотова. Ми мовчали. Усіх охопило жахливе почуття. Почули страшне слово – «війна».¹⁷

В окупованому Кам'янці-Подільському

22 червня 1941 року Указом Президії Верховної Ради СРСР у ряді місцевостей країни було оголошено воєнне становище і мобілізацію військовозобов'язаних 1905-1918 років народження.¹⁸ Тому у вищих навчальних закладах державні й семестрові іспити довелося прискорювати, деякі студенти та випускники йшли до діючої армії прямо з екзаменів. Місто піддавалося бомбуванню, до боротьби з десантами та ворожою агентурою став інститутський винищувальний загін. Добровольцями на фронт пішли дівчата Є. Андрейцева, Н. Білик, Н. Бега, Г. Вітряна, Г. Заїнчуковська, О.Кузнецова. Студентка Ганна Заїнчуковська і Галина Вітряна в складі медсанбату вже в перші липневі дні опинилися в центрі бойових дій, під час переправи через Дністер біля сіл Бабшин і Гринчук попали під обстріл ворожих літаків, врятували життя трьом пораненим червоноармійцям.¹⁹

На початку липня війська лівого флангу Південно-Західного фронту, зокрема 6-а, 12-а і 16-а армії, опинилися у важкому становищі. У зв'язку з виходом великої танкової групи 6-ої німецької армії з району Бердичева до Умані і наступом 11-ої німецької і 3-ої румунської армій в напрямку Могилева – Подільського – Первомайська над ними нависла загроза оточення. Командування віддало наказ про відхід на новий рубіж – Біла Церква – Гайсин – Кам'янка. Тому 9 липня Кам'янець-Подільський покинули останні радянські військові підрозділи, а 10-го в місто ввійшли угорські війська.²⁰

Вже 17 липня 1941 р. Гітлер призначив Альфреда Розенберга рейхсміністром окупованих східних територій. Почалося формування адміністративно-територіальних одиниць, окупаційних органів влади. Кам'янець-Подільська область та південні райони Мінської і Брестської областей Білорусії, Рівенська, Волинська, частина Тернопільської і Вінницької областей увійшли до складу генеральної округи «Волинь-Поділля» на чолі з генерал-комісаром Генріхом Шене. Генеральна округа в свою чергу була структурована на 24 гебітскомсаріати, які об'єднали 132 райони. До Кам'янець-Подільського окружного комісаріату ввійшли Кам'янець-Подільський, Староушицький, Орининський, Смотрицький і Чемеровецький райони. Його очолив гебітскомісар Райндль.²¹

Паралельно українські органи влади намагалися сформувати ОУН, направивши на окуповані території свої похідні групи. 29 липня 1941 року обласний провід ОУН створив Кам'янець-Подільську обласну управу, до якої ввійшли М. Козак, О. Лисак, Д. Притуляк, Л.Сваричевський та інші, обласну міліцію на чолі з В. Зброжиком, намагався сформувати міські, районні, а в колишніх повітових центрах-окружні управи (експозитури).²² На приміщення держустанов з'явилася українська символіка – тризуб, синьо-жовті прапори. Зажеврила надія на українське державне й культурне відродження.

На цій хвилі група місцевої освітянської інтелігенції, зокрема завідуючий обласним (згодом окружним) відділом освіти Г.І. Ткач, до війни викладач учительського інституту, його заступник І.М. Бондаренко, колишній завкафедрою української мови учительського інституту, з липня по вересень – завідуючий Кам'янець-Подільським міським відділом освіти О.І. Кільчевський, добилися відкриття в Кам'янці-Подільському інституту народної освіти. Його очолив колишній випускник Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, директор середньої школи №2, викладач географії та історії і, за спогадом доньки Нінель Бондаренко, певний час директор педшколи Іван Миколайович Бондаренко. Кафедрою української мови завідував О.І. Кільчевський. 28 вересня 1941 року газета «Подільський голос» повідомила про початок роботи інституту, який набирив студентів на факультети лінгвістики (український та німецький відділи), історико-географічний та фізико-математичний.²³

12 жовтня газета «Український голос» вмістила оголошення про прийом до інституту осіб 17-35 років за результатами складання іспитів з української мови і літератури (диктант і твір), німецької мови (усно), фізичної географії (усно), алгебри й геометрії (письмово та усно).²⁴ А 16 листопада в статті «Почав працювати Інститут народної освіти» О.І. Кільчевський висловлював сподівання, що ВНЗ виконає завдання «підготовки кадрів для народних шкіл Кам'янець-Подільської області – дасть справжніх українських учителів для нашої рідної української школи»²⁵ (Дод. №5).

Інститут з чотирирічним терміном навчання прийняв на перший курс 233 студенти, з них 103-жінки, і поки проводився ремонт колишнього приміщення українського університету по вул. Московській, розмістився в Старому місті, у будинку середньої школи №1. У грудні заклад перебрався у відремонтований корпус. Підготовку майбутніх учителів ІНО проводив для 10 адміністративних округ.²⁶ Бібліотека перебрала довоєнний почищений від марксистських, політичних книг фонд бібліотеки учительського інституту, частково-міської й шкільних книгозбірень. Її очолила Л.К. Томачинська, на посаді старшого бібліотекаря працювала Л.М. Кв'ятковська.²⁷ Були забрані й меблі колишнього учительського інституту. 30 листопада 1941 року анонімний автор повідомляв, що фізико-

математичний, природничий, хімічний і мовно-літературний кабінети, як і аудиторії, меблями були забезпечені повністю.²⁸

Настрій, що панував у колективі, можна назвати патріотичним. Цьому сприяли, зокрема, дії голови Кам'янець-Подільської обласної управи І. Наненка, який своїм розпорядженням від 17 листопада 1941 року вимагав від місцевої цивільної влади «відремонтувати будинки культосвітніх установ, впорядкувати бібліотеки, театри, клуби і колбуди, при будинках культури організувати гуртки самодіяльності» які б зайнялися «вивченням і популяризацією українських народних пісень і музики», були «пропагандистами нової української творчості».²⁹ Національними настроями вирізнявся й директор ІНО І.М. Бондаренко. За свідченням учительки Нагірнянської СШ К.С. Карвацької, Іван Миколайович в одній з розмов наголосив: «Зберегти молодь треба, не дати їм (нацистам. - Авт.) загнати до Німеччини найбільш освічену частину молоді. Адже це – комсомольці, вони тут будуть потрібні».³ Він палко підтримав ідею відновлення «Просвіти», і, коли 5 лютого 1942 року гебітскомісар Райндль дав дозвіл “на організування при всіх окружних і сільських театрах та клубах товариств «Просвіта» під контролем окружного і районних відділів освіти і культури”,³¹ активно взявся за створення її осередків в ІНО, організацію ними українознавчої роботи. І вже у березні на високому художньому рівні тут були відзначені Шевченкові дні. Студенти довго обговорювали доповідь викладача Юліана Дмитерка, присвячену Кобзареві, майстерність Тамари і Лариси Силіних, які декламували уривки з «Наймички» і «Черниці Мар'яни» Т.Г. Шевченка³² (Дод. №7).

Автори книги «За тебе, свята Україно» Н. Мизак та В. Горбатюк твердять, що в роки окупації в Інституті народної освіти діяло підпілля ОУН, до якого входило «багато викладачів та студентів», зокрема Олексій Смолінський з Дунаєвеччини, Іван Трембицький з Кадиївців, Іван Сивківський, Василь Громик, Броніслава Заїнчовська, Люба Черкавська, Надія Сазанська та інші, що об'єдналися в 15 націоналістичних груп...³³ Схоже, що частина молоді мала зв'язок з оунівським підпіллям і відіграла активну роль в осередках «Просвіти», створених на базі академічних груп.

Разом з тим, чимала частина студентів була втягнута в діяльність міського комсомольсько-молодіжного підпілля. «Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область» 1971 року зафіксувала наступну інформацію: «З осені 1941 року в місті діяла також (окрім підпільної організації дорослих на чолі з О. Павлюком. – Авт.) підпільна комсомольсько-молодіжна організація, якою керували В.І. Поворін і Д.Г. Мозолевський. На початку 1942 року в ній налічувалося понад 60 чоловік».³⁴

У фонді П-1941 Державного архіву Хмельницької області зберігається справа 97-а «Матеріали про діяльність молодіжної патріотичної групи м. Кам'янця-Подільського (кер. Поворин В.І.)», 99 аркушів якої проливають світло на характер, форми і методи боротьби молодих підпільників. Керівник підпілля Вілен Поворін, 1925 року народження, комсомолец, проживав по Ленінградській, 60, навчався в торговій школі. У сараї біля свого будинку з Дмитром Мозолевським і Вадимом Поляковим, обидва навчалися в Інституті народної освіти, слухали по радіо зведення Радянського інформбюро, писали від руки листівки і розповсюджували серед населення.³⁵ Учителька Кам'янець-Подільської початкової школи К.С. Карвацька згадувала: «у чергах на ринку часто можна було чути про становище на фронтах»,³⁶ що вселяло надію, підносило дух здеморалізованого населення. Поступово підпільна організація міцніла, до неї ввійшло 13 студентів інституту народної освіти, зокрема О.С. Гуковський, М.П. Дулепа, В.Г. Ковальчук, К.С. Кухарчук, М.Ф. Літомирський, О.С. Мельничук, В.Р. Марковський, Д.Г. Мозолевський, В.О. Поляков, І.В. Ткачук, Г.С. Ткачук, В.М. Ткачук, Є.Г.Шлапак – жителі м. Кам'янця-Подільського та області, 14 учнів торгової, один – з медичної шкіл, двоє школярів – піонерів та ін.³⁷ (Дод. №14).

Члени антифашистського підпілля друкували листівки на машинці, писали від руки, клеїли на дошках німецьких об'яв, підкидали в селянські вози. В. Поворін виготовив карту, на якій проводив лінії фронтів, позначав визволені міста. У січні 1942 року підпільники перерізали кабель фельдкомендатури, підпалили нафтобазу. В останній диверсійній операції брали безпосередню участь Вілен Поворін і Євген Шлапак. А 1 травня 1942 року на будинку театру (нині – міський будинок культури) появилася великого розміру червоний прапор, для виготовлення якого В. Поворін використав домашню червону скатертину. Щоб не допустити подібного надалі нацисти наказали обрізати пожежну драбину на дах театру.³⁸ Підпільники готували вибух у кінотеатрі (колишньому ім. Войкова), де демонструвались фільми виключно для німців. Командир групи Вілен Поворін доручив Надбережному і Бурковському розвідати, як охороняються в театрі жандармські пости при вході і виході, можливе місце замінування. Одинадцятирічний Володя Захаров отримав завдання поставити під рейку залізну підкладку, з допомогою якої планувалося пустити під укіс ешелон з німцями. Реалізувати задум не вдалося, підлітка схопили і розстріляли.³⁹

У розпал підпільної діяльності багатьох юнаків видав провокатор, що проник у ряди організації.

2 червня 1942 року в інституті народної освіти відбулися збори викладачів і студентів за участю гебіткомісара. У момент, коли інститут заповнили німецькі

жандарми, працівники СД, у сквері з'явився плакат з надписом «Бий німців – спасай Росію!», хтось розкидав листівки. Це була явна провокація, яка давала німецькій владі підстави розпочати репресії проти закладу, який, за твердження Райндля, став «розсадником смути»⁴⁰

Першим був заарештований Вілен Поворін, потім студент ІНО Олександр Мельничук, 5 червня, у суботу, – Дмитро Мозолевський, у понеділок – Вадим Поляков – керівники підпілля, а за кілька днів – близько 60 юнаків. Мати Віктора Хмелика згадувала: «У 1942 році, на початку червня, я була свідком жахливої картини. Німці – четверо чоловік вели юнака з наручниками за ланцюжок. Обличчя його було суцільним кривавим місивом. Він хитався з боку на бік, підштовхуваний німцями падав, вставав і знову йшов. Його вели по вул. Шевченка з тюрми в напрямку приміщення нинішньої міліції, де гестапівці катували свої жертви»⁴¹

Арештів зазнали викладачі інституту, національно свідомі інтелігенція міста, члени «Просвіти». Дочка директора ІНО Нінель Іванівна Бондаренко згадує: «Перед арештом батько забіг у флігель біля інституту, де ми квартирували, і буквально наказав, щоб ми негайно, взявши найнеобхідніше, покинули приміщення, перебралися до Ю.Г. Коцулевського, в якого жили до війни. А сам повідомив, що перебереться до партизанів. І ми – мама, дідусь, я і сестра Міра – терміново покинули будинок». Однак директор не встиг залишити місто, був схоплений. Арешту зазнав завідувач окружного відділу освіти Т.І. Ткач з сім'єю, завідувач Кам'янець-Подільським районним відділом освіти Ю.Г. Коцулевський, згодом випущений, викладачі інституту Комаров і Сітак, учитель німецької мови Шендеров, учитель історії медшколи Г.М. Луцький, учитель Мак та інші.⁴²

Слідство тягнулося кілька тижнів. Вадиму Полякову вдалося передати матері у посуді, в якому вона приносила йому в тюрму їжу, записку: «Сьогодні нам усім зачитали вирок... Мамочко, кріпись і не плач. Не одна ти втрачаєш сина, зараз тисячі матерів на фронтах втрачають своїх дітей...»⁴³ Їх розстріляли у два заходи – 13 і 27 червня, загалом – близько 150 осіб, у тому числі бургомістра Кибця, Г.І. Ткача з дружиною і дітьми, І.М. Бондаренка, Г.М. Луцького, Мака, Комарова, Сітак, Шендерова, Бондаря з сім'єю та багатьох інших.

Після визволення могили розстріляних, що знаходилися за містом зліва від Нігинського шосе, були розриті і родичі впізнали Віктора Білоуса, Віктора Вольського, Івана Воронка, Анатолія Зборовського, Івана Матковського, Володимира Марковського, Юрія Нестеровського, Казимира Носальського. Н. Лісовенко впізнала свого сина по штанах, у кишені яких знайшла й огризок олівця, яким Вадим писав їй передсмертну записку... Ці та інші деталі зафіксував «Акт судово-медичної експертизи з розслідування

звірст фашистських властей в м. Кам'янці-Подільському, проведеної з 13 по 15 травня 1944 року».⁴⁴

За спогадами К. Карвацької, сестри О.Мельничука, та матерів замучених дітей — Л. Заборовської, А. Кункевич, Г. Приян, Є. Шлапак, Сметанюк, останки були перезахоронені в парку по вул. Чкалова. Перший секретар міському КП(б)У у виступі на мітингу назвав розстріляних юнаків «кам'янецькими молодогвардійцями». Над могилою шефствували комсомольці. Але через кілька років про розстріляних студентів і викладачів заговорили як про українських націоналістів, і могилу зрівняли з землею...⁴⁵

З відстані більш ніж у 65 років важко детально розібратись, хто з розстріляних до якого – радянського чи націоналістичного – руху Опору належав. Взяти для прикладу директора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти І.М. Бондаренка. У липні 1941 року він не встиг з сім'єю евакуюватись – біля Мукші шлях на схід відрізали ворожі війська. Серед мотивів відкриття в Кам'янці-Подільському інституту народної освіти, який очолив був, як свідчила К.С. Карвацька, не тільки пошук хліба щоденного, природна потреба утримувати сім'ю, а й патріотичні наміри рятувати українських хлопців і дівчат від вигнання до Німеччини, для справ розбудови української держави, визволення від нацистів (Дод. №16). Він шукав контактів з усіма силами, які до цього щось докладали – з діячами Українського комітету на чолі з І. Наненком, кам'янецькими просвітниками, з радянським підпіллям. 1944 року учитель Рудської семирічної школи Смотрицького району Й.В. Підлісний, боєць партизанського загону ім. Чапаєва, свідчив: «Відомо, що Бондаренко брав участь у роботі загону в період 1942 року». М.М. Яремчук, боєць партизанського загону ім. Боженка (командир — С. М. Березовський), підтверджуючи участь вчителя Луцького в підпільно-партизанській боротьбі, свідчив, що Луцький Г.М. розповідав йому, що «спеціально якийсь Бондаренко організував інститут і зібрав туди підходящу молодь для боротьби з німцями».⁴⁶ Та ж К.С. Карвацька твердила: «Який націоналізм можна приклеїти Бондаренку, якщо він був одружений з росіяною (Радіонова). Розповідали, що він в інтернаті інституту переховував партизанів».⁴⁷ Достовірність наведеного важко встановити, як і спростувати. У будь-якому випадку боротьба патріотичної молоді, інтелігенції в окупованому Кам'янці-Подільському спрямовувалася проти фашистів. Це дає підстави в незалежній Україні гідно вшанувати борців з нацизмом. Тим більше, що і радянська влада визнала їх подвиг, 1971 року нагородивши 29 членів комсомольсько-молодіжного підпілля медалями «За відвагу»⁴⁸ (Дод. №15).

Наступного дня після перших арештів німці почали забирати студентів до Німеччини, що заставило багатьох покинути інститут і шукати прихистку вдома, у

родичів, знайомих. Член Національної спілки письменників України А.М. Коляновський, тоді студент інституту, пригадує, що 2 червня 1942 року бачив листівки в сквері інституту, одну з них взяв собі. По дорозі до корпусу був попереджений кимось з однокурсників, що його вже шукають жандарми. Він добрався до вечора до своєї Тернавки, а згодом влаштувався робітником на залізничній станції Гречани, ховаючись від переслідувачів і депортації до Німеччини.

А інститут народної освіти згасав. Два місяці обов'язки директора виконував завідувач кафедри української мови О.І. Кільчевський, з серпня 1942 року – В.М. Георгієвський. З вересня 1942 року заклад із профільного був реорганізований в загальний, що нараховував п'ять відділів: педагогічний у складі I курсу – 177 студентів; медичний з трьох курсів – на I-му – 79, II – 35, III – 13 осіб; ветеринарний – I курс – 163 студенти; агрономічний – I курс – 58; і межовий з двох курсів – I-ий – 25, II – 31 студент, всього – 482 студенти.⁴⁹ Діяв гуртожиток на 150 осіб. Місячна плата за навчання становила 200 крб. і за проживання в гуртожитку – 10 крб.⁵⁰ З 1 жовтня 1942 року гебітскомісар перебрав контроль за діяльністю закладу на себе, про що свідчить наказ по міській управі:

«Наказ № 124
по Кам'янець-Подільській Міській управі

від 1.X.1942 року

В додаток до наказу по Міській управі від 13 вересня № 115 керування фаховими справами інституту, а також прийом і звільнення викладацького персоналу підпорядковується безпосередньо п. Гебітскомісару. В адміністративному та господарчому відношенні інститут підпорядковується Міській управі

Староста

Міської управи

Василевський»⁵¹

А 24 жовтня 1942 року рейхскомісар Е. Кох у Рівному підписав директиву про закриття шкіл та інститутів: «Незважаючи на мої чіткі політичні директиви, і перш за все наказ від 31 серпня 1942 року, я змушений констатувати, що в районах генеральних комісаріатів, крім чотирьохкласних народних шкіл, існує ряд інших, функціонування яких я не дозволяю. Тому я пропоную панам генеральним комісарам закрити школи та інститути, в яких навчаються учні старше 15 років і всіх учнів, незалежно від статі, направити в робітничі групи в Німеччину»⁵² (Дод. №13).

Цим розпорядженням була остаточно визначена доля Кам'янець-Подільського інституту. У лютому 1943 року швидкими темпами формувалася на базі його сільськогосподарських відділів агрономічна сільськогосподарська школа. 9 лютого 1943

року завіськфінвідділом Фтехов надіслав директору В. Яковенку розпорядження: «В зв'язку з прикороченням праці інститута Вам передається як пасив, так і актив інститута...»⁵³

Ще 22 січня 1943 року почалося скорочення кадрів, у лютому – березні – відбулася передача майна і перевід потрібних школі кадрів. До неї перейшла й інститутська бібліотека із завідуючою Л.К. Томачинською й ст. бібліотекарем Л.М. Квятківською.⁵⁴ До початку квітня 1943 року процес згортання інституту завершився.

На фронтах Великої Вітчизняної

2 липня 1941 року з наближенням фронту викладачі, як і інші працівники учительського інституту, отримали розрахунок, трудові книжки та інші документи для евакуації. Однак події розвивалися так стрімко, що далеко не всім студентам і викладачам вдалося виїхати чи вступити до лав діючої армії. Доля кожному уготувала своє.

Заступники директора інституту Т.Л. Невкипілий та М.Ю. Король були призвані до Червоної армії, воювали на фронтах. Т.Л. Невкипілий поклав своє життя за визволення рідної землі, а М.Ю. Король випало повернутися і в перші повоєнні роки продовжити виконання попередніх обов'язків заступника директора із заочного навчання у відновленому учительському інституті.⁵⁵

З 1939 року – часу відкриття в Кам'янці-Подільському державного учительського інституту і до 2 липня 1941 року викладачем історії середніх віків працював Павло Андрійович Цикра – подолянин, виходець зі Смотрича, випускник Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання 1931 року. До інституту прибув, отримавши до того досвід директорування в Головлівській неповній середній школі Славутського району, учителювання в Дніпродзержинській середній школі №17, комсомольського вожака, і досить скоро зарекомендував себе як хорошим фахівцем, вихователем, організатором молоді.

3 липня 1941 року з документами, що давали право на виїзд з міста, відправився з сім'єю в евакуацію, і протягом серпня – вересня очолював неповну середню школу у Ворошиловградській області. Звідти був призваний до армії, у м. Ярославлі здобув спеціальність військового інтенданта. Служив сапером у військах Центрального, Південного, I Українського і I Білоруського фронтів на офіцерських посадах, забезпечуючи військові підрозділи боєприпасами, обмундируванням, продовольством. На фронті вступив у члени ВКП (б). За участь у берлінській операції був удостоєний ордена Червоної Зірки, отримав й інші бойові нагороди. Старший лейтенант П.А. Цикра був

демобілізований аж у квітні 1947 р., а вже 1 липня того ж року повернувся на посаду викладача історії середніх віків Кам'янець-Подільського державного учительського інституту. Йому доручили також виконувати обов'язки декана історичного, згодом – мовно-літературного факультетів. Як авторитетний працівник він став членом інститутського партбюро, головою профспілкового комітету, членом обкому профспілки. В авторів цього нариса читав курс новітньої історії, був прикладом сумлінного ставлення до своїх обов'язків.⁵⁶

Викладач Микита Миколайович Магден, евакуювавшись до Полтави, протягом липня – вересня 1941 року читав курс педагогіки в місцевому педагогічному інституті. А з наближенням фронту поїхав далі, на схід, і в жовтні 1941- грудні 1942 рр. завідував навчальною частиною педучилища й викладав педагогіку в Інституті підвищення кваліфікації вчителів міста Пугачова Саратовської області.

На фронт пішов добровільно – таким був рівень свідомості і патріотизму в тогочасного покоління. Командував стрілецьким відділенням. Згодом як високоосвіченого і грамотного бійця його перевели до штабу стрілецького батальйону на посаду писаря. Тут він довго не затримався. Помітивши у Миколи неабиякі здібності, командир полку призначив його старшим писарем штабу. На новому місці вів облік особового складу, завідував секретною частиною. Не раз зі зброєю в руках брав участь у вирішальних бойових операціях в складі Західного, 3-го Білоруського, 1-го Українського фронтів, визволяв Польщу, Угорщину, звільняв німецьку землю від фашизму. 1944 року його прийняли до лав ВКП(б). Удостоївся ордена Червоної Зірки, медалей «За відвагу» і «За бойові заслуги», особливо цінував медалі «За визволення Праги» і «За Перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.»⁵⁷

До Кам'янця-Подільського повернувся у вересні 1945 року, став викладачем педагогіки і психології, а 30 листопада 1945 року, відповідно до наказу наркома освіти УРСР, очолив кафедру педагогіки і психології. Був деканом мовно-літературного факультету, згодом – історичного. А з приходом на посаду директора інституту фронтовика І.С. Зеленюка став його заступником з навчально-наукової роботи, пропрацював 12 років, залишивши яскравий слід в усіх галузях інститутського життя.⁵⁸

Захисниками рідної землі стало чимало випускників інституту різних років.

Є.В. Будняк, випускниця 1941 року, уродженка с. Устя на Кам'янецьчині, мала зв'язок з підпіллям, розповсюджувала листівки з карикатурами фашистів, сатиричними віршами, спрямованими проти окупантів, брала участь у звільненні військовополонених. Згодом її заарештували і стратили.⁵⁹

Шлях до вищої освіти в Кам'янець-Подільському державному педінституті починав Іван Вікторович Івах. 1935 року, після закриття закладу, студента фізико-математичного факультету І.В. Іваха перевели до Ніжинського педінституту. 1939 року, після отримання диплому, став учителем Вишнівчицької середньої школи Чемеровецького району. Восени того ж року був призваний до армії.

Артилериста І.В. Іваха війна застала в Білорусії. Доводилося з боями відступати, захищаючи кожен метр землі. 22 серпня 1941 року був важко поранений і попав у полон. Пройшовши табори міст Великі Луки, Вітебськ і Полоцьк, зазнав фізичних і моральних знущань, але як тільки загоїв рани, скористався моментом, і в квітні 1942 року здійснив втечу, дібрався до своїх. Важка доля чекала радянських солдатів і офіцерів, що побували в полоні, - недовіра, підозра, приниження. 1 липня того ж року був направлений до спецтабору НКВС, де пройшов так звану «фільтрацію», і до кінця війни бив ворога на рідній землі, визволяв Румунію, Австрію, Чехословаччину. Пройшов шлях від рядового артилериста до командира гармати, старшини батареї. На фронті став комуністом, членом бюро полку. Його заслуги перед Батьківщиною відзначенні орденами Слави II ст., Червоної Зірки, бойовими медалями.⁶⁰

Після демобілізації у липні 1946 року своє життя пов'язав з Кам'янцем-Подільським, викладав фізику в міських середніх школах № 5,9. А в лютому 1950 року став викладачем кафедри фізики педагогічного інституту. Фронтовий досвід командира, члена партбюро знадобився в мирних умовах – очолював місцевий комітет профспілки, партбюро. 1959 року його висунули на посаду заступника директора інституту з науково-навчальної роботи, координатора наукових досліджень викладачів і студентів. Приклад показував сам, захистивши кандидатську дисертацію «Криволінійний та обертальний рух у курсі фізики середньої школи».

У грудні 1966 року, після передчасної смерті І.С. Зеленюка, приступив до тимчасового виконання обов'язків керівника ВНЗ, а 24 грудня 1967 року отримав призначення на посаду ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, яку обіймав впродовж десяти років.⁶¹

Героїзмом позначений бойовий шлях випускника Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання 1933 року Володимира Панкратовича Анцута. Родом він з с. Варварівка Дунаєвецького району. Семерічку закінчив у сусідньому Підлісному Мукарові. У 1930-1933 роках навчався на історико-економічному відділенні ІСВ, був відмінником, проводив навіть заняття з політекономії. Ще студентом був прийнятий до лав ВКП(б). По закінченні закладу очолив Липовецький відділ освіти на Вінниччині. Звідти його призвали до армії. По закінченні служби працював у редакції журналу

«Піонервожатий», заступником директора з методичної роботи Центральної дитячої екскурсійної станції НКО УРСР.

1939 року знову потрапив до армії: у зенітному полку, розквартированому в Шепетівці, командував взводом, у Луцьку – батареєю. Тут застала війна. У вересні 1941 року отримав перше поранення. Воював на різних фронтах, визволяв рідну Україну, Польщу, Румунію. Дослужився до посади заступника командира зенітно-артилерійського полку, військового звання капітана, був удостоєний ордена Червоної Зірки, бойових медалей.

До Кам'янець-Подільського державного педінституту був прийнятий 1951 року. Впродовж 20 років працював завідувачим кабінетом марксизму-ленінізму, допомагаючи організаційно завідувачим кафедрами Д. Цимбалюку, М. Березовчуку, О.Осетрову, а також молодим викладачам і студентам оволодівати тогочасними політичними знаннями.⁶²

Полікарп Іванович Свідер до війни встиг закінчити лише перший курс Кам'янець-Подільського учительського інституту. Як і багато інших студентів, після складання семестрових іспитів поїхав додому в рідну Хропотову на Чемеровеччині. Там застала окупація. Вдалося врятуватись від відправки до Німеччини. Перебрався до сусідніх Кугаївців, влаштувався на молочний пункт. Допомогав своєму вчителю В. Масловському, командирі партизанського загону, постачаючи продукти, був зв'язковим. Після війни отримав партизанський квиток.

1944 року, після визволення, потрапив на фронт. З боями просувалися на захід. В одному з боїв отримав важке поранення, втратив руку...

Після війни закінчив філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка, викладав українську і зарубіжну літературу в Кам'янець-Подільському училищі культури, а з 1954 року і дотепер працює в нашому університеті. Доктор філологічних наук, професор П.І. Свідер є гордістю університетського науково-педагогічного колективу, що налічує понад 700 осіб. На його рахунку десятки монографій, книг, навчальних посібників, методичних рекомендацій, сотні наукових статей. Праця педагога – фронтовика відзначена орденом Леніна, багатьма бойовими нагородами.⁶³

На фронтах Великої Вітчизняної війни боролись й інші вихованці інституту. Загинули в боротьбі з нацизмом викладачі С.М. Гаман, Гоголь, М.М. Гож, І.Ф. Лобода, Стадник, колишні студенти Е.Я. Гончар, О.І. Журба, Костюк, Кузнецова, Я. Пачина та багато інших.⁶⁴

Вічна їм пам'ять і слава!

Перші повоєнні

З визволенням Кам'янця-Подільського в ході Проскурівсько – Чернівецької наступальної операції почалося відновлення інституту. На основі даних про науково-педагогічних і адміністративно-технічних працівників, складених не раніше середини квітня 1945 року, можна стверджувати, що перші призначення до закладу відбулися впродовж першого мирного місяця: викладачами вишу стали Гурія Семенович Усков (1 квітня), Андрій Симонович Степанов (12 квітня), лаборантом – Г.І. Галагдин (20 квітня).⁶⁵ Почався збір уцілілих меблів, приладдя, літератури, проводилось оцінювання збитків, завданих інституту окупантами.

Зразу ж постало питання про місце дальшого розташування ВНЗ. По-перше, навчальний корпус по вулиці Московській німці підірвали. Майже повністю було втрачено майно: тільки збитки, завдані угорськими військами, які першими ввійшли до Кам'янця-Подільського, оцінювались в 1000 325 крб. у довоєнних цінах. Було розграбовано, зруйновано, знищено обладнання і засоби транспорту на 940075 крб., іншого майна – на 60250 крб. Окупанти вивезли або знищили майно військового та інших навчальних кабінетів, наявної там літератури вартістю 220000 крб.⁶⁶ Остаточні підрахунки нанесених інституту збитків, згідно акту № 82 від 23 червня 1944 року, дали суму, яка становила 1206740 крб.⁶⁷ (Дод. №17-19). По-друге, перед війною обласний центр перенесли до Проскурова, туди перебралися всі обласні установи. Керівництво області прагнуло розмістити “під рукою” вищій навчальний заклад. Це питання винесли на об'єднане засідання бюро обкому КП (б)У та виконкому обласної ради 3 травня 1944 року. Ухвала була лаконічною: «Поновити Кам'янець-Подільський державний учительський інститут, перемістивши його з міста Кам'янець-Подільська до міста Проскурова». Інститут мали розмістити в приміщеннях колишньої середньої школи № 12 (у провулку Остаповича), медичної школи (вулиця Держинського, 48). Під гуртожиток відводився будинок дитсадка № 20 (у Червоноармійському провулку). Міській раді та міському партії доручили звільнити вказані приміщення від евакогоспіталю, перемістивши його в інше місце, виділити для викладачів інституту 30 квартир, забезпечити ВНЗ меблями. Кам'янецьким та Проскурівським властям належало надати всебічну допомогу робочою силою і транспортом для перевезення до обласного центру належних інституту вцілілого майна і літератури. Останній, 5-ий пункт, передбачав: «Просити Раду Народних Комісарів УРСР і ЦК КП(б)У затвердити цю постанову»⁶⁸ (Дод. №20).

Прийнятий документ очікувано спровокував справжню боротьбу за збереження закладу в історичному Кам'янці-Подільському. У травні 1944 року не відбулося жодного призначення на інститутські посади. Лише наприкінці червня старшим викладачем кафедри мов став Олександр Андрійович Завальний, 1 липня — заступником директора із заочного навчання Михайло Єфремович Король, 4 липня — заступником директора з навчально-виховної роботи Григорій Васильович Тимець. У липні в колектив інституту влились І.Ф. Слизький і В.С. Хоролець.⁶⁹ Тверду позицію щодо залишення учительського інституту в Кам'янці-Подільському зайняв міський комітет КП (б)У та міська рада. Край конфлікту у цьому питанні поклав Раднарком УРСР. 22 липня, через місяць після офіційного поновлення низки вищих навчальних закладів, у тому числі сусідніх Чернівецького державного університету, Чернівецького учительського та Вінницького педагогічного інститутів, уряд прийняв постанову за № 846 про відновлення роботи учительського інституту в складі трьох факультетів – історичного, мовно-літературного і фізико-математичного в місті Кам'янці-Подільському. На 1944-1945 навчальний рік дозволялося набрати 180 осіб, відкрити заочний відділ⁷⁰ (Дод. №26).

28 липня 1944 року виконком Кам'янець-Подільської міської ради прийняв непросте для себе рішення про відміну своєї ж постанови від 15 червня про надання технікуму політосвіти (так називався тоді нинішній коледж культури) приміщення школи по вулиці Шевченка, 22 і переміщення його в будинок по вулиці Лагерній, 44-46. Будинок по вулиці Шевченка передавався учительському інституту⁷¹ (Дод. №21).

Почалася наполеглива робота директора Володимира Антоновича Валігури і членів колективу, що збільшувався кожним днем, з освоєння нового приміщення, яке тривалий час перебувало у відданні військових і було пристосоване до їх потреб. Паралельно з реконструкцією, поточними ремонтами вирішувалися організаційні і кадрові питання, проблеми матеріальної бази, облаштування бібліотеки.

4 вересня 1944 року заступник народного комісара освіти УРСР О.М. Філіпов наказом № 2844 затвердив інституту 7 кафедр – марксизму-ленінізму і історії (завідувач І.Ф. Слизький); мов (О.А. Завальний); літератури (Д.М. Белінський); математики і фізики (В.М. Коновалов); педагогіки і психології (П.Я. Зарубайло); військової підготовки (В.К. Смирнов). Першими викладачами цих кафедр стали історик І.С. Пасенок, філологи Г.С. Усков, А.С. Степанов, В.М. Медведєва, літератори Т.Я. Лабзіна, В.С. Хоролець, математики і фізики В.А. Овчаров, К.І. Городецька, педагогіки і психології Г.Я. Мишко, військової підготовки О.С. Шиякін, В.Г. Корого⁷² (Дод. №24-25). Згодом цей склад зазнав певних змін, поповнився новими силами. У першій половині 1945 року каральні органи заарештували групу працівників Кам'янець-Подільського інституту народної освіти та

Кам'янець-Подільського інституту періоду окупації, зокрема В.М. Георгієвського, директора К-ПІ, та Г.С. Ускова, викладача російської мови. Їх засудили на 10 років виправно-трудових таборів.⁷³ Були облаштовані й кабінети марксизму-ленінізму, історії, педагогіки, української та російської літератури, української та російської мов, фізики і окремо – математики.

Штатним розкладом, затвердженим заступником голови Державної штатної комісії при Раднаркомі СРСР, для організації роботи бібліотеки було передбачено чотири штатні одиниці – завідувача з окладом 400 крб., зав. читальним залом – 350 крб., старший бібліотекар і бібліотекар – по 300 крб. Завідуючою 15 серпня була призначена Л.К. Томачинська, бібліотекарем з 20 серпня стала Г.В. Павлючикова. Ще з 20 квітня збирала вцілілі книги й меблі бібліотекар М.І. Секованова. У лютому 1945 року на її місце прийшла Л.Г. Свідер.⁷⁴ Бібліотеку довелося формувати майже заново, вціліло лише 402 примірники літератури.⁷⁵ Книги закупляли у приватних осіб, у комісійних магазинах, дублікатами ділилася міська бібліотека, на яку на перших порах власне й опирався викладацький та студентський колективи.

Гострота проблеми стала особливо відчутною з початком навчання. На першому засіданні вченої ради інституту, яке відбулося 11 листопада 1944 року, при обговоренні доповіді заступника директора Г.В. Тимиця про план роботи вченої ради на 1944-1945 н.р. до цієї проблеми звернулася більшість виступаючих. Зокрема, завідуючий кафедрою фізики і математики В.М. Коновалов пропонував дирекції «подбати про створення умов, при яких студенти могли продуктивно використати книжковий фонд інститутської бібліотеки».⁷⁶ Тому призначений 30 жовтня 1944 року новий директор Василь Михайлович Беліцький, усвідомлюючи масштабність проблеми, рекомендував кафедрам удосконалити методику читання лекцій, вчити студентів виділяти в них основне й конспектувати. А також пропонував: «З метою забезпечення інституту деякою науковою та учбовою літературою зав. кафедрами повинні відібрати в міській бібліотеці відповідний матеріал для потреб інституту, про що є вже домовленість з адміністрацією міської бібліотеки».⁷⁷ Врешті директор вжив різних заходів – звернення до наркомату освіти, місцевого керівництва, педагогічних вузів Росії – і протягом року вдалося отримати 2000 книг з Москви, 350 – із Києва, частину надіслав з Ермітажу професор Баранович, 550 закупили в магазинах. На кінець 1944-1945 навчального року вдалося зібрати 3521 видання. Із-за відсутності приміщень роль читальних залів з другої половини дня виконували навчальні кабінети, розташовані здебільшого в аудиторіях.⁷⁸

Зважаючи на воєнні події, стан зруйнованих міст, будинків навчальних закладів, нарком освіти П.Г. Тичина, відповідно до розпорядження РНК УРСР від 14 червня 1944

року, своїм наказом № 1221 від 5 липня встановив початок першого повоєнного навчального року в державних університетах, педагогічних та учительських інститутах і педшколах з 1 жовтня 1944 року.⁷⁹

Всіляку допомогу інституту надавала міська влада. 10 серпня 1944 року бюро Кам'янець-Подільського міського комітету КП (б)У з тривогою констатувало, що «вчительський інститут до нового навчального року не підготовлений. Не проведений ремонт, зовсім не приступлено до заготовки дров, не забезпечений обладнанням, підручниками, зошитами». Виступаючи, члени бюро Коган, Семенов, Бгатов, Саврій, Пархоменко, Мамичев внесли низку пропозицій, які знайшли відображення в досить конкретній постанові. Відповідальним за хід підготовки закладу до нового навчального року природно був визначений директор В.А. Валігура. Йому належало не пізніше 25 вересня «підготувати учбовий корпус інституту до нового навчального року, залучивши до цієї справи студентів та службовців...».⁸⁰ Директорку меблевої фабрики Дрожину зобов'язали до 28 вересня відремонтувати всі столи, стільці, класні дошки з матеріалів інституту, а заступника голови міськради Багінського – надати допомогу директору інституту у вивезенні дров, керівників міськторгу – обладнати їдальню та забезпечити студентів харчуванням, промисловий відділ міськвиконкому – до 1 жовтня обладнати майстерню для пошиття та ремонту взуття, одягу студентів, голову міськради Семенова – забезпечити професорсько-викладацький склад квартирами. Бюро просило начальника гарнізону Пархоменка допомогти столами⁸¹ (Дод. №23).

28 вересня виконком передав ВНЗ під гуртожиток будинок заводу «Мотор» по вулиці Московській, 84, а 5 жовтня – приміщення по вулиці Садовій, 3 та вулиці Московській, 43.⁸²

1 жовтня 1944 року урочисто розпочалося навчання у відновленому Кам'янець-Подільському учительському інституті. Відповідно до результатів вступних випробувань до вишу зарахували 182 першокурсники. Повернулося 70 студентів довоєнного учительського інституту, 20 з яких навчалися на 2-му курсі мовно-літературного факультету.⁸³

Значну частину студентської молоді склали вчорашні фронтовики. Серед майбутніх педагогів був і Борис Михайлович Кушнір. Війна застала його в Прибалтиці. Було поранення, контузія, полон, втеча, бої за визволення Чехословаччини, Праги. Лука Григорович Ништа пішов на фронт 1944 року, після визволення рідних Солобковець. Його ратний труд відзначений орденом Вітчизняної війни II ст., медаллю «За Перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.», іншими нагородами.⁸⁵ Обидва згодом стали викладачами інституту. У складі 107-ої стрілецької дивізії бойовий шлях

студента-філолога Афанасія Миколайовича Коляновського проліг через Тернопільщину до Польщі, а звідти – до Німеччини. У Сілезії він урятував важкопораненого офіцера і за цей бій удостоївся ордена Слави III ступеня.⁸⁶

Серед студентів — заочників наступних років був учасник оборони блокадного Ленінграда Макар Іванович Починок – курсант Кронштадтської електромеханічної школи Балтійського флоту, згодом, після закінчення коротко термінових офіцерських курсів, - заступник командира батареї 65-го стрілецького полку, а з квітня 1943 року – командир батареї 532-го мінометного полку. Під час оборони Пулковських висот у критичний момент, щоб закрити прорив у лінії оборони, повів своїх мінометників в атаку, отримав важке поранення, інвалідність. 1945 року на посаді заступника завідуючого промислово-транспортним відділом Кам'янець-Подільського міському КП(б)У допомагав зміцнювати матеріально-навчальну базу інституту, студентом якого згодом став. У 1974-1982 роках працював головою Хмельницького облвиконкому. Герой Соціалістичної Праці М.І. Починок не раз допомагав рідному ВНЗ у вирішенні важливих питань.⁸⁷

У блокадному Ленінграді розпочав фронтний шлях ще один студент – заочник (у 1957-1982 рр. завідуючий Новоушицьким районним відділом освіти Хмельницької області) Іван Семенович Кордонський. Війна застала його в армії, у літніх військових таборах біля кордону зі Східною Прусією. Зазнав гіркоти відступу, втрати однополчан. Ворога зупинили аж на початку вересня 1941 року за 30 км від Кронштадта на Оранієнбаумському «п'ятачку». Оборону тримали, маючи гвинтівки та гармату з трьома снарядами на добу... У січні 1942 року через Ладозьке озеро потрапив на Волховський фронт. Важко поранений, проходив тривале лікування, а після одужання й служби в запасному полку в Новосибірську опинився під Сталінградом, був артилеристом-навідником 76-мм гармати в складі 27-ої гвардійської стрілецької дивізії. Згадував: «Зима 1942-1943 років під Сталінградом була дуже важкою. Люті морози, сніги, хуртовини. На шляху нашого наступу – жодного населеного пункту. **Всю зиму я ні разу не був у приміщенні...**»⁸⁸

Партизанів у Смотрицькому районі в загоні імені Чапаєва студент Кам'янець-Подільського учительського інституту, майбутній письменник – байкар, лауреат премії ім. М. Годованця Іван Іванович Сварник. З визволенням краю пішов на фронт, відзначений орденом Вітчизняної війни I ст., багатьма медалями.⁸⁹

Серед студентів перших повоєнних років були й причетні до підпільної оунівської діяльності. Зокрема, Віталій Мельник та Іван Качуринець – члени підпільної оунівської організації «Молоді друзі», 1949 року створеної в Женишковецькій школі Віньковецького району. Її керівником був В. Мельник – син директора Гоголівської початкової школи,

секретар шкільної комсомольської організації. На початку 50-х «Орлич» (псевдо В. Мельника) перейшов у підпілля, рейдував і в липні 1951 року, попавши в оточення, застрелився на Київщині.⁹⁰ Іван Качуринець був заарештований на III курсі і засуджений на 25 років виправних трудових таборів. 1949 року були заарештовані студенти Марія та Микола Андрійцеві, 1950-го – Михайло Петраш, 1952 – Михайло Буртяк, 1953 – Галина Сагайдачна та інші.⁹¹

Викладачі, здебільшого також фронтовики, з розумінням й увагою ставилися до студентів-учасників бойових дій. Це засвідчують протоколи засідань вченої ради, де не раз порушувалися питання їх навчання й побуту.

Особливо турбував вчену раду той факт, що перший повоєнний набір студентів виявляв у ході семінарських занять та за результатами контрольних робіт низьку грамотність. Доповідаючи вченій раді 11 листопада 1944 року про стан грамотності студентів, завідувачий кафедрою мов О.А. Завальний відзначав, що більшість студентів не вміють писати за планом, лексика і фразеологія в них обмежена, не всі вміли правильно будувати речення, давати словам у них належне місце, на низькому рівні була орфографія і пунктуація. Виступаючи бачили й причини такого явища: тривала війна, політика окупантів на знищення освіти й культури, молодь, залишена на виживання, не маючи практики усної і письмової літературної мови, губила знання, все більше скочуючись до стану неграмотності. Зрозуміло, що все це відбивалося й на засвоєнні знань. Ось тут викладацький корпус єдиним фронтом пішов назустріч студентству, показуючи приклад мовного спілкування, організації мовних гуртків, практикумів тощо.⁹²

Євгенія Мойсеївна Гінзбург вимагала від дирекції поліпшити й «матеріальну сторону студентів-фронтовиків».⁹³

На жаль, серед інститутської молоді траплялися й втрати. Маховик війни зупинити було не просто. Понівечені фізично й духовно фронтовики, зокрема, офіцери, втрачали самоконтроль, допускали нічим не виправдані вчинки. 26 березня 1945 року, у річницю визволення Кам'янця-Подільського, у кінотеатрі офіцер застрелив з пістолета кращу студентку інституту Є. Кирилюк. А 9 травня 1945 року офіцер-артилерист наніс смертельне поранення декану мовно-літературного факультету, завідувачому кафедрою мов О.А. Завальному. Ці події викликали гучний резонанс у ВНЗ та місті й офіційне звернення директора Беліцького, секретаря парторганізації Автомова і голови місцевого комітету Слизького до начальника гарнізону Кам'янця-Подільського полковника Петрушкова, наркомосу УРСР, обкому КП(б)У та наркомату оборони.⁹⁴

Та й в складі науково-викладацького колективу протягом 40-50-х років переважали фронтовики. Перший повоєнний завідувачий кафедрою педагогіки і психології Платон

Якович Зарубайло, виходець із с. Ріпня Волочиського району, до війни - старший викладач педагогіки Полтавського педінституту, не зумів евакуюватися, певний час працював на посаді скульптора в Полтавському музеї. А в липні 1942 року перебрався до родичів на Поділля, був зв'язаний з партизанами, всіляко допомагав їм. 1 серпня 1944 року влився в новостворений інститутський колектив, очолив кафедру педагогіки і психології.⁹⁵

Складнощі підпільно-партизанської боротьби пройшли Л.О.Манакін, П.І.Свідер, В.І.Тищенко.

У числі перших до інституту прийшли учасники бойових дій М.Є.Король, М.М.Магден, П.А.Цикра, В.І.Автомов, С.С.Шестакевич, М.Я.Брицин, очолили в ньому провідні ділянки роботи.

Михайло Якимович Брицин – з Підмосков'я. У роки Великої Вітчизняної війни в складі 34-ої окремої курсантської бригади брав участь в обороні Москви. Двічі поранений. Нагороджений орденом Вітчизняної війни I ст., медалями «За відвагу», «За оборону Москви» та іншими. У Кам'янець-Подільському педінституті став доцентом, завідуючим кафедрою російської мови і літератури. Ще й тепер у 88-річному віці доктор філологічних наук, професор М.Я.Брицин викладає в кількох ВНЗ м. Києва.⁹⁶

Яскравий слід в історії Кам'янець-Подільського педінституту залишив учасник Великої Вітчизняної війни доктор історичних наук, професор, завідуючий кафедрою загальної історії Леонід Антонович Коваленко, основоположник наукової школи істориків нашого ВНЗ, активний дослідник Поділля.

Визначною особистістю, яка корінним чином перебудувала життя закладу, був Іван Степанович Зеленюк, людина високої вимогливості й справедливості, справжній учитель і вихователь цілого покоління викладачів і студентів, упродовж 1947-1966 років – директор, ректор. Педагогічну освіту здобував у Могилів-Подільському педтехнікумі, після війни – на історичному факульті Чернівецького державного університету. Пройшов велику школу організатора-управлінця, працюючи на високих комсомольських, партійних посадах. У роки війни полковник І.С.Зеленюк був дивізійним комісаром, заступником начальника політвідділу армії.

У повоснні роки Івана Степанович був першим секретарем Чернівецького обкому партії, депутатом Верховної ради УРСР, 1946 року – депутатом Верховної ради СРСР.⁹⁷ Його прихід на посаду директора Кам'янець-Подільського учительського інституту прискорив отримання закладом статусу педагогічного інституту з чотирирічним терміном навчання, відбудову зруйнованого фашистами центрального корпусу і перехід туди 1963 року кількох факультетів, повернення закладові будинку колишньої чоловічої гімназії у

Старому місті та чотириповерхового будинку по вул. Ленінградській, 64 з 63-ма кімнатами, що на той час вирішило проблему проживання для всіх студентів. За нього зросло бюджетне фінансування, поліпилася навчально-матеріальна база кабінетів, бібліотека стала однією з кращих у системі вищих педагогічних навчальних закладів.

На посаду завідувачого бібліотекою восени 1948 року Іван Степанович запросив фронтовика, студента-заочника Кам'янець-Подільського технікуму культосвітніх працівників Йосипа Івановича Токара. 1949 року разом з інститутом бібліотека перебралася в колишню чоловічу гімназію (нині тут працюють історичний та природничий факультети), її фонд склав 21236 примірників документів. Головним предметом управлінської діяльності керівника бібліотеки завжди є фонд, його оновлення, розкриття, доведення до читача. Йосип Іванович, спираючись на розуміння і підтримку ректора, вже 1966 року збільшив фонд майже в три рази порівняно з тим, який застав, поставив роботу бібліотеки, особливо після переходу 1963 року в центральний корпус на ширші площі, на такий рівень, який забезпечив колективу всеукраїнське визнання: 1967 року бібліотека стала переможцем республіканського змагання, а Й.І. Токар і завідувача відділом комплектування М.Ф. Островська були відзначені преміями Міністерства народної освіти України, їх портрети занесли на республіканську Дошку пошани.⁹⁸

Іван Степанович глибоко розбирався в людях і майже безпомилково добирав для інституту необхідні кадри. Він не раз спостерігав за роботою керівника хору слухачів прикордонної школи Бориса Романовича Липмана. Після одного з виступів хорового колективу підійшов до молодого керівника і запросив на розмову. Бесіда відбулася невдовзі. Почали з фронтових днів. Дізнався, що Б.Р. Липман на фронті опинився в 17 років, був мінером-підрильником, воював на Кавказі, у Криму, визволяв Україну, а після війни 3 роки служив на ракетному полігоні Капустин Яр. Запропонував перейти до педінституту і з того дня й до сьогодні доцент Б.Р. Липман свою натхненну творчу працю віддає університетові. 50 років керував хоровою капелюю, в якій свого часу брали участь й автори цієї книжки. Хор приносив заслужену шану не тільки його керівникові, а й інституту.⁹⁹

Запримітив і достатньо поцінував Іван Степанович інтелект і лекторський хист Онисима Михайловича Жука – моряка, учасника розгрому японської Квантунської армії на Далекому Сході в серпні-вересні 1945 року. Запропонував викладацьку посаду на кафедрі марксизму-ленінізму. І той оправдав довір'я. 1968 року захистив кандидатську дисертацію, 1970-го отримав атестат доцента. Майже 19 років очолював Кам'янець-Подільський загальноосвітній факультет Київського автомобільно-дорожнього, а пізніше Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування. А з його закриттям

сприяв передачі корпусів педінституту (нині там розміщуються фізико-математичний та педагогічний факультети), а сам на кафедрі економічної теорії працював аж до виходу на заслужений відпочинок.¹⁰⁰

1 вересня 1949 року викладачем кафедри математики став випускник Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка Михайло Йосипович Семиліт. Фронтowymi дорогами з боями він пройшов Житомирщину, визволяв Кам'янець-Подільську область. Наприкінці війни, після поранення, як вправний музикант, потрапив до зразкового духового оркестру в м. Дрездені, і в складі зведеного полку I Українського фронту 24 червня 1945 року взяв участь у Параді Перемоги на Червоній площі в Москві.¹⁰¹ Він був радо зустрінутий ректором, з дружиною Марією Григорівною (згодом зав. кабінетом російської мови і літератури) отримав житло в будинку на вулиці Ленінградській. Михайло Йосипович працював в інституті до 1984 року, у 1956-1970 рр. очолював кафедру математики.

І в наступні 60-70-і роки викладачі – фронтовики К.С. Константинов, Ю.М. Тарасов, М.А. Скорський, В.Г. Кулаєв, О.С. Маруняк, В.М. Сапун, В.П. Скрипко, М.К. Анісімов, О.К. Носов, О.Г. Фігенгерман та інші показували приклад відповідального ставлення до службових і громадських обов'язків. Але про це піде мова в наступному розділі.

Примітки:

1. Великий терор на Хмельниччині: іст.-краєзн. нарис / упоряд. В.Дмитрик, Л. Савицький. – Хмельницький: Літ. спілка «Поділля», 1997. – С. 115–116.
2. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф.р. 302, оп.4, спр. 55, арк. 28.
3. Державний архів Служби безпеки України, спр. 49834, арк. 104.
4. Культурне будівництво в Українській РСР. 1928 – червень 1941: зб. док. і матер. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 262-265.
5. ДАХО, ф.п. 1475, оп. 2, спр. 322, арк. 15.
6. Там само, арк. 10.
7. Там само, арк. 20.
8. Кам'янець-Подільський державний університет минуле і сьогодення / творчий задум і заг. редакція О.М. Завальнюка. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – С. 78.
9. ДАХО, ф.п. 1475, оп. 2, спр. 322, арк. 26.
10. Там само, арк. 29.
11. Там само, арк. 23.
12. Там само, арк. 15.

13. Там само, арк. 9.
14. Там само, арк. 2.
15. Там само, арк. 20-25.
16. Там само, арк. 27.
17. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення... – С. 80.
18. Червоний кордон. – 1941. – 24 черв.
19. Щур О.Т. Так починалась війна / О.Т. Щур // VIII Подільська іст.-краєзн. конф.: тези доп. Секція історії рад. періоду. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 37.
20. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1971, – С. 315.
21. Подолянин. – 1941. – 9 жовт.
22. Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині. 1941-1944: док. і матер. / Хмельниц. ОДА, ДАХО; К-ПНУ ім. Івана Огієнка; [упоряд. Вавринчук М.П., Завальнюк О.М., Слободянюк П.Я., Олійник Ю.В. та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – С. 6.
23. Подолянин. – 1941. – №6, 28 верес.
24. Український голос. – 1941. – 12 жовт.
25. Подолянин. – 1941. - № 20, 16 листоп.
26. Український голос. – 1941. – 30 листоп.
27. ДАХО, ф.р. 434, оп.1, спр. 225, арк. 274.
28. Український голос. – 1941. – 30 листоп.
29. Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині... - С. 300-301.
30. ДАХО, ф.п. 1941, оп. 1, спр.97, арк. 9 зв.
31. Подолянин. – 1942. – 5 лют.
32. Там само. – 12 берез.
33. Мизак Н.С., Горбатюк В.І. За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА / Нестор Мизак, Василь Горбатюк. – Чернівці; Хмельницький; Торонто: Вид. дім «Букрек», 2006. – С. 117.
34. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область... – С. 316.
35. ДАХО, ф.п. 1941, оп.1, спр.97, арк. 77.
36. Там само, арк. 9.
37. Там само, арк. 93-98.
38. Там само, арк. 78.
39. Там само, арк. 79.
40. Там само, арк. – 47.

41. Там само, арк. –64.
42. Там само, арк. – 11-12.
43. Там само, арк. – 49.
44. Там само, арк. – 52, 87.
45. Там само, арк. – 6 зв., 11.
46. Там само, арк. – 58.
47. Там само, арк. – 11 зв.
48. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область... - С. 316.
49. ДАХО, ф.р. 434, оп. 1, спр. 255, арк. 308.
50. Там само, арк. 296.
51. Там само, арк. 300.
52. Німецький окупаційний режим на Хмельниччині... – С. 334-335.
53. ДАХО, ф.р. 434, оп.1, спр. 255, арк. 286.
54. Там само, арк. 272, 285.
55. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення... – С. 81.
56. Кам'янець-Подільський державний університет в особах / творчий задум загальна редакція О.М. Завальнюка. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т.2. – С. 565-566.
57. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в особах. - Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008.– Т.3. – С. 355.
58. Там само. – С. 356-357.
59. Кирилюк І. Її звали Женя / І. Кирилюк // Край Кам'янецький. – 1996. – 19 листоп.
60. Кам'янець-Подільський державний університет в особах... – Т.1. – С. 158.
61. Там само. – С. 159.
62. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в особах... – Т. 3. – С.587-589.
63. Кам'янець-Подільський державний університет в особах... Т. 1. – С. 379, 385-386.
64. Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет / [А.О. Копилов, І.С. Винокур, О.М. Завальнюк та ін.] – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1998. – С.5.
65. ДАХО, ф.р. 3202, оп. 2, спр. 53, арк. 106.
66. Там само, спр. 4, арк.6.
67. Там само, ф.р. 863, оп. 3, спр. 342 «а», арк. 17.
68. Там само, ф.п. 487, оп. 4, спр. 2, арк. 9-10.
69. Там само, ф.р. 3202, оп. 2, спр. 53, арк. 110.

70. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду: зб. док. – К., 1961. – Т. 2 (червень 1941-1960 рр.) – С. 51.
71. ДАХО, ф.р. 3202, оп. 2, спр. 3, арк. 1.
72. Там само, спр. 1, арк. 9 – 9 зв.
73. Див.: Архів УСБУ в Хмельницькій області, спр. П-27254, 25632, 29716.
74. ДАХО, ф.р. 3202, оп. 2, спр. 53, арк. 9, 109. 112.
75. Див. детальн.: Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – С. 76.
76. ДАХО, ф.р. 3202, оп. 2, спр. 71, арк. 1 зв.
77. Там само, арк. 2.
78. Прокопчук В.С. Вказ. праця. – С. 77.
79. ДАХО, ф.р. 3202, оп.2, спр. 1, арк. 8.
80. Там само, ф.п. 26, оп. 2, спр. 6, арк. 95.
81. Там само, арк.96.
82. Там само, ф.р. 3202, оп.2, спр. 3, арк. 1,5.
83. Там само, спр. 71, арк. 2 зв.
84. Кам'янець-Подільський державний університет в особах... Т. 1. – С.263.
85. Там само. – С. 320.
86. Там само. – Т.2. – С. 774-775.
87. Там само. – С. 735.
88. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в особах... Т.3. – С. 746.
89. Там само. – С. 635.
90. Мизак Н.С. За тебе, свята Україно... – С. 210, 220, 226.
91. Там само. – С. 205-221.
92. ДАХО, ф.р. 3202, оп. 2, спр. 71, арк. 2-3.
93. Там само, арк. 22.
94. Там само, спр. 4, арк. 62.
95. Там само, спр. 71, арк. 9.
96. Кам'янець-Подільський державний університет в особах... – Т. 1. – С. 584.
97. Там само. – С. 144.
98. Прокопчук В.С. Вказ. праця. – С. 42-93.
99. Кам'янець-Подільський державний університет в особах... – Т. 1. – С. 294.
100. Там само. – Т. 2. – С.142-143.

101. Там само. – С. 430-431.

ПЕРЕМОЖЦІ

Юхим Йосипович Альперін

Народився 17 квітня 1924 року в м. Кам'янці-Подільському в сім'ї службовця. 1941 року закінчив 9 класів. На початку Великої Вітчизняної війни виїхав з міста в евакуацію. У серпні 1941 р. – березні 1943 р. працював слюсарем на військовому заводі №760 у м. Свердловську (нині – Єкатеринбург).

Уже в ті часи велике уральське місто було потужним промисловим центром. У роки війни його підприємства виробляли військову продукцію (танки, гармати), яка відправлялася на фронт. Півтора року невтомно працював для потреб війни. У ті тривожні роки машинобудівна промисловість у кілька разів збільшила обсяг виробництва.

У березні 1943 року Юхим Альперін був призваний в армію. У яких тільки місцях не довелося громити ворога юному танкісту. Воював на Білоруському, Карельському фронтах, влітку 1944 року визволяв Карелію.

Бойовий шлях Юхима Альперіна проліг через Фінляндію, Норвегію, Східну Прусію. На все життя запам'яталися жорстокі бої за добре укріплене місто Кенігсберг (нині – Калінінград), яке використовувалося німецькою воєнщиною як плацдарм для нападу на сусідні держави.

А далі Юхиму Альперіну довелося брати участь у бойових діях на Далекому Сході проти Японії, її Квантунської армії. Успішному просуванню Радянської армії перешкоджали високі гори, глибокі і бурхливі ріки, безводні пустелі, ліси тощо. За 23 дні Квантунська армія була розгромлена, визволені території Південно-Східного Китаю, Північної Кореї, Південного Сахаліну, Курильських островів. А 2 вересня 1945 закінчилася Друга світова війна.

На фронтах Юхим Альперін отримав поранення і контузію та залишився в строю. Нагороджений десятьма бойовими нагородами, зокрема медалями «За бойові заслуги», «За звільнення Радянського Заполяр'я», «За взяття Кенігсберга», «За перемогу над Німеччиною», «За перемогу над Японією» тощо.

Військова служба бойового офіцера тривала по квітень 1947 року. А так двадцятитрьохрічний капітан повернувся до рідного Кам'янця-Подільського. Закінчив філологічний факультет педінституту. Працював літературним співробітником, завідувачем відділу, відповідальним секретарем газети «Прапор Жовтня» (нині – «Край Кам'янецький»).

Відчував потяг до педагогічної роботи. Очоловав Голосківську середню школу на Кам'янецьчині. Виявив нахил до наукової роботи. Досліджуючи творчість подільського байкаря – кам'янчанина Микити Годованця, захистив кандидатську дисертацію (1972 р.

вони обидва мешкали в одному будинку на вулиці Шевченка навпроти Будинку культури. Того ж року перейшов на роботу на філологічний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, в якому обіймав посади старшого викладача, доцента кафедри російської та зарубіжної літератури. Викладав курс російської літератури (радянський період). Плідно займався науковою роботою. Автор кількох десятків наукових праць.

А ще була в Юхима Йосиповича пристрасть до літературної творчості. Осмислюючи події Великої Вітчизняної війни, виклав їх у художній формі у повістях «Атака», «Хатина на кордоні». Писав вірші. Один із них – «Місто моєї юності» ввійшов до поетичної збірки «Поєма, різьблена з граніту і сердець» (2009).

Юхим Альперін любив зустрічатися зі студентами, розповідати про те, що довелося бачити й пережити на війні, ділився планами на майбутнє. А їх було чимало. Та реалізувати не вдалося – у 53-річному віці його життя обірвалося.

Степан Федорович Ананьїн

Його знали в нашому навчальному закладі як сумлінного, відповідального, принципового працівника, цікаву, пунктуальну, доброзичливу і щиру людину. Адже Степан Федорович за фахом був педагогом, згодом військовим, ветераном Великої Вітчизняної війни. Мав великий життєвий досвід. Безмежно любив працю, життя, людей. Брав активну участь у проведенні виховних заходів у колективі факультету фізичного виховання. Любив розповідати студентам про події минулої страхітливої війни.

С.Ф. Ананьїн народився далеко від Кам'янця-Подільського, в якому прожив 38 років. Його малою батьківщиною було село Орловка Набережно-Челнінського району в Татарській Автономній Республіці колишнього СРСР. Побачив світ 19 травня 1919 року. Його батьками були селяни – бідняки, які виховали 6 дітей – трьох синів і стільки ж дочок.

Хлопець навчався в місцевій неповній середній школі, а після її закінчення 1935 року – в Слабузькому педагогічному училищі. Через 3 роки став учителем початкової школи в селі Гарі Слабузького району. Випробував себе на такій роботі лише впродовж одного навчального року (1938-1939 рр.).

Насувалася Друга світова війна. У тодішній державі серед молодого покоління досить високим був патріотизм. Престижною стала професія військового. 1939 року юнак вступив до Пензенського військового артилерійського училища, сумлінно вивчав складну артилерійську справу.

Відповідальність курсантів військових закладів була високою. Адже в Європі вже палало полум'я світової війни, фашистський чобіт топтав землю, коричнева чума нищила багатовікову культуру народів Європи, просуваючись до кордонів Радянського Союзу.

1941 року Степан Ананьїн закінчив військове училище, став командиром взводу. Мав наміри передавати знання, набуті в час навчання, своїм підлеглим, адже він був ще й педагогом. Та навчати червоноармійців довелося вже в боях, адже почалася Велика Вітчизняна війна. Офіцер – артилерист Степан Ананьїн від початку до кінця пройшов важкими фронтовими дорогами. Всього випало на його тривожну бойову юність : відступ, атаки, смерть товаришів, перемоги...

Про те, що Степан Федорович до кінця виконав свій обов'язок перед народом свідчать і бойові нагороди. Молодому офіцеру довелося визволяти рідну землю, громити окупантів під Сталінградом (нагорода – медаль «За оборону Сталінграда»), визволяти країни від фашистської чуми (медаль «За звільнення Праги») тощо. Серед інших нагород - орден Вітчизняної війни II ст., три ордени Червоної Зірки, медалі «За відвагу», «За Перемогу над Німеччиною». С.Ф. Ананьїн став кавалером престижного ордена Олександра Невського, заснованого 29 липня 1942 року.

Після війни продовжив військову службу в містах Мукачево, Міжгір'я, Хуст. Згодом офіцера перевели на Далекий Схід (Петропавловськ-Камчатський). В армії посадав високі посади. А розпрощався з військовою службою 1958 року в чині підполковника.

Через два роки С.Ф. Ананьїн продовжив трудовий шлях у м. Кам'янці-Подільському. Працював лаборантом спортивної бази педінституту, старшим лаборантом кафедри спорту та спортивних ігор. Постійно цікавився спортивними подіями, прилучився до активного спортивного життя. Уже в не молодому віці він – неодноразовий учасник змагань з городошного спорту міського, обласного і республіканського рівнів. Виконав норматив майстра спорту СРСР.

Подружжя Ананьїних виховало трьох дітей.

Степан Федорович закінчив свій земний подвиг 5 лютого 1998 року, залишивши про себе світлу і вдячну пам'ять.

Микола Кирилович Анісімов

Рівно 20 років Микола Анісімов працював у Кам'янець-Подільському педагогічному інституті викладачем цивільної оборони. Кадровий військовий він на все життя зберіг любов до армії, відзначався принциповістю, твердістю характеру, пунктуальністю, інтелігентністю, тактовністю. Добре знав і любив свою справу, постійно займався

військово-патріотичним вихованням студентської молоді. Був середнього зросту, мовчазним, з мужнім і рішучим виразом обличчя, стриманим у спілкуванні. Підполковника у відставці можна було здалеку впізнати за кітелем, який любив носити, з планкою бойових та інших державних нагород (близько 20). Виділявся військовою виправкою.

Народився Микола Кирилович 21 грудня 1922 року в селі Сироквашині Смоленського району (Росія) в селянській сім'ї. Навчався в школах м. Смоленська. У колишньому СРСР досить престижною була професія військового. Серед молоді панував військово-патріотичний дух. Вона щиро вірила у правильність тодішньої ідеології, у соціалізмі, готова була стати його захист. Такими ж настроями був захоплений і юний Микола.

У 1940-1941 роках навчався в Смоленському військовому артилерійському училищі, яке у зв'язку з нападом фашистської Німеччини закінчив достроково.

З початком Великої Вітчизняної війни Микола Анісімов у діючій армії, де перебував з першого до останнього дня. Те покоління людей не відчуло повною мірою, що таке юність. Не знало запальних танців, зустрічей з дівчатами, поцілунків... Їхня юність – це окопи, атаки, ночівля під дощем, у снігах, смерть друзів, поранення, госпіталі... На фронті обіймав посади командира взводу, батареї, заступника командира дивізіону. Це були високі відповідальні посади для зовсім молодого офіцера. Визволяв рідну землю від окупантів, Польщу. Тривалі, кровопролитні бої. Наступ Радянської армії розпочалися взимку 1945 року 12 січня. На польській землі загинуло понад 600 тисяч радянських солдатів і офіцерів, а серед них – чимало фронтівих друзів Миколи Анісімова.

За роки війни був тричі поранений. Нагороджений орденами Бойового Червоного прапора, Червоної Зірки, двома польськими орденами «Срібний хрест», медалями «За бойові заслуги», «За оборону Москви», «За перемогу над Німеччиною» (всього мав їх 13). Після закінчення Вищої офіцерської артилерійської школи Микола Анісімов служив заступником і начальником штабу артилерійського полку, заступником командира дивізіону. Перебував у складі Війська Польського (1944-1946 рр.), та радянських військ, що дислокувалися на території НДР (1950-1952 рр.).

З посади командира дивізіону вступив на навчання до військової академії ім. М.В. Фрунзе, яка була справжньою кузницею підготовки командного складу Червоної Армії. Чимало її вихованців обіймали високі військові посади. Після закінчення упродовж 1956-1960 рр. Микола Анісімов обіймав посади заступника командира військових полків, що перебували в м. Кам'янці-Подільському та Садгорі (передмістя Чернівеців). Після звільнених в запас оселився в Кам'янці-Подільському, який полюбив, з яким зріднився, і в якому мешкав майже до кінця свого життя.

У 1961-1962 рр. Микола Анісімов працював заступником директора Кам'янець-Подільського будівельного технікуму з військово-спортивної підготовки. У 1962-1963 рр. у цьому навчальному закладі викладав цивільну оборону. Згодом працював у міських середніх школах №9 і 13.

1963 року перейшов на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту на посаду викладача спецпідготовки, цивільної оборони. Справа була новою (такі навчальні предмети ввели в навчальний процес 1960 року). Доводилося створювати спеціалізовані аудиторії, виготовляти наочність, набувати досвіду викладацької роботи. На заняттях постійно використовував наочність, виклад навчального матеріалу пов'язував з прикладами з часів Великої Вітчизняної війни. Як начальник штабу, начальник курсів цивільної оборони вимагав від підлеглих виконавської дисципліни, сумлінного ставлення до службових обов'язків.

Микола Анісімов виявив наполегливість і рішучість щодо обладнання інститутського тирю, де із співробітниками та адміністративно-технічним персоналом проводив заняття із стрільби. Керував стрілецьким гуртком. Дбайливо добирав його членів, наполегливо працював з ними, тренував, навчав володінню стрілецькою зброєю. Тир став місцем, куди охоче приходили викладачі, співробітники, студенти. 1972 року на міських змаганнях зі стрільби з гвинтівки команда інституту посіла III місце.

Очолював в інституті комітет Добровільного товариства сприяння армії, авіації і флоту (ДТСААФ), займався підготовкою громадських інструкторів з цивільної оборони та стрільців-розрядників. Упродовж 1963-1965 рр. в інституті їх було підготовлено відповідно 300 і 36 осіб. Виступав з лекціями на військово-патріотичні теми. У розповідях колишнього фронтовика, бойового офіцера оживали незабутні події Великої Вітчизняної війни, поставали в пам'яті запеклі бої, фронтові друзі, тривожна воєнна юність. Очолював методичну раду викладачів цивільної оборони міста.

Сумлінна і бездоганна праця Миколи Анісімова була відзначена багатьма грамотами та подяками, медаллю «Ветеран праці».

З 1 листопада 1983 р. Микола Кирилович Анісімов за станом здоров'я перебував на пенсії, проживаючи у місті. Дбайливо доглядав важко хвору дружину. Згодом переїхав на проживання до сина, де закінчив свій земний шлях.

Володимир Панкратович Анцут

На Дунаєвеччині серед розкішної природи розкинулося невеличке, але надзвичайно мальовниче село Варварівка. Тут 30 вересня 1907 р. народився хлопчик, якого назвали

Володимиром. Батько Панкрат працював ткачем на Дунаєвецькій текстильній фабриці. Мати Марія займалася домашнім господарством. У сім'ї Анцутів народилося і виросло п'ятеро дітей.

1924 року Володимир Анцут закінчив школу сусідньому селі Підлісний Мукарів. Того ж року розпочав свій трудовий шлях робітником Підлісномукарівського лісництва. Вступив до комсомолу. Пробирав свої сили на посаді вчителя лікнепу (школи, в яких у ті роки навчали грамоти дорослих людей віком до 50 років) у селі Татариськи (нині Ставище). Згодом працював вчителем 4-річної трудової школи, а так - секретарем сільської ради в с. Морозів. Села входили до тодішнього Солобковецького району. Активного комсомольця висунули на роботу до райкому комсомолу.

Протягом 1930-1933 років Володимир Анцут навчався на історико-економічному відділенні Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання. Прийом до ІСВ здійснювався на класовій основі за наслідками вступних іспитів (за винятком спеціально відряджених партійними, профспілковими і комсомольськими організаціями). За розповідями В.П. Анцута, не вистачало навчальних аудиторій (заняття проводились у гуртожитках, коридорах, червоних кутках), меблів, обладнання. Складним і нелегким було матеріальне становище викладачів і студентів, яке вкрай погіршилося в час голодомору 1932-1933 років. Дошкуляли політичні репресії. 1932 року студент став членом ВКП(б).

Через рік успішно закінчив навчальний заклад. Того ж року за мобілізацією Вінницького обкому КП(б)У 26-річний Володимир Анцут очолив Липовецький відділ народної освіти на Вінниччині. Невдовзі був призваний на дійсну військову службу, яку відбував упродовж півтора року у військових частинах, що дислокувалися в містах Севастополь і Баку. В армії оволодів військовою спеціальністю зенітника.

1935 року, по закінченні служби, попав на відповідальну роботу до редакції журналу «Піонервожатий», що виходив у видавництві ЦК КП(б)У, обіймав посаду завідувача шкільного відділу. Наступного року став заступником директора з методичної роботи Центральної дитячої екскурсійної станції Народного комісаріату освіти УРСР.

Ще навчаючись в інституті, В.П. Анцут познайомився зі студенткою Анною Остапівною Севко, батьки якої мешкали на хуторі Козак (нині у складі села Довжок). З нею створили сім'ю. У Києві народилися діти Діана і Валерій. Все в житті В. Анцута складалося добре. Та доля розпорядилась по-іншому. 1939 р. він знову одягнув шинелю, тепер уже командира Червоної армії. У зенітному полку (м. Шепетівка) командував взводом, у Луцьку – батареєю зенітно-артилерійського дивізіону. Тут комбата застала війна. У вересні 1941 р. був поранений.

Скільки довелося пережити Володимиру Анцуту! Про сім'ю не мав ніяких відомостей аж до визволення (весна 1944 р.) Кам'янецьчини від окупантів.

За довгі роки війни Володимиру Анцуту довелося брати участь у боях з ворогом на Воронезькому, Східному ППО, Південно-Західному ППО фронтах. Визволяв від німецьких окупантів території Румунії і Польщі. Офіцеру, який не отримав спеціальної підготовки у військових навчальних закладах, випало обіймати відповідальні командні посади помічника начальника штабу, командира дивізіону і заступника командира зенітно-артилерійського полку. Зенітна артилерія була грізною зброєю для ворожою авіації, а також танків. Разом з винищувальною авіацією застосовувалася в протиповітряній обороні. Зенітник Володимир Анцут був нагороджений орденом Червоної Зірки, кількома медалями. У повоєнний час закінчив Вищу червонопрапорну офіцерську школу.

1946 року капітан В.П. Анцут був демобілізований з армії, повернувся на рідне Поділля – на Кам'янецьчину. Упродовж 1949-1951 років редагував багатотиражну газету в школі удосконалення кваліфікації офіцерського складу (прикордонна школа) в м. Кам'янці-Подільському.

1951 р міськом партії направив В. Анцута на роботу до місцевого педінституту, в якому 20 років (до виходу на пенсію) завідував кабінетом марксизму-ленінізму. Його з повагою і любов'ю називали начальником штабу кафедри. У ті роки вся література з суспільних наук була зосереджена в читальному залі кафедри. В обов'язки завідувача кабінету входило забезпечення читального залу необхідною літературою з суспільних дисциплін. Він постійно відвідував книжкові магазини. Міг порекомендувати студентові літературу до будь-якої теми з усіх предметів, що викладалися працівниками кафедри. Відзначався ерудицією, широкою обізнаністю, толерантністю, витримкою, тактовністю.

В. Анцут постійно дбав про обладнання навчальних кабінетів філософії, політичної економії, основ атеїзму, естетики, складання планів семінарських занять, проведення зі студентами консультацій, своєчасне оформлення документації кафедри. Багато письмової роботи доводилося виконувати самому. Адже в 50-60-х роках на кафедрі була відсутня звичайна друкарська машинка. Працівники кафедри активно залучалися до участі в конференціях та семінарах з суспільних наук, політичного життя, виконували обов'язки позаштатних лекторів міського та обласного комітетів партії, товариства «Знання». Завідувачу кабінету Володимиру Анцуту доводилося узгоджувати дати проведення цих заходів, теми виступів, підбирати доповідачів і лекторів тощо.

Одночасно Володимир Анцут проводив семінарські заняття з суспільних дисциплін. Згадує давній працівник, ветеран університету Є.М. Великий: «Володимир Панкратович

мав з суспільних дисциплін високу теоретичну підготовку, добре володів методикою проведення занять. Коли вимагали обставини, проводив семінарські заняття з будь-якої дисципліни, яка вивчалася в інституті». Був завжди активний у громадській роботі. Проводив бесіди зі студентами, розповідаючи їм про свою полум'яну юність, грізні роки Великої Вітчизняної війни».

З 1955 року студентська молодь країни почала залучатись до участі в сільськогосподарських роботах, збирання упродовж місяця урожаю, скирдування соломи, силосування тощо). Восени 1956 року студенти педінституту були направлені на збирання врожаю до тодішньої Ворошиловградської області. Керівником ешелону був призначений В.П. Анцут. Спогади дочки Володимира Анцута Діани Володимирівни Трачук: «Їхали ми в товарному поїзді, у вагонах дівчата разом з хлопцями. Щоб заpastись на деякий час водою, на зупинках хлопці бігли з посудом до криниць чи колонок. Часом стрибали у вагони тоді, коли поїзд уже від'їхав зі станції. Поселили нас у приміщенні школи, вікна в кімнатах не відкривалися. Задихалися від жару. Спали на сіні. Та й з харчуванням не все було гаразд. Батько робив усе, аби поліпшити наш побут».

У службових характеристиках Володимира Анцута відзначається його сумлінна і чесна праця. Колеги, знайомі, рідні називають високий професіоналізм, гарні людські якості – інтелігентність, доброту, чесність, людяність, толерантність, щедрість, тактовність, скромність.

Разом з дружиною, вчителькою Анною Остапівною, поставив на ноги двох дітей. Дочка Діана Володимирівна закінчила фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, працювала в місцевому харчовому технікумі (тепер харчовий коледж). Син Валерій Володимирович закінчив Московський енергетичний інститут. Виросло четверо онуків, з них двоє закінчили фізико-математичний факультет педінституту.

Після виходу на пенсію Володимир Панкратович прожив лише кілька років. Важко хворого рідні відправили на лікування до Києва, де він у листопаді 1976 року відійшов у вічність. А на вічний спочинок залишився в Кам'янці-Подільському, в якому навчався, працював, прожив 33 роки.

Василь Іванович Бойко

Народився 22 квітня 1922 року у с. Миньківці Білоцерківського району Київської області в сім'ї службовців. Рідні міняли місце проживання, тому Василь навчався в різних

школах: у рідному селі, м. Тентів (Київщина), м. Кам'янець-Подільський (у 1941 році закінчив середню школу №10).

На самому початку війни юнак відбув в евакуацію в м. Камишин Сталінградської області. Звідси був мобілізований до Червоної армії, став курсантом окремого полку зв'язку 21-ої бригади. Навчався у 2-му Ростовському артилерійському училищі (травень – листопад 1942 р). Командир вогневого взводу 356-ої окремої винищувальної протитанкової дивізії, згодом – 230-го гвардійського стрілецького полку 80-ої гвардійської стрілецької дивізії. Брав участь у боях на Донському, Сталінградському та I-му Українському фронтах.

Згодом згадував: «Мені аж не віриться, що живий, й тричі народжувався. Навіть важко згадати, як це все було. Це було вересневого ранку 1943 року. Біля невеликого села Опашня, що на Полтавщині, зупинився артилерійський полк. Кожному хотілось відпочити, набратися сил і знову в похід. Коли всі бійці спали міцним сном, раптово з'явилося понад 20 ворожих танків. Перевага була на боці противника. Відступати було нікуди... Треба дати відсіч загарбникам. І хоча гармати не замовкали, важко було стримати натиск ворога. Сили виявились нерівними». Цілу добу пролежав Василь Іванович непритомним, а коли опам'ятався, то навіть не помітив, що лежить біля згорілого танка, а недалеко від нього знаходилися німці. Про що думав поранений командир взводу тоді? Можливо, про кохану дівчину, яка на нього чекала з дня на день, а, можливо, про майбутнє своїх товаришів, які полягли смертю хоробрих на безіменній висоті.

Упродовж 10 місяців (вересень 1943 р. – липень 1944 р.) лікувався в госпіталі № 2486 (м. Рязань). Медики доклали чимало зусиль, аби поставити офіцера на ноги. У серпні-жовтні 1944 р. перебував у резерві 25-го окремого навчального дивізіону офіцерського складу (Сибірський військовий округ). Через місяць гвардії лейтенант Бойко В.І. був звільнений в запас за станом здоров'я, як інвалід II групи, нагороджений медалями «За відвагу», «За оборону Сталінграда», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» та ін.

В.І. Бойко повернувся до Кам'янця-Подільського. Не застав дома батька, 1943 р. він був розстріляний окупантами, багатьох друзів.

Своє подальше життя пов'язав з освітою. Викладав військову допризывну підготовку в ремісничому училищі №4 (1945-1948рр.), малювання і методику малювання – у педагогічному училищі (1948-1956 рр), за сумісництвом малювання – у середній школі-інтернат №1 (1958-1961 рр). 1961 року В.І. Бойко перейшов на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту на факультет підготовки вчителів I-IV

класів (спеціальність малювання і методика малювання), згодом – ручної праці і малювання. Факультет, відкритий 1960 року, переживав своє становлення. Викладачам доводилося багато працювати, створювати навчально-виробничу базу. В.І. Бойко розробив курс практичних занять з малювання для I-IV класів, курси лекцій та практичних занять з малювання та практикуму – для I-III класів. Оформив стенди для кабінетів музики («Музика і співи в школі», «Ручна праця в школі»), забезпечував художнє оформлення факультетської стінної газети «Радянська освіта». В.І. Бойко здійснив дослідження «Педагогічний малюнок у початкових класах як засіб піднесення ефективності уроків», «Педагогічний малюнок на уроках читання, історії та природознавства», «Педагогічний малюнок на уроках малювання». Про наслідки доповідав на звітних наукових конференціях в інституті.

Надавав допомогу органам освіти. На семінарах учителів малювання V-VI класів, які організував обласний інститут удосконалення кваліфікації вчителів, проводив практичні заняття та читав лекції з образотворчого мистецтва. Для вчителів шкіл міста проводив індивідуальні консультації з ручної праці і малювання. Надавав практичну допомогу школам у виготовленні навчальних кабінетів, піонерських кутків тощо.

26 серпня 1971 року В.І. Бойко був звільнений з посади асистента кафедри педагогіки і методики початкового навчання у зв'язку з ліквідацією кафедри і відсутністю обсягу роботи.

Михайло Якимович Брицин

Мовознавець із світовим іменем, висококваліфікований фахівець вищої школи, вчений, невтомний працелюб, інтелігент, чуйна і добра людина, учасник Великої Вітчизняної війни – таким знають доктора філологічних наук, професора М. Я. Брицина в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Київському національному педагогічному університеті імені М. Драгоманова, у вченому світі Києва та України. Хоч на його долю випали неймовірно важкі випробування, гідно витримав усі труднощі, досяг вершин у лінгвістичній науці.

М.Я. Брицин народився і виховувався на російській землі але своє життя, працю пов'язав з Україною. З 1946 року він навчався в Харкові працював у Кам'янці-Подільському. Педагог, учений підготував тисячі спеціалістів – філологів, які працюють у навчальних закладах не лише України, а й інших країн.

Малою батьківщиною Михайла Якимовича є селище Ямська Слобода Можайського району Московської області. Тут 20 листопада 1922 року в сім'ї робітника

народився хлопчик, якому згодом судилося сказати своє вагоме слово в науці. Закінчив середню школу № 1 у м. Можайську. У 17 років вступив на курси підготовки вчителів для неповних середніх шкіл при Московському облВНО. Працював учителем середньої школи в селищі Баутіно-Форт Шевченківського району Гур'євської області.

З перших днів війни Михайло Брицин у рядах захисників країни. Протягом чотирьох місяців наполегливо оволодівав військовою справою в Ташкентському військовому училищі. Бойові дії розпочав під Москвою. Оборона Москви тривала два важких зимових місяці (5 грудня 1941 – 6 лютого 1942 р.). Найважчими ветеран вважає зимові дні 1942 року. Заметілі, хуртовини. Дні і ночі в снігових окопах. Бракувало гарячої їжі. Вона настільки промерзала, що доводилося розрубувати сокирою. І важкі, кровопролитні бої. На кожному кроці – смерть. Втрата товаришів, поранення, кров, стогін... Часто не було можливості підібрати з поля бою вбитих і поховати. Жахливе видовище: замерзлі трупи друзів, з якими ще вчора рятувались у холодних окопах, підіймались в атаку. Витримав усе, діждався перемогти під Москвою. Безмежно радів, що ненависний ворог був розгромлений і вигнаний з його рідної московської землі. Був двічі поранений та щоразу ставав у ряди захисників столиці. З гордістю носив медаль «За оборону Москви».

А далі були нові фронти, безконечні бої, атаки, перемоги. Михайло Брицин пройшов важкими бойовими шляхами до кінця війни. Нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня, медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

Після демобілізації кілька місяців працював військовим керівником у ремісничому училищі. 1946 року став студентом факультету російської мови та літератури Харківського державного педагогічного інституту імені Г.С. Сковороди. Досі із вдячністю згадує талановитих педагогів, відомих науковців професорів М.М. Баженова, В.П. Бесєдіна-Невзорова, доцентів Ю.Р. Геппера, Є.С. Магуру, які давали студентам серйозну філологічну підготовку, прищеплювали навички науково-дослідницької роботи. Студент М.Я. Брицина виявив зацікавленість у вивченні російських говірок.

Випускника направили на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, в якому обійняв посаду старшого викладача кафедри російської мови і літератури. Читав лекції, вів практичні заняття з мовознавчих дисциплін історичного циклу. 1955 року в Київському університеті імені Т.Г. Шевченка захистив кандидатську дисертацію на тему «Російські говірки Віньковецького району Хмельницької області», яка була високо оцінена вченими.

З 1957 року М.Я. Брицин працював завідувачем кафедри російської мови, згодом в.о. доцента кафедри російського мовознавства Харківського педагогічного інституту Г.С. Сковороди. У 1960 році повернувся на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту на посаду старшого викладача кафедри російської мови і літератури. У 1961 року рішенням ВАК СРСР йому було присвоєно вчене звання доцента. У 1964 році очолив кафедру російської мови і літератури, а через рік – новостворену кафедру української і російської мов.

М. Я. Брицин був викладачем широкого діапазону читав лекції з мовознавства, сучасної російської мови, історичної граматики, російської діалектології, порівняльної граматики, вів семінарські заняття, спецкурси та спецсемінари тощо. Тодішні студенти і досі згадують, що його лекції, позбавлені будь-яких зовнішніх ефектів, прочитані тихим, рівним голосом, вражали глибиною аналізу мовних явищ, умінням просто і зрозуміло пояснити суть питання, переконливою аргументацією основних положень і висновків. А.П. Гавришук, у той час студент, згадує: «Нам, першокурсникам, уже на перших лекціях із вступу до мовознавства сподобались і спокійний тон, і розважливість, і ерудиція викладача. Можна було записати основні положення, а це так важливо для студентів першого курсу, які не мають навичок роботи на вузівській лекції. Протягом усіх п'яти років нашого навчання Михайло Якимович працював з нашим курсом».

Доцент М.Я. Брицин активно досліджував історичну лексикологію східнослов'янських мов, обравши один із найскладніших і найменш досліджених фрагментів словника східнослов'янських мов — юридичну термінологію. Обрав тему докторської дисертації «Юридична термінологія у східнослов'янській писемності до XV ст.», яку захистив 12 жовтня 1967 року при відділенні літератури, мови і мистецтвознавства АН УРСР. Викладацький склад Кам'янець-Подільського педінституту поповнився другим доктором наук (став першим 1965 року історик Л.А. Коваленко).

Докторська дисертація, дістала високу оцінку наукової громадськості, адже була першим комплексно-лінгвістичним дослідженням юридичної термінології на матеріалі найважливіших писемних пам'яток східнослов'янського права XI-XIV ст. Дисертаційна робота і монографія «З історії східнослов'янської лексики», наукові статті зробили ім'я М.Я. Брицина широко відомим не тільки в Україні, але й за її межами. Наукові дослідження високо оцінили такі визначні мовознавці, як Л.А. Булаховський, І.К. Білодід, Б.О. Ларін, Ф.П. Філін та інші. Рішенням ВАК СРСР від 4 серпня 1968 р. М.Я. Брицину було присвоєно вчене звання професора.

Михайло Якимович виявився досить активним і сумлінним у громадській роботі, виконував обов'язки куратора академічної групи, секретаря партбюро історико-

філологічного факультету, члена партбюро інституту, члена організації товариства «Знання», відповідальним за роботу студентських наукових гуртків факультету тощо.

На історико-філологічного факультеті працювала і кандидат філологічних наук, доцент Ольга Іванівна Брицина, дружина професора, чудовий викладач, людина щедрої душі, чарівна жінка.

1969 року професора М.Я. Брицина запросили на роботу до Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова), в якому він протягом 20 років очолював кафедру російської мови.

У столиці вчений продовжив свою науково-дослідницьку і педагогічну роботу. Написав і видав понад 80 наукових праць і науково-методичних розробок, у т. ч. навчальні посібники «Російська мова», «Фонетична система і граматична будова російської мови». Під науковим керівництвом М.Я. Брицина підготовлено 50 кандидатів філологічних наук для України, Болгарії, Польщі, Казахстану. Десятки років редагував щорічний тематичний збірник наукових праць мовознавчих кафедр цього ж університету. Він є ініціатором і організатором багатьох всеукраїнських і міжнародних наукових конференцій, читань, нарад з актуальних проблем сучасного мовознавства.

За успіхи у педагогічній і науково-дослідній роботі М.Я. Брицин нагороджений орденом «Знак Пошани», «Медаллю А.С. Макаренка», знаками «Відмінник освіти України», «Відмінник освіти СРСР», «Відмінник народної освіти Узбекистану», почесними грамотами Верховної Ради Узбекистану тощо.

Михайло Якимович продовжує активно працювати на ниві освіти і науки як професор кафедри російської мови НПУ ім. М.П. Драгоманова і професор кафедри слов'янської філології Київського славістичного університету. Читає лекції з порівняльної граматики слов'янських мов, здійснює наукове керівництво аспірантами і докторантами, пише наукові і науково-методичні праці.

Разом з Ольгою Іванівною, яка, на жаль, передчасно пішла з життя, Михайло Якимович виховав, двох синів, дочекався внуків. Нині Віктор Михайлович – професор, заступник директора з наукової роботи Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Володимир Михайлович – старший науковий співробітник Національного історичного музею України. Колеги, друзі, колишні студенти цінують і люблять Михайла Якимович – ученого-мовознавця, учителя і наставника, людину високої інтелігентності і порядності, щедрої душі і творчої вдачі. Натхнений цією підтримкою, М.Я. Брицин продовжує працювати, віддає свої знання і досвід молодому поколінню.

Семен Єфремович Вайнтруб

Викладач був з тих талановитих і яскравих творчих особистостей, які завжди залишають в умах і серцях своїх учнів розумне, добре, вічне. У студентській аудиторії, у колі колег-членів кафедри російської мови, викладачів інституту, завжди сприймався як людина високої культури, широких і різнобічних знань. Викликав до себе шанобливу повагу.

Семен Вайнтруб народився 5 липня 1922 року в м. Вінниці в сім'ї службовця. Батько працював каменоломом-десятником, головним інженером управління гранітних кар'єрів. Хлопчик добре навчався, чудово володів українською і російською мовами, якими писав вірші. З-поміж своїх ровесників виділявся енергійністю, цікавістю, комунікабельністю. Очоловав шкільну комсомольську організацію. Став переможцем чемпіонату України з шашок. Уже в ті роки визначився із своїми життєвими принципами, які сміливо відстоював. З раннього дитинства захоплювався літературою і філософією.

1940 року Семен Вайнтруб вступив на філологічний факультет (російське відділення) Київського державного університету, склавши всі 7 вступних іспитів на «відмінно».

Навчання перервала війна. Влітку 1941 року евакуювався до м. Сталінграда, де навчався в місцевому педагогічному інституті. Разом із студентами працював на будівництві оборонних споруд навколо Сталінграда. Місто на Волзі день і ніч готувалося до оборони, до тих довготривалих і кровопролитних боїв, які розгорнулися в липні 1942 року і переможно завершилися на початку лютого 1943 року розгромом потужного стратегічного угруповання німецько-фашистських військ. Мужністю і героїзмом Червоної армії захоплювався весь світ.

Семен Вайнтруб був серед тих, хто в неймовірно важких умовах працювали для забезпечення перемоги під Сталінградом. За будь-якої нагоди часто голодні патріоти виконували необхідні роботи. А ще була небезпека постійних польотів і бомбардувань фашистської авіації. Оборонні споруди перешкоджали просуванню ворожих військ, передусім танків, машин. За тих умов важко було визначити, де важче. Скрізь – надлюдські зусилля, небезпека, смерть. Про таке Семен Вайнтруб згодом розповідав на зустрічах ветеранів війни.

Далі продовжив навчання в Об'єднаному Українському державному університеті, що функціонував у м. Кзил-Орді Казахської РСР. У квітні 1943 року був призваний до Радянської армії і направлений на навчання до 2-го Туркестанського кулеметного училища (м. Мари, Туркменська РСР), яке закінчив у вересні 1944 року. В училищі молодший лейтенант Вайнтруб командував взводом курсантів, згодом викладав воєнну історію. Юнаків готували до участі у воєнних діях.

Після демобілізації з армії Семен Вайнтриуб у квітні 1945 року відновив навчання в Київському університеті, який закінчив з відзнакою 1948 року. А восени вступив до аспірантури на кафедру російської мови. Проводив заняття з російської мови зі студентами філологічного, економічного факультетів та факультету міжнародних відносин. Свою наукову діяльність пов'язав з творчістю Олександра Пушкіна. Зокрема, молодий дослідник вивчав літературознавчу і мовознавчу термінологію у творах геніального російського поета. Навчання в аспірантурі завершив 1951 року. Захист кандидатської дисертації за певних причин відбувся у 60-ті роки.

З жовтня 1951 року Семен Вайнтриуб пов'язав своє життя і професійну діяльність з Кам'янець-Подільським педінститутом. Тоді ж був обраний на посаду старшого викладача. Незабаром здобув визнання високоєрудованого викладача, невтомного науковця-пушкініста, неординарної, інтелігентної людини. Вів курси сучасної російської мови, історії російської літературної мови, стилістики російської мови, спецкурси та спецсемініарів. Таке розмаїття мовознавчих дисциплін було під силу високопідготовленому спеціалісту-лінгвісту.

Лекції і практичні заняття проводив на високому науково-теоретичному і методичному рівнях, постійно удосконалюючи підготовку спеціалістів-філологів. Його цікавили не лише теоретичні знання своїх вихованців, а й культура мови. Згадує доцент Людмила Варик: «У способах подання матеріалу було щось досить своєрідне, властиве тільки йому. Нас заворожувало вміння створити невимушену обстановку, наявність доброго гумору, ерудиція, строга логічність, теоретична аргументованість матеріалу, що подавався».

Викладаючи курс стилістики російської мови, доцент Вайнтриуб кожному студенту давав практичні завдання в якомусь жанрі. Усі виконані роботи ретельно перевіряв. А уже на заняттях здійснювався їх аналіз. «На моєму курсі, – з посмішкою говорить завідувачка архівом університету Любов Сидорук, – Семен Єфремович викладав курс історії російської літературної мови. Я завжди сиділа за першим столом, аби ловити кожне слово викладача. Навіть за мімікою розуміла зміст. Подобалась ерудиція, аргументованість думки. І в усьому – доброта, щедрість душі. З Семеном Єфремовичем було легко спілкуватись».

Семен Вайнтриуб добре відомий і як талановитий науковець. 1967 року захистив кандидатську дисертацію на тему «Літературознавча та мовознавча термінологія у творах О.С. Пушкіна». Через два роки йому присвоєно вчене звання доцента. У його науковому доробку – переважно статті. 8 наукових праць вчений присвятив проблемі літературознавчої і мовознавчої термінології в творчості О.С. Пушкіна. Вченого цікавили й інші проблеми творчості О.С. Пушкіна: «Щодо зауважень О.С. Пушкіна про молдавські

говірки», «О.С. Пушкін про стилістичну структуру російської літературної мови», «Деякі питання російської мови у висвітленні О.С. Пушкіна». 1994 року прізвище Семена Вайнтруба внесено до Всеросійської пушкінської енциклопедії.

На допомогу вчителю були підготовлені роботи «Взаємозв'язок у викладанні мови, літератури і історії», «Особливості вивчення стилістичного синтаксису російської мови в школах з українською мовою навчання», «Щодо організації функціонально-стилістичної роботи на уроках російської мови».

Семен Вайнтруб успішно виступав з доповідями і повідомленнями на наукових конференціях союзного і республіканського значення в Донецьку, Дніпропетровську, Єревані, Житомирі, Кишиневі, Ленінграді, Львові, Одесі, Москві, Херсоні, на наукових сесіях нашого інституту. Матеріали конференцій видавалися в наукових збірниках, побачили світ його праці у міжвідомчих наукових збірниках, журналах. На його наукові статті посилалися вчені В.С. Веселитський, Г.П. Їжакевич, Б.С. Мейлах, А.В. Степанов, які вивчали історію російської термінологічної лексики.

До наукової роботи вчений залучав і студентську молодь. Протягом багатьох років керував науковим студентським гуртком російської мови. Кращі роботи гуртківців були оцінені преміями і грамотами на всесоюзних та республіканських конкурсах наукових студентських праць.

Семен Вайнтруб проявляв активність і в громадській роботі інституту, міста та області. Керував міжвузівським семінаром професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів з питань методів і форм вузівської роботи, випуском багатотиражної газети «Радянський студент», виступав з лекціями перед учителями та населенням міста і області. Великою популярністю користувались лекції з культури мови. Активно дописував до місцевої преси.

Через все життя проніс запал комсомольського вожака заспівувача (був таким в армії). Прекрасно танцював і співав, володів вишуканими манерами, цінував і сам творив гумор. У нашому місті завойовував титул чемпіона з шашок. Його палкою пристрастю була поезія.

Знали Семена Вайнтруба і як зразкового сім'янина, батька. Свою дружину Софію Юхимівну знав з дитинства, навчаючись в одному класі. «Через все життя, – згадує дочка, викладач англійської мови університету Розалія Березіна, – батько проніс любов до мами. Дуже любив робити подарунки матері, нам, дітям, чужим людям, звичайно, які йому імпонували. При цьому сам отримував велике задоволення. Матері дарував її улюблені квіти – конвалії. Міг навіть продати свої хлібні картки, аби на день народження вона одержала бажані конвалії. Ця сімейна пара зуміла зберегти почуття гідності, віру в

людину, щедрість, доброзичливість, принциповість». Такі якості Вайнтруби намагалися прищепити своїм дітям – Розі і Олені. Дома панувала атмосфера взаєморозуміння і довіри, разом з тим – високого почуття відповідальності один перед одним. Така лінія продовжувалася й щодо внуків.

У зв'язку з погіршенням стану здоров'я 17 січня 1983 року Семен Вайнтруб за власним бажанням залишив улюблену працю і вийшов на відпочинок. Однак намагався залишатися корисним людям. Писав статті і публікував у журналах, місцевій пресі, нашій багатотиражці «Студентський меридіан».

...У серпні 2001 року полум'яне серце Семена Єфремовича зупинилось. Та залишилась світла згадка про нього. Його благородну справу продовжують тисячі педагогів, його колишніх студентів. А у нашому університеті працюють викладачами, Людмила Варик, Анатолій Гавришук, Світлана Петровська, Віктор Прокопчук, Алла Рейда, Інна Салтанова, Тіна Сурова, Поліна Шулик, Людмила Марчук. Педагогами стали діти Розалія Олена, онуки Інна і Борис. Розалія Семенівна та Інна Вікторівна – викладачі нашого університету.

Федір Максимович Ганенко

Він належав до нащадків тих українців, які свого часу переселилися на Далекий Схід, прижилися далеко від рідної України. Про українське походження Федора Максимовича свідчить і його прізвище.

Народився 20 лютого 1921 року в с. Нова-Бельманівка Хорольського району Приморського краю (Російська Федерація) в сім'ї селян. Хорольський район знаходиться в південно-західній частині краю, південніше від озера Ханка і північніше м. Усурійська.

Після закінчення семирічної школи 2 роки працював рахівником в артлі селища Біранін Хабаровського краю, куди сім'я переїхала на постійне місце проживання. Наступних два роки він – бухгалтер меблевої фабрики в м. Біробіджан.

У 1941-1942 рр. Федір Ганенко перебував на військовій службі. Військова частина, в якій служив, у квітні 1942 року направила його на навчання до Хабаровського військово-піхотного училища. У квітні 1943 року відбувся випуск офіцерів. Брав участь у боях у складі військ Центрального і І-го Українського фронтів.

Після важкого поранення лейтенант Федір Ганенко перебував на лікуванні, а згодом був демобілізований. Нагороджений орденом Червоної Зірки, медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

Упродовж року працював військовим керівником середньої школи в м. Біробіджан. У 1944-1947 рр. навчався в Благовіщенському технікумі. Працював на різних посадах у різних організаціях і місцях. Протягом 19 років (1947-1966) – він інспектор бюджету в Чкаловській області (нині – Оренбурзька), головний бухгалтер райфінвідділу в м. Ново-Троїцьку, контролер – ревізор КРУ у Фрунзенській області (Киргизька РСР), завідувач складу взуттєвої фабрики у м. Таганрог, бухгалтер геолого-розвідувальної партії (м. Баку), старший бухгалтер райсоцзабезу (Киргизька РСР), ревізор, начальник фінансового відділу, бухгалтер – експерт (м. Воронеж), старший економіст райВНО (м. Кам'янець-Подільський).

24 червня 1966 року наказом міністра освіти УРСР Ф. М. Ганенко був призначений головним бухгалтером Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Роботи прибавилося у зв'язку з будівництвом прибудови до центрального корпусу, гуртожитку №3, організацією навчальних експедицій. Та колектив під керівництвом Ф.М. Ганенка працював стабільно, кваліфіковано, відповідально. Головний бухгалтер відзначився виваженістю, толерантністю, доброзичливістю. Мав спокійну вдачу.

У свято Перемоги ветеран прямував до пам'ятників визволителям міста, розповідав молоді про побачене, пережите.

20 серпня 1976 року Ф.М. Ганенко був звільнений з посади головного бухгалтера інституту за власним бажанням у зв'язку з виїздом на проживання до м. Воронежа.

Євгенія Мойсеївна Гінзбург

Ім'я вчителя в житті кожної людини займає місце поруч з іменами батька і матері, тому що разом з ними він навчає нас великій мудрості – Науці Життя. Тримаючись за руки батьків, робимо перший свій крок, вчимося спілкуванню з іншими, любові і поваги до людей. А Вчитель веде сходинками пізнання світу, спрямовує до нового відкриття, завдяки йому невідоме стає відомим, невпізнанне – впізнаним. Саме таким вчителем була Євгенія Мойсеївна Гінзбург, чие життя і науково-педагогічна діяльність пов'язані з Кам'янець-Подільським спочатку учительським, а так педагогічним інститутом. Майже три десятки років ставала тут за кафедру і вводила студентство в чарівний світ художньої літератури.

Народилася Євгенія Мойсеївна 21 вересня 1913 року в м. Рогачові в Білорусії у сім'ї службовця. Згодом з батьками проживала в Маріуполі та Харкові. Закінчила Харківський технікум іноземних мов (1933 р.) та з відзнакою західний відділ філологічного факультету Київського університету. Працювала викладачем англійської мови в Білоцерківському

сільськогосподарському інституті (1937–1939 рр.) зарубіжної літератури – у Харківському бібліотечному інституті та інституті іноземних мов (1939–1941 рр.). Водночас закінчила аспірантуру при Харківському держуніверситеті за спеціальністю зарубіжна література. Працювала над написанням кандидатської дисертації.

Викладацьку роботу і наукові заняття Євгенії Гінзбург перервала війна. Разом з батьками і малими дітьми відправилася в евакуацію у далекий Алтайський край. У м. Барнаулі працювала культмасовиком в евакогоспіталі та лектором в Алтайському крайовому лекційному бюро.

У важкий для тодішньої країни час (німецько-фашистськими військами захоплена значна територія СРСР) такі госпіталі діяли у багатьох містах Росії, Кавказу і Середньої Азії. Довелося лікувати поранених у далекому Сибірі, в Алтаї (м. Барнаул). Розташоване на лівому березі р. Об місто було центром Алтайського краю, важливим вузлом залізничних ліній, пароплавною пристанню, великим промисловим і культурним містом. Молодий і енергійний культмасовик Євгенія Гінзбург для зачерствілих, згорьованих людей, що прибули на лікування до госпіталю, влаштувала культурний відпочинок, лікувала поранених запальним, обнадійливим словом. Лікувала душу, зігрівала серце. Вселяла віру в одужання, у перемогу над ненависним ворогом. І прищеплювала любов до прекрасного, до художнього слова.

Культмасовик Євгенія Гінзбург своїм словом, жартами, посмішкою допомагала медикам вертати знедолених людей до повноцінного життя, ставити на ноги. Мабуть, ті, хто повертався на фронт, не раз згадували свого культмасовика, госпітальні вечори дозвілля. Сумлінна праця Є.М. Гінзбург за роки війни відзначена медалями.

У середині 1944 року Євгенія Гінзбург реєвакуювалася в Україну, а 13 вересня стала викладачем західної (зарубіжної) літератури та іноземної (англійської) мови Кам'янець-Подільського учительського інституту. Читала також теоретичні курси на факультеті мови і літератури, загальну літературу на історичному факультеті. У педагогічній роботі їй пригодилося добре володіння іноземними мовами – англійською, французькою, німецькою. Рідними для неї були російська, українська, єврейська. У вересні 1945 року стала членом ВКП(б).

Навчальний корпус учительського інституту перебував у руїнах, майно та обладнання було розграбоване окупантами, заняття відбувалися в тісному приміщенні сьогодні в ньому розмістилася ЗОШ №8). Гостро не вистачало навчальної літератури. До того ж – побутова невлаштованість. А ще була Євгенія Мойсеївна матір'ю двох малих дітей. Проживав з нею і батько – вже літня людина.

Вона глибоко знала предмет, вмiла пов'язувати матерiал з тогочасним полiтичним i науковим життям, матерiал подавала, переконливо i ciкаво, виховувала в студентiв любов до лiтератури, домагаючись високої iх успiшностi. Так, 1947 року 70% першокурсникiв склали складний iспит з теорiї лiтератури на «добре» i «вiдмiнно».

Одночасно продовжувала наукове дослідження соціального роману англійського письменника Вільяма Годвіна «Калєб Вiлліамс» (роботу над ним перервала вiйна), що стало темою кандидатської дисертацiї. Робота над цiєю ciкавою i водночас малодослiдженою проблемою ускладнювалася тим, що в умовах Кам'янця-Подiльського була вiдсутня необхідна лiтература. Та наполеглива праця викладача, зокрема, вiдрядження до Чернiвецького унiверситету, навчальних та наукових установ Києва, принесла вiдраднi успiхи. 10 грудня 1947 р. в Інституті української лiтератури iм. Т.Г. Шевченка АН УРСР вiдбувся успiшний захист її дисертацiї «Соцiальний роман В. Годвіна «Калєб Вiлліамс» на здобуття наукового ступеня кандидата фiлологiчних наук. Євгенiя Мойсеївна була першим викладачем iнституту, який став кандидатом наук.

На захистi кандидатської дисертацiї вона не думала зупинятися. У червнi 1951 року iздила до Києва з питання пiдготовки докторської дисертацiї. 1956 року їй було присвоєно вчене звання доцента. У 1954–1958 рр. на допомогу учителям лiтератури шкiл написала i видала в Хмельницькому обласному iнститутi удосконалення учителiв методичнi розробки, схвально прийнятi i високо оцiненi освiтянською громадськiстю. Вийшли друком й iншi працi. У наступнi роки появилися глибоко науковi i квалiфiкованi статтi про творчiсть Анрi Барбюса, Христо Ботєва, Вiктора Гюго, Генрiха Гейне, Адама Мiцкевича, Мiгеля де Сервантеса, методичнi рекомендацiї, за якими студенти детальнiше вивчали творчiсть зарубiжних письменникiв, окреми твори Йоганн Гете, Вiльям Шекспiра. Протягом 1948–1950 рр., 1951–1954 рр. Є.М. Гiнзбург очолювала кафедру лiтератури.

Вона вела велику й активну громадську роботу. Як член наукового товариства з поширення полiтичних i наукових знань, позаштатний лектор обкому i мiськкому партiї, досить часто (через день, а то й щодня) виступала iз змістовними i ciкавими лекцiями на лiтературнi теми у вечiрньому унiверситетi, мiсцевих госпiтальх, на пiдприємствах, установах, перед студентами. Двiчi обиралася делегатом республiканського з'їзду товариства «Знання».

Була народним засiдателем. Входила до складу бюро обласного i мiського лiтоб'єднань, керувала секцiєю поезiї мiського лiтоб'єднання, багато рокiв очолювала гурток молодих поетiв iнституту (саме тут виявила поетичний таланти майбутньої вiдомої поетеси Наталi Кашук), вела студiю художнього читання в iнститутi. Виступала на сторiнках мiсцевої преси зi статтями на лiтературнi теми. Обиралася секретарем партiйної органiзацiї

філологічного факультету, 8 разів поспіль була делегатом міської партконференції. Істинне подвижництво!

Викладач поставала перед студентами і як мужня людина. Розповідає колишній студент історико-філологічного факультету, Анатолій Гавришук: «Усіх, хто слухав її лекції, вражав рідкісний лекторський дар викладача. Завжди зосереджена, натхненна, гарна, зі смаком одягнена (назавжди запам'ятався білюсінський комірець) – такою ставала за кафедру Євгенія Мойсеївна і розпочинала лекцію. Байдужих в аудиторії не було. Вражала глибока ерудиція, блискуча пам'ять, логічність викладу, чудова дикція, бездоганна мова, уміння переконувати, доречний гумор, красномовність, інтелігентність...» На жаль, доля не завжди була прихильною до неї (серйозна хвороба дочки тощо). Та стійко переборювала труднощі. Вона жила справами інституту, своїх дітей, турботами студентів. За багаторічну сумлінну і самовіддану працю Євгенія Мойсеївна була нагороджена медалями, Почесною грамотою Президії Верховної Ради України, Грамотою Міністерства освіти України, багатьма почесними грамотами обласних та міських органів влади, інституту.

1970 року 57-річна Євгенія Мойсеївна за станом здоров'я вийшла на пенсію. А був це період творчого розквіту науковця. Та не поривала зв'язків з інститутом. Періодично тимчасово оформлялася на посаду доцента, читала спецкурс, виступала на методичних семінарах.

Згодом переїхала до Хмельницького – місце проживання сина. У міру своїх сил займалася громадською роботою. Налагодила співпрацю з науково-педагогічною громадськістю, науковою бібліотекою ім. М. Островського. Великим успіхом користувалися її виступи по обласному радіо, на літературних вечорах та наукових конференціях.

Підтримувала зв'язки з рідним факультетом, викладачами. Згадує Є.І. Сохацька: «Наші особисті взаємини зміцніли після 1993 року, року святкування її 80-річчя. Я, як декан, вітала її від імені і колективу інституту, і факультету. Про ювілей опублікувала у «Кам'янець-Подільському віснику» статтю «Хай святиться ім'я твоє», яку надіслала їй. На згаданому торжестві виступили доцент кафедри музики Борис Липман, з яким ювілярка довгі роки співпрацювала на ниві художньої самодіяльності, із спогадами – колишній її студент Анатолій Гавришук. Теплі слова висловили письменник Василь Баженов, заслужений вчитель України Юрій Гурєєв та інші. Євгенія Мойсеївна сказала, що вона, дочка єврейського народу, усе своє життя працювала з українцями, представниками інших національностей, глибоко шанувала та любила їх».

Щиро раділа, коли 1997 року інституту повернули статус університету.

Життя Євгенії Гінзбург обірвалося 5 листопада 2000 року. Похована на Хмельницькому міському кладовищі поруч з могилою передчасно згаслої дочки Анети.

Іван Юхимович Гнатенко

Іван Юхимович був людиною з великої літери. Показав себе чудовим керівником. Блискучий лектор, якого любили всі студенти. Стояв на сторожі освіти і всього учительства. Був педагогом від Бога. Йому випало обіймати високі керівні посади, та завжди залишався собою – простим, скромним, доступним, доброзичливим. Такі люди – гордість і совість народу, окраса землі. На долю Івана Юхимовича випало чимало випробувань. Та він любив життя і людей, не мислив себе без освіти, переймався її проблемами.

... Іван Гнатенко родом із Слобожанщини. Народився 4 липня 1920 року в с. Гринівка Недригайлівського району на Сумщині в сім'ї селянина-бідняка. Закінчивши 1938 року середню школу, вступив на педагогічний факультет Київського педінституту. Встиг закінчити лише 3 курси – навчання перервала війна.

На підступах до м. Києва і в самому місті на початку липня 1941 року розгорнулися оборонні роботи, в яких брало участь близько 160 тисяч киян. Іван Гнатенко разом з товаришами також працював на будівництві оборонних споруд. Київська оборонна операція відіграла важливу роль у зриві ворожого плану «блискавичної» війни проти СРСР. Адже на 2 місяці було затримано наступ німецьких військ на головному напрямі – на Москву. І лише з дозволу Ставки війська Південно-Західного фронту 20 вересня 1941 року залишили Київ. З евакуацією Київського педінституту Іван Гнатенко відбув до м. Лебедина на півдні Сумської області, згодом евакуювався до Куйбишева (нині Самара, Російська Федерація), працював на цукровому заводі.

У січні 1942 року був призваний до армії і направлений на навчання до місцевого військового училища. Дворічний курс пройшов за прискореною програмою – за 6 місяців. У липні молодший лейтенант відбув на фронт.

У фронтовому житті офіцера були бої, атаки, втрати бойових друзів. Згадував такий епізод. Станція Пустушки (недалеко від міста Великі Луки) декілька раз переходила з рук в руки. Важкий бій розгорнувся на підступах до станції. Боєприпасів не вистачало, а тут побачили залишену німецьку гармату в чагарнику і багато боєприпасів. Розвернули її і давай посилати німецькі снаряди на станцію. Бій закінчився перемогою. За участь у цій операції, винахідливість одержав першу бойову нагороду – медаль «За відвагу». Іван

Гнатенко перебував на фронті в складі Волховського, Калінінського, II і III Прибалтійських, III Білоруського фронтів. Протягом червня-вересня 1945 р. лікувався у військовому госпіталі на території Польщі. Бойові заслуги відзначені орденами Вітчизняної війни II ступеня, Червоної Зірки, медаллю "За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр." Демобілізувавшись у жовтні того ж року, відновив навчання в Київському педінституті. Закінчив асистентуру (у ті роки – форма підготовки викладачів вищої школи) і Міністерством освіти УРСР був направлений на роботу викладачем педагогіки Кам'янець-Подільського педінституту. З того часу все життя Івана Юхимовича було пов'язане з нашим навчальним закладом. В інституті обіймав посади асистента, старшого викладача, доцента. Заняття проводив на високому теоретичному і науковому рівні. Лекції читав творчо, захоплено, емоційно. Розповідав студентам про передовий педагогічний досвід. Його кумиром був відомий педагог А.С. Макаренко, про педагогічну практику якого йшлося на заняттях. Студенти йшли на лекції викладача, як на свято. Досвід читання Іваном Гнатенком лекцій 1983 року був схвалений на засіданні кафедри.

У навчально-виховній роботі із студентською молоддю спирався на характерні для неї стійкі позитивні емоції: довіра, відкритість, прагнення до самовдосконалення. Опосередковано, через зміст лекції реалізовував виховні завдання. Його кредо – істина засвоюється тоді, коли не просто подається, а переживається".

Досліджував роботу шкіл-інтернатів, написав низку праць із загальних проблем освіти, підготував методичний посібник "Педагогічна практика студентів III—IV курсів", низку методичних рекомендацій. Виступав із доповідями та повідомленнями на всесоюзних, республіканських та інститутських наукових конференціях, матеріали яких публікувались у наукових збірниках, журналах "Вестник высшей школы", "Школа-інтернат", виходили окремими виданнями.

У 1960-1961 рр. Іван Юхимович перебував у річній аспірантурі Київського педінституту, де завершив кандидатську дисертацію "Наступність у навчально-виховній роботі IV—V класів шкіл-інтернатів", яку захистив 1964 року. 1967 року йому було присвоєно вчене звання доцент.

Проявив себе як талановитий, мудрий керівник. 1948 року (після року роботи в інституті) став заступником декана заочного відділу. Протягом 1953-1960 рр. очолював історико-філологічний факультет.

Був прекрасним сім'янином. Разом із дружиною Ольгою Дмитрівною виховав дочку Наталю і сина Олександра, які закінчили наш педінститут. Олександр Іванович вчитель

історії міської гімназії. Іван Юхимович побудував на дачі гарний будиночок, посадив сад. Любив тут працювати і відпочивати.

Мирна праця педагога, науковця, громадського діяча відзначена орденом "Знак Пошани", медаллю "За доблесну працю на відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна", Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, медаллю А.С. Макаренка, знаком "Відмінник народної освіти Узбецької РСР", багатьма грамотами та подяками. Найбільше пишався медаллю А.С. Макаренка. З гордістю говорить: "Це найдорожча моя нагорода". 24 грудня 1997 року полум'яне серце Івана Гнатенка зупинилось.

Сергій Михайлович Давидчук

Народився 31 березня 1917 року в Осівці Коростишівського району Житомирської області в селянській сім'ї. Після закінчення Київського фінансового економічного технікуму протягом чотирьох років (1934-1938). працював за спеціальністю-інспектором по бюджету районних фінансових відділів у Житомирській, Київській областях, Кабардино-Балкарській АРСР. У 1938-1940 рр. проходив дійсну військову службу (Київський особливий військовий округ). З грудня 1940 р. до початку Великої Вітчизняної війни – контролер-ревізор КРУ Народного комісаріату фінансів СРСР по Тернопільській області.

З початку війни Сергій Давидчук – у діючій армії. Усі роки перебував на офіцерських посадах. Брав участь у визволенні української землі, м. Києва. У битві за столицю України Червона Армія розгромила 12 ворожих дивізій. Офіцер С. М. Давидчук відзначений медаллю «За оборону Києва». А так фронтові дороги пролягли до державного кордону з Румунією, визволяв Угорщину, Чехословаччину, де й завершив бойовий шлях.

Після переможного закінчення війни кілька місяців перебував у складі Радянських військ за кордоном. У жовтні 1945 – вересні 1946 рр. капітан С.М. Давидчук продовжував військову службу у секретній частині штабу Київського військового округу.

Демобілізувавшись, С.М. Давидчук працював у системі контрольно-ревізійного управління (КРУ) Міністерства фінансів СРСР. Контролер-ревізор по Коростишівському району Житомирської області (1947-1949 рр.), головний контролер-ревізор по Вінницькій області (1951-1954 рр.). У 1949-1951 рр. навчався на Вищих фінансових курсах Міністерства фінансів СРСР (м. Ленінград). Закінчив фінансово-економічний факультет Всесоюзного заочного фінансового інституту (1953р.).

Виявив схильність до наукових досліджень, у 1954-1957 рр., навчався в аспірантурі Київського фінансового інституту (кафедра політичної економії). У червні 1957 року переїхав до м. Кам'янця-Подільського. Упродовж десяти років (1957-1964) працював старшим викладачем кафедри марксизму-ленінізму сільського господарського інституту. У вересні 1961-го прийшов на кафедру марксизму-ленінізму Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Обіймав посади старшого викладача, доцента.

У 1972-1974 рр. працював на загально-технічному факультеті Київського політичного інституту у м. Житомирі (переїзд відбувся за станом здоров'я). Через два роки повернувся до попередньої роботи в м. Кам'янці-Подільському, звідки в травні 1982 року вийшов на пенсію.

У Київському інституті народного господарства С.М. Давидчук захистив дисертацію «Довготривалий кредит та його роль у розвитку колгоспного виробництва на матеріалах Вінницької та Хмельницької областей» (1966 р.). Опубліковані наукові праці стосувалися різних аспектів згаданої проблеми: «Роль довготермінового сільськогосподарського кредиту в зростанні виробничих фондів колгоспів», «Довготерміновий сільськогосподарський кредит і зростання громадського господарства колгоспів», "Розширене відтворення основних засобів виробництва колгоспів і довготривалий кредит», «До питання про необхідність кредиту при соціалізмі», «Інтисифікація колгоспного виробництва і довготерміновий кредит», «Роль довготермінового кредиту в підвищенні ефективності вкладів в колгоспах» тощо. Працював над монографією «Кредитні відносини соціалістичної економіки та їх роль у розвитку колгоспного виробництва».

Публікувався в тематичному збірник Інституту економії та організації сільського господарства Міністерства сільського господарства УРСР, у збірниках наукових праць викладачів суспільних наук ВНЗ УРСР, «Наукових записках» Київського фінансово-економічного, Кам'янець-Подільського педагогічного інститутів, у журналі «Колгоспи України». 1969 року йому було присвоєне вчене звання доцента.

Активно займався громадською роботою. Входив до позаштатних лекторських груп міського і обласного комітетів Компартії України. Завідував агітколективом інституту. Активно дописував місцевих газет. У «Вінницькій правді» публікував фейлетони. Різні питання політекономії та господарювання висвітлював на сторінках обласних («Радянське Поділля», «Прапор юності», «Корчагінець»), міських («Прапор Жовтня»), районних («За комунізм» – м. Красилів, «Ленінський шлях» – м. Дунаївці) газетах тощо.

... Викладач С.М. Давидчук був неординарною людиною. Відзначався незалежною вдачею, оригінальними міркуваннями, висловлюваннями, гумором. З дружиною, кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського педінституту Марією Душанівною Цвіянович виховали сина Василя і дочку Наталію. Син став ученим - географом.

Євген Феоктистович Єлінецький

Народився Євген Єлінецький 13 травня 1907 року в с. Чернивка Черкаського району Київської області в сім'ї вчителів початкових класів. Після закінчення Киселівської семирічки навчався в Златопольській сільськогосподарській профшколі (1923-1925 рр.). Закінчив три курси Київського сільськогосподарського інституту. На четвертому курсі навчання залишив, оскільки після смерті батька засобів для його продовження не було.

Трудовий шлях був пов'язаний з педагогічною роботою. Впродовж 1929-1937 рр. він – викладач сільськогосподарських технікумів на Київщині. У 1937-1940 рр. – директор Васильківської середньої школи для дорослих. Без відриву від виробництва закінчив фізико-математичний факультет Київського учительського інституту (1938-1941 рр.).

1941 року перейшов на посаду викладача фізики, математики і електротехніки Васильківської військової авіаційної школи. З початком війни авіаційна школа була евакуйована до м. Міасса Челябінської області, туди переїхав і Євген Феоктистович.

У 1942-1943 рр. Євген Єлінецький перебував в армії. Навчався в Свердловському і Камишловському військових училищах. Однак медична комісія визнала його за станом здоров'я непридатним до військової служби. Є.Ф. Єлінецький був призначений старшим викладачем математики Камишловського військового піхотного училища. Тепер викладач готував кадри для фронту. Одночасно викладав фізику у середній залізничній школі №58 м. Камишлова Свердловської області (Росія).

З визволенням Київщини від німецько-фашистських загарбників Євген Єлінецький повернувся в рідні краї. У 1944-1945 рр. викладав хімію, був військовим керівником середньої залізничної школи №17 на станції Мотовилівка. У 1945 році заочно закінчив біологічний факультет Київського педінституту.

Упродовж 1945-1948 рр. навчався в аспірантурі науково-дослідного інституту психології (м. Київ). Написанням кандидатської дисертації на тему «Експеримент з психології у середній школі» керував директор згаданого інституту, відомий вчений в галузі психології Григорій Костюк. У 1947-1948 рр. одночасно викладав психологію і

логіку в Київській середній спецшколі Військово-повітряних сил, декілька місяців – психологію – у Запорізькому педінституті.

У вересні 1948 року Міністерство освіти УРСР направило Євгена Єлінецького на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту асистентом кафедри педагогіки і психології. Через два роки був обраний старшим викладачем. 1952 року захистив кандидатську дисертацію і обійняв посаду доцента.

Йшов у ногу з вимогами часу, став ініціатором впровадження програмованих лекцій, автоматизованого контролю знань. Розробив комплекс ілюстрацій для демонстрування через діаскоп. Став активним популяризатором цього прогресивного на той час методу навчання і контролю знань серед вчителів міста і області.

Розробив методику електроміографічного дослідження основних нервових процесів у корі мозку, що послужило матеріалом для написання наукової праці «Електроміографічний метод дослідження основних процесів головного мозку при відтворенні дій». Був автором наукових праць – «Зміна світлового відчуття периферичного слуху під впливом слухового подразника», «Основи психології згадування», «Психологічні основи підвищення ефективності уроку», «Експеримент у курсі психології в школі», «Найпростіші прилади для шкільних дослідів з психології», посібника для вчителів та студентів «Програмоване навчання».

З доповідями та повідомленнями виступав на республіканських педагогічних конференціях, щорічних звітних наукових конференціях викладачів інституту. Роботи друкував у «Наукових записках», журналі «Радянська школа» тощо. Частина виконаних наукових праць залишилася на правах рукописів.

Керував студентським науковим гуртком з психології, заохочуючи студентів до досліджень у галузі психології. Гуртківець, а згодом випускник факультету фізичного виховання Валерій Куліков став кандидатом наук, працював у вищих навчальних закладах України.

Був членом «Всесоюзного товариства психологів». Виступав з доповідями і лекціями перед вчителями міста й області. Виконував обов'язки секретаря вченої ради інституту.

Євген Єлінецький мав чимало цікавих захоплень, зокрема займався радіотехнікою, складав радіоприймачі.

У квартирі можна було побачити запчастини, паяльники, молотки, проволочку, деталі до радіоприймачів... Він постійно щось майстрував. А при зустрічах з колегами кидав компліменти, жартував (при цьому сам ніколи не сміявся) і швидко прямував додому, де його чекала дружина, яку шанував і любив.

...У нашому педагогічному інституті Євген Єлінецький пропрацював 25 років. Відзначався глибоким розумом, різнобічністю знань, широкою ерудицією, великою працездатністю, об'єктивним і критичним підходом до роботи, незалежністю характеру, інтелігентністю, почуттям людської гідності. 1979 року завершив свій земний шлях.

Онисим Михайлович Жук

Онисим Михайлович Жук народився 30 листопада 1927 року в селі Романівка Бершадського району Вінницької області в селянській родині. У сім'ї жили впроголодь, їли переважно картоплю, ячмінний суп. Найважчим був 1933 рік. У дитячій пам'яті міцно закарбувалося, як гинули від голоду люди.

Початкову школу закінчив у рідному селі. Навчався добре. Свідченням цього стала Похвальна грамота від 18 червня 1938 року, збережена до сьогодні як перша і найдорожча нагорода про успішне навчання в Романівській початковій школі. Далі довелося щоденно, за будь-якої погоди, ходити в середню школу за 4 кілометри через поле в сусіднє село Михайлівку. 1941 року закінчив 7 класів. Почалася Велика Вітчизняна війна.

Ранньої весни 1944 року Романівку було звільнено від німецько-фашистських загарбників. Як тільки Онисиму виповнилося 17 років, його через кілька днів призвали до армії. У Вінниці, на пересильному пункті, юнаків посадили в товарні вагони («теплушки») і відправили на схід. Везли до місця призначення дуже довго, майже два місяці.

Призовників привезли на станцію «Угольная», неподалік Владивостока, де дислокувався 18-й окремих кулеметний батальйон морської піхоти Артемівського сектора берегової охорони Тихоокеанського флоту. Передислокація значної частини військ на Далекий Схід була пов'язана з агресивною політикою Японії щодо СРСР, її підтримкою фашистської Німеччини. Японія чекала моменту, щоб більш як мільйонною Квантунською армією, яка перебувала на окупованій нею території Маньчжурії і Кореї, загарбати Сибір та Далекий Схід. Тому на цій ділянці кордону СРСР довелося утримувати 40 боєздатних дивізій, які могли б бути використані в боротьбі з гітлерівською Німеччиною.

День Перемоги у Великій Вітчизняній війні застав рядового О.М. Жука на стрільбищі. Прибіг спітнілий замполіт роти і з великою радістю через гучномовець дав команду: «Кидайте заняття! Перемога! Перемога!» Солдати почали обіймати один одного, салютувати з автоматів, вигукувати «Ура!» Після переможного травня впродовж двох місяців молоді воїни проходили інтенсивну підготовку. А вже на Ялтинській конференції (лютий 1945 р.) Радянський Союз взяв на себе зобов'язання вступити у війну з Японією через 2-3 місяці після Перемоги. СРСР оголосив війну Японії.

Бойові дії радянських збройних сил розгортались в Маньчжурії, Кореї, на острові Сахалін і Курильських островах. З океанської військової бази батальйон, у якому служив О.М. Жук, переправився на десантному транспорті й висадився поблизу порту Юкі, що в Північній Кореї. У першому ж бою він отримав контузію голови. Під кінець серпня радянським військам вдалося розчленувати Квантунську армію й створити загрозу повного оточення. 2 вересня 1945 року в Токійській бухті на борту американського крейсера «Міссурі» був підписаний акт про капітуляцію Японії. Завершилася Друга світова війна.

Військова служба О.М. Жука продовжувалася на військово-морській базі на узбережжі Північної Кореї, а згодом – у бухті Находка, де знаходилася база підводних човнів. Загалом служба розтягнулася аж на сім років (1944-1951). Він прагнув знань. У червні 1951 року в Советській Гавані отримав атестат зрілості. Після демобілізації наприкінці липня того ж року моряк приїхав до Києва і подав документи для вступу на юридичний факультет університету ім. Т.Г. Шевченка. А через день у флотській формі складав вступні іспити.

Навчання проходило нелегко, особливо на перших курсах – давалися взнаки довоєнна семирічна сільська школа, роки окупації, війна та сім років військової служби, заочна середня освіта. Доводилося сидіти над книгами та конспектами і вдень, і вночі. Знання здобував систематичною невтомною працею. Усі п'ять років був старостою курсу. Незважаючи на труднощі, у 29 років О.М. Жук закінчив юридичний факультет університету з відзнакою.

У рік закінчення навчання створив сім'ю і разом з дружиною приїхав за направленням у Кам'янець-Подільський на посаду помічника прокурора. Робота в прокуратурі досить авторитетна, престижна і впливова, однак йому була вона не до душі.

Із задоволенням прийняв пропозицію працювати в Кам'янець-Подільському педінституті. Перші два роки – асистент кафедри марксизму-ленінізму (викладав нормативний курс політичної економії), згодом – старший викладач. Наполегливо працював над написанням кандидатської дисертації на тему «Питання економічної теорії в працях А.Г. Шліхтера». Щоб завершити дисертаційне дослідження, впродовж 1966-1967 рр. навчався в річній аспірантурі Київського інституту народного господарства. У 1968 році відбувся успішний захист дисертації, Онисим Михайлович здобув науковий ступінь кандидата економічних наук, 1970 року – вчене звання доцента.

На початку 1969 р. його перевели на посаду декана Кам'янець-Подільського загальнотехнічного факультету Київського автомобільно-дорожнього інституту. Згодом факультет був підпорядкований Хмельницькому технологічному інституту побутового обслуговування, у складі якого перебував до 1988 року. Працювати довелося в трьох основних напрямках: здійснити якісний підбір викладачів, створити навчально-

матеріальну базу і паралельно організовувати навчально-виховний процес. Робочий день декана розпочинався не пізніше восьмої години, а завершувався пізнього вечора. Адже навчання велося за принципом вечірнього факультету.

Онисим Михайлович очолював факультет майже 19 років. Саме тут розкрився його організаторський талант. Колектив здобув авторитет кращого відокремленого підрозділу в Міністерстві вищої і серед спеціальної освіти України. Обирався депутатом міської ради очолював постійну комісію з питань законності, охорони громадського порядку та захисту прав і законних інтересів громадян, тривалий час був членом виконавчого комітету міської Ради народних депутатів.

Однак наприкінці 80-х років минулого століття в країні розпочалася реалізація непродуманого курсу на скорочення філіалів вищих навчальних закладів. Ліквідація факультету була винятково складним і болючим процесом. Адже тут працювало понад п'ятдесят викладачів, майже половина з яких мала наукові ступені та вчені звання. Онисим зробив все від нього залежне, щоб основна навчально-матеріальна база перейшла на баланс Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Сьогодні в навчальних корпусах колишнього загальнотехнічного факультету розміщуються і успішно функціонують фізико-математичний і педагогічний факультети. Розширення навчально-матеріальної бази педінституту за рахунок цих корпусів стало істотним кроком на шляху його якісних змін і повернення статусу класичного університету.

У педагогічному інституті, на кафедрі економічної теорії, куди він повернувся, О.М. Жук працював доцентом ще понад дванадцять років.

Онисим Михайлович перебуває на заслуженому відпочинку. Завжди охайний, привітний і незмінно усміхнений, він систематично цікавиться, чим живе його рідний університет. Часто спілкується з викладачами, співробітниками, допомагає порадами, мудрим словом. На День Перемоги ветеран одягає святковий костюм з низкою бойових і трудових орденів і медалей, їх нього аж чотирнадцять, і обов'язково приходять у рідний колектив.

Іван Корнійович Загинайло

І.К. Загинайло народився 9 жовтня 1907 року в Києві у робітничій сім'ї. Батько – слюсар механічних майстерень помер у 1919 році. Залишившись без годувальника, сім'я перебралася до села. Зростав на Житомирщині, з 12 літ – батракував. Згодом допитливого комсомольця райком комсомолу направив на навчання до школи батрацької молоді у м. Новограді Волинському.

1925 року став студентом Житомирського інституту народної освіти (ІНО). Молодий вчитель викладав фізику і математику у школі колгоспної молоді в м. Ярунь, активно займався комсомольськими справами, був членом райкому комсомолу, завідувачим культурно-пропагандистського відділу.

У березні 1931 року за путівкою ЦК ЛКСМУ Іван Загинайло приїхав на Дніпробуд, де працював заступником директора навчального комбінату заводу «Запоріжсталь».

1931-1932 рр. служив у Червоній армії, склавши іспит, став офіцером. Знову повернувся на Дніпробуд, де працював заступником директора школи ФЗУ амомінієвого комбінату.

1933 року ЦК ЛКСМУ відрядив І.К. Загинайла на роботу до м. Одеси, де він очолював середні школи № 10 (зразкову), №62, методичний кабінет міського відділу народної освіти.

У вересні 1939 року офіцера І.К. Загинайла призвали до Червоної армії, брав участь у приєднанні до УРСР українських земель. На відповідальній посаді начальника штабу військової частини перебував до березня 1941 року. Після звільнення з армії повернувся на попереднє місце роботи в м. Одесі.

З червня 1941 року він знову у діючій армії. У липні 1941 р. – березні 1942 р. війни обіймав відповідальні посади у військах Південного фронту. Перебував у резерві командного складу фронту. У квітні 1942 р. – липні 1943 р. офіцер І.К. Загинайло був старшим ад'ютантом командира дивізіону 329-го окремого зенітно-артилерійського полку протиповітряної оборони (ППО). У липні 1943 р. – лютому 1945 р. виконував обов'язки начальника штабу 1749-го зенітно-артилерійського полку 54-ої зенітно-артилерійської дивізії Центрального фронту протиповітряної оборони. У лютому – травні 1945 р. – таку ж посаду в 1760-му зенітно-артилерійському полку 57-ої зенітно-артилерійської дивізії.

Капітан І.К. Загинайло нагороджений медалями «За оборону Москви», «За перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

У квітні 1945 року І.К. Загинайло повернувся до мирної праці в Одеський педагогічний інститут. У серпні 1946 – січні 1949 рр. він – декан фізико-математичного факультету, у січні-вересні 1949-го – заступник директора з науково-навчальної роботи, з вересня 1949 р. по грудень 1952 р. – директор Одеського учительського інституту.

Із його закриттям рік працював в Ізмаїльському учительському інституті.

У лютому 1953 року І.К. Загинайло перейшов на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Обіймав посаду старшого викладача кафедри математики, читав елементарну математику, методику викладання математики. У серпні 1953 року його висунули на відповідальну посаду декана фізико-математичного

факультету (до нього факультет очолював І.Я. Маліщук), яку обіймав 10 років. У ті роки факультет функціонував разом з історико-філологічним факультетом. І. К. Загинайло виявив гарні організаторські здібності. Колектив факультету працював злагоджено, ритмічно, на рівні тодішніх вимог. Серед викладачів були такі талановиті педагоги і науковці, як М.Я. Грабовський, В.Я. Горошко, І.В. Івах, Ф.Г. Кравченко, І.Я. Маліщук, Л.О. Мана кін, Д.І. Марченко, Г.В. Паньоков, Г.С. Раздимаха, В.П. Россо, В.М. Савронь, М. Й. Семиліт, В.Г. Тихий та інші.

Серед його вихованців є директор інституту ядерних досліджень академік НАН України І.М. Вишневецький, доктор фізико-математичних наук Д.І. Мартинюк, А. А. Томусяк та інші.

15 серпня 1963 року Іван Корнійович вийшов на пенсію, місцем проживання обрав м. Одесу, яку добре знав, в якій довгий час працював.

Іван Степанович Зеленюк

В історії університету надзвичайно важкими були повоєнні сорокові – п'ятдесяті роки. Пояснювалося це головним чином значними матеріальними збитками, яких завдала окупація краю німецько-фашистськими загарбниками. Втрат зазнав педагогічний і науковий потенціал закладу.

Піднімати його майже з нуля довелося вчорашнім фронтовикам. Одним із них був і директор, а з 1961 року – ректор педагогічного інституту Іван Степанович Зеленюк. Йому випала неймовірно важка місія ставити на ноги єдиний на Хмельниччині вищий навчальний заклад. Талановитим керівником, справжнім будівничим інституту І.С. Зеленюк з цим історичним завданням справився.

...У пошуках кращої долі в період столипінської реформи сім'я Зеленюків із с. Джурина, що на Поділлі, відправилася в Іркутську губернію. Там у вересні 1909 р. і народився син Іван. Проте надії на краще життя в далеких краях не виправдалися, і вже через рік Зеленюки повернулися на рідне Поділля. Батько влаштувався кочегаром на цукроварні, мати доглядала дітей і присадибне господарство, син навчався. Після закінчення школи, восени 1927 р., юнак вступив до Могилів-Подільського педагогічного технікуму. Навчання поєднував виконанням громадських доручень. Здібного комсомольця мобілізували на комсомольсько-педагогічну роботу: працював завідувачем культпропом, а з 1931 р. — секретарем Шаргородського райкому комсомолу.

У 1931 – 1933 рр. Іван Зеленюк проходив строкову військову службу. Помітивши організаторські й педагогічні здібності молодого воїна, командування направило його на

навчання до Академії комуністичного виховання ім. Н.В. Крупської (Комвуз). Завершити навчання не вдалося – з другого курсу знову був мобілізований на комсомольську роботу: спочатку працював завідувачем політвідділу Теофіпольської МТС, згодом – секретарем Остропільського райкому комсомолу.

У травні 1937 року І. С. Зеленюк став завідувачем сектору ЦК комсомолу України, у травні 1938 р. – першим секретарем Черноострівського райкому партії Кам'янець-Подільської області. Після приєднання Західної України до складу УРСР очолив Снятинський райком КП(б)У Станіславської області. Того ж 1940 року був обраний другим секретарем Чернівецького обкому партії і працював на цій посаді до початку Великої Вітчизняної війни.

На фронт І.С. Зеленюк був мобілізований у перші дні війни. Його призначили заступником начальника політвідділу 40-ої армії, яка під командування генерала К.С. Москаленка вела кровопролитні бої і часткові наступальні операції на курському та білгородському напрямках. У вересні 1941 року війська зайняли оборону біля Конотопу і Ромен на Сумщині. Відступаючи на схід, на початку грудня 1941 року армія зайняла позиції біля Курська.

Комісар І.С. Зеленюк постійно бував на найвідповідальніших ділянках передової лінії фронту, йшов з бійцями у наступ, надихав бійців на подвиг пристрасним словом і власним прикладом. Генерал-полковник О.І. Родимцев згадував, як він з І.С. Зеленюком чудом врятувалися від ворожої бомби, що розірвалися поруч окопу, в якому перебували. Пробиваючись до штабу бригади, ледь вціліли під обстрілом німецьких танків.

28 грудня 1941 року батальйонний комісар І. С. Зеленюк отримав першу бойову нагороду – орден Червоної Зірки. Співпрацював з письменниками Миколою Бажаном, Вандою Василевською та Олександром Корнійчуком. У той час комісаром військового госпіталю була дружина І.С. Зеленюка Любов Іванівна. З нею та п'ятирічною донькою Тамарою вдалось побачитись аж 1942 року.

У листопаді 1942 року І.С. Зеленюка призначили комісаром (замполітом) 141-ої срілецької дивізії, що входила до складу 60-ої армії генерала І.Д. Черняховською. Бійці дивізії у складі Степового, а пізніше І-го Українського фронтів до кінця 1942 року вели оборонні бої на лівому березі Дону, брали участь у Воронезько-Касторенській, Харківській операціях, на Курській дузі, Чернігівсько-Прип'ятській операції, Київській, наступальній, Київській оборонній, Житомирсько-Бердичівській наступальній операціях, внаслідок чого були визволені Харків, столиця України Київ, частина Правобережної України.

Бойовий шлях І.С. Зеленюк завершив у чині полковника. Поранень і контузій не отримав. Щоправда, син Аркадій Іванович розповідає, що контузії батько зазнав, однак медикам заборонив такий факт фіксувати в документах. А міцний організм подолав її наслідки без особливих ускладнень для здоров'я.

Бойові заслуги полковника І.С. Зеленюк відзначені орденами Вітчизняної війни I ступеня, Бойового Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки, медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.»

Після звільнення Буковини від фашистських загарбників ЦК Компартії України відкликав І.С. Зеленюка з фронту і призначив у березні 1944 р. на посаду першого секретаря Чернівецького обкому КП(б)У. Доводилося заліковувати страхітливі рани війни, піднімати з руїн народне господарство. Працював з раннього ранку до пізньої ночі. Одночасно брав участь у роботі виборних органів влади: був депутатом Верховної Ради УРСР (1941-1947 рр.), з 1946 р. – Верховної Ради СРСР. Неодноразово виступав на сесіях Верховної Ради. І в той же час відновив навчання на історичному факультеті Чернівецького державного університету. Диплом викладача історії з відзнакою отримав 1946 року.

Наказом міністра освіти України Павла Тичини в січні 1947 р. І.С. Зеленюк був призначений директором Кам'янець-Подільського учительського інституту. Керівництво довелося розпочинати в надзвичайно важких умовах. Інституту не вистачало аудиторних приміщень, гуртожитку, викладачів вищої кваліфікації. З перших днів І.С. Зеленюк визначив кілька головних напрямків своєї діяльності: формування висококваліфікованого, працездатного колективу науково-педагогічних працівників, покликаною вести ґрунтовну підготовку вчительських кадрів для регіону, створення необхідної навчально-матеріальної бази інституту, у т. ч. – бібліотеки з фондом наукової, навчальної та методичної літератури, турбота про житлово-побутові умови викладачів і студентів.

Важливе місце в роботі ректора займало кадрове забезпечення, налагодження плідної науково-дослідної діяльності викладачів. Іван Степанович запрошував на роботу професіоналів, відданих педагогічній справі людей, уміло добирав компетентних і досвідчених працівників на керівні посади. До них був не лише вимогливим, а й уважним – вимагаючи належної віддачі в навчально-методичній і науковій діяльності, надавав всіляку підтримку.

Кам'янець-Подільський учительський інститут з 1948-49 навчального року був реорганізований у педагогічний з чотирирічним терміном навчання. Того ж року 16 викладачів інституту приступили до написання кандидатських дисертацій. У 1950 р. викладацький колектив інституту налічував 47 осіб.

У цій важливій справі першу скрипку грав ректор, який одночасно з виконанням основних обов'язків, працював викладачем історії СРСР та УРСР, а з вересня 1952 року – завідувачем кафедри історії СРСР, наполегливо працював над дисертаційним дослідженням. У першій половині 60-х рр. кількість викладачів з науковими ступенями і вченими званнями зросла до 33 осіб. Докторські дисертації захистили талановитий історик Л.А. Коваленко, мовознавець М.Я. Брицин. Щорічно силами науково-педагогічних працівників видавалися сотні наукових та навчально-методичних праць. Упродовж 1953-62 рр. побачили в світ 12 томів «Записок Кам'янець-Подільського педагогічного інституту», які стали концентрованим доробком науково-педагогічного колективу.

Всі, хто працював поруч з Іваном Степановичем, відзначають його надзвичайну працездатність. Високо цінував відповідальність, ґрунтовну науково-теоретичну підготовку і сумлінне ставлення до виконання обов'язків. Прагнув систематично бувати на факультетах, кафедрах, в інших підрозділах, спілкуватися з працівниками. Контролював хід ремонтних і будівельних робіт, на місці давав конкретні розпорядження. Уважно вивчав досвід прислухався до пропозицій. 1947 року на умовах оренди вдалося взяти двоповерхове приміщення по вул. Шевченка, через два роки – триповерхове у Старому місті. З 1948-1949 навчального року заняття проводилися в одну зміну.

У 1953 року, після закриття школи перепідготовки офіцерського складу прикордонних військ, єдиний в місті стадіон, що належав школі, зусиллями ректора був переданий інституту.

А після закриття педагогічного училища, в його приміщенні розташувався факультет фізичного виховання. 1963 року було завершено відбудову та реконструкцію (добудовано 4 поверх) будинку сучасного головного корпусу. У ньому розмістилися історико-філологічний, фізико-математичний та фізкультурний факультети.

Ректор особисто займався формуванням бібліотечного фонду. 1947 року на першому поверсі двоповерхового приміщення по вул. Шевченка розмістили фонди бібліотеки, на другому – читальний зал на 40 місць. Щорічно до бібліотеки надходило близько 30 тис. книг. Якщо в 1947-1948 рр. фонд ледь налічував 13 тис. книг, у 1950 р. – 32000, то в 1955 р. – перевищив 130000 томів. У 1958 р. вона стала найбільшою в області. 1963 року було відкрито читальний зал з окремим книжковим фондом. До послуг читачів були систематичний та алфавітний каталоги. 1967 року стали функціонувати міжбібліотечний абонемент, пункти видачі в гуртожитках, бібліотека-пересувка в спортивно-оздоровчому таборі «Голосків». На 1 липня 1968 р. у фонді інституту було 414 тис. 895 примірників, бібліотека отримувала 238 журналів, 28 назв газет.

Визначним досягненням ректора було створення факультету фізичного виховання. У 50—60-ті роки близько 30 студентів виконали нормативи майстрів спорту, поповнили збірні команди України, в складі яких досягали високих спортивних результатів. Так, 1957 року перший майстер спорту з легкої атлетики Б. Одінцов став призером міжнародних змагань.

1956 року було ліквідовано історичний факультет педінституту. Лише завдяки його величезним зусиллям І.С. Зеленюка 1964 року на філологічному факультеті було створено історичний відділ, на базі якого в травні 1968 р. був відновлений самостійний історичний факультет. 1960 року інститут поповнився новим факультетом – педагогіки і методики початкового навчання. У середині 60-х років в закладі навчалось понад 4 тис. студентів, у т. ч. 1600 – з відривом від виробництва.

І.С.Зеленюк постійно турбувався про студентів, про поліпшення їхнього життя. За ініціативи ректора в інститутській їдальні були запроваджені талони на сніданки та обіди, які частково оплачувались студентами, а решта – профкомом. Та чи не найбільшим досягненням І.С. Зеленюка стало створення студентського гуртожитку, який розмістили в колишньому будинку для військових по вулиці Ленінградській (тепер Лесі Українки). Завдяки його зусиллям в ті роки здійснено будівництво спортивно-оздоровчого табору «Юність» у приміському селі Голосків, щоліта проходила оздоровчо-спортивна і культурно-масова робота серед студентів інституту. У студентському клубі у вільний від навчання час студенти займалися туризмом, сценічною діяльністю, різними видами спорту.

І.С. Зеленюку належала ідея проведення міжфакультетських оглядів художньої самодіяльності. Ректор нерідко особисто відвідував репетиції, давав поради або просто жартував, підбадьорював аматорів. Студенти виступали в Будинку культури, у спортивному таборі, у Будинку офіцерів. 1959 року на всеукраїнському фестивалі студентів та молоді в Києві чимало митців були відзначені дипломами.

Плідно займався Іван Степанович науковою діяльністю. Тематично така робота мала два основних напрямки: вивчення минулого Буковини та історичного розвитку Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст. Предметом його кандидатської дисертації стала боротьба трудящих Буковини проти румунських загарбників у 1918-40 рр. З-під його пера з'явилися десятки історичних нарисів, опублікованих у журналі «Альманах Буковини» та інших періодичних виданнях. Авторитет ученого-історика І.С. Зеленюк зміцнив, захистивши в 1952 році кандидатську дисертацію.

З 1950 року праці І.С. Зеленюка неодноразово друкувалися на сторінках обласної газети «Радянське Поділля». 26 грудня того року побачило світ його дослідження «Повстання

декабристів». 1958 року за редакцією І.С. Зеленюка – книга «В боях за Жовтень: спогади учасників революційної боротьби на Поділлі».

Найбільшою працею І.С.Зеленюка стало монографічне дослідження «1917 рік на Поділлі» (1966 р.). Темі революційних подій 1917 року на Поділлі присвячено написаний ним розділ до колективного академічного видання «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні». І.С. Зеленюк разом з іншими науковцями був автором нариса про Нову Ушицю, що увійшов до 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР».

Плідну і ефективну ректорську роботу І.С. Зеленюк вміло поєднував із активною громадською діяльністю. Він був членом партійного бюро інституту, брав участь у роботі пленумів міськкому партії, сесій міської ради, обирався депутатом міської Ради. Систематично виступав з лекціями та доповідями перед населенням міста.

І.С. Зеленюк показував приклад злагодженого сімейного життя. З дружиною Любов'ю Іванівною виховував дочку Тамару і сина Аркадія, які закінчили педінститут.

Майже 20 років Іван Степанович Зеленюк очолював Кам'янець-Подільський педагогічний інститут. Його раптова смерть 5 грудня 1966 р. закінчила цілу епоху в історії закладу, яка була органічною і невід'ємною віхою на шляху відновлення ВНЗ в статусі класичного університету.

Марія Марківна Землінська

Наш навчальний заклад був для Марії Землінської єдиним місцем роботи (1951-1977 рр.). Тут відбулося її становлення як викладача вищої школи. Активно займалася громадською роботою.

...Марія Землінська народилася 6 грудня 1921 року в м. Черкасах у сім'ї робітника – маляра. По закінченні 1939 року місцевої середньої школи №1 вступила на економічний факультет Харківського державного університету імені Максима Горького. В університеті студентка закінчила курси медичних сестер, що позначилося на її подальшій долі. У вересні 1941 року була мобілізована райвійськкоматом м. Харкова. Довелося розпрощатися з містом, лекціями, книгами, конспектами, веселим студентським життям, відмовитись від суконь і блузок. Натомість на свої дівочі плечі одягнула незвичну гімнастерку, сувору шинель, взула важкі солдатські чоботи. З таким гардеробом не розлучалася до кінця війни.

Згодом згадувала, як боляче було сприймати вимушений відступ Червоної армії, великі втрати в її живій силі, бачити зруйновані міста і села, згорьовані обличчя матерів,

дружин, сестер червоноармійців. Добре пам'ятала жорстокі бої, героїзм солдатів і офіцерів. У пам'яті закарбувались населені пункти України, Прибалтики (зокрема, Литви), які визволяла.

Дівчину призначили медичною сестрою, згодом доручили посаду старшої медсестри відділення госпіталю. Як довго тягнулися безкінечні дні, безсонні госпітальні ночі. Скільки у воєнному житті Марії було поранених! Раділа, коли багатьох вдавалося поставити на ноги, і вони, солдати й офіцери могли поповнити поріділі ряди взводів, рот, батальйонів, полків і вступити в бій з ненависним ворогом. Та дівчина бачила і смерть молодих бійців, яким би ще жити і жити. Боляче було дивитись на хлопців, які в бою втрачали руки, ноги. Завжди виявляла витривалість, мужність, терпіння у ставленні до поранених бійців та офіцерів. Не рідко не закривала очей ніч, другу...

Марія Землінська допомагала пораненим не лише ділом, а й живим, обнадійливим словом. Їй доручили керувати комсомольською організацією госпіталю. Там 1943 року стала членом ВКП(б). У червні 1945 року була демобілізована з армії у званні старшини медичної служби. Нагороджена кількома медалями.

У вересні 1945 року відновила навчання в Харківському університеті. Повоєнне студентське покоління – це вчорашні піхотинці, танкісти, артилеристи, льотчики, розвідники, моряки, медики, на яких чатувала смерть на кожному кроці і які гідно пройшли через безжалне полум'я війни. За роки війни відвикли від книжки. Носили солдатські гімнастерки, шинелі, чоботи. Не були вибагливими до побутових умов. Зате усі жадібно, сумлінно й наполегливо навчалися.

1948 року Марія Землінська з відзнакою закінчила економічний факультет (спеціальність – політична економія) Харківського університету і того ж року вступила до аспірантури. Працювала над написанням кандидатської дисертації на тему "Соціалістична індустріалізація Радянської України". За призначенням Міністерства освіти України стала викладачем політичної економії Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. З 17 грудня 1951 року усе її трудове життя було пов'язане з нашим навчальним закладом, в якому посідала посади асистента, старшого викладача, читала лекції і вела семінарські заняття.

Тодішні колеги і студенти пам'ятають, з якою переконливістю Марія Землінська викладала матеріал. Вона щиро вірила в ті ідеї, які активно і наполегливо пропагувала перед студентами. Намагалась якнайкраще донести до них складні проблеми політичної економії. Відзначалася принциповістю, ерудицією, працелюбністю і відповідальністю. Упродовж усіх років Марія Марківна активно працювала на обласних семінарах

пропагандистів. На допомогу слухачам початкових економічних шкіл готувала і публікувала статті в місцевій періодичній пресі.

Досліджувала проблеми "Зростання продуктивності праці в колгоспах та на підприємствах Хмельницької області", "Трудові ресурси м. Кам'янця-Подільського: стан і перспективи". З лекціями і доповідями, пов'язаними із згаданими темами, виступала на науково-практичних конференціях, нарадах. Займалася вивченням та узагальненням досвіду викладання курсу суспільствознавства в середніх школах м. Кам'янця-Подільського. Виконувала обов'язки позаштатного лектора міського комітету партії, виїжджала в трудові колективи міста та області.

Марія Землінська сумлінно виконувала обов'язки керівника групи народного контролю факультету фізичного виховання, голови бюро групи товариства "Знання" інституту. Постійно здійснювала керівництво підготовкою студентських наукових робіт. Колишнім колегам і студентам Марія Землінська запам'яталась як інтелігентна, принципова, доброзичлива, скромна людина.

Із Семеном Генелем, інвалідом I групи Великої Вітчизняної війни, викладачем сільськогосподарського технікуму, створила гарну сім'ю. Їх духовним багатством стала велика власна бібліотека. Подружжя виховало дочку Діану, яка виявила нахил до музики. Закінчила Хмельницьке музичне училище, Кам'янець-Подільський педінститут, працювала вчителькою музики міської музичної школи.

1977 року Марія Землінська вийшла на пенсію. У сімейному житті сталися істотні зміни. Втратила чоловіка, а єдина дочка обрала місцем проживання батьківщину прапредків – Ізраїль. Здоров'я Марії Марківни значно погіршилося. Вона залишилася наодинці зі своїми проблемами, тому і змушена була прийняти пропозицію дочки – переїхати на місце її проживання.

Іван Вікторович Івах

Талановитого педагога, плідного науковця, невтомного працелюба, людину щедрої душі, колишнього ректора Кам'янець-Подільського педагогічного інституту Івана Вікторовича Іваха пам'ятають і вдячно згадують колеги, випускники. Адже інституту він віддав майже 40 років сумлінної праці.

Народився Іван Івах 28 січня 1918 року в селянській сім'ї в с. Балакири Городоцького району на Хмельниччині. 1934 року, після закінчення сільської неповної середньої школи, навчався на робітфаці, 1935 року став студентом фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського педінституту. У зв'язку з ліквідацією того ж року навчального

закладу навчання продовжив у Ніжинському педінституті, куди перевели факультет. 1939 року закінчивши його з відзнакою, працював учителем фізики Вишнівчицької середньої школи Чемеровецького району.

Пропрацював усього 3 місяці і 27 листопада 1939 року був призваний на дійсну військову службу, яку проходив у Білорусії, у 390-му гаубичному артилерійському полку на посаді заступника політрука. До завершення служби залишилося менше половини визначеного терміну, як розпочалася війна.

Вона застала артилериста Івана Іваха в Полоцьку. Брав участь у боях за міста Даугавпілс, Бологоє, Вітебськ, Мінськ, Вільно, Рига, Псков, Вільнюс, відступаючи вглиб країни. Був поранений, потрапив у полон.

Перебував у таборі в місті Великі Луки, Вітебську, Полоцьку.

Полонених фашисти примушували виконувати важкі фізичні роботи. 21 квітня 1942 р. Івану Іваху вдалося втекти. Півмісяця переховувався, обходив ворожі пости, виявляти обережність і винахідливість, голодував, пробираючись до своїх. 5 травня 1942 року перейшов лінію фронту в районі ст. Яма Великолуцької області і приєднав до частин Червоної армії. Проходив перевірку в спецтаборі НКВС у Волгоградській області.

25 липня 1942 року був призначений командиром гармати 252 танкової бригади. 3 грудня 1942 року служив у 39 танковій бригаді, у червні 1943 року – командиром гармати і старшина батареї винищувального протитанкового артилерійського полку.

Визволяв Румунію, Австрію, Чехословаччину. На фронті вступив у члени ВКП(б), був членом партійного бюро полку. Після закінчення війни Іван ще більше року перебував на військовій службі на посаді начальника обчислювальної команди полку. Нагороджений орденами Червоної Зірки, Слави II ступеня, Вітчизняної війни II ст., медалями «За відвагу», «За взяття Відня», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

У липні 1946 року прибув до Кам'янець-Подільського, з яким пов'язав усе своє подальше життя. Понад три роки працював учителем фізики у середніх школах №5 і 9. З лютого 1950 року – викладач, згодом старший викладач кафедри фізики (методика викладання фізики) місцевого педінституту. Був головою місцевого комітету, секретарем партійної організації, з 1959 року – заступником директора інституту з науково-навчальної роботи.

Науковий пошук Івана Іваха увінчався захистом кандидатської дисертації на тему: «Криволінійний та обертальний рух у курсі фізики середньої школи» (1961 р.). Через два роки отримав вчене звання доцента.

З грудня 1966 року Іван Вікторович виконував обов'язки, а 24 березня 1967 року був призначений ректором Кам'янець-Подільського педінституту. Був вмілим організатором і керівником колективу, принципово і по-діловому вирішував усі питання підготовки учителів для середньої школи.

1968 року на базі історико-філологічного утворилося два факультети – філологічний та історичний. Успішно здійснювалася підготовка учителів російської мови і літератури для шкіл Узбекистану, що розпочалася 1966 року.

Дбав про розширення, зміцнення та удосконалення навчально-наукової бази інституту, створення нових кабінетів та лабораторій, обладнаних сучасними приладами, установками, наочністю. 1970 року завершено добудову просторого приміщення для абонементу та читального залу, студентської їдальні.

Працював ректор і над удосконаленням навчального процесу. Для студентів III курсу було введено факультатив «Технічні засоби навчання». З 1968 року вперше серед педінститутів України студенти історичного факультету, а згодом й інших, почали виконувати дипломні роботи.

Абсолютна більшість викладачів займалась науково-дослідною роботою. Кафедри розробляли комплексні теми. Проводились міжвузівські та міжнародні конференції. Секретар працював над удосконаленням шкільного фізичного експерименту, разом зі студентами конструював та виготовляв фізичні прилади, установки, опублікував низку праць методичного характеру на допомогу учителям фізики та студентам-практикантам на сторінках збірника «Методика викладання фізики», журналів «Радянська школа» та «Фізика в школі», у наукових записках Кам'янець-Подільського педінституту.

Багато уваги приділяв залученню студентів до громадської роботи. Успішно діяли студентські будівельні загони (працювали в Тюменській області, Казахстані, на півдні України, на Хмельниччині, у Болгарії), факультет громадських професій, студентська лекторська група, яку очолював молодий викладач Анатолій Гавришук, колективи художньої самодіяльності. Загальноінститутський хор (художній керівник Борис Ліпман) став лауреатом першого Республіканського фестивалю педвузів, танцювальний колектив «Горлиця» (художній керівник Володимир Седін) удостоївся звання народного. Постійною турботою ректора було питання поліпшення побутових умов студентів. 1970 року в центральному корпусі стала до ладу їдальня, через чотири роки – новий гуртожиток по вул. Уральській.

Неодноразово обирався депутатом міської та обласної рад народних депутатів, кандидатом в члени обкому та членом міськкому партії, парткому інституту. Викладачі

були забезпечені квартирами. Вів скромний і здоровий спосіб життя. Його можна було побачити на стадіоні, де робив ранкову зарядку.

У липні 1977 року за власним бажанням покинув посаду ректора. Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, п'ятьма медалями, почесною грамотою Міністерства освіти та ЦК працівників профспілки освіти України, медаллю А.С.Макаренка, знаками «Відмінник народної освіти Української РСР» та «Відмінник народної освіти Узбецької РСР».

До червня 1983 року Іван Вікторович очолював кафедру загальнотехнічних дисциплін (таку посаду займав з 1968 року), був доцентом кафедри, а після виходу на пенсію – погодинником. Завжди цікавився життям інституту, сумлінно виконував громадські доручення. 11 жовтня 1989 року невтомного працелюба не стало. Його поховано на центральній алеї міського кладовища.

Семен Іванович Камишан

Народився 6 червня 1923 року в с. Скрипаї Зміївського району Харківської області в селянській сім'ї, в якій виховувалося п'ятеро дітей.

6 червня 1941 року став курсантом Краснодарського військового піхотного училища, наполегливо вивчав мінометну справу.

У лютому 1942 року вісімнадцятирічний юнак закінчив училище і став офіцером. Три місяці командував мінометним взводом 278-го кавалерійського полку 115-ої кавалерійської дивізії. Служба мінометника вельми ризикована і відповідальна. Та смерть обминала відважного офіцера. У травні 1942 року Семен Камишана призначили командиром мінометної батареї. На цій посаді у складі 32-го і 30-го кавалерійських полків 9-ої гвардійської Кубанської козачої кавалерійської дивізії 4-го гвардійського Кубанського козачого кавалерійського корпусу визволяв рідну землю, згодом – Польщу, Румунію, Угорщину, Чехословаччину, Австрію. Бойовий подвиг офіцера відзначені двома орденами Червоної Зірки, медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1944 рр.». 1943 року вступив до ВКП(б).

На військовій службі перебував до липня 1946 року, командуючи згаданою батареєю. У післявоєнні роки випробував себе на різних посадах і сферах. Був слухачем навчального комбінату облспоживспілки, працював інспектором-ревізором райспоживспілки в м. Ростов-на-Дону, вчителем фізичної культури на Харківщині.

У 1950-1961 рр. служив в армії командиром будівельної роти (Київ, Воронеж, о.Сахалін), заступником командира окремого батальйону зв'язку (м. Петропавловськ-Камчатський), заступником командира окремого автобатальйону (м. Хмельницький).

З 1961 р. С.І. Камишан працював бухгалтером військторгу (м. Хмельницький), товаровознавцем, начальником дільниці ткацької фабрики, у військкоматі (м. Коломия Івано-Франківської області), заступником командира військової частини з матеріально – технічного забезпечення, військовим керівником середньої школи №1 (м. Кам'янець-Подільський).

Декілька років С.І. Камишан працював і в Кам'янець-Подільському педінституті старшим інспектором по кадрах і спец роботі, за сумісництвом – інженером з кульової стрільби кафедри фізичного виховання. Тир став улюбленим місцем, яких відвідували не лише студенти, а й викладачі та співробітники інституту. А навчав їх тренер майор запасу С.І Камишан. Виконував обов'язки й начальника штабу цивільної оборони об'єкту, голови комітету ДТСААФ, вибирався членом комісії з соціального страхування об'єднаного профкому інституту. Був цікавою, доброзичливою і простою людиною. У листопаді 1974 року С.І. Камишан був звільнений з посади старшого інспектора по кадрах і спецроботі та тренера з вільної кульової стрільби за власним бажанням у зв'язку з виїздом на нове місце проживання.

Віктор Михайлович Качур

Народився 25 березня 1925 року в м. Кам'янці-Подільському в сім'ї робітника. У ті роки в Кам'янці-Подільському дислокувався прикордонний загін (по Дністру проходив кордон з Румунією, а по Збручу - з Польщею). Прикордонники своїми силами збудували стадіон (тепер - у розпорядженні університету), на якому проводились тренування, спортивні змагання, у т.ч. з футболу. Міські хлопчики із заздністю спостерігали за вправними діями спортсменів-прикордонників. Від таких яскравих вражень у місті в середині 30-х років стихійно виникло кілька футбольних команд, які були, так би мовити, сформовані за "територіальним принципом" (команди з "Нового плану", "Циганівки", "Старого міста" тощо) У новопланівську команду (територія поблизу базару) входили брати Сергій і Віктор Качури. Дитячі футбольні ігри відбувалися у вільний від торгівлі час на території базару (тоді там не було павільйонів, кіосків). Командування прикордонного загону підтримало починання дітей. А переможцям гри дозволили відвідувати стадіон. Серед юних футболістів десятирічний Віктор Качур був наймолодшим.

Хлопець навчався в міських школах №5 і 9 (закінчив 8 класів). Запам'ятав як 22 червня 1941 року німецька авіація скидала на місто бомби, зокрема на нинішнє приміщення так званого "Червоного магазину", що на розі вулиць Лесі Українки і Уральської, новоплановий міст. Батько був комуністом, тому в перші дні війни з синами

Сергієм і Віктором відправився в евакуацію. Ще в дорозі був призваний до армії батько, а згодом і брат Сергій. Прибувши в Курську область, Віктор звернувся до військових з проханням взяти його до армії. Після кількох настирливих прохань став сином полку, закінчив школу молодших командирів, отримав спеціальність військового радиста 1-го розряду. А далі - на фронт.

1943 року командир радіовідділення Віктор Качур під час оборони м. Новоросійська прийняв своє перше бойове хрещення. Там одержав і першу бойову нагороду - медаль "За відвагу". Визволяв м. Керч. Радист пройшов фронтовими дорогами зруйнованої України у складі окремої 60-ої артилерійської бригади резерву, яка забезпечувала прорив 18-ої армії. А далі були жорстокі бої на території Польщі. При визволенні м. Санок Віктора Качура було важко поранено в праве плече. Радиста відходили в медсанбаті бригади.

Кінець війни Віктор Качур зустрів у м. Празі. "Не вірилося, - згадував він, - коли диктор Юрій Левітан по радіо оголосив, що війна закінчилася, а над німецьким рейхстагом у Берліні майорить прапор Перемоги. Сльози не переставали капати з очей. То були сльози щастя і радості".

Віктор Качур продовжив військову службу в тій же 18-ій армії, де важливого значення надавалося спортивній роботі. Була створена армійська футбольна команда, до якої потрапив і він. Начальник політвідділу Леонід Брежнєв часто бував на тренуваннях футболістів, їздив з ними на змагання. Команда навіть виборола титул чемпіона серед армій, що дислокувалися за кордоном. Довелося в мирний час побувати на стадіонах Угорщини, Австрії, Румунії, Чехословаччини.

У лютому 1946 року двадцятиоднорічний Віктор Качур повернувся в рідне місто. Груди стрункого старшини прикрашали ордени Червоної Зірки, Слави III ступеня, медалі "За відвагу", "За бойові заслуги", "За взяття Відня" тощо. Працював інспектором міської пожежної охорони. У вільний від роботи час виходив на стадіон, демонстрував талант футболіста. Його помітили представники пограншколи (єдиної в СРСР, в якій проходили перепідготовку офіцери прикордонних військ). Віктор та його молодший брат Володимир були зараховані до складу футбольної команди школи. Перебуваючи на надстроковій військовій службі, брати Качури радували Кам'янчан своїми спортивними успіхами у змаганнях на першість міста, області, погранвійськ країни. Згодом брат Володимир грав у складі київської команди "Динамо", Станіславської (нині м. Івано-Франківськ) команди "Будівельник", що виступала в групі "Б", став майстром спорту СРСР.

Демобілізувавшись 1952 року з армії, Віктор Качур тренував міську футбольну команду. Навчався у вечірній школі. 1954 року вступив до Вищої школи тренерів при Київському інституті фізичної культури, яку успішно закінчив через два роки, а 1956

року був зарахований на третій курс згаданого інституту. Навчання поєднував з активною тренерською роботою в м. Дрогобичі (команда "Нафтовик"), м. Вінниці (команда "Локомотив") і Кам'янець-Подільському педінституті. Під його керівництвом команда педінституту серед спортсменів товариства "Буревісник" виборола в Україні перше місце. Одночасно Віктор Михайлович протягом 1957-1960 рр. працював викладачем з погодинною оплатою. В інституті був асистентом кафедри легкої атлетики і спортивних ігор, 1972 року обраний старшим викладачем кафедри гімнастики, теорії і методики фізичного виховання.

Він добре знав свою справу. Читав лекції з спортивних ігор і методики фізичного виховання, на високому теоретичному і методичному рівні проводив практичні заняття. Працював заступником декана факультету фізичного виховання. "Турботою заступника декана, - згадує колишній студент, нині викладач факультету Богдан Ладиняк, - було проведення виховної роботи, у т.ч. у гуртожитку. У 70-80-х роках тут він організовував зустрічі, вечори запитань і відповідей тощо".

Його вихованці Георгій Барцев, Олександр Кас'яненко, Анатолій Кришталюк, Олексій Павленко, Микола Печорін, Віктор Полянський, Ігор та Юрій Сапешки, Віктор Череновський стали тренерами, майстрами спорту СРСР – Володимир Булгаков і Володимир Каплічний.

Леонід Антонович Коваленко

Є люди, які залишають про себе незабутню, світлу і вдячну пам'ять. До них повною мірою належить колишній завідувач кафедри історії історичного факультету, доктор історичних наук, професор, визначний педагог, дбайливий вихователь студентської молоді, учений високої ерудиції та енциклопедичних знань, засновник відомої в Україні та за її межами наукової школи, учасник Великої Вітчизняної війни Леонід Антонович Коваленко.

Він народився 12 березня 1907 року в с. Ступична Катеринопільського району на Черкащині в сім'ї вчителя початкової школи. Дуже рано залишився круглим сиротою. Виховуючись у родичів, з малих літ заробляв на прожиття. Працював у сільському господарстві, робітником радгоспу, бібліотекарем, завідувачем клубу, співробітником газети.

У 1930-1931 рр. Л.А. Коваленко навчався на робітфаці в Білій Церкві, у 1931-1936 рр. – на історичному факультеті Київського університету імені Т.Г. Шевченка. Через матеріальну скруту навчання поєднував з працею – викладав історію в школах, технікумах м. Києва, Черкаському педагогічному інституті.

1939 року вступив до аспірантури, наполегливо працював над кандидатською дисертацією. Але розпочалася Велика Вітчизняна війна і роботу над дослідженням довелося припинити.

У діючій армії перебував з червня 1941 року, командував мінометним взводом, брав участь у боях у складі Південного та III Українського фронтів.

Небезпека і смерть чатували на офіцера Л.А. Коваленка, обминала ворожа куля довгих два роки і 9 місяців. А в березні 1944 року лейтенант дістав важке поранення в праву руку. 5 місяців медики боролися за його життя. 8 серпня 1944 року, як інваліда 2-ої групи, демобілізували з армії.

На жаль, для історії мало залишилось відомостей про фронтовий шлях Л.А. Коваленка. Як і в усьому він і тут виявляв скромність. Одного разу висловився: «У роки війни нічого видатного не зробив, а воював, як усі».

Після закінчення лікування 1944 року відновив навчання в університеті. Наступного року захистив кандидатську дисертацію на тему «Французька буржуазна революція кінця XVIII століття і Україна». Дослідник вперше в українській історіографії показав досить повно і різнобічно події вітчизняного минулого в органічній єдності з історією Європи, дослідив громадсько-політичного життя в Україні під впливом французької революції кінця XVIII ст. Його запросили на роботу до Інституту історії АН УРСР. Обіймаючи посаду старшого наукового співробітника, одночасно викладав у Київському педагогічному інституті нову історію. У роки сталінських репресій зазнав цькування з боку запопадливих марксистів, 1947 року залишав роботу у престижному науковому закладі.

У Житомирському педагогічному інституті очолив кафедру загальної історії, 1950 року здобув вчене звання доцента. Свою викладацьку, виховну та організаційно-управлінську діяльність Л.А. Коваленко вміло поєднував з активною науково-дослідною роботою. У центрі його наукових досліджень житомирського періоду були історіографічні та історико-краєзнавчі проблеми. Найважливіші статті, написані упродовж 1947-1956 рр., опубліковані в авторитетних журналах «Вопросы истории», «Вісник АН УРСР», «История СССР» і наукових записках Житомирського педінституту. Серед них «Про приєднання Правобережної України» (1950) та брошура «Житомир. Історичний нарис» (1951).

Після закриття в Житомирі історичного факультету Л.А. Коваленко переїхав до Ужгорода, де з 1956 року працював доцентом кафедри загальної історії Ужгородського державного університету. Важливими історіографічними працями ужгородського періоду стали статті про історичні погляди відомих російських мислителів М.Г. Чернишевського і М. Добролюбова та українців І. Франка, О.М. Лазаревського та С. Подолинського. Узагальнив

історіографію України другої половини XIX століття, опублікувавши про це великий нарис у другому томі наукового збірника «Очерки исторической науки в СССР». Написав розвідку «М.В. Гоголь – історик України», вміщену в збірнику «Проблеми историографии».

У жовтні 1961 р. Леонід Антонович переїхав до Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Працював доцентом, а з 1962 по 1984 рік – завідувачем кафедри загальної історії.

За майже 25-літню діяльність Леонід Антонович не тільки став фундатором кафедри всесвітньої історії (до 1991 р. – кафедра загальної історії), а й посів чільне місце у відродженні історичного факультету і кращих науково-педагогічних традицій, закладених ще в перші роки існування Кам'янець-Подільського державного українського університету.

На практичних заняттях і спецсемінарах завжди вислуховував відповіді студентів, прагнув всебічно з'ясувати рівень їх знань, розуміння переказаного, проявляв доброзичливість і тактовність. Ніколи не допускав необ'єктивних оцінок. Виходець із шевченківського краю, професор Л.А. Коваленко чудово володів російською, міг цитувати англійською і латинню, але ніколи не зраджував материнській мові.

Кам'янець-Подільський період діяльності Коваленка Леоніда Антоновича був найбільш плідним. 1965 року захистив у Київському університеті імені Т. Шевченка докторську дисертацію «Демократичні течії в історіографії України XIX ст.», в якій на великому фактичному матеріалі розкрив розвиток історичної думки в Україні в XIX ст. 1966 року йому присвоєно вчене звання професора.

Творчий доробок вченого-педагога склав понад 100 наукових і навчально-методичних праць. До найбільш вагомих із них належать його монографії «Велика французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи на Україні в кінці XVIII ст.» (Київ, 1973), «Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції» (Київ, 1983), трьохтомне видання «Очерки истории исторической науки в СССР», підготовлене і опубліковане в співавторстві в 1955-1963 роках, «Очерки новой и новейшей истории Венгрии» (Москва, 1963), друга частина «Хрестоматії з нової історії» (Київ, 1972). Вчений багато друкувався в академічних наукових виданнях Москви та Києва. Низку праць присвятив регіональній та історико-краєзнавчій проблематиці України.

Пріоритетним напрямком наукових досліджень професора Л.А. Коваленка, якими він займався понад 35 років, були проблеми історіографії України XIX століття. Переконливим доказом є публікація ним понад 60 статей в провідних наукових журналах і наукових збірниках України та Радянського Союзу.

Йому судилося взяти участь у відродженні історико-краєзнавчого руху та регіональних досліджень в Житомирській і Хмельницькій областях у перші післявоєнні й 60-ті роки, коли офіційна партійно-радянська влада упереджено та з підозрою ставилася до краєзнавчої діяльності. 1964 року він виступив одним з співорганізаторів Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства, яке на той час було першим в Україні таким науково-громадським об'єднанням учених і краєзнавців. За активної участі Л.А. Коваленка проведено п'ять Подільських історико-краєзнавчих конференцій.

Багато зусиль Л.А. Коваленко доклав до залучення студентів-істориків інституту до науково-дослідної роботи. Саме з його ініціативи і наполегливості на історичному факультеті активно працювали студентські наукові гуртки, а випускники стали виконувати дипломні роботи, більшість з яких була пов'язана з регіональною проблематикою. Чимало вихованців Леоніда Антоновича стали науковцями, краєзнавцями, назавжди прониклись любов'ю до наукових досліджень. Валерій Смолій, випускник історичного факультету 1970 року став академіком, директором Інституту історії Національної академії наук, Олександр Григоренко – доктором наук, професором, Сергій Трубчанінов – кандидатом наук, доцентом.

Він став керівником наукової школи, визначив коло дослідницьких проблем: вітчизняне минуле, історіографічні питання, проблеми славістики, історико-краєзнавчі аспекти.

Результатом майже 30-літнього функціонування наукової школи професора Л.А. Коваленка став захист 5 докторських і близько 50 кандидатських дисертацій, підготовка понад 600 різноманітних наукових і навчально-методичних праць, у тому числі – 28 монографій, 15 підручників і навчальних посібників, 325 статей. Його благословення, як консультанта, опонента й рецензента, отримали сотні початкуючих дослідників і зрілих учених.

У поведінці з колегами був відвертий, доступний, простий, тактовний, ввічливий (до всіх звертався на «Ви»). У розмові своїх думок не нав'язував, але вміло відстоював їх, щиро переконував співрозмовників, шануючи їхню позицію.

Розумінням життя народу, уболіванням за його долю, щирим і доброзичливим ставленням до людей, безкорисливим бажанням будь-коли і будь-кому допомогти, простотою в поведінці, навіть зовнішнім виглядом (іноді носив вишиванку) Леонід Антонович нагадував типового в минулому українського інтелігента. Його очі завжди світилися мудрістю і добром, а серце належало людям. Талановитий і мудрий, подвижник і порадник, працелюб і життєлюб, простий і доступний Леонід Антонович для всіх служив взірцем. Таким був і залишився професор у вдячній пам'яті своїх вихованців і колег.

Костянтин Степанович Константинов

Народився 29 грудня 1924 року в с. Печеніги Печенізького району Харківської області. Батько Степан Григорович народився в Болгарії у сім'ї батрака, 1914 року був призваний в армію і відправлений на фронт, де потрапив у полон до російських військ. Перебуваючи в таборі військовополонених у м. Самарі, вступив до Червоної гвардії, згодом – у ряди РКП (б). Демобілізувавшись 1921 року, працював народним суддею. Мати Олександра Григорівна – з м. Уральська, швачка, згодом – бібліотекар. Дитячі роки пов'язані з переїздами у зв'язку з переводами батька. Жили в м. Чугуєві на Харківщині, у с. Комарівка на Запоріжжі, у м. Кагулі (Молдавія).

Там почув про напад фашистської Німеччини на ССРСР. Було Константинові тоді лише 16 років. Выглядав кремезним, не за роками дорослим. 23 червня 1941 року був призваний до Червоної армії. Тоді й закінчилася рожева юність.

25 стрілецька дивізія Південного фронту в якій служив, входила до складу Південно-Західного напрямку (головнокомандуючий Маршал Радянського Союзу С.М. Будьоний), вела запеклі бої з ворогом. Тут у серпні 1941 року дістав перше поранення, потрапив до військового госпіталю, що перебував у м. Сталінграді. 8 місяців медики боролися за те, щоб червоноармієць зміг знову стати в ряди захисників Вітчизни.

У березні-липні 1942 року Костянтин Константинов знову на фронті. Обіймав посаду командира бойового відділення. І знову – в окопи, неодноразові атаки, зазнати втрати друзів... Після другого поранення знову потрапив до військового госпіталю.

Після одужання у вересні 1942 року Костянтина Константинова направили на Південно-Західний фронт. У травні 1943 року боєць отримав у бою важке поранення, втратив ногу. І знову – боротьба за життя. Півроку лікарі ставили фронтовика на ноги. Дужий організм витримав усі випробування. А наприкінці 1943 року 19-річний червоноармієць назавжди залишив армію...

Закінчивши курси головних бухгалтерів при Чкаловській (Росія) облспоживспілці, Костянтин кілька місяців працював за фахом. Після звільнення від окупантів Молдавії переїхав на місце проживання батьків. При Кишинівській середній школі №1 склав іспити за 10 клас і одержав атестат зрілості. У жовтні 1944 – вересні 1945 рр. навчався на підготовчих курсах при Кишинівському педінституті, рік навчався на історичному факультеті.

1946 року вступив на філософський факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчив 1951-го. Протягом року навчався на курсах підготовки викладачів суспільних наук філософського відділення згаданого університету, за

призначенням у вересні 1952 року прибув на роботу на посаду старшого викладача до Кам'янець-Подільського педінституту, де і залишився на все життя.

Упродовж багатьох років викладав дисципліни філософського циклу. Наукові інтереси стосувались передусім етичних поглядів відомого російського письменника М. Горького. Цій проблемі присвятив низку наукових праць, зокрема: «О.М. Горький і деякі питання моралі», «О.М. Горький про ставлення людини до праці і власності», «О.М. Горький про гуманізм», «О.М. Горький про свободу і необхідність у моралі», «Питання моралі у творах М. Горького», «М. Горький про походження та суть моралі», «Войовничий гуманізм М. Горького» тощо. Виступав з доповідями на наукових конференціях, щорічно – на звітних наукових конференціях викладачів педінституту. 1966 року захистив кандидатську дисертацію на тему «Етичні погляди Максима Горького». Йому був присвоєний науковий ступінь кандидата філософських наук, через два роки – вчене звання доцента. У наступні роки Костянтин Константинов працював над монографією «Етичні погляди Максима Горького», керував підготовкою комплексного дослідження з проблем моральних відносин. Виступав із статтями в місцевій пресі.

Проявив себе і як талановитий керівник, 11 років очолюючи кафедру суспільних наук, а згодом – філософії. Йому властиві були розважливість, принциповість, доброзичливість. Приділяв увагу вихованню молодих викладачів. Та чи не найбільше себе проявив Костянтин Степанович як громадський діяч. Громадську роботу він вважав дуже важливою в роботі кожного колективу, насамперед – педагогічного навчального закладу, її любив і віддавав багато часу, виявляючи велику наполегливість і принциповість. Був членом міськкому партії, керував семінаром пропагандистів та секцією філософії лекторської групи міськкому партії, секцією товариства «Знання». Упродовж багатьох років виконував обов'язки члена партбюро, заступника секретаря, обирався секретарем партбюро інституту.

Старшому і середньому поколінню населення міста і області Костянтин Константинов запам'ятовується як позаштатний лектор, виступав з доповідями перед широким активом, на семінарах, конференціях, нарадах. Його добре знали господарники, працівники міліції, освітяни. У 70-х роках Кам'янець-Подільське міське товариство «Знання» випустило буклет «Пришліть Константинова», в якому пропагувався досвід відомого і авторитетного лектора, повідомлялося про велику популярність його лекцій серед населення міста.

У 60-70-х роках входив до складу комісії по прийому кандидатських іспитів у Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті. Консультував молодих викладачів педінституту, які готувалися до складання іспитів з філософії. Як до куратор академічної групи багато уваги приділяв вихованню студентської молоді. Чимало років

керував науковим студентським гуртком з філософії. Разом з дружиною викладачем російської мови педінституту Ганною Лук'янівною Лебедик виховав двох синів. Володимир обрав шлях батьків – став науковцем (економічна теорія), Олександр виявив схильність до техніки, ставши інженером (помер у молодому віці).

... Здавалося, природа відвела Костянтину Константинову багато років. Адже мав дужий організм, міцне здоров'я, був оптимістом. Та підкралась хвороба (діабет) і зробила свою руйнівну справу. 9 березня 1986 року серце Костянтина Степановича зупинилося. Однак ті 36 років, які він працював у нашому навчальному закладі, залишили незгладимий слід. «Мене, – згадує Анатолій Гавришук, – захоплювала ерудиція, глибока переконаність, фанатична відданість своїй справі, безмежна відповідальність за виконання доручень, кристальна моральна чистота Костянтина Степановича».

К.С. Константинов був нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, Вітчизняної війни II ступеня, медалями «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «Двадцять років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «50 років Збройних Сил СРСР», «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна», знаками «25 років Перемоги над Німеччиною», «Переможець соціалістичного змагання за 1974 р.», грамотою Міністерства освіти УРСР, Почесною грамотою обкому партії та облвиконкому, Почесними грамотами міськкому партії, його портрет заносили на міську Дошку пошани, у Книгу пошани міськкому партії.

Володимир Георгійович Кулаєв

Він успадкував від своїх батьків ментальності особливості двох народів – українського й осетинського, що яскраво проявлялося в його діях, поведінці, ставленні до людей. Батько народився в Північній Осетії. У 1915-1917 рр. був учасником Першої світової війни (зокрема, – у м. Кам'янці-Подільському), у роки громадянської (1919-1920 рр.) – воював на боці Червоної армії. Демобілізувавшись, залишився в місті над Смотричем. Супутницею життя обрав колишню батрачку із села Нігин на Кам'яччині, яка працювала в місті. Подружжя виховало двох синів - Миколу (присвятив своє життя армії, став полковником) і Володимира (йому судилося працювати у вищій школі).

...Володимир Кулаєв народився 22 березня 1921 року в Кам'янці-Подільському. Навчався в середній школі №2, яку закінчив 1940 року. Тоді ж був призваний на дійсну військову службу, яку проходив у танкових військах у Білорусії. Тут молодого командира танка і застала війна. Брав участь у боях на Південно-Західному фронті. В

одному з них 20 жовтня 1941 року дістав важке поранення у праву ногу і був відправлений на лікування до далекого сибірського міста Іркутська, на р. Ангарі, за 66 км. від озера Байкал. Місто було великим промисловим і культурним центром Східного Сибіру. У ньому мешкало понад 250 тисяч жителів. За рахунок евакуйованих із заходу підприємств тут в короткий термін було налагоджено виробництво воєнної продукції. У місті діяв і евакогоспіталь, діставатися до якого довелося залізницею дуже довго.

Протягом року медики боролися за життя молодого танкіста. 25 жовтня 1942 року медична комісія госпіталю визнала Володимира Кулаєва непридатним до військової служби, і він був звільнений з армії. Слід від поранення залишився на все життя (колишній танкіст кульгав на ногу).

Протягом року Володимир Кулаєв перебував у Киргизії, працював колгоспним ковалем, роблячи свій внесок в оборону країни. У листопаді 1943 року прибув в Україну. У Харкові працював завгоспом районного харчоторгу, санітарний слюсар військово-монтажної контори. Після переможного завершення Великої Вітчизняної війни повернувся в рідний Кам'янець-Подільський. Спочатку працював завідувачем Кадиевецького заготівельного пункту Кам'янець-Подільського плодоконсервного заводу. Закінчив курси бухгалтерів промислового обліку.

1949 року двадцятивосьмирічний Володимир Кулаєв став студентом історичного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. 1952 року вступив до КПРС. Протягом трьох років навчання працював головою студентського профспілкового комітету інституту. Значний життєвий досвід, організаторські здібності, добре розуміння господарських питань, навички організаторської роботи, уміння контактувати з людьми допомагали і студентському лідеру успішно вирішувати різні профспілкові проблеми. У червні 1952 року відбувся перший випуск педагогічного інституту. Випускника, громадського активіста, який закінчив інститут з відзнакою залишили на викладацькій роботі – на кафедрі марксизму-ленінізму. У вересні 1952 року був направлений на річні курси підготовки викладачів основ марксизму-ленінізму, політичної економії та філософії в м. Київ. Після їх закінчення і до останніх днів життя обіймав посади асистента, старшого викладача, доцента, підкоряв аудиторію аргументованістю викладу матеріалу, глибокою переконаністю, сильним голосом, чіткою дикцією.

Цілеспрямовано працював у царині науки. Обравши тему кандидатської дисертації «Боротьба КП(б) України за зміцнення місцевих Рад і посилення їх діяльності у відбудовний період (1921-1925 рр.)», здійснив низку публікацій, що стосувалися згаданої проблеми. Був співавтором колективної монографії «Нариси історії Хмельницької обласної

партійної організації». 1974 року захистив кандидатську дисертацію. Керував студентським науковим гуртком.

Брав активну участь у громадському житті інституту, міста та області. Неодноразово обирався членом і секретарем партійного бюро партійної організації факультету фізичного виховання. Був ініціатором і організатором цікавих виховних заходів. Відзначався сміливістю думки, відвертістю, умінням відстояти позицію.

Із задоволенням виїжджав у райони для участі в роботі семінарів, науково-теоретичних конференцій, які проводила кафедра. Знали його в місті та області як полум'яного, пристрасного позаштатного лектора міськкому і обкому партії.

Участь Володимира Кулаєва в бойових діях під час Великої Вітчизняної війни відзначена медалями. За сумлінну працю, активну громадську роботу в інституті, місті і області нагороджувався грамотами Міністерства освіти України, місцевих партійних органів та ректорату інституту.

Був неординарною людиною, колоритною постаттю. Запам'ятався і як цікава, щира і доброзичлива людина. Цінував влучне слово, любив жарти, був окрасою, душею будь-якого товариства. Не раз, посилаючись на кавказьке і українське (козацьке) коріння, говорив, що в нього є всі можливості прожити 100 років. Справді, ніщо не віщувало біди. Та хвороба, яка тривала недовго, виявилася підступною. Ветеран війни і праці помер 18 березня 1980 року, не доживши до свого 60-річчя всього рік.

Олексій Степанович Кучерук

Життєвий шлях професора О.С. Кучерука виявився вельми важливим, однак усі випробування долі він витримав гідно. Для колективу університету залишився людиною виняткових обдарувань, талановитим викладачем, плідним вченим, відзначався високими морально-етичними якостями, доброзичливістю, привітністю, надзвичайною скромністю.

Олексій Степанович народився 15 вересня 1919 року в селі Коритне Білогірського району Хмельницької області в сім'ї селян. Після закінчення місцевої школи навчався на курсах Одеського сільськогосподарського інституту. Працював геодезистом гори – зонтальної картографії, згодом коректором газети «Радянське село» Плужнянського району (нині Плужне – у складі Ізяславського району) Кам'янець-Подільської області. Так до 1954 року іменувалася сучасна Хмельницька область.

3 жовтня 1939 року Степан Кучерук перебував на дійсній військовій службі (курсант, командир відділення 10-го Воронезького кавалерійського полку). 1941 року був направлений на навчання до Харківського військово-медичного училища, яке довелося

закінчувати в Ашхабаді (Туркменістан), куди на початку війни перевели навчальний заклад.

Ставши військовим фельдшером і лейтенантом, Олексій Кучерук відбув на фронт. Молодий офіцер потрапив під Сталінград, де вирішувалися важливі події Великої Вітчизняної війни, доля тодішньої держави. Бойове хрещення отримав на околиці міста, допомагаючи пораненим. Згодом згадував: «Перший бій скінчився раптово. Як і почався. У пошматованих вибухами окопах, у гарячих вирвах корчилася поранена тиша. Небо заволокло пилюкою, смертним чадом. І вже не теплим цвітом, а кров'ю і гірким ядучим димом війнуло в душу. Усе живе і суще сповнилося ненавистю до найогиднішого – до смерті. Обіч дороги скрипіли доуглені дерева. Черствим солоним окрайцем хліба стояло вечірнє сонце, налите вогнем і чужим розплавленим металом.

Тут лейтенант Олексій Кучерук отримав перші бойові медалі «За бойові заслуги», «За оборону Сталінграда». Тут вступив до ВКП(б). І запам'ятались на все життя колишньому військовому фельдшеру потріскані, розриті поля, обпалені гаї та переліси. І сотні тисяч вбитих, сотні поранених. Здавалося, стогнала матінка-земля. Бачив змішані з кров'ю, знівечені вибухами, стоптані колесами, кованими чобітьми фашистських зайд жита, що збиралися буйно цвісти.

Молодому лейтенанту довелося побувати й на іншому кровавому театрі війни – на Курській дузі. Врізалось в пам'ять пересування сотень і сотень танків, машин, повітряні бої, атаки... І знову вбиті і поранені. Далі військовий фельдшер пройшов фронтовими дорогами України, Білорусії, Польщі.

У бою на Білоруському фронті в липні 1944 року разом з гвардійцями 94-го полку ракетних установок («Катюш») опинився в епіцентрі бою. Бій був запеклий, людські втрати – надто важкими. Після бою в донесенні штабу фронту командир полку серед загиблих 25 гвардійців вказав прізвище і лейтенанта О.С. Кучерука. Але сталося неймовірне – хороброму офіцеру вдалося чудом вижити... На його грудях з'явилася найдорожча фронтова медаль «За відвагу».

Військовий фельдшер Олексій Кучерук знаходився в страшному горнілі боїв усю війну. Однак найважливішими виявилися бої на території Німеччини, а фатальним став бій 28 березня 1945 року недалеко вже від лігва фашизму – Берліна. Його рідний полк «Катюш» форсував ріку Одер. Старший лейтенант Олексій Кучерук дістав важке поранення. Осколки снаряда розтрощили коліно правої ноги та відірвали два пальці правої руки. Сотні, тисячі людських життів врятував військовий фельдшер. А сам залишився інвалідом. Так для 25-річного воїна завершилася та страхітлива війна.

За виявлену мужність старший лейтенант медичної служби О.С. Кучерук у 1945 році був удостоєний ордена Вітчизняної війни I ступеня та медалі «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». А далі було майже трирічне лікування у воєнних госпіталях.

У госпіталі наполегливо готувався до вступу на філологічний факультет Харківського державного університету (мав потяг до мови). Став студентом, однак невдовзі із-за травмованої ноги перервав навчання. А потім вирішив стати лікарем. Вступивши до Вінницького медичного інституту, сумлінно та відповідально навчався. Багато читав додаткової літератури, здобуваючи глибокі й ґрунтовні знання з усіх предметів. У вільний час готував замітки про життя своїх друзів до факультетської стінної газети, захоплювався поезією – писав вірші на ліричні теми, про фронтові події, із захопленням малював.

На останньому курсі навчання познайомився із студенткою філологічного факультету Вінницького педінституту Тамарою Красницькою, з якою невдовзі створив сім'ю. Дружина стала прекрасним вчителем, надійною супутницею життя Олексія Кучерука, берегинєю сім'ї. Розуміла чоловіка, допомагала йому у фаховому та творчому зростанні. А він присвячував дружині прекрасні вірші.

1952 року Олексій Кучерук з відзнакою закінчив інститут, став його викладачем, згодом - кандидатом, доцентом. У 1957-1965 рр. працював у Тернопільському медінституті. Клімат негативно впливав на фізичний стан вченого, тому змушений переїхати на південь України до м. Запоріжжя, де працював у медінституті.

Наприкінці 70-х років хвороба дружини зумовила переїзд на Поділля. За конкурсом доктор медичних наук О.С. Кучерук 1978 року був обраний доцентом, 1979 року – професором кафедри анатомії і фізіології людини Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, через два роки очолив згадану кафедру. 1982 році йому присвоїли вчене звання професора.

У час роботи в м. Кам'янці-Подільському науково-дослідна робота на кафедрі стала перетворюватися в пріоритетний напрям. О.С. Кучерук доклав багато зусиль для становлення й розвитку в інституті спеціальності «Дефектологія». А після створення дефектологічного факультету працював на ньому. На кафедрі розроблялася держбюджетна наукова проблема, з'явилися десятки статей, а праця О.С. Кучерука і П.Д. Плахтія «Фізіологія людини. Частина 1: нейрогуморальна регуляція функцій організму людини» рекомендована Міністерством освіти і науки України як навчальна, поступово формувалася наукова школа професора О.С. Кучерука «Методологія і методика вивчення анатомії і фізіології людини у вищому навчальному закладі». Її керівник автор близько

100 наукових і навчально-методичних праць у галузі фармакології, фізіології і анатомії життєво важливих систем людини. 1993 року вченому присвоєно почесне звання «Заслужений працівник освіти України».

Перебуваючи з 1997 року на пенсії, О.С. Кучерук підтримував зв'язки з колективом, консультував науково-педагогічних працівників, спілкувався зі студентами, залишався членом редколегії кількох наукових видань університету. Останніми роками Олексій Степанович проживав у м. Хмельницькому, де залишився на вічний спочинок.

Борис Михайлович Кушнір

Майбутні батьки Михайло Кушнір (1891-1966) і Катерина Кушнір (1895-1984), не отримавши земельного наділу для створення сім'ї і ведення господарства в рідному селі Станіславівці, що на Кам'янецьчині, 1913 року вирушили за океан. Корабель "Deutschland" ("Німеччина") в Атлантиці зазнав катастрофи – айсберг пробив борт судна. Сталося це на тому місці, де роком до того, загинув відомий океанський лайнер "Титанік". Зусиллями команди пароплава аварія була ліквідована.

Молоде подружжя обрало для мешкання місто Монреаль, де в них 23 лютого 1921 р. народився син Борис. 1923 року сім'я українських емігрантів у складі Першої канадської зразкової агрокомуні повернулася на батьківщину і оселилася на Одещині. А через рік переїхала до рідної Станіславівки.

Борис Кушнір навчався в школі, згодом – у медичному технікумі в Кам'янці-Подільському, потім – у Кам'янець-Подільській 59-ій залізничній середній школі (тепер – гімназія), яку закінчив 1939 року. Того ж року й успішно склав екзамени на історичний факультет Вінницького педінституту.

Але в Європі вже розгорталася Друга світова війна. До армії мобілізували чоловіків 1911-1921 років, червоноармійцем став і студент Борис Кушнір. Служив у м. Молодечно (Білорусія). У березні 1940 року особовий склад відправили на фронт. Однак до місця призначення не доїхали - воюючі сторони уклали перемир'я.

Улітку 1940 року зі своєю військовою частиною прибув до Литви. Війну зустрів на німецько-радянському кордоні. 22 червня 1941 року його військова частина вступила в бій переважаючими силами противника. Довелося з боями відступити. У бою дістав поранення, був контужений. За таких обставин потрапив у полон. Спочатку його відправили до концтабору в місті Каунасі, потім – у Заксенхаузені. Зазнав страждань, мук і принижень. У травні 1944 року з групою побратимів вдалося здійснити намір. Цілий місяць переховувалися, щодня ризикували бути арештованими або вбитими. На жаль,

втікачів затримали. Відбув карцер, потім – в'язницю, а далі потрапив до штрафного концтабору.

І знову Б.М. Кушнір думав про втечу, яку здійснив у лютому 1945 року. Дістався до військ І-го Українського фронту. Став бійцем мінометної роти 338-го полку 117-ої дивізії. Визволяв Німеччину і Чехословаччину, у т.ч. – її столицю м. Прагу. Був нагороджений орденом Вітчизняної війни II-го ступеня і медалями.

У січні 1946 року демобілізувався і вступив на 1 курс Кам'янець-Подільського вчительського інституту. Вчитися було нелегко: не вистачало підручників і посібників, діяла карткова система. 1947 року студенти їздили в Тернопільську, Львівську і Станіславську області, міняли речі на їжу, заробляли, допомагаючи тамтешнім газдам по господарству.

Педагогічна стежка молодого вчителя пролягла на Білогірщину. Учителюючи, здобував заочно й вищу історичну освіту у Вінницькому педінституті. Талант історика, краєзнавця найбільш яскраво розкрився у Жванецькій середній школі. Краєзнавчі пошуки вів в історичному Жванці та його околицях, здійснював археологічні розвідки, краєзнавчі експедиції, походи по рідному краю.

Матеріали пошуків і досліджень дали можливість відкрити шкільний історико-краєзнавчий музей (1957).

За сприяння колег написав нарис про с. Жванець, вів літопис села, в якому фіксував поточні події. Досвід роботи шкільного товариства «Юний історик» узагальнювався на рівні області, республіки. За словами колеги Бориса Михайловича, тоді завуча школи Петра Братвановича Пенькова "за Бориса Михайловича Жванецька десятирічка перетворилася в краєзнавчу Меку, куди приїжджали вчені, письменники, колеги – педагоги з усіх усюд".

1965 р. Б.М. Кушніра запросили до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Працював лаборантом, викладачем, старшим викладачем, заступником декана історичного факультету. Діапазон його творчих уподобань охоплював методику навчання історії, історичне краєзнавство, народознавство.

З лаборантом І.І. Щегельським засновував на історичному факультеті експериментальний шкільний кабінет історії, обладнаний змінною експозицією. У ньому проводилися відкриті уроки з участю учнів, практичні заняття студентів.

Із захопленням студенти виготовляли об'ємні посібники з історії, була об'єднана єдина в Україні виставка об'ємних посібників з історії, виготовлених студентами.

Він став співавтором методичних вказівок і розробок, методичний посібник «Вивчення історії Хмельниччини в школі» використовували і студенти, і вчителі Хмельниччини. Не

забував Жванецьку школу, в якій вів факультативний курс. Дослідник виявив інтерес і до топонімії, розробив програму збору топонімів, уклав мікротопонімічний словник Хмельницької області.

Брав участь у роботі історико-краєзнавчих конференцій. виступав на міжнародній конференції до 100-річчя еміграції українців до Канади (1991), Першому світовому конгресі гуцулів (1993), конференції до 250-річчя загибелі Олекси Довбуша (1995), на Другому всесвітньому з'їзді писанкарів (2002). Спілкувався з відомими вченими В.Г. Трухановським, М.Ю. Брайчевським, С.М. Бібіковим, М.О. Тихановою, Л.А. Коваленком, І.І. Винокуром, з майстром народної творчості, лауреатом премії ім. Мирослава Ірчана та премії ім. Івана Огієнка Дмитром Пожоджуком.

Писав і публікував нариси у журналах «Дніпро», «Дністер», «Писанка», «Архіви України», «Рідна школа», «Піонерія», «Перспективи», «Гуцульщина» (Канада). Входить до складу редакційних колегій часописів «Дністер» і «Писанка». Він автор книг «По рідному краю» (1959), «Світанок стрічаємо в дорозі» (1965), «Альбом з історії СРСР для 4 класу» (1985), «Невторованими стежками» (1997), «Світилося в хатині віконце» (2001), упорядник збірки «Мистець Дмитро Пожоджук» (2000).

Результати багатогранної краєзнавчої роботи знайшло своє відображення у дисертації "Вивчення історії краю у шкільному курсу історії СРСР і УРСР", яка залишилася не захищеною.

Має державні нагороди, двічі відзначений знаком «Відмінник народної освіти».

2001 року Борис Михайлович вийшов на пенсію, але традиції, започатковані ним, продовжуються. Як і його зустрічі, контакти з нинішнім поколінням викладачів і студентів університету.

Борис Романович Ліпман

16 лютого 2010 року рішенням сесії міської ради педагогу, диригенту, композитору викладачу класу хорового диригування, доценту кафедри музичного виховання, вокалу та диригування, відміннику освіти України, члену Національної всеукраїнської музичної спілки, володару міської відзнаки «Честь і шана» Борису Романовичу Ліпману присвоєно звання Почесний громадянин міста Кам'янця-Подільського. Так гідно пошановано багаторічну, самовіддану працю відомого кам'янчанина, талановитого митця, ветерана Великої Вітчизняної війни.

Борис Ліпман народився 21 лютого 1925 року в Кам'янці-Подільському в сім'ї службовців. Батько працював в обласній профспілці медпрацівник, мати – старшою

медсестрою дитячої консультації. Хлопець навчався в міських школах №1, 9, музичній школі по класу фортепіано. З дитинства музика була для нього невід'ємною частиною життя. Попереду – юність, щасливе життя.

Однак все обірвалося 22 червня 1941 року, коли розпочалася війна. Згадує Б.Р. Ліпман: «Ніколи не забуду 29 червня 41-го. Ми чергували на Ратуші (її називали Каланча). Був гарний сонячний день, і десь об 11-ій почалося гудіння авіаційних моторів – до міста наближалися наші бомбардувальники ДБ-3. Вони полетіли, а через хвилин двадцять з боку кордону почувся новий гуркіт моторів, на місто рухалися 15-18 двомоторних фашистських бомбардувальників. За мить у повітрі з'явився жахливий запах смерті. Бомби свистіли одна за одною, будинки злітали в повітря. Німці намагалися знищити Новий міст. Недалеко від нас розірвалася бомба, Каланчу затрусило. Після бомбардування я побіг на майдан, де знаходилася дитяча поліклініка. Прибіг і застиг... У цьому морі крові та сліз я зрозумів, що таке війна»...

...Червона армія відступала. 4 липня з міста з військовими частинами вирушив і Борис Ліпман. Став свідком великого горя, яке приніс фашизм. Німецькі літаки розстрілювали машини з пораненими, колони біженців. Так дістався до Донбасу, працював на залізниці. Потім дорога пролягла до Північного Кавказу.

У 1942 році сімнадцятирічного юнака мобілізували до армії і направили на фронт. За чотири дні молодих солдатів швидко навчили, як мінувати, ставити фугаси. А так його 97-ий окремих мотостурмовий інженерний батальйон направили в район бойових дій 56-ї армії, якою командував А.А. Гречко, майбутній Маршал Радянського Союзу, Міністр оборони СРСР. Гітлерівці рвалися до міст Орджонікідзе і Грозний (Північний Кавказ), щоб заволодіти нафтовими джерелами. Батальйон мінерів супроводжував танкові підрозділи, які з піхотою прикривали дорогу. Вороже угруповання було зупинено і розгромлено. Борис Ліпман отримав контузію.

Жорстокими були бої за вигнання ворога з Таманського півострова (Краснодарський край). Розповідав, що зразу після звільнення в ході Таманської операції почали розмінювати м. Новоросійська, знамениту «Малу землю», політу кров'ю воїнів-десантників. У листопаді 1943 року разом з моряками-чорноморцями висадився на Керченській півострів на північний схід від м. Керчі. На цьому невеличкому плацдармі, який прострілювався ворогом вздовж і впоперек, знаходились близько п'яти місяців, готуючись до повного звільнення Криму, до вирішального штурму Керчі. Тут він дізнався про звільнення від фашистів Кам'янця-Подільського.

У квітні 1944 року услід за військами 4-го Українського фронту, що прорвалися до Криму з боку Перекопу, частини окремої Кримської армії, зламавши опір противника,

заволоділи Керчю і вирвались на оперативний простір. Попереду був Севастополь – останній оплот оборони гітлерівців на Кримській землі. У смузі наступу наших частин, у напрямку головного удару, височіла Сапун-гора, центральна опорна позиція на шляху до Севастополя. Гітлерівці тут сворили кілька ярусів оборонних споруд, чотири лінії траншей, багато дотів, залізобетонних сховищ і бліндажів сконцентрували, величезну кількість артилерії. Вранці 7 травня 1944 року війська кинулися на штурм ворожих позицій. Крізь вогняний шквал пробивались наші бійці до вершини гори. За кожен опорний вузол ворожої оборони розгорялися жорстокі рукопашні бої. Ціною життя, своєї крові бійці відвойовували кожен метр кримської землі. Ворог не витримав, Сапун-гору було взято, шлях на Севастополь відкрито. А 9 травня місто було звільнено від гітлерівців. Ветеран пишається від того, що йому випала честь бути серед тих, хто звільняв від фашистів міста-герої Керч, Новоросійськ, Севастополь.

Далі батальйон воював у складі 3-го Білоруського фронту. Бойовий подвиг мінера Б.Р. Ліпмана відзначений орденами Вітчизняної війни, Червоної Зірки, «За мужність», 15 медалями.

Після закінчення війни ще довгих 5 років перебував на військовій службі. У складі бригади брав участь у побудові першого ракетного полігона Радянської армії в астраханському степу. Там, у Капустиному Яру, і закінчив військову службу.

Наприкінці квітня 1944 р., у період звільнення Криму від фашистських загарбників, довелось «вивчити» трофейний акордеон. Його клали в горизонтальне положення, помічники розтягували міх, а хлопець награвав знайомі мелодії. Яка то була розрада, втіха! Вже в повоєнні роки повністю опанував цим інструментом.

Навесні 1950 року сержант Б.Р. Ліпман повернувся до рідного Кам'янця-Подільського. Кілька місяців керував хором у прикордонній школі (одна в СРСР, в якій проходили перепідготовку офіцери прикордонних військ). На концерті з нагоди випуску, який відбувся в серпні 1950 року, серед почесних гостей був і директор місцевого педінституту І. С. Зеленюк. Борис Романович згадує : «Через декілька днів почався навчальний рік. Моя сестра Броніслава була студенткою педінституту. 1 вересня вона повернулася із занять зі словами: «Тебе просив зайти наш директор» . Я здивувався. Звідки він мене знає, і навіщо я йому? Наступного дня йду в інститут. Заходить кремезний чоловік. Побачив мене і, ніби знає 100 років, привітався, взяв за плечі та завів у кабінет. Питаю: «Чим зобов'язаний?» А він у відповідь: «Починайте в нас працювати». «Як? Це ж вуз? У мене немає освіти!» А Іван Степанович ніби й не чує: «До грудня Ви повинні організувати відповідальний виступ. Готуйтеся!» Так я став керівником хору. Пройшовся по факультетах, вибрав співучих, голосистих, і почав займатися. Наш дебют відбувся на

сцені міського театру (теперішній Будинок культури). Після концерту дивлюся – міське керівництво дякує Івану Степановичу за виступ. Директор піднімається на сцену і, потираючи руки, підбігає до мене і каже : «Дякую!» Більше він ніколи не дякував. Тільки викликав у кабінет зі словами: «Старий, треба зробити!» Треба – то треба! Отак я потрапив на роботу в педінститут, і в моїй трудовій книжці з'явився єдиний на все життя запис...»

Водночас Борис Романович наполегливо навчався. Закінчив десятий клас вечірньої школи, філологічний факультет педінституту, заочне відділення престижного Київського музичного училища ім. Р. Глієра, Кишинівську консерваторію ім. Г. Музіческу. Півстоліття (1950-2000 р.) керував народною хоровою капелою. Під його орудою вона стала лауреатом Першого фестивалю педвузів України, отримала Диплом I ступеня і виступала в заключному концерті, який проходив на сцені Київського оперного театру (1967 р.). У 1973 р. взяла участь у звіті творчих колективів Хмельницької області на сцені столичного палацу «Україна», її виступ отримав високу оцінку глядачів і преси. Хоровий колектив – активний учасник багатьох конкурсів та фестивалів народної творчості, неодноразово нагороджувався дипломами, медалями, цінними подарунками.

Б.Р. Ліпман був у числі перших, хто започаткував в інституті роботу факультету початкових класів (1960 р.), керував предметною комісією музики, а також був ініціатором утворення музично-педагогічного факультету, на якому працював завідувачем кафедри музики (1968-1973 рр.), зібравши прекрасний колектив високоосвідчених фахівців зі значним творчим потенціалом.

Серед вихованців Б.Р. Ліпмана – заслужені артисти та працівники культури України, відмінники освіти України, лауреати республіканських і міжнародних конкурсів. Чимало його колишніх студентів успішно працює в педагогічних і музичних училищах, училищах культури, у загальноосвітніх школах, ВНЗ України, у т. ч. – у нашому університеті (З.П. Яропуд, М.А. Печенюк, А.В. Попович, В.Ф. Олійник, Т.М. Плющ, О.С. Аліксійчук та ін.). А сотні колишніх хористів назавжди прилучилися до чарівного світу пісні, дістали навички хорового співу.

Крім педагогічної та наукової, Б.Р. Ліпман плідно займається творчою роботою. У його творчому доробку – вокально-хорова сюїта «Слава тобі, **Перемого**», кантата на честь відродження Кам'янець-Подільського педуніверситету, власні збірки «Вокальні твори», та «Летять над Поділлям лелеки», низка обробок українських народних пісень та перекладів для різних складів хору. Твори Б.Р. Ліпмана ввійшли до пісенних збірок: В. Кропивницький «Музично-пісенна творчість митців Хмельниччини» (1997 р.), В.

Матвієнко «Душі моєї хвилювання», «Пісне моя зоряна» (2001 р.), хрестоматій для 1 – 8 кл. «Дзвінки **голоси**» М.А. Печенюк (1999-2002 рр.) та журналу «Кубань» (1983 р., №9).

Ветеран війни, університету й досі працює, читаючи провідні навчальні курси на спеціальності «Музика», серед яких «Хорознавство», «Диригування», «Хорове аранжування», «Методика викладання диригування», навчає молодь розуміти прекрасне, готує вчителів музики.

Марія Яківна Лобановська

Її рідний край – колишнє містечко Чичельник на Вінниччині. Тут у селянській сім'ї 13 лютого 1920 року М.Я. Лобановська народилася і зросла. 1937 року закінчила місцеву середню школу і вступила на географічний факультет Київського університету ім. Т.Г. Шевченка. Їй вдалося закінчити лише чотири курси.

На початку Великої Вітчизняної війни відбула в евакуацію. Перебувала в м. Терлітамск Башкирської АРСР. У травні 1942 року добровільно влилася в ряди Червоної армії. Навчалася в 65-ій Окружній школі молодших авіаспеціалістів Приволзького військового округу в м. Чердакли Уляновської області. Так закінчилась для дівчини романтична юність. Потрібно було забути про дівочі сукні, танці, побачення. Наполегливо оволодівала військовою спеціальністю, вивчала військові статuti, займалися стройовою підготовкою, набувала навичок володіння зброєю.

З жовтня 1942 року по липень 1945 року служила радисткою – кодировщицею метеорологічної служби, що працювала для БАО І АМБ 11-ої гвардійської штурмової авіаційної дивізії. У травні 1944 року, як найактивніша комсомолка батальйону, була прийнята до ВКП(б).

Пройшла важкими фронтовими дорогами в складі Північно-Західного, Центрального, I і II-го Білоруських фронтів. У числі визволителів з липня 1944 року перебувала на території Польщі, а з січня 1945 року – Німеччини. Бойові заслуги М.Я. Лобановської відзначені медалями «За бойові заслуги» і «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

У вересні 1945 року відновила навчання в Київському державному університеті, який закінчила в грудні того ж року. З того часу до вересня 1946 року працювала в Київській географічній обсерваторії на посаді техника – аеролога, згодом – молодшого наукового співробітника. У жовтні 1946 р. – грудні 1947 р. проживала на території Німеччини в складі групи радянських військ за місцем військової служби чоловіка –

офіцера Радянської армії Лобановського Федора Семеновича. Завідувала бібліотекою клубу військової частини.

Після демобілізації чоловіка переїхала на постійне місце проживання до Кам'янця-Подільського. Працювала викладачем географії в місцевому педагогічному училищі (1948-1956 рр.), учителькою школи – інтернат №1 (1956-1962 рр.), середньої школи робітничої молоді №1 (1962р.).

1 жовтня 1962 року М.Я. Лобановська була призначена старшим лаборантом кафедри педагогіки і психології Кам'янець-Подільського педагогічного інституту.

Багато уваги приділяла організації самостійної роботи студентів з питань педагогіки та психології, знайомила їх з педагогічними новинами. Готувала списки рекомендованої літератури до семінарських та практичних занять, підбирала літературу для викладачів та студентів, систематично поповнювала каталог новинами педагогічної літератури.

Після виходу на пенсію доцента Є.Ф. Єлінецького 3 вересня 1972 року викладала психологію.

Брала активну участь у громадському житті. Входила до складу міського комітету народного контролю, допомагала дитячій кімнаті міліції в роботі з педагогічно запущеними дітьми.

1975 року М. Я. Лобановська була звільнена з посади старшого лаборанта кафедри педагогіки і психології у зв'язку з виходом на пенсію. Згодом з сім'єю переїхала на постійне місце проживання до м. Бердичева. Ще довго підтримувала зв'язки з рідним інститутом.

Олексій Васильович Лягін

Народився 20 вересня 1926 року в с. Березівка Старотравневого району Уляновської області в сім'ї службовця. Після закінчення семирічної школи навчався у ветеринарному технікумі, який закінчив 1944 року.

У вересні 1944 Олексій Лягін був призваний до армії. Ще палало полум'я війни. Радянська армія вела військові дії проти німецько-фашистських військ за межами СРСР, визволяючи країни Європи від гітлерівської Німеччини. Та юному Олексію Лягіну не довелося брати участі у визвольній місії, добивати ворожі війська у лігві фашизму – Берліні.

У ніч на 9 серпня 1945 року у військах зачитали заяву Уряду про вступ СРСР у війну з Японією. Бойові дії велися у важких природних умовах, наступ відбувався у горах,

непрохідних лісах, безводних пустелях, по берегах глибоких рік. Серед учасників запеклих боїв був і вісімнадцятирічний танкіст Олексій Лягін.

Він нагороджений медалями «За бойові заслуги», «За перемогу над Японією». А згодом й іншими – «30 років Збройних Сил СРСР», «40 років Збройних Сил СРСР», «50 років Збройних Сил СРСР», «За воїнську доблесть на відзнаку 100-річчя від дня народження В.І. Леніна», «За 15 років бездоганної служби», «За 20 років бездоганної служби», «20 років перемоги у Великій Вітчизняній війні». Ветеран пишався і нагородами (Монголія). «Халхінгол» (1939-1969 рр.), «50 років МНА (1921-1971 рр.)», «30 років Перемоги (1945-1975 рр.)».

Повоєнне життя Олексій Лягін пов'язав також з армією. Виявивши схильність до політико-виховної роботи, закінчив Горьківське військово-політичне училище та Вищий військово-педагогічний інститут зі спеціальністю політична економія. В армії обіймав посади командира **полку**, заступника командира роти з політчастини, пропагандиста полку, начальника школи партактиву дивізії, старшого інструктора з пропаганди політвідділу штабу військового округу. Останнє місце військової служби Олексія Лягіна – Кам'янець-Подільське вище військово-інженерне командне училище, в якому обіймав посаду викладача політичної економії. Тут йому було присвоєне військове звання полковника.

Вийшовши в запас, Олексій Лягін у жовтні 1977 року був прийнятий на роботу на кафедру суспільних дисциплін Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Проводив заняття з політичної економії на належному теоретичному і методичному рівні. Багато уваги приділяв організації і контролю самостійної роботи студентів.

Ветеран брав активну участь у громадській роботі. Неодноразово обирався головою комітету ДТСААФ, членом комісії з надання допомоги об'єднаному **міськвійськомату**. Проводив значну роботу з військово-патріотичного виховання молоді. У його доповідях, виступах на конференціях, зустрічах, вечорах запитань і відповідей йшлося про подвиг народу у Великій Вітчизняній війні.

Згодом з дружною переїхав до Ялти. Останніми роками важко хворів, втратив здатність пересуватися. Там, у кримському місті, й перестало битися полум'яне серце ветерана війни, щедрої і доброзичливої людини.

Микита Миколайович Магден

29 років життя цієї непересічної, цікавої людини пов'язані з містом над Смотричем, з них чверть століття - з Кам'янець-Подільським педагогічним інститутом. Роботу в ньому

Микита Миколайович розпочав ще до Великої Вітчизняної війни і був одним із тих, кому поталанило, пройшовши через пекло війни, бої на фронтах, повернутися до інституту й продовжити благородну працю педагога. Обіймав посади завідувача кафедри педагогіки і психології, декана, заступника директора інституту з навчальної і наукової роботи.

Народився у 1905 році в с. Корделівка Калинівського району Вінницької області (у той час це був Вінницький повіт Подільської губернії) в сім'ї середняка. У 1922-1925 рр. працював столяром на цукровому заводі. 1925 року вступив до комсомолу. Згодом (1925-1927 рр.) закінчив дворічну механічну професійно-технічну школу, в с. Вороновиця на Вінниччині.

1927 року вступив до Вінницького педагогічного технікуму, який був реорганізований в інститут соціального виховання з трирічним терміном навчання. Після закінчення інституту (1930 р.) два роки викладав фізику в Гарнишевській семирічній школі Вінницького району.

У січні 1932 р. Вінницьким міським комітетом комсомолу був відкликаний з педагогічної роботи і призначений головою відділу з дитячого комуністичного руху - завідувачем відділу піонерів. У жовтні 1932 року губком КП(б)У направив Микиту Магдена на навчання до аспірантури науково-дослідного інституту педагогіки до тодішньої столиці України м. Харкова.

1935 р. був відкликаний з навчання в розпорядження ЦК ЛКСМУ і направлений на роботу до Центральної школи піонервожатих у м. Кам'янці-Подільському (згодом мала статус обласної). Упродовж трьох років (1935-1938 рр.) працював завідувачем навчальної частини і викладачем педагогіки, ще наступні два роки (1938-1939 рр.) - директором школи. 1939 року Микита Магден пов'язав своє дальше життя з Кам'янець-Подільським учительським інститутом, став керівником (так тоді називалася посада завідувача) кафедри. Відновлений того року учительський інститут з дворічним терміном навчання розмістився в приміщенні середньої школи №3 (Польські фільварки, вул. Ворошилова, 36; нині - вул. Суворова, 52, приміщення економічного факультету університету), оскільки приміщення навчального корпусу (вул. Московська, 53, нині навчально-адміністративний корпус університету, вул. Івана Огієнка, 61) було в користуванні військового відомства.

Державні (як і семестрові) іспити історичного та мовно-літературного факультетів довелося завершувати в умовах війни. З наближенням фронту до міста, 2 липня 1941 року викладачі та інші працівники інституту були звільнені від виконання своїх службових обов'язків, їм видали трудові книжки та документи на евакуацію. Частина викладачів мобілізували в діючу армію.

Микита Магден відбув в евакуацію, у липні-вересні 1941 р. викладав історію педагогіки в Полтавському педінституті. А далі - знову евакуація вглиб країни. У жовтні 1941р. – грудні 1942 р. працював завідувачем навчальної частини педагогічного училища і викладачем педагогіки інституту підвищення кваліфікації вчителів у м. Пугачові Саратовської області.

У грудні 1942 р. Микита Магден добровільно вступив до Червоної армії. Був командиром стрілецького відділення, писарем стрілецького батальйону, старшим писарем штабу полку, діловодом з обліку особового складу, завідувачем секретного діловодства. Учасник боїв на Західному, 3-му Білоруському, 1-му Українському фронтах, визволяв Польщу, Східну Пруссію, Угорщину, Німеччину, Чехословаччину. За виконання бойових завдань нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями «За бойові заслуги» (двічі), «За відвагу» (двічі), «За визволення Праги», «За перемогу над Німеччиною». 1944 року вступив до ВКП(б).

У вересні 1945 р. старшина Микита Магден був звільнений з армії у запас і повернувся до Кам'янка-Подільського. Того ж місяця призначений викладачем кафедри педагогіки і психології учительського інституту. Згодом наказом наркома освіти УРСР від 30 листопада 1945 року призначений завідувачем кафедри педагогіки і психології та деканом мовно-літературного факультету. 20 вересня 1946 року обійняв посаду декана історичного факультету, у липні 1947 року став заступником директора інституту з наукової і навчальної роботи із збереженням посади завідувача кафедри педагогіки і психології.

Учительський інститут працював у важких умовах (відсутність викладачів вищої кваліфікації, необхідних приміщень). Навчальний процес здійснювався в невеликому двоповерховому приміщенні СШ №8 по вул. Шевченка, 22. Як декан, а згодом заступник директора з навчально-наукової роботи, М.М. Магден постійно займався підвищенням рівня навчального процесу, ділової кваліфікації викладачів, інституту.

Нова сторінка в історії навчального закладу відкрилася з часу приходу до керівництва ним І.С. Зеленюка (січень 1947 року). Були чітко визначені головні напрямки роботи: формування висококваліфікованих кадрів, створення сучасної навчально-матеріальної бази, організація бібліотеки з відповідною літературою, поліпшення матеріально-побутових умов викладачів і студентів. До виконання цих завдань був повною мірою причетний Микита Магден, заступником директора з навчально-наукової роботи. Його турбота - створення нових кабінетів, поповнення обладнання для лабораторій, кабінетів і навчальних аудиторій. Увага спрямовувалася на покращення навчально-виховного процесу – організацію відкритих лекцій, рецензування, обговорення текстів лекцій. Навчальний процес все більше набував педагогічної спрямованості (студентам читались

лекції про школу, педагогічну роботу, передовий досвід), ставали тіснішими зв'язки деканатів, кафедр, викладачів із загальноосвітніми навчальними закладами. Цілеспрямована і наполеглива робота керівництва, у т.ч. заступника директора і завідувача кафедри педагогіки і психології (одночасно обіймав дві посади) Микити Магдена, принесла гарні результати. Так, у 1947-1948 навчальному році успішність студентів зросла до 94,9%.

Реорганізація за наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 15 липня 1948 року Кам'янець-Подільського учительського інституту в педагогічний з чотирирічним терміном навчання створила сприятливі умови для його подальшого розвитку. Заступник директора інституту Микита Магден постійно займався удосконаленням навчально-виховного процесу (зокрема силами науково-педагогічних працівників щорічно готувались і друкувались по кілька десятків наукових і навчально-методичних праць). Видавались томи «Записок Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту». На баланс інституту було передано чотиріповерховий навчальний корпус у Старому місті, єдиний у місті стадіон, який зазнав реконструкції методом народної будови. Бібліотека інституту перетворилася в найбільшу в області.

Урізноманітнилися форми виховної роботи із студентами. З середини 50-х щоліта виїжджали вони в складі будівельних або сільськогосподарських загонів до Казахстану та на лани південних областей України, у період літніх канікул працювали на спорядженні навчальних майстерень, лабораторій інституту, ремонтували кімнати гуртожитків, брали на себе майже всі турботи з обслуговування навчальних корпусів і гуртожитків.

25 червня 1959 року наказом Міністерства освіти України М.М. Магден був звільнений із керівної посади за власним бажанням (із-за хвороби). Продовжував працювати, викладаючи педагогіку. Лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття проводив на високому науково-теоретичному рівні, досконало володів методикою викладання, впроваджував педагогічні інновації.

Досліджував такі проблеми: «Основні шляхи підвищення ефективності уроку», «Організаційні заходи і методична робота міського відділу народної освіти і шкіл міста, спрямована на підвищення ефективності уроку», «Історія розвитку загальноосвітньої трудової політехнічної школи №1 м. Кам'янця-Подільського».

Велику активність Микита Магден виявив у громадській роботі. Входив до партійного бюро інституту, місцевого комітету профспілки, керував гуртком поточної політики з адміністративними працівниками, був керівником студентських груп, які виїжджали в колгоспи області для збирання врожаю. Часто виступав з лекціями та доповідями перед

активом, вчителями міста. Ретельно виконував обов'язки пропагандиста та керівника гуртка з вивчення проблем виховання при міському комітеті комсомолу.

Микита Миколайович був виваженим у словах і діях, вимогливим до себе, студентів і викладачів. Його відзначали інтелігентність, чесність, працьовитість, ввічливість, скромність. Високого зросту, зосереджений, неквапливий він створював враження вдумливого педагога, відповідального працівника, доброї, щирої і надійної людини.

У сім'ї М.М. Магдена виросло двоє синів. Втрату сина постійно переживав. У зв'язку з хворобою за власною заявою 1 жовтня 1968 року був звільнений з посади старшого викладача кафедри педагогіки і психології, надалі заняття проводив за погодинною оплатою. Доля відвела йому ще декілька років праці в місті, в якому проживав, працював майже 30 років. Тут і пішов на вічний спочинок, залишивши про себе вдячну пам'ять.

Олександр Семенович Маруняк

Ця людина була взірцем в усьому. Високоерудований, з широкими і різнобічними знаннями викладач вищої школи. Сумлінний і відповідальний працівник, послідовний у словах і діях, пунктуальний, розсудливий, діловий у виконанні службових обов'язків. Олександра Маруняка відзначали порядність, людяність, доброзичливість, скромність, доброта.

Народився Олександр Маруняк 20 серпня 1920 року в селі Залуччя Чемеровецького району на Хмельниччині в селянській сім'ї. Закінчивши 1936 року в сусідньому селі Черче семирічку, вступив на навчання до Кам'янець-Подільської фельдшерсько-акушерської школи (таку назву тоді мало медичне училище).

Отримавши 1940 року диплом фельдшера, юнак за направленням кілька місяців працював завідувачем Солобковецької районної санітарно-епідеміологічної станції (нині - Ярмолинецького району). У вересні того ж року був призваний на дійсну військову службу. Майже рік перебував на посаді фельдшера батальйону в Прибалтійському військовому окрузі.

З першого і до останнього дня Великої Вітчизняної війни Олександр Маруняк перебував на фронті. З жорстокими боями військова частина відійшла до м. Ленінграда. Так юний подолянин став захисником відомого на весь світ історичного міста. На все життя запам'ятались артилерійські обстріли, нальоти ворожої авіації, мужність і героїзм радянських солдатів і жителів Ленінграда. Молодий медик рятував поранених хворих. Дивом залишився живим і сам Олександр Маруняк.

У складі військ Ленінградського та 1-го Українського фронтів О.С. Маруняк визволяв територію СРСР, країни Європи. Обіймав посаду начальника аптеки, фельдшера батальйону полку, начальника частини медично-санітарного батальйону дивізії. На фронті 1944 року вступив до ВКП (б). У час війни та в наступні роки перебував у складі радянських військ на території Польщі, Німеччини, Угорщини, Чехословаччини, Австрії, Румунії. Бойові подвиги відзначені орденом Червоної Зірки, п'ятьма медалями.

Олександр Маруняк мріяв про навчання в медичному інституті. Та офіцера комуніста після закінчення війни ще на 8 років залишили на військовій службі. Після знайомства в Австрії з дівчиною Марією 1949 року створив сім'ю. 1942 року вона також була призвана до армії, стала розвідником-спостерігачем зенітної частини, знищувала ворожі літаки. 1952 року військове подружжя відбуло для проходження військової служби до м. Улан-Уде, а через рік настала демобілізація. Тридцятидвохрічний майор Олександр Маруняк з сім'єю (ще була трьохрічна донька Наталя) прибув на рідне Поділля. 1953 року був висунутий на партійну роботу. Працював пропагандистом, завідувачем організаційного відділу Смотрицького райкому партії. 1961 року переведений на роботу до Летичівського райкому партії, де обіймав посаду другого секретаря районного партійного комітету. У квітні того ж року він – завідувач організаційного відділу, а згодом секретар, другий секретар Кам'янець-Подільського міського комітету партії. У його віданні серед багатьох важливих ділянок була й робота навчальних закладів. Викладав у вечірньому університеті марксизму-ленінізму. Без відриву від виробництва навчався у Вищій партійній школі при ЦК КПРС (1957-1963 рр.), яку закінчив з відзнакою. Авторитет другого секретаря міського комітету партії в місті був досить високий.

Як ерудований спеціаліст з суспільних дисциплін, Олександр Маруняк 19 лютого 1964 року був прийнятий на роботу завідувача кабінету марксизму-ленінізму Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Водночас проводив семінарські заняття, читав лекції з філософії та наукового комунізму. У серпні 1964 року був обраний асистентом, а 1967 року - старшим викладачем згаданої кафедри.

Олександр Маруняк розпочав роботу у вищому навчальному закладі вже в немолодому віці, однак швидко адаптувався до умов вищої школи, включився в наукову роботу. Ним була виконана і опублікована низка наукових праць. Однак важка хвороба серця надто ускладнювала роботу над виконанням запланованих наукових завдань, у т.ч. кандидатської дисертації.

Досить значною і різноманітною була громадська робота Олександра Маруняка. Він сумлінно виконував обов'язки позаштатного лектора обласного і міського комітетів партії. Брав активну участь у роботі курсів пропагандистів міста та області, виступав з

лекціями перед населенням Кам'янця-Подільського. Обирався депутатом міської Ради депутатів трудящих, членом партійного бюро педагогічного інституту, секретарем партійної організації факультету вчителів початкових класів. Студентам розповідав про події Великої Вітчизняної війни, про мужність радянських солдатів і жителів блокадного Ленінграда. Місто на берегах Неви колишній захисник безмежно любив. З пошаною ставився до його традицій, високої культури його жителів.

У квітні 1978 року Олександра Маруняка за власним бажанням у зв'язку з виходом на пенсію за інвалідністю було звільнено з посади старшого викладача кафедри філософії і наукового комунізму. Безжальна хвороба прогресувала, переніс інфаркт. 2 січня 1980 року миттєво закінчився життєвий шлях доброї, інтелігентної, цікавої людини.

Олександр Семенович був чудовим батьком. Дочка Наталія закінчила історичний факультет педінституту, а син Микола – фізико-математичний. Рід Маруняків продовжується у дітях та трьох онуках.

Дмитро Іванович Марченко

У Кам'янець-Подільському педагогічному інституті Д.І. Марченко працював 30 років. Його добре знали в колективі. 16 років очолював фізико-математичний факультет, відзначався активністю в громадській роботі. Завжди залишався принциповою, діяльною, доброзичливою людиною.

...Д.І. Марченко народився 28 жовтня 1923 року в с. Холодіївка Лиховського району (згодом П'ятихатський) Дніропетровської області в селянській сім'ї. 1930 року батьки вступили до колгоспу. 1940 року юнак закінчив середню школу і вступив на механіко-математичний факультет Дніпропетровського університету. Війна перекреслила студентське життя. Понад два роки перебував на окупованій території.

Після визволення Червоною армією рідного краю двадцятичотирьохрічний Дмитро Марченко в жовтні 1943 року був призваний до діючої армії. Рядовий 225-го гвардійського стрілецького полку 78-ої гвардійської стрілецької дивізії, що входила до складу 2-го Українського фронту, взяв участь у боях за визволення України. 15 листопада того ж року в одному з боїв дістав кульове поранення правого плечового пояса. Рана виявилася важкою. Лікувався з 2 лютого по 3 травня 1944 р. в евакогоспіталі 13148 у місті Молотов (тепер Перм).

Медична комісія визнала Дмитра Марченка нездатним до військової служби.

По – різному склались далі фронтовиків. Хтось пройшов з боями від першого до останнього дня війни. Інші не дійшли до святого Дня Перемоги, діставши поранення за

місяць – два до цього радісного дня. Така доля судилася Д. І. Марченку. Однак і його частка влилася в загальну перемогу над фашизмом.

Учорашній фронтовик не розгубився, знайшов себе в мирній праці, пов'язавши життя з освітою, з математикою. У 1944-1954 рр. викладав цей предмет у школах Дніпропетровщини, два роки очолював одну із семирічок. Одночасно здобував педагогічну освіту: закінчив фізико-математичний факультет спочатку Криворівзького учительського (1945-1947), а потім педагогічному (1948-1951) інститутах. Навчався в аспірантурі (спеціальність елементарна математика і методика) Київського педагогічного інституту ім. М. Горького (1954-1957). 1954 вступив до КПРС.

У жовтні 1957 року випускник аспірантури Д.І. Марченко розпочав працю на кафедрі математики Кам'янець-Подільського педінституту. Викладав елементарну математику, теорію чисел, основи арифметики і методики викладання.

Д.І. Марченко активно займався науковою роботою. 1962 року захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. У 1967 році йому було присвоєно вчене звання доцент. Наукові дослідження стосувалися проблем методики викладання математики в школі ("Формування вмінь обчислювальної техніки" в учнів старших класів середньої школи), "Графічні обчислення в курсі алгебри", "Здійснення завдань політехнічного навчання в процесі вивчення курсу алгебри VIII – X класах середньої школи", "До вивчення наближених обчислень" тощо). Наукові праці друкував у наукових записках Київського та Кам'янець-Подільського державних педагогічних інститутів, у журналі «Математика в школі».

Дмитру Івановичу випало протягом 1962-1978 рр. очолювати фізико-математичний факультет, перебравши цю посаду від І.К. Загинайла. Його обирали деканом факультету 5 разів (за тодішнім положенням вибори проводились через три роки), що засвідчувало його вміння здійснювати керівництво колективом. У діях Д.І. Марченка були відсутні адміністративні методи. Декан зважав на думку колег, радився, уважно і доброзичливо ставився до студентів. Його поважали за об'єктивність, доброзичливість, простоту і людяність.

Виявляв активність у громадській роботі. Керував семінаром викладачів фізико-математичного факультету з філософських проблем сучасної фізики і математики. Виступав з доповідями перед вчителями міста й області. Неодноразово обирався секретарем партійної організації факультету, членом партійного бюро інституту.

16 вересня 1987 року Д.І. Марченко написав на ім'я ректора заяву, в якій просив звільнити його з посади доцента кафедри алгебри і математичного у зв'язку з виходом на

пенсію за віком і станом здоров'я. Проживав і надалі в Кам'янці-Подільському. У місті завершив земний шлях, який пройшов чесно і гідно.

Іван Ананійович Мотенко

Високого на зріст, кремезного викладача педінституту не можна було не помітити. Так й викладав він політичну економію – предмет, який вивчався студентами всіх факультетів. А ще – активна громадська робота – виступи з лекціями, доповідями, бесідами. Таким запам'ятався колегам, колишнім студентам Іван Ананійович Мотенко, старший викладач кафедри марксизму-ленінізму Кам'янець-Подільського педінституту (1956-1962 рр). Досить багатим і цікавим, насиченим багатьма важливими подіями був його трудовий та життєвий шлях.

Іван Мотенко народився 12 квітня 1921 року в с. Устинівка Устинівського району Кіровоградської області в сім'ї селян-бідняків. До 1917 р. батьки були батраками в поміщиків, з 1929 р. – колгоспниками. Після закінчення 1939 року середньої школи навчався в Дніпропетровському інституті інженерів залізничного транспорту. Однак його захоплювала романтика моря, тому 1940 року вступив до Вищого військово-морського училища в Ленінграді, але за станом здоров'я був відрахований з нього. Упродовж кількох місяців працював у військкоматі, був секретарем Устинівського райкому комсомолу.

1941 року добровільно пішов на фронт. У серпні 1941 р. – листопаді 1942 р. був помічником командира взводу 10-го стрілецького полку 11-ої стрілецької дивізії (Південно-Західний фронт). Протягом року у далекому Заполяр'ї, був помічником командира взводу 82-ої морської стрілецької бригади Північного флоту. На які тільки fronti не закидала війна бійця. Кілька місяців старшина роти автоматників 229-ої стрілецької бригади перебував на Сталінградському фронті. У березні – жовтні 1943 року навчався в Калінінському військовому училищі. Згодом Іван Мотенко – командир гармати 239-го артилерійського полку 98-ої повітряно-десантної дивізії.

Потім знову Північ: начальник парашутно-десантної служби 18-ої гвардійської повітряно-десантної бригади на Карельському фронті, у серпні 1944 – січні 1945 рр. – укладник парашутів 98-ої гвардійської повітряно-десантної дивізії 37-го гвардійського повітряно-десантного корпусу 1-го Українського фронту. Наступних три місяці – завідувач відділу діловодства штабу 18-ої повітряно-десантної бригади 98-ої повітряно-десантної дивізії.

Йому вимало пройти фронтовими дорогами Польщі, Румунії, Угорщини, Югославії, Австрії, Німеччини, Чехословаччини в складі II-III Українських фронтів.

9 травня 1958 року в інститутській газеті «Радянський студент» розповідав: «Після здобуття радянськими військами столиці Австрії – Відня Свірська Червонопрапорна повітряно-десантна дивізія, в одній з частин якої я служив, довгий час рухалася з боями до кордону Чехословаччини. Перемагаючи опір військ 6-ої танкової армії Гудеріана, наша частина 7 травня 1945 року досягла австрійського прикордонного села Богенойзидль. Ввечері 8 травня літній австрієць Г., господар будинку, де розташувався штаб нашої частини, почувши передачу празького радіо з сльозами радості обнімаючи всіх нас, повідомив: «Війна капут! Підписано акт про капітуляцію Німеччини! Мої два сини, насильно загнані Гітлером на Східний фронт, повернуться додому. Нарешті буде мир між народами!». Довгождана звістка про Перемогу враз облетіла весь особовий склад частини. Радості не було меж. Незважаючи на втому, до світанку всі, як воїни, так і місцеве населення, тріумфували.

О 7-ій годині ранку надійшов наказ нашій частині перейти кордон Чехословаччини і звільняти територію братнього нам народу від фашистської погані. А німецько-фашистські частини, дізнавшись про завершення війни, боячись розплатити, знищували свою бойову техніку і тікали на захід – назустріч американським військам. Перед нашими бійцями стояло завдання закрити їм шлях відступу. Частини армії Мюллера і власівців ще довго не здавалися навіть після повідомлення про капітуляцію...

Вступ радянських військ на чехословацьку землю з ентузіазмом зустріло населення, жителі сіл, міст, малі й дорослі зустрічали дарували сонячні посмішки, букети квітів, хлібом і сіллю. В селі Куна, наприклад, жителі так заповнили вулицю, що довелося затриматися на кілька годин. Їхнє «наздарж» (здрастуйте) ніколи не забудеться.

Надвечір 11 травня в с. Страконице, на батьківщині Ярослава Гашека, рух нашої частини був зупинений зустріччю з частинами експедиційного американського корпусу. Звичайно, всі ми горіли єдиним бажанням – рухатись далі, щоб швидше завершити свій переможний визвольний похід. Але як же бути з американцями? І поки надійшла відповідь командування, між військами союзників і радянськими бійцями відбувалося хвилююче спілкування...

...13 травня командування вирішило відсвяткувати зустріч військ союзників разом з місцевими властями Стаконице. У міській ратуші після мітингу влаштувало вечір, на якому був присутній наш командир корпусу, командуючий американським експедиційним корпусом та інші.

Фронтний шлях Івана Мотенка відзначений бойовими нагородами – орденом Червоної Зірки, десятьма медалями – «За відвагу» (двічі), «За бойові заслуги», «За оборону Заполяр'я», «За оборону Сталінграда», «За звільнення Будапешта», «За взяття

Відня», «За звільнення Праги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» та ін. На військовій службі перебував ще рік. 1946 року вступив у ВКП(б). 22 травня того ж року був звільнений у запас.

За рекомендацією обкому партії навчався в юридичній школі м. Одеси (серпень – грудень 1946 р.). У 1946-1951 рр. він – студент історичного факультету Одеського університету ім. І.І. Мечникова. Вибрався членом партбюро факультету і парткому університету. Створив сім'ю, одружившись на студентці історичного факультету Людмилі Ковальчук.

Університет Іван Мотенко закінчив у віці 30 років. Очолив у рідній Устинівці середню школу. Обирався членом бюро райкому партії, депутатом районної ради. Викладав політичну економію у вечірній партійній школі.

У 1953-1956 рр. навчався в аспірантурі Дніпропетровського університету (відділ діалектичного та історичного матеріалізму).

З 1 жовтня 1956 році І.А. Мотенко – викладач кафедри марксизму – лєнінізму Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Викладав політичну економію (період соціалізму) і історичний матеріалізм. У службових характеристиках, підписаних ректором І.С. Зеленюком і секретарями партбюро інституту М. Д. Березовчуком та І.В. Івахом, вказується, що І.А. Мотенко добре підготовлений викладач, заняття проводив на належному науково-методичному рівні. Входив до складу партбюро інституту, очолював його. Часто виступав з лекціями і доповідями в інституті, серед громадськості міста. Згадує колишній викладач кафедри фізичного виховання, майстер спорту СРСР Л.А. Застанова: «Студенти факультету з концертами часто бували на підприємствах, виїжджали в села Кам'янець-Подільського району. У ті роки перед концертами практикувалося читання лекцій, з якими виступали викладачі суспільних дисциплін К. С. Константинов, В.Г. Кулаєв, І. А. Мотенко».

15 січня 1962 року старшого викладача кафедри марксизму-лєнінізму І.А. Мотенка було звільнено від згаданої посади у зв'язку з переходом на роботу до Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту. Там він завідував кафедрою марксизму-лєнінізму, захистив кандидатську дисертацію, став доцентом. 1970 року помер. За його заповітом похований на малій батьківщині – у с Устинівці.

Лука Григорович Ништа

У ньому міцно сплелись, рідкісно і щасливо поєднувались якості прогресивного педагога, творчого викладача, плідного науковця, талановитого керівника, енергійного

організатора, мудрого вихователя, активного пропагандиста педагогічних знань, невтомного працелюба, щедрої і задушевної людини.

Лука Ништа народився 4 травня 1925 р. у с. Солобківці Ярмолинецького району в сім'ї робітника. Там закінчив середню школу. Навесні 1944 року був призваний до армії, завершував розгром нацистської Німеччини. Нагороджений орденом Вітчизняної війни II ст., медалями "За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.", "Двадцять років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр." та "Тридцять років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр."

Протягом 1945–1947 рр. навчався на історичному факультеті Кам'янець-Подільського учительського інституту. Закінчивши його з відзнакою і був направлений на педагогічну роботу в рідні Солобківці, яке в той час мало статус районного центру. Був учителем, у 22 роки обіймав посаду інспектора відділу освіти. У 1947–1950 рр. без відриву від виробництва навчався на історичному факультеті Вінницького педінституту.

У березні 1950 року Кам'янець-Подільське облвно (так до 1954 року називалась область з центром у Проскурові – нині м. Хмельницький) призначило Луку Ништу директором Підлісномукарівської середньої школи на Дунаєвеччині. Розпочалася яскрава сторінка його педагогічної діяльності. 1956 року була створена учнівська виробнича бригада, відома за межами області. Юннати щорічно були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві. За зразкову роботу бригада нагороджувалася грамотами Міністерства освіти УРСР і Міністерства сільського господарства республіки. Її досвід висвітлювався на сторінках газет "Правда України" (м. Київ) та "Радянське Поділля" (м. Хмельницький).

А сам Лука Григорович був відзначений грамотами Міністерства освіти УРСР, ЦК ЛКСМУ, облвиконкому та обласного відділу народної освіти.

Чимало зусиль докладав Лука Григорович для зростання культурного рівня села (проводились цікаві вечори, читались лекції, посаджено парк тощо). Згадує доцент кафедри філософських дисциплін Анатолій Гавришук: "Після закінчення 1965 року Кам'янець-Подільського педінституту я три роки учительював у Підлісномукарівській середній школі. Хоч з часу переведення Луки Ништа на іншу роботу минуло 6 років, про нього пам'ятали і вчителі, і жителі села. Говорили, що директор школи навіть до п'ятикласника звертався на "Ви". Він став улюбленцем школи і села, просто легендарною особою. Перераховували ті добрі справи, які були здійснені в школі і селі під його керівництвом і ним особисто".

1959 року Хмельницьке облвно висунуло Луку Ништу на посаду директора Вовковинецької школи-інтернату тоді Деражнянського району. Створення шкіл-інтернатів

справді було справою новою, тож його досвід керівника шкільним навчальним закладом пригодився.

За 8 років його директорування було введено в дію нове приміщення школи на 550 місць, три двоповерхових гуртожитки на 550 учнемісць, їдальня на 400 посадочних місць, електростанція потужністю 100 кіловат, баннопральня, котельня. Дбав про естетичний вигляд школи. Діяли добре обладнані навчальні кабінети.

На 35 га орної землі проводилась велика навчально-дослідна робота учнівської виробничої бригади. За вирощення високих врожаїв на дослідних полях школа 1963 р. отримала від Міністерства освіти УРСР і ЦК ЛКСМУ вантажний автомобіль "ГАЗ-51". Було посаджено 13 гектарів плодкових дерев, сотні тисяч декоративних дерев та кущів, висаджено паркові алеї.

Зацікавився Лука Григорович науковою роботою. А для дослідження вибрав проблему атеїстичного виховання учнів, актуальну для тих років. Базою досліджень були Вовковинецька, Головчинецька, Корчунецька, Хмельницька №1—2 школи-інтернати. Здійснив низку публікацій в наукових збірниках, розпочав роботу над кандидатською дисертацією "Формування науково-атеїстичного світогляду учнів". Для її завершення був командирований на один рік до аспірантури Інституту педагогіки АПН СРСР. На основі глибокого аналізу дисертант здійснив теоретичне узагальнення й 1966 року захистив дисертацію.

1967 року був обраний на посаду старшого викладача кафедри педагогіки і психології Кам'янець-Подільського педінституту, де повною мірою розкрився його педагогічний талант. Згодом обіймав посаду доцента (вчене звання присвоєно 1971 року). Семінарські і практичні заняття Лука Ништа проводив на високому теоретичному, науковому і методичному рівні, застосовував ефективні методи навчання, тісно пов'язуючи матеріал з життям школи.

Про доцента Ништи тепло відгукувались студенти, його й досі згадують ті, хто в студентські роки перебував у творчій лабораторії талановитого педагога. Розповідає випускниця філологічного факультету нині завідувача архівом університету Любов Сидорук: "Ми любили педагогіку, на заняття йшли як на свято. А складання екзамену відбувалося у формі бесіди. То була взаєозацікавлена розмова педагога і студента. Рідко буває, щоб викладач вмів знайти "ключик" до кожного свого вихованця. А Лука Григорович знаходив. У цьому його велика перевага".

Лука Григорович досить плідно працював і як науковець. Провідною тематикою було атеїстичне виховання школярів. Різні аспекти цієї проблеми висвітлені в статтях, повідомленнях, брошурах "Атеїстичне виховання школярів", "Формування науково-

атеїстичного світогляду учнів у процесі вивчення української літератури в IV–VIII класах", "Система атеїстичного виховання учнів", монографії "Виховання атеїстів" (9 др. арк., 1983 р.). Чимало уваги приділив й іншим напрямам виховання школярів, опублікувавши статті "Патріотичне та інтернаціональне виховання учнівської молоді", "Шляхи удосконалення патріотичного та інтернаціонального виховання школярів", "Виховання піонерів на прикладах юного героя", "Шляхи та засоби ознайомлення учнів шкіл Поділля з історією Буковини", "Наш компас – моральний кодекс", "Моральне виховання учнів", "Удосконалення виховання учнів у праці", "Екологічне виховання учнів у процесі позакласної і позашкільної діяльності", "Система сімейного виховання", "Тематика шкільного лекторію батьків", "Програма і методичні рекомендації лекторію для батьків".

Лука Григорович був учасником республіканських наукових (м.Київ) та регіональних (Чернівці, Кам'янець-Подільський) історико-краєзнавчих конференцій.

До наукових досліджень залучав і студентську молодь. Його вихованці щороку ставали призерами олімпіад, брали участь у конкурсах на кращу студентську наукову працю, відзначалися грамотами та дипломами республіканського та всесоюзного рівня. За активну участь в організації наукової дослідної роботи студентів та досягнуті успіхи з педагогіки на Всесоюзній олімпіаді "Студент і науково-технічний прогрес" Міністерство освіти УРСР нагородило Луку Ништу Почесною грамотою. У червні 1973 року Лука Григорович очолив філологічний факультет, працював деканом майже до кінця 1977 року. З серпня 1986 року завідував кафедрою педагогіки і психології.

Був активним у громадській роботі. Очолював групу товариства "Знання", входив до групи народного контролю, методичної та атеїстичної рад інституту, був заступником секретаря партбюро партійної організації факультету, керівником секції атеїстів міста, інструктором ЦК профспілки працівників освіти України.

З дружиною Альбіною Миколаївною у злагоді прожили багато років, разом працювали на кафедрі. Виростили двох дітей. Син Ігор став інженером, живе у Києві. Дочка Лариса обрала шлях батьків, працює викладачем міської музичної школи. Педагогами стали сестри Катерина і Марія.

... Здавалось, що ніщо не віщувало біди. У червні 1992 року Лука Григорович працював із заочниками. А в серпні важко захворів. Врятувати життя не вдалось навіть у Києві. 11 серпня пішов на вічний спочинок. Похований на центральній алеї міського кладовища.

Олександр Костянтинович Носов

Ветерану Великої Вітчизняної війни, колишньому викладачеві Кам'янець-Подільського педагогічного інституту Олександру Носову виповнилося 85 років. Але він і сьогодні веде активний спосіб життя, цікавиться політичними подіями, зустрічається зі своїми колишніми колегами, розповідає студентам і учням про грізні роки війни. Відвідує рідних у далекому Сибірі. І вірить у добро, краще життя в Україні. Любить місто, в якому мешкає понад 40 років.

О.К. Носов народився 14 квітні 1925 р. у Новосибірській області. Сім'я проживала в селі з незвичною назвою Балман. Неписьменні батьки виховали 14 дітей. У школі навчався на «відмінно».

Коли розпочалася війна, Олександру Носову було лише 16 років, тому до армії не призвали. А в січні 1943-го десятикласник поповнив ряди захисників країни, став курсантом піхотного військового училища, що знаходилося в м. Сталінське (тепер Новокузнецьк Кемеровської області, Російська Федерація). Через 6 місяців молодий офіцер-кулеметник прибув до м. Воронежа, а так – на Курську дугу. На все життя запам'яталися смертельні атаки, пересування і зіткнення великої кількості танків.

А скільки випробувань Олександру Носову випало у битві за Дніпро. Знову бої, знову на кожному кроці небезпека. Молодий командир воював у складі військ 2-го Українського фронту. Згодом згадував: «Як сьогодні пам'ятаю, це було 25 вересня. Скошене поле, стерня, зловісна тиша, попереду широка ріка. Для важкої техніки подали понтони, а решта долала річку вплав. Німецькі розташування були на вищому боці, і ми, як на долоні, потрапили під обстріл, але ворога вдалося відтиснути. Я був командиром розрахунку, і в бою мене та одного мого бійця поранило в голову. Ми, закривавлені, відповзли до найближчої воронки. Згодом медики надали допомогу, повезли в Кобеляки Полтавська область. Розмістили в школі, на соломі. Два тижні лікування – і я в 206-ій розвідроті 188-ї гвардійської дивізії».

Олександр Носов визволяв Кривий Ріг. Під час розвідки боєць внаслідок розриву снаряда дістав важке поранення. Так «зустрів» 1944 рік (це сталося в ніч на 1 січня). Офіцера відправили на лікування до далекого Ташкента. Оскільки госпіталь був перевантажений пораненими, довелось їхати аж у Фрунзе (нині Пішпек, Киргизстан), де лікувався п'ять місяців. Лікарі вчинили диво, врятувавши юнака від сліпоти. Він мужньо витримав кілька операцій (без наркозу медики витягли з рук і ніг декілька осколків). Олександр Носов мріяв закінчити військовий заклад і пов'язати своє подальше життя з армією. З цієї причини попросив, аби медики не внесли до виписної книжки відомості про

контузю. Ставши на ноги, Олександр Носов вступив у 2-е Тамбовське кавалерійське училище. Тут зустрів довгожданий День Перемоги.

На канікули курсант прибув до рідних. Була і радість, і сум. Адже на фронті загинули два брати і три зяті. Розповідав, що в кожній оселі не діждалися батька, брата, сина, чоловіка (на фронті перебувало 200 сельчан).

Після закінчення 1947 року училища офіцер відбував військову службу в Алма-Аті, командував сабельним ескадроном полку. Закінчив вечірню середню школу. Навчався на Центральних курсах удосконалення офіцерів-пропагандистів (1953-1955 рр.). Обіймав посади пропагандиста політвідділу військових частин, старшого інструктора політвідділу (група радянських військ у Німеччині). Брав участь у відбіркових тренуваннях 37 кіннотників з усього СРСР для участі - _____ Олімпіаді в _____, однак до складу збірної з 2-х кіннотників в Радянського Союзу не попав.

У 1958-1963 рр. навчався у військово-політичній академії в Москві, яку закінчив на «відмінно». Учасник багатьох святкових парадів. У 1962-1967 рр. проходив службу в м. Виноградіві на Закарпатті та м. Жмеринці Вінницької області (заступник командира полку з політроботи). У 1967-1978 рр. на викладацькій роботі у Кам'янець-Подільському вищому військово-інженерному училищі (викладач, старший викладач, заступник начальника кафедри).

У 1978 році полковник О.К. Носов був звільнений із збройних сил у зв'язку з вислугою років. Нагороджений орденом Вітчизняної війни, двома бойовими та багатьма ювілейними медалями. Головнокомандувач групи радянських військ у Німеччині оголосив йому подяку (1958 р.). Нагороджений грамотою начальника інженерних військ Збройних Сил України (2002 р.). Удостоєний багатьох грамот і подяк місцевих органів влади і керівництва ВНЗ, в яких працював.

О.К. Носов у 1979-1991 рр. працював у Кам'янець-Подільському педагогічному інституті (завідувач кабінету, викладач кафедри марксизму-ленізму). До роботи ставився сумлінно, відповідально, творчо. Виявляв до студентів вимогливість, уважність, доброзичливість. Навчав їх висловлюватись аргументовано, зважено. Використовував метод дискусії. Кожне заняття мало виховний характер.

Викладач брав активну участь у громадському житті. Зі студентами проводив бесіди на політичні, військово-патріотичні та морально-етичні теми. Із задоволенням приходив на вечори запитань і відповідей. Виступав із спогадами і лекціями в колективах міста, навчальних закладах, брав участь у науково-теоретичних конференціях.

У спілкуванні з колегами був виваженим, толерантним, мудрим, доброзичливим. Любив зайти до тирю педінституту, дивуючи присутніх, особливо студентів, своїми влучними пострілами по мішені.

Перебуваючи з 1991 року на пенсії, О.К. Носов не пориває зв'язку з університетом, цікавиться його життям. Активно працює у міській раді ветеранів, відвідує різноманітні громадські зібрання. За активну громадську роботу неодноразово нагороджувався почесними грамотами та цінними подарунками. Був серед учасників урочистих зборів з нагоди Дня Перемоги в Національному палаці «Україна» (2004 р.). Нагороджений іменним годинником від Президента України.

З дружиною Надією Федорівною виховав двох дітей. Син Юрій – військовий льотчик, полковник, дочка Ірина – випускниця нашого університету, викладач міської дитячої музичної школи, внучка Світлана навчається в нашому університеті.

Родін Петро Андрійович

Педагогічній діяльності П.А. Родін присвятив усе своє життя. Чимало років працював у вищих навчальних закладах України, 13 із них пов'язані з Кам'янець-Подільським педінститутом. До своїх обов'язків ставився сумлінно, творчо й відповідально. Зробив помітний внесок у підготовку спортсменів та вчителів.

... Петро Андрійович народився 10 червня 1916 року в м. Константинівці Сталінської (нині Луганської) області в сім'ї робітника хімічного заводу. Після закінчення Московського технікуму фізичної культури за власним бажанням був направлений на роботу в рідне місто. Викладав фізичну культуру у ФЗУ хіміків. Згодом перейшов на викладацьку роботу до Українського бібліотечного інституту і технікуму культосвітніх працівників (м. Харків).

Одночасно П.А. Родін навчався на вечірньому факультеті Харківського інституту фізичної культури, який закінчив 1936 року. З листопада того року - викладач фізичного виховання Харківського військово-медичного училища. Так розпочалася військова служба П.А. Родіна в армії, яка тривала майже 9 років. Йому було присвоєно офіцерське звання. 1939 року вступив до ВКП(б).

1941 року Петра Андрійовича направили на викладацьку роботу до військово-медичної академії (м. Ленінград, нині – Санкт-Петербург). Одночасно там же й навчався.

На початку вересня 1941 року розпочався артилерійський обстріл міста. Через кілька днів ворожа авіація здійснила масований наліт. Так розпочалася тривала блокада міста. У час війни місто перебувало в блокаді. Весь світ стежив за героїчними діями

червоноармійців, моряків, цивільного населення. А його і цивільним не можна було назвати. Там усі були захисниками Ленінграда. Адже 200 тис. жителів міста вступили в народне ополчення, боротьбу з диверсантами у складі винищувальних батальйонів, що налічували 20 тис. осіб, 35 батальйонів МППО, до яких влилося 20 тис. ленінградців. Тисячі жителів міста ввійшли до партизанських загонів і підпільних груп, що діяли за містом і помітно допомагали його захисникам. Героїчна оборона Ленінграда тривала майже 900 днів. На початку вересня 1941 року пайок населення скоротився в 4 рази, згодом ще зменшився. З середини вересня 1941 року постачання здійснювалося під постійним вогнем ворога по Ладозькому озеру так званою «Дорогою життя». А з припиненням навігації – лише авіацією цивільного повітряного флоту.

Слухачі й викладачі академії брали участь в обороні Ленінграда від німецько-фашистських військ. Як і всім військовим та мешканцям Ленінграда, офіцеру довелось повною мірою відчувати і пережити всі поневіряння й трагедію блокадного міста (вороже бомбардування, втрату друзів, край обмежене напівголодне харчування та ін.). 1943 року, після лікування в госпіталі, П.А. Родін відкликали на викладацьку роботу до міста Ашхабада (Туркменія), де функціонувало евакуйоване Харківське військово-медичне училище. Згодом, після визволення від окупантів Харкова, навчальний заклад повернувся туди. П.А. Родін нагороджений медалями «За оборону Ленінграда», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

У серпні 1949 року старший лейтенант П.А. Родін демобілізувався і отримав призначення на викладацьку роботу до Вінницького педагогічного інституту. Обіймав посади старшого викладача, завідувача кафедри фізичної культури і спорту. Наказом міністра народної освіти УРСР 1 червня 1954 року переведений на посаду в.о. декана факультету фізичного виховання Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, згодом призначений деканом.

Факультет функціонував у Старому місті в навчальному корпусі, де раніше працювала чоловіча гімназія, згодом середня школа (нині приміщення історичного факультету університету). Факультет не мав належних умов для здійснення навчального процесу. 1955 року інституту передано єдиний у ті часи в місті стадіон (належав школі перепідготовки офіцерського складу прикордонних військ). Під керівництвом декана, за активного сприяння керівництва інституту була здійснена його реконструкція.

1956 року факультет фізичного виховання перевели у двоповерхове приміщення з флігелем на вул. Лагерній (нині Гагаріна), в якому раніше працювало педагогічне училище, учнів якого у зв'язку із закриттям перевели до Славутського училища. І знову

під керівництвом декана П.А. Родіна закипіла робота, були створенні та обладнанні нові кабінети тощо.

Важливим завданням деканату факультету було підвищення спортивної майстерності студентів. За наказом директора інституту (квітень 1954 року) створювались збірні команди з окремих видів спорту, які очолили викладачі факультету. Прийшли перші вагомі успіхи. 1954/55 навчального року за підсумками VI Республіканської спартакіади серед вищих навчальних закладів 9 спортсменів увійшли до складу збірної команди України для участі у всесоюзних спортивних змаганнях. Певні зрушення відбулися і в науково-дослідній роботі.

У березні 1957 року Петро Андрійович подав на ім'я директора інституту заяву, в якій із-за сімейних обставин, виїзду з міста просив звільнити його з роботи. 1957-1959 рр. працював у Вінницькому педагогічному інституті, обіймаючи посади старшого викладача і завідувача кафедри теорії і методики фізичного виховання. Упродовж наступних двох років перебував на роботі в Бердичівському педагогічному інституті (старший викладач, завідувач кафедри фізичного виховання).

1961 року Петро Родін знову повернувся до Кам'янця-Подільського. 6 вересня призначений виконуючим обов'язки декана факультету фізичного виховання, 1962 р. був затверджений деканом, продовжив наполегливу й цілеспрямовану працю із зміцнення навчально-матеріальної бази факультету, яка стала однією з кращих серед ВНЗ України. Суттєво зросли можливості для навчально-тренувальної роботи після переведення факультету у відбудоване просторе приміщення на вулиці Московській (нині Огієнка, 61).

Петро Андрійович вмів спрямовувати роботу кафедр на залучення до навчання спортивно обдарованої молоді. Щороку викладачі виїжджали у віддалені райони Хмельницької та сусідніх областей, зустрічались з випускниками шкіл. Зміцнювалися зв'язки з ДЮСШ. Практикувались показові спортивні змагання та вечори в школах. Декан постійну увагу приділяв організації самостійної роботи студентів.

Факультет фізичного виховання справедливо називали кузницею спортивної майстерності. Так, лише 1961-1963 рр. (за 2,5 роки) підготовлено 17 майстрів спорту СРСР, 100 спортсменів першого, 303 - другого, 373 - третього розрядів. Декан з гордістю писав в одній із статей в «Радянському студенті», що студентів і викладачів факультету можна зустріти на обласних, республіканських та всесоюзних змаганнях. Спортсмени входили до складу збірних команд Радянського Союзу та України, які брали участь в XI спартакіаді педагогічних ВНЗ України (1964 р.), де волейболісти і баскетболісти посіли четверте місце, III Республіканській спартакіаді ДТС «Буревісник» - (1964 р.) команда городошників посіла I, гімнастів - II, легкоатлетів -III, з бадмінтону - IV місця. Спортивну

честь області та України неодноразово захищали майстри спорту СРСР гімнастки Ніна Дуда, Тамара Дунаєва, Любов Засанова, Владислав Козак, Алла Обозненко, легкоатлети (стрибки у висоту) Валерій Бородавко, Борис Одінцов, Іван Усков та інші.

У першій половині 60-х років на факультеті навчалися згодом всесвітньо відомий металник молота, олімпійський чемпіон Анатолій Бондарчук, талановиті спортсмени, майстри спорту СРСР Леонід Грицьов, Микола Микулін, Валентина Мінькова, Геннадій П'янтковський, Юрій Пушкарьов.

У полі зору декана перебували всі напрями роботи колективу факультету. У січні 1965 року його переобрали на наступний строк на посаду керівника факультету. У заяві на ім'я ректора 28 червня того ж року він писав: «У зв'язку з досить різким погіршенням стану мого здоров'я прошу звільнити мене від виконання обов'язків декана факультету, залишивши на посаді старшого викладача теорії і методики фізичного виховання, історії і організації фізичної культури».

Ще декілька років Петро Андрійович Родін продовжував працювати. Як і раніше, до виконання своїх обов'язків ставився сумлінно і відповідально. Був ректором університету фізичної культури, який працював на факультеті в 1966/67 навчальному році. Брав активну участь у роботі теоретичного семінару з вивчення проблем сучасної біології та фізичного виховання. Працював прикріпленим викладачем академічної групи.

Однак хвороба прогресувала. У серпні 1971 року наказом ректора у зв'язку з виходом на пенсію за станом здоров'я П.А. Родін був звільнений з роботи згідно з поданою заявою, а невдовзі закінчив свій земний шлях.

Роздобудька

Віктор Миколайович Савронь

Народився в жовтні 1910 року в м. Полтаві в сім'ї вчителів. Згодом сім'я переїхала до м. Красногорода на Харківщині, де Віктор закінчив семирічку (1924 р.) та індустріально-технічну школу (1928 р.). Навчався на фізико-математичному факультеті Харківського фізико-хімічно-математичного інституту (1929-1933 рр.), в аспірантурі Українського інституту математики і механіки (1933-1934 рр., м. Харків).

У наступні роки працював на посадах асистента в престижних вищих навчальних закладах Харкова: на загально університетській кафедрі математики державного університету ім. М. Горького, кафедрах математики гідрометеорологічного інституту, Укрпромакадемії чорної металургії, інституту механізації сільського господарства (1934-

1941 рр.). Перебував на дійсній військовій службі в авіабригаді, що дислокувалися в м. Біла Церква на Київщині (1936-1937).

Війна відірвала викладача В.М. Савроня від улюбленої праці у вищій школі. У червні 1941 року він був мобілізований до діючої армії. Займався фінансовою службою. У червні 1941 р. – січні 1942 р. - діловод-скарбник Харківської авіаційної школи.

А так – участь у визволенні своєї землі від німецько-фашистських окупантів у складі дивізіону 235-ої стрілецької дивізії 53-ої армії Північно-Західного фронту. Під Шепетівкою отримав контузію. А після лікування – знову на фронт.

У складі I Українського фронту пройшов спустошеними землями Польщі. У лютому 1945 року його 2499-ий зенітно-артилерійський полк 16-ої механізованої дивізії з боями пройшов Німеччиною, де й завершив свою визвольну місію. На груди старшого лейтенанта Савроня В.М. лягла медаль «За перемогу на Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

У серпні 1946 році повернувся до мирної викладацької праці. У 1946-1949 рр. завідував кафедрою математики в Дрогобицькому учительському інституті. З 1 лютого 1950 року працював асистентом, а згодом старшим викладачем кафедри математики Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Користувався повагою серед колег і студентів.

Віктор Миколайович з дружиною Наталею Степанівною виховав дочку Олену, яка закінчила фізико-математичний факультет. Маючи музичні здібності, працювала на факультеті педагогіки і методики початкової освіти викладачем музики, успішно справлялася з обов'язками концертмейстера загальноінститутського хору, нині проживає в Києві.

Останніми роками В.М. Савронь важко хворів. У червні 1968 року був звільнений з посади старшого викладача кафедри математики за станом здоров'я. У місті й завершив свій земний шлях.

Валентин Мусійович Сапун

Народився в липні 1920 року в с. Самчики Староконстантинівського району на Хмельниччині у відомій в цій місцевості сім'ї вчителів. Село, розташоване на березі тихоплинної річки Случ, чарувало своїми садами. А неподалік – казковий ліс із струнками білокорими беріzkами. Збереглися старовинні панські будинок і парк. Історія села відтворена у відомому в області музеї. На лоні такої казкової природи і зростав хлопчик,

тут формувалася його поетична і щедра душа. Після закінчення 1939 року середньої школи вступив на філологічний факультет Одеського університету імені І.І. Мечнікова.

У жовтні 1940 року був призваний на дійсну військову службу. Пройшов курс навчання в школі молодшого командного складу. А з перших днів війни - на фронті. «Війна, - згадував Валентин Мусійович, - застала мене у Львові, де служив радистом 13-ої авіаційної дивізії. Гірко було нам залишати рідну землю, відступати вглиб країни. Але ми знали, ми вірили, що неодмінно прийде час, коли виженемо фашистську навалоч з української землі». У червні 1941 р. - листопаді 1943 р. був радистом, начальником рації 26-ої батареї зв'язку, що входила до складу військ Південно-Західного фронту.

Таку ж посаду (вважалась вона офіцерською) займав у листопаді 1943 р. - вересні 1944 р. у штабі тилу 2-ої повітряної армії 1-го Українського фронту. Брав участь у боях за визволення України. Згодом розповідав, що безмежно радів, коли війська оволодівали українськими населеними пунктами. Особливо жорстокими були бої при форсуванні Дніпра, визволенні столиці України - красеня Києва. У пам'яті закарбувався кожен бій.

А скільки разів життя, як мовиться, було на волосинці. Валентин Мусійович розповідав про несподівану зустріч з вояками УПА. Одного разу старшина Валентин Сапун з двома солдатами натрапив на групу озброєних вояків. Старший з них погрозово заявив: «Зараз ми вас будемо цукрувати» (тобто вішати). Часу на роздуми не було. Старшина миттєво вихопив гранату і рішуче приготувався до дій. Було зрозуміло, що при вибусі ніхто живим не залишиться. І воякам нічого не залишалось, як поспішно відійти.

Не маючи офіцерського звання, Валентин Сапун командував взводом охорони 36-го армійського складу 1-го Українського фронту. Збереглася фотографія, на якій зафіксовано бойового, рішучого і вольового старшину. Брав участь у визволенні країн Європи. Розповідав: «Важкими були наші фронтові дороги, але кожний воїн розумів, що він несе свободу мільйонам людей, що на нього з надією дивиться все прогресивне людство. І наша славна армія перемогла. Війну я закінчив в Австрії - у Відні». Ратний труд фронтовика відзначений багатьма медалями. На фронті 1943 року вступив до ВКП(б).

У грудні 1945 року старшина Валентин Сапун був демобілізований, відновив навчання в Одеському університеті, який з відзнакою закінчив 1949 року. В університеті одружився з Катериною Степанівною (згодом працювала в школах м. Кам'янця-Подільського). Протягом наступних трьох років навчався в аспірантурі Одеського

університету. Темою кандидатської дисертації обрав «Т.Г. Шевченко в Петербурзі» (1898-1943 рр.).

1952 року випускник аспірантури Валентин Сапун був направлений на роботу старшим викладачем кафедри української літератури Кам'янець-Подільського педінституту. Читав лекції і проводив практичні заняття з багатьох важливих предметів літературознавчого циклу (українська народна творчість, давньоукраїнська література, українська література XVII ст., українська література XX ст.). Заняття проводив на високому теоретичному та методичному рівнях. Студенти із задоволенням відвідували лекції і практичні заняття улюбленого викладача, активно обговорювали їх. Висловлювання, манера поведінки, ставлення до студентів, жести – все подобалося їм. Валентина Мусійовича цитували, намагалися відтворити, копіювати. Заворожували дотепний гумор, лагідна посмішка, козацькі вуса. Особливо приємно вражав його оригінальний, щирий, доброзичливий сміх, який здавалося, доходив із самих глибин його щирого серця.

Валентин Мусійович брав активну участь у громадському житті історико-філологічного, згодом - філологічного факультетів, інституту, міста. Виступав з доповідями і лекціями перед студентами та учителями. У виховній роботі із студентською молоддю використовував яскраві приклади з подій Великої Вітчизняної війни. У музеї університету зберігається запис його звернення до молоді, сповнений глибокої поваги до свого покоління, яке не знало юності, захистило рідну землю від фашистської чуми: «Я хочу сказати моїм вихованцям, юнакам і дівчатам: ніколи не забувайте про подвиг ваших батьків, тих, хто забезпечив вам щасливу юність». Тут і турбота про те, щоб наступні покоління шанували і примножували патріотичні традиції народу.

Виконував важливе доручення - керував випуском інститутської багатотиражки, що почала виходити з 1957 року. Під його керівництвом активно працювали в газеті студенти історико-філологічного факультету Григорій Гораш, Анатолій Суровий, Семен Бельфер, Андрій Коник та інші. Відповідав за роботу інститутського радіомовлення. У 60-х роках на перервах звучали радіопередачі, в яких йшлося про життя інституту. Валентин Мусійович керував їх підготовкою, залучав до активної участі в передачах студентів. Це була копітка праця: підбір матеріалів, робота з дикторами тощо. Активно працював в академічній групі як прикріплений викладач. До своїх вихованців ставився з розумінням, по-батьківськи. Кожному намагався дати мудру пораду, допомогти. Особливу турботу виявляв до першокурсників.

Валентин Мусійович був цікавою людиною, окрасою будь-якого товариства. Його уважно слухали, йому довіряли, вірили в щирість слів. Умів дружити. Був люблячим сином. Часто відвідував свою матір, яка проживала в Самчиках.

...5 листопада 1976 року Валентин Сапун за хворобою, як інвалід II групи, у зв'язку з виходом на пенсію був звільнений з роботи викладача кафедри української літератури. З того часу перебував у своєму помешканні, важко хворів. Його відвідували колеги, друзі, розповідали про справи в інституті, на факультеті і кафедрі. Валентин Мусійович навіть у важкому стані не втрачав бадьорості духу, жартував, щиро сміявся. А 17 травня 1981 року завершив свій земний шлях.

Полікарп Іванович Свідер

До доктора філологічних наук, професора, учасника Великої Вітчизняної війни, відомої в університеті місті, області людини П.І. Свідера прямує 87-й рік. А він і досі на роботі в університеті. Як і в молоді роки, щодня поспішає до факультету, в якому готує вчителів української мови і літератури. Так повторюється 55 років.

Згадує свою тривожну юність, війну, яка внесла істотні зміни в його життя. А напередодні свята Перемоги зустрічається зі студентами і розповідає про ті тривоги, важкі рани. Щороку 9 Травня ветеран приходить до скверу Васильєва, звертається до студентської молоді з проханням пам'ятати про тих, хто в жорстокому двобої з ненависним ворогом відстояв нашу землю, врятував людську цивілізацію від фашистської чуми.

... П.І. Свідер народився 5 квітня 1923 року у селі Хропотові Чемеровецького району на Хмельниччині. Його батьки працювали на своїй землі, з 1929 року – у колгоспі. Зростав як і всі сільські хлопчики. Допомагав батькам по домашньому господарству. Після закінчення семирічки навчався в середній школі в Чемерівцях. Весняної і осінньої пори долав пішки велику відстань від дому до районного центру. Зазвичай – бігом. Звідси – звичка на все життя швидко ходити.

1940 року Полікарп Свідер переступив поріг престижного вищого навчального закладу – Харківського юридичного інституту, став його студентом. Та навчатись так далеко від домівки з матеріального боку було важко, тому через кілька місяців юнак перейшов на навчання на мовно-літературний факультет Кам'янець-Подільського учительського інституту.

Довелося пережити момент, коли смерть чатувала на нього. Згодом оповідав, як одного разу прийшла з Чемеровець дружина одного з партизанських керівників. А юний

підпільник приготував бідончик продуктів для партизанів, що перебували в лісі. Зайшовши в сусідню кімнату, побачив, як по шосе летить бричка з крайсланд-вірдтом (керівником району), перекладачем і жандармами. Зупинившись біля молочного пункту, Гестерман зайшов до хати. Полікарп встиг бідончик заховати на горищі. Німець уважно оглянув кімнату і піднявся на горище. За мить спустився, щось запитав і поїхав далі. Справді, сталось диво. Смерть обминуло хлопця.

А через 30 років подзвонили Полікарпу Свідеру з архіву, щоб прибув і одержав партизанський квиток. Подумав, що нічого він не здійснив героїчного, тому совісно володіти таким документом. Довелось працівниці архіву принести квиток йому додому.

Після визволення рідного краю юнака призвали до армії. Перебував на Тернопільщині. Одного разу стояв на варті і побачив, що від Чорткова йде жінка з валізою на плечах. Зустрівшись із вартовим, запитала чи не бачив він Полика, її синочка... Так зустрівся з матір'ю, таке буває лише в легендах. Яке ж то материнське почуття! Яка ж то її палка любов до своїх дітей (шукала ще і молодшого Олексія)!

А далі – фронт. Окопи, вибухи бомб і снарядів, смерть, купи поранених... Фашисти збили наш літак, а льотчика, що спускався на парашуті, розстріляли в повітрі. Окопи засипало землею. Та Полікарп залишився живий. Пощастило і цього разу.

Ветеран пам'ятає й інші випадки. Найстрашніше на фронті – це атака, коли щосекунди може дістати ворожа куля. Під час однієї з атак довелось залягати. А поранений його земляк безпорадно бігав, хапався за груди і розпачливо кричав: «Рятуйте мене!» На викрики друзів «Лягай!» не реагував. Все бігав. Здавалося, що втратив глузд. І таки загинув, бо ж був мішенню для фашистів. В іншій атаці загинув ще один земляк Кузьма. Від вибуху бомби впав, несамовито кричав. І замовк. За метр від Полікарпа, якому знову поталанило. Та той розпачливий крик закарбувався на все життя.

А в одному з боїв лихо таки не обійшло кулеметника. Тоді втратив ліву руку, дістав поранення в груди. На цьому для нього закінчились бої й почалось довге лікування в м. Сочі. Згодом фронтові рани постійно нагадували про себе. Турбував шлунок (виразка – ще з війни), довелось вдатись до операції.

Згодом настали нові випробування, коли з 1945-1950 рр. навчався на філологічному факультеті Київського університету імені Т.Г. Шевченка, напівголодне, студентське життя. Неприємні випадки на вулицях, у поїздах, де промишляли хулігани, грабіжники. Чимало пережив фронтовик.

Після закінчення університету П.І. Свідер був направлений на роботу викладачем української та зарубіжної літератури у Кам'янець-Подільське училище культури. З 1952 року працював зі студентами-практикантами місцевого педагогічного інституту. Через два

роки перейшов на постійну роботу на кафедру української літератури інституту, де працює й донині. Тут відбулося його становлення як кваліфікованого викладача вищої школи, науковця. Пройшов усі службові сходинки: асистент, старший викладач, доцент, професор, академік АН ВШ. Кілька років завідував кафедрою української літератури.

П.І. Свідер – талановитий викладач. Його лекції невимушені, легко сприймаються. Він веде зі студентами щирі розмови, спонукає до мислення, роздумів. Вдале незвичне поєднання простоти, невимушеності і глибини аналізу. А коли робить аналіз художнього твору (полюбляє «Модри камінь» Олесея Гончара), то показує приклад неперевершеного детального розгляду твору. І запам'ятовується таке назавжди. Справжня школа!

Плідно працює і як науковець. Кандидатська дисертація присвячена дослідженню життя і творчості відомого українського письменника Олександра Копиленка. Наступні наукові дослідження торкаються проблеми поколінь в українській літературі дореволюційного і радянського періодів. Наукові розвідки реалізовані в шести книгах і десятках статей у журналах, наукових збірниках та періодичній пресі. Наукові інтереси орієнтовані на усвідомлення однієї з визначальних рис народу-ментальності, відтворення її суті в складні періоди життя.

Виступав з доповідями і повідомленнями на всеукраїнських, регіональних чи міжвузівських наукових конференціях, опонентом на захисті дисертацій. Працює з магістрантами. Автор десятків рецензій та відгуків на дисертації. Очолює наукову школу «Текст як основна одиниця комунікації».

Полікарпа Івановича знають як активного громадського діяча. Часто виступав з лекціями перед студентством, у робітничих колективах тощо. 32 роки був відповідальним за випуск, редактором інститутської багатотиражки «Радянський студент» (теперішня назва – «Студентський меридіан»).

До фронтових нагород ветерана – ордена Вітчизняної війни I ступеня, медалей «За бойові заслуги», «За відвагу» додалися мирні. Полікарп Іванович удостоєний ордена Леніна – найвищої нагороди в СРСР. Він – заслуженого працівника освіти України, «Відмінник народної освіти України».

...Приємно бачити, як П.І. Свідер вулицею швидко прямує до університету. Це його – життя. Ветеран і сьогодні в строю.

Михайло Йосипович Семиліт

Талановитий математик, високо ерудований і вимогливий викладач, упродовж 14 років завідувач кафедри математики. Захисник рідної землі в роки Великої Вітчизняної війни, цікава й скромна людина.

М.Й. Семиліт народився 1 листопада 1918 року в селі Бородянка (нині – селище, адміністративний центр Бородянського району на Київщині) у багатодітній селянській сім'ї. 1937 року закінчив середню школу з відмінним атестатом зрілості і став студентом механіко-математичного факультету Київського університету ім. Т.Г. Шевченка.

Бачив, як німецькі літаки 22 червня 1941 року бомбили Київ. Та й останній іспит складав 25 червня, коли ворожа авіація шалено бомбила столицю. Університет відправився до Харкова (діставались пішком), а звідти – до м. Кзил-Орди (Казахстан). Тридцять студентів, серед них був і Михайло Семиліт, обрали інший шлях. Батьківщина опинилася в небезпеці, тому вирішили, що не мають морального права залишати столицю. Кілька днів патріоти «атакували» військкомат і обком комсомолу, добиваючись права стати бійцями 2-го винищувального батальйону центрального сектора оборони м. Києва. Він розміщував в приміщенні педагогічного інституту. Михайло Семиліт був призначений командиром взводу.

1 липня батальйон зайняв оборону в районі центрального аеропорту Святошино. Бійці спочатку будували оборонні споруди (дзоти), копали протитанкові рови, мінували об'єкти і переходи тощо. А коли окупанти підійшли впритул до Києва, винищувальний батальйон разом з регулярними військами тримав оборону. Ветерану особливо запам'яталися запеклі бої 10-11 серпня, коли фашистам вдалося вдертися до околиці Києва і захопити лісотехнічний інститут. Це було перше бойове хрещення винищувального батальйону. «Одного разу, – згадує Михайло Йосипович, – у приміщення педінституту, де розташувався наш батальйон, прибув представник Південно-Західного фронту. Нас зібрали в актовому залі. Прибулий оголосив, що потрібно відібрати добровольців для диверсійного винищувального полку. На роздуми дав три хвилини. Після цього заявив: «Хто виявив бажання, встати!» Піднялись усі присутні, а потрібно було відібрати лише 140 бійців. Нас вивели у двір і відібрали згадане число людей. А через місяць повернулося лише 12 (виснажені, схудлі, змучені), решта – загинули або пропали безвісті».

19 вересня за наказом командування війська залишили Київ. Відходили з міста і бійці винищувального батальйону. Однак Дніпро уже був в руках окупантів, довелось повернутись у приміщення гуртожитку педінституту, заховати зброю, комсомольські квитки

(у будинку Міністерства внутрішніх справ, на даху). Дивно, що квитки збереглися (хтось надійно приберіг до закінчення війни).

У гуртожитку з'явилися окупанти, а присутніх студентів вигнали з приміщення... Бійці винищувального батальйону роз'їхалися по домівках. Ті, хто залишився живим, у повоєнні роки не раз зустрічалися в університеті.

Михайло Семиліт повернувся в рідну Бородянку, де перебував до звільнення села Червоною армією. Під час окупації його родина зазнала втрат. Дядько Яків Боярський був активним підпільником його група здійснювала диверсійні акції знищувала окупантів. На очах Михайла Семиліта відважного підпільника фашисти спалили живим. А згодом і його дружину й доньку.

Червоноармієць 955-го полку 309-ої стрілецької Пирятинської дивізії Михайло Семиліт визволяв від німецько-фашистських загарбників Україну. З боями пройшов Житомирську, Кам'янець-Подільську області. На все життя запам'яталися жорстокі бої, що точилися на півночі теперішньої Хмельницької області за визволення сіл Велика Шкарівка (Шепетівський район), Новолабунь (Полонський район), Костянець, Стецьки (Старокостянтинівський район). Михайло Семиліт командував стрілецьким взводом, не маючи офіцерського звання. На війні таке траплялося нерідко. Для такої місії боєць був підготовлений (навчання на військовій кафедрі в університеті, військовий досвід командира взводу, набутий у винищувальному батальйоні, участь у боях 1943-1944 рр.).

7 березня 1944 року розвідка виявила скупчення 100 підвід з німцями та власівцями. Червоноармійці вночі в районі села Стецьки пішли в атаку. Шалений кулеметний вогонь ворога змусив їх відступити до болота. Згодом атака повторилася. І знову шалений опір противника. Бійцям довелося залишити згадане місце, аби не зазнати великих втрат. Під час відходу командир взводу був поранений у праве плече і втратив свідомість. Спочатку боєць лікувався в польовому госпіталі в селищі Гриців (Шепетівський район), згодом – у м. Києві. До поранення (не рухалась рука) додалась виразка шлунку. Лікування плеча завершилося в госпіталі в м. Луцьку.

Щоправда, Михайло Семиліт після одужання був направлений до духового оркестру запасного полку (ще з шкільних років гарно грав на трубі). Уже на території Німеччини (м. Дрезден) потрапив до складу сформованого зразкового духового оркестру, в якому налічувалося 84 музиканти 1-го Українського фронту. Довелося ще визволяти від німецько-фашистських військ Польщу, Німеччину. Довгожданий день Перемоги зустрів у невеликому місті Хальбау за 60 км від Берліна, де перебував штаб фронту, охоронцем якого він був.

Як музикант духового оркестру фронту Михайло Семиліт був відібраний для участі в Параді Перемоги в Москві. 1200 солдатів, офіцерів, генералів та 40 музикантів з Дрездена дісталися м. Бреслау, а звідти у трьох ешелонах вирушили до Москви. На всьому шляху пересування потягам надавалася зелена вулиця.

Для учасників Параду Перемоги 1-го Українського фронту були відведені казарми престижного військового училища імені Верховної Ради РРФСР, що знаходилися в Лефортово передмісті Москви. Першого ж вечора фронтовиків вітали тисячі москвичів. Через тиждень вони запропонували кожному з учасників свої помешкання, в яких оточили увагою і теплом. Тренування проводилися щовечора: одне на аеродромі, друге – на Червоній площі. Під звуки маршу, який написав для полку композитор Чернецький, фронтовики протягом 7-8 годин відточували твердий солдатський крок. Так продовжувалося 24 дні. Фронтовиків водили в столичні театри. А напередодні Параду Перемоги командир зведеного полку фронту генерал-майор, відомий спортсмен Гліб Бакланов вручив нагороди тим військовим, які з різних причин раніше їх не отримали.

І ось настало 24 червня 1945 року. Вранці зведені полки фронтів, які вишукувались у вигляді квадратів, під звуки музики своїх духових оркестрів направилися до Червоної площі. У кожному з них налічувалося по 1000 учасників Параду. Настрій був винятково піднесений. Вулиці переповнені людьми, на всьому шляху пересування москвичі закидували героїв війни квітами. Прапор 1-го Українського фронту ніс прославлений льотчик, тричі Герой Радянського Союзу Олександр Покришкін. Люди щосили скандували: «По-криш-кін!»

«Коли вступили на Красну площу, - згадує Михайло Семиліт, - почав накрапати дощ. Під звуки зведеного оркестру Московського військового гарнізону, в якому налічувалось 1200 музикантів, проходили переможці по історичному майдані столиці тодішньої держави. Попереду зведеного полку 1-го Українського фронту гордо і переможно крокував його командуючий, прославлений полководець, маршал Радянського Союзу Іван Конєв. Поверталися з параду під заливним дощем. Знову лунали звуки музики, бадьорі пісні, веселі вигуки москвичів. І, звичайно, квіти, квіти, квіти... На зворотньому шляху прапор фронту довірено було нести мені».

Після демобілізації в жовтні 1945 року фронтовик відновив навчання на механіко-математичному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Михайло Семиліт не побачив серед студентів свого 5-го курсу колишніх однокурсників, хоч у 1941 році налічувалося 125. Такими були наслідники війни. Навчатися було нелегко. У гуртожитку в кімнатах проживало по 17-20 осіб. Дошкуляв постійний холод. Студенти носили свої фронтові шинелі, гімнастерки, чоботи.

Наступного року випускник університету Михайло Семиліт став аспірантом. А 1 вересня 1949 року розпочав роботу викладачем кафедри математики Кам'янець-Подільського педінституту, в якому працював усе подальше життя. Ґрунтовні і різнобічні знання з математики, уміння ясно і чітко викладати їх, наполеглива праця – це ті важливі фактори, які створили викладачі високий авторитет, репутацію висококваліфікованого й ерудованого викладача.

Упродовж 14 років Михайло Семиліт завідував кафедрою математики. Постійно турбувався про добір кадрів, дбав про підготовку викладачів з числа випускників фізико-математичного факультету педінституту.

Михайло Йосипович пишався своїми колегами, докторами наук Д.С. Макаренком, П.І. Пелюхом, Ю.В. Теплінським та іншими.

М.С. Семиліт підготував монографію з історії розвитку функціональних рівнянь, низку праць методичного характеру. Його знали як активного учасника громадського життя. Багато років входив до складу профкому інституту. На фізико-математичному факультеті займався питаннями художньої самодіяльності. Часто виступав перед студентами із спогадами про Велику Вітчизняну війну. Очолював міське товариство філателістів.

М.Й. Семиліт – прекрасний сім'янин. З дружиною Марією Григорівною, завідувачкою кабінету російської мови, виховував дочок Ларису та Ірину, які з відзнакою закінчили фізико-математичний факультет педінституту. Любить своїх трьох онучок.

Ветерану війни праці Михайлу Йосиповичу Семиліту цього року виповнюється 92 роки. Він зберіг пам'ять про обпалену війною молодість, студентські роки, друзів – однокурсників. Захисник рідної землі в грізні роки Великої Вітчизняної війни, талановитий викладач, цікава і скромна людина живе проблемами країни, університету, свого факультету, освітянської сфери.

Микола Андрійович Скотський

Народився 9 серпня 1920 року в сім'ї вчителя вс. Юшківці Оратівського району Вінницької області Андрія Івановича Скорського народився хлопчик, якого назвали Миколою. У пам'яті залишився 1933 рік. Згодом Микола Андрійович згадував: «Лише дякуючи корові, яку старанно оберігали від злодіїв, заводячи на ніч до сіней, та невеличкому вчительському пайку, ми, четверо дітей, пережили той голод».

Навчаючись на філологічному факультеті Київського педагогічного інституту ім. М.Горького, юнак із своїми товаришами відвідував «літературні четверги» в редакції «Літературної газети», зустрічі в редакції «Комсомольця України». Випускав, починаючи

з третього курсу, сатиричну стіннівку «Гуморист». Перевівшись на заочну форму навчання, працював учителем – філологом у школі на Черкащині. Закінчив педагогічний інститут тривожного червня 1941 року. Був свідком, коли першого дня війни гітлерівська авіація скидала на столицю смертоносний вантаж.

Молодий патріот став на захист Києва. У числі інших, пройшовши в лісах під Ромнами тритижневу військову підготовку, командир бойового відділення 1043-го полку 284-ї стрілецької дивізії Микола Скорський 10 серпня 1941 року брав участь у боях з передовими частинами ворота, які з боку Голосієво, Васильківського шосе та Жулян вели наступ на столицю. Бої були жорстокими. На початку вересня був поранений і контужений, внаслідок чого потрапив до полону. Немічного й знесиленого його відправили до Рівненського концтабору, де зазнав знущань і принижень. Та все ж Миколі Скорському поталанило: вибратися з фашистської катівні. І він, незважаючи на фізичне безсилля, подався на Поділля – у село Драганівку Чемеровецького району тодішньої Кам'янець-Подільської області. до дружини Тамари Осьмачко.

І потяглися роки окупації. Село Дригівка цікаве тим, що тут у 20-30-х роках проживав український поет Тодось Осьмачка – племінник батька дружини, не раз приїжджав з Києва до дядька. У 1931-1932 роках Тодось Осьмачка працював у школах району. Микола Скорський побачив у сім'ї твори поета – книжечку віршів «Скитські вогні» з дарчим надписом. Натрапив і на книгу Івана Огієнка «Нариси з історії української мови». Так під доглядом дружини та її рідних лікувався, набирався сил.

У березні 1944 року область була визволена від німецько-фашистських окупантів. Тоді ж Микола Скорський пішов у складі 1031 полку 280-ї стрілецької дивізії фронтовими дорогами. Визволяв Тернопільщину (Чортків, Тернопіль), Львівщину (Золочів, Броди, Львів, Самбір). А далі була Польща. Про бій за звільнення міста Розвадув написав нарис «В звільненому місті», який був опублікований 22 серпня 1944 року в дивізійній газеті «За Отечество». Так розпочав свій шлях у журналістику.

Наприкінці 1944 року колишній фронтовик прибув на Поділля, де проживала дружина. Працював відповідальним секретарем редакцій районних газет у Чемерівцях («Голос стахановця») та Оринині («Червоний прапор»), учителем вечірньої школи робітничої молоді № 1 у м. Кам'янці-Подільському, згодом – викладачем Кам'янець-Подільського педагогічного училища (1947-1956 рр.). Тут сформувався інтерес до сучасної української дитячої літератури, літературної критики та літературних досліджень (у пресі публікував рецензії на твори для дітей та юнацтва).

Микола Андрійович взяв участь у створенні літературного об'єднання при міській газеті «Прапор Жовтня», входив до редколегії літературно-художнього альманаху

«Кам'янець-Подільський». Зав'язав творчі стосунки з байкарем Микитою Годованцем, який повернувся з колимського заслання. Виконав прохання митця - прочитав рукопис збірки байок, яка 1957 року вийшла у видавництві «Радянський письменник».

М.А. Скорського запросили на роботу до редакції Хмельницької обласної газети «Радянське Поділля», в якій очолив відділ культури і шкіл. 195 року його прийняли до Спілки журналістів СРСР. Уважно стежив за творчим життям місцевого музично-драматичного театру ім. Г.І. Петровського, публікував рецензії на вистави (згодом матеріал використав при написанні книги «Хмельницький театр ім. Г.І. Петровського»).

Важливим напрямом творчих шукань М.А. Скорського стала літературна критика, рецензії та статті публікував у журналах та газетах. 1966 року в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР захистив кандидатську дисертацію про творчість Оксани Іваненко. М.А. Скорський був головою Хмельницького обласного літературного об'єднання. Займався розширенням зв'язків з відомими письменниками, редакціями журналів, зокрема – «Жовтень». Взяв участь у підготовці трьох літературних альманахів (1956-1958 рр.). З основного ядра літературного об'єднання вийшли відомі письменники Василь Баженов, Василь Василяшко, Василь Горбатюк, Броніслав Гришук, Іван Ільєнко, Петро Карась, Афанасій Коляновський, Василь Кравчук, Микола Магера, Микола Мачківський, Анатолій Ненцінський, Віталій Нечитайло, Іван Рибицький, Микола Федунець, Григорій Храпач літературознавець, доктор філологічних наук Полікарп Свідер та інші).

Після захисту кандидатської дисертації М.А. Скорський працював на кафедрі української літератури Кам'янець-Подільського педінституту, викладав дитячу літературу, історію української літератури ХХ століття, українську історичну художню літературу. Активно дописував до газет та журналів.

Як заступник декана філологічного факультету, в.о. декана цього ж факультету, завідувач кафедри української літератури не раз ініціював зустрічі з відомими письменниками, артистами театрів, кіноакторами. Тісні взаємини склались з М.П. Годованцем (дружили, спілкувались, обмінювались думками). Микола Андрійович на окремій полиці зберігає у домашній бібліотеці 26 книжок байкаря з автографами, 95 його листів. У у серпні 1974 р. провів Микиту Павловича в останню путь.

1980 року М.А. Скорський вийшов на пенсію повністю віддався творчій роботі. Мешкаючи в Житомирі, відвідував київські бібліотеки, зустрічався з працівниками редакцій журналів, видавництв, письменниками. Активно досліджував творчість Тодося Осьмачки, який понад півстоліття був вилучений з історії української літератури. 1997 р.

завершив написання монографії «Годось Осьмачка. Життя і творчість», 2001 року видав книгу «Оксана Іваненко. Літературний портрет», опублікував десятки статей, рецензій.

2000 року вийшла книга «Микола Скорський. Статті, рецензії, листи. Бібліографічний покажчик».

У лютому 2002 року рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету йому присвоєно вчене звання почесного професора кафедри української літератури університету.

Василь Петрович Скрипко

Селянському синові з Білорусії випали важкі випробування. Нелегким було дитинство в багатодітній сім'ї. Та ще страхітливішими виявились наступні роки, обпалені безжальним полум'ям війни. ... «Якщо говорити про безтурботну юність, – згадував на схилі літ Василь Петрович, – то її у мене практично не було». Та офіцер вижив, діждався заповітного дня Перемоги. Продовжив службу в армії, став полковником. Майже чверть століття сумлінно працював викладачем цивільної оборони в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті, згодом – педуніверситеті. Ветерана знало все місто.

Народився Василь Скрипко 9 листопада 1922 року в селі Барташі Освойського району Вітебської області (Білорусія) в селянській сім'ї. 1933 року батьки переїхали на постійне місце проживання до Сибіру. У селищі Називаївське Омської області назавжди пустили своє родинне коріння.

...21 червня 1941 року Василь зі своїми однокласниками святкував випуск. Після урочистих заходів радісні випускники відправились у шкільний гуртожиток, де продовжилось свято. З радіоприймача лунала музика, ніщо не віщувало біди. А вранці з товаришем-однокласником Олексієм Носовим поїхав вступати до Томського артилерійського училища.

І аж на станції Люблінська, де зупинився потяг, хлопці почули жахливе слово – «війна!» У м. Омську, куди під вечір прибули, відбувався мітинг. Стоячи всю ніч біля вікна вагону, юнаки говорили, жалкуючи про те, що війна закінчиться без них. Бачили, як військові ешелони прямували на захід.

У Томську протягом чотирьох днів пройшли медичну комісію, склали вступні іспити і були зараховані до училища. Курсантів відправили в літні табори, де розпочалися заняття. Навантаження було надзвичайно напруженим. Закінчивши прискорений курс, у січні 1942 року курсанти склали випускні іспити, отримали молодших лейтенантів й молоді і необстріляні направились на Західний фронт. У Москві вперше побачив, що таке війна, – а

Казанському вокзалі потрапив під наліт ворожої авіації. Запрацювали прожектори, відкрила вогонь зенітна артилерія, небо розсікали трасуючі снаряди. А вранці поїзд помчав офіцерів далі на фронт. На всьому шляху були сліди жорстоких боїв. Зі станції Малоярославець кілька діб пішки діставалися до місця призначення – у 888-ий артилерійський полк 326-ої стрілецької дивізії 10-ої армії. Молодший лейтенант В.П. Скрипка був призначений командиром гаубиці, а невдовзі – командиром взводу. Не раз був у розвідці з метою захоплення «язика».

Влітку 1942 року брав участь у боях під м. Сухиничі. Запам'яталися нальоти ворожої авіації, які проводились рано-вранці. Сходило сонце – і з'являлася перша дев'ятка «Юнкерсів», скидала бомби. А невдовзі налітала друга. Так тривало весь день – до заходу сонця. Захисту від ворожої авіації не мали.

У вересні 1942 року Василь Скрипка був поранений і евакуйований у госпіталь у м. Калугу. Після одужання відбув під м. Ржев, де був призначений командиром розвідки полку. У січні 1943 року дивізію перекинули на Південно-Західний фронт для наступу на Запоріжжя. Згадував, що після виконання завдання командира полку Василь Скрипка пішки прямував до розташування своїх військ. Біля р. Північний Донець потрапив під кулеметні черги ворожого літака. Льотчик робив кілька заходів, аби знищити офіцера. А він перебігав з місця на місце, маневрував, уникаючи попадання кулеметних куль. Льотчик зробив п'ять заходів, знижувався до самої землі, строчив з кулемета, погрожував кулаком і несамовито реготав. І все ж офіцер вислизнув з-під ворожих куль.

На підступах до м. Артемовська Василь Скрипка знову дістав поранення в голову, лікувався в госпіталі на території Ростовської області. Після одужання – знову на фронт. На посаді начальника розвідки прослужив до кінця 1943 року.

У січні 1944 року призначений командиром батареї полку, з яким пройшов бойовий шлях від берегів Дніпра до столиці Австрії м. Відня. Тут став командиром артилерійського дивізіону полку. У ньому і закінчив війну.

Про бойові подвиги офіцера Василя Скрипка згадував у художніх творах його однополчанин письменник А.Т. Богатирьов. «Нехай читач запам'ятає ім'я лейтенанта Василя Скрипка. Про дії юнака багато разів буде згадуватись у донесеннях штабів, про нього будуть писати газети» (з документальної повісті «Вогневий вал»). І далі: «Я добре пам'ятаю Васю Скрипка, невисокого зросту, русоволосого, він приковував увагу рухливістю, жвавистію, чіпкістю погляду голубих очей. Розповідали, що точніше, ніж він, ніхто в 212-му гаубичному полку не міг визначити відстань до цілі. Окомір не підводив офіцера і в горах: батарея вела вогонь з великою точністю».

З боями пройшов фронтовими дорогами Підмосков'я, Калузьку, Тверську, Брянську області, Україну, визволяв Румунію, Болгарію, Югославію, Угорщину, Австрію. Після трьох поранень залишився живим. Дочекався святої Перемоги. Його бойовий шлях відзначений трьома орденами Великої Вітчизняної війни, двома Червоної Зірки, Олександра Невського, Богдана Хмельницького, 23 медалями, 21 подякою Верховного Головнокомандуючого.

У післявоєнні роки Василь Скрипко продовжив службу в армії. Перебував у Південній групі військ (Болгарія), військах Закавказького військового округу. У 1950-1953 рр. навчався у військовій академії імені М.В. Фрунзе. У наступні роки посідав командні посади в Уральському, Південно-Уральському та Приволзькому військових округах. У січні 1960 року отримав відповідальне завдання – брати участь у формуванні частин ракетних військ стратегічного призначення. З цією метою відбув у Прикарпатський військовий округ, у військову частину, яка дислокувалася в м. Кам'янці-Подільському. Протягом двох місяців побував майже в усіх арміях, дивізіях округу і відібрав для служби в згаданих військах велику групу офіцерів.

У цих військах полковник Василь Скрипко прослужив до квітня 1966 року.

Після звільнення в запас місцем проживання обрав м. Кам'янець-Подільський. У 1966-1978 рр. працював начальником міжобласних курсів, а так – штабу цивільної оборони міста. Неодноразово проводив навчання з цивільної оборони в місцевому педінституті, брав участь у роботі екзаменаційної комісії, яка приймала іспити в медичних сестер. З вересня 1971 року проводив заняття з погодинною оплатою з дисципліни «Ураження радіоактивними і отруйними речовинами і захист від них».

За пропозицією ректора А.О. Копилова 1978 року перейшов до інституту на посаду викладача цивільної оборони, очолив кафедру. Працював над створенням і вдосконаленням навчально-матеріальної бази аудиторії кафедри були обладнані стендами, приладами для демонстрації кінофільмів, діафільмів і діапозитивів, засобами автоматизованого контролю знань студентів.

Завідував кафедрою цивільної оборони до вересня 1983 року. Наступні 10 років працював викладач кафедри, на громадських засадах займаючись цивільною обороною.

У липні 2003 року Василь Скрипко вийшов на пенсію. Понад 10 років очолював ветеранську організацію міста, проводив серед населення велику військово-патріотичну роботу. Входив до КІРС. Був обраний Почесним головою міської ради ветеранів, Почесним громадянином міста.

Михайло Петрович Стефанцев

Життя і діяльність цієї людини тісно пов'язані з нашим навчальним закладом. На початку 30-х років ХХ ст. навчався на мовно-літературному відділенні факультету соціального виховання Кам'янець-Подільського інституту соціального. Був фундатором теперішнього педагогічного факультету. Як викладач української мови проводив активну науково-дослідну роботу. Темою його наукових пошуків була робота зі словниками з української мови у початковій школі. Залишився в пам'яті колишніх колег і студентів працюючим, ерудованим, сумлінним, принциповим педагогом, допитливим і творчим науковцем, порядною, інтелігентною і чесною людиною.

Михайло Стефанцев народився 11 квітня 1913 року на щедрій подільській землі - на Чемеровеччині, у селі Драганівка, у великій селянській сім'ї. 1928 року закінчив семирічну школу. Тоді ж сімнадцятирічний юнак розпочав педагогічну роботу, яка тривала все життя. Як недавнього кращого учня його призначили вчителем школи малописьменних при семирічній трудовій школі у відомому в краї містечку Лянцкорунь (нині - Зарічанка). Його учнями були дорослі люди, які вечірньої пори, у вільний від сільської роботи час, оволодівали навичками читання і письма.

Працюючи в школі, Михайло Стефанцев наполегливо готувався до вступу в інститут. У 1930 р. витримав вступні іспити і став студентом Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання. Упродовж трьох років навчався на мовно-літературному відділенні єдиного в інституті факультету соціального виховання. У навчальному закладі працювало чимало висококваліфікованих, авторитетних викладачів, у 1930-1933 рр. директорами були професори Ф. Кондрацький, П. Палько, І. Четвериков.

В інституті не вистачало навчальних аудиторій, тому заняття проводились у гуртожитках, коридорах, червоних кутках. Складним і нелегким було матеріальне становище і студентів, і викладачів. Наприклад, завідувач кафедри педагогіки професор М.В. Курневич зимував у легеньких туфлях, у гуртожитку холодної пори взував єдині студентські валянки, сідав за стіл і викладав матеріал теми. А студенти вмощувались на ліжках, ховали ноги під ковдри і уважно слухали лекцію професора. Матеріальне становище вкрай погіршилося в 1932-1933 рр. Викладачі і студенти зазнавали політичних репресій. Однак і за таких важких умов колектив інституту працював, готував кадри для шкіл республіки. Студентська молодь наполегливо оволодівала педагогічною наукою, сумлінно навчалася, набувала навичок роботи в школі.

Отримавши 1933 р. диплом вчителя української мови і літератури, двадцятирічний Михайло Стефанцев відбув на роботу до Черченської семирічної школи Смотрицького

(нині Чемеровецького) району. Згодом був переведений на роботу до Смотрицької середньої школи (нині Дунаєвецького району), в якій обіймав посаду заступника директора. Через чотири роки переїхав до м. Бершаді на Вінниччині, працював у середній школі, одночасно - на дворічних педагогічних курсах учителів I-IV V-VII класів, викладав історію української літератури, сучасну українську літературну мову, основи мовознавства, методику викладання мови і літератури. У 1939 році вступив на навчання на факультет української мови і літератури Одеського педагогічного інституту ім. К. Ушинського (заочний відділ), який закінчив 1941 року, отримавши кваліфікацію вчителя української мови і літератури V-X класів.

У Бершаді М.П. Стефанцев почув страшне повідомлення про віроломний напад фашистської Німеччини. 10 липня військоматом був призваний до армії. Він, рядовий 968-го стрілецького полку, брав участь у бойових діях, у квітні 1943 р. біля с. Яковлівка на Харківщині отримав контузію. У важкому стані його підібрали і лікували місцеві жителі. Після часткового одужання разом з мешканцями села був відправлений на каторжні роботи до Німеччини. Неподалік залізничної станції Підволочиськ на Тернопільщині здійснив втечу. Дістався рідного села Драганівка, де працював у сільському господарстві. 1944 року за антифашистську агітацію разом з учителями І. та М. Сопільниками та Кімаковською був заарештований окупантами. Однак патріоти на яких чекав розстріл, зуміли втекти з-під арешту.

Після визволення краю у квітні 1944 року був призваний до Червоної армії. Перебував на фронтах у складі 1031-го стрілецького полку 32-го гвардійського стрілецького корпусу. Військовий розвідник-спостерігач, телеграфіст визволяв від фашистських поневолювачів рідну українську землю, з боями пройшов фронтними дорогами Польщі, Австрії, Угорщини, Румунії, Німеччини, Чехословаччини. Був нагороджений орденом Червоної Зірки, кількома медалями, отримав 7 подяк Головнокомандуючого Збройними силами СРСР.

Демобілізувавшись 1946 р., М. Стефанцев 5 років працював учителем української мови і літератури У-Х класів середньої школи №5 м. Кам'янця-Подільського. 1951-1956 рр. викладав ці предмети у педагогічному училищі. Після його реорганізації повернувся на роботу до школи. У середній школі №8 обіймав посади вчителя, заступника директора.

1960 року, коли в Кам'янець-Подільському педінституті був оголошений набір на спеціальність педагогіка і методика початкового навчання, народився факультет підготовки вчителів початкових класів (нині педагогічний факультет), у серпні М.П. Стефанцев був запрошений на посаду старшого викладача. Викладав українську мову. Невдовзі виконував обов'язків декана факультету, який розмістився у не зовсім

придатному приміщенні в Старому місті - у флігелі по вул. Карла Маркса, 10 тодішнього навчального корпусу педінституту нині тут навчальний корпус історичного факультету, вул. Татарська. Умови для здійснення навчально-виховного процесу були складні (тісні, холодні аудиторії, недостатність кабінетів, літератури, обладнання). Михайло Стефанцев організував роботу нового факультету на здійснення навчально-виховного процесу.

Михайло Стефанцев був старшим викладачем спочатку предметної комісії української мови, згодом – кафедри педагогіки і методики початкового навчання. Викладав курси сучасної української літературної мови, методики викладання української мови в початковій і середній школі, вів практикум з виразного читання. Колегія Міністерства освіти УРСР 1964 року позитивно оцінила його досвід читання лекцій та проведення практичних занять.

Успішній викладацькій роботі сприяли міцні зв'язки факультету з Хмельницьким та Чернівецьким педагогічними училищами. Проводив активну експериментальну роботу з перевірки нових програм і підручників у школах області (семінари вчителів-словесників IV-VIII класів), виступав з лекціями на семінарі експериментальних перших класів у школах Дунаєвського району. Постійно займався питаннями роботи зі словниками на уроках української мови. Вперше в Україні він створив орфографічний словник з української мови, яким користувалися учні початкових шкіл усієї України. Попит на словник-посібник був настільки великий, що він 9 разів видавався масовими тиражами у видавництві «Радянська школа». Михайло Стефанцев розробив і методику роботи з різними видами словників у початковій і середній школі.

Із завідувачем кафедри педагогіки і методики початкового навчання кандидатом філологічних наук, доцентом Ф.Я. Середою наприкінці 60-х років увійшов до складу авторського колективу з написання підручника «Українська мова» для учнів II класу. Підручник обсягом 10 друкованих аркушів на республіканському конкурсі, отримав I премію і був рекомендований до друку у видавництві «Радянська школа». Міністерство освіти УРСР визнало працю як навчальний підручник для масової школи республіки.

Видання науковця дістали схвалення освітян республіки. А Михайлу Петровичу було присвоєно вчене звання доцента.

Михайло Стефанцев впродовж багатьох років очолював профбюро факультету, допомагав у роботі редколегії загальнофакультетської газети, активно працював зі студентами як прикріплений викладач до академічної групи. Як член товариства «Знання» часто виступав з лекціями і доповідями перед населенням міста й області. 1968 року прочитав 92 лекції з української мови і методики викладання на обласних і міських курсах директорів шкіл та їх заступників, учителів-словесників, які керували районними курсами

учителів перших класів та учителів експериментальних перших-других класів з перевірки навчальних програм і підручників тощо.

Сумлінна праця Михайла Петровича була відзначена знаком «Відмінник народної освіти», грамотою Міністра освіти УРСР, багатьма іншими грамотами та подяками.

Михайло Стефанцев разом з дружиною виховав сина Анатолія. Вів скромний спосіб життя. Після виходу на пенсію проживав у місті, де 28 січня 1990 року завершив свій земний шлях.

Юрій Михайлович Тарасов

Народився 10 липня 1912 року в м. Липецьку (Росія) в інтелігентній сім'ї. Його батько був юристом, а мати – лікарем. З дитячих років Юрій Михайлович виховувався в атмосфері любові до праці, порядності і доброзичливості. З дитинства багато читав, особливо цікавила його історична література. Середню освіту здобував у Липецьку, а згодом – навчався на робітфаці в м. Ленінграді, працював кондуктором на залізниці.

У 1931 р. Юрій Михайлович вступив до Державного Інституту історії, філософії, літератури і лінгвістики, що функціонував на історичному факультеті Ленінградського державного університету. Навчався наполегливо, в атмосфері високої наукової ерудиції, яка панувала на історичному факультеті університету. Одним з його вчителів був відомий російський історик В.В. Мавродін. Саме йому завдячував Юрій Михайлович формуванням поглиблених інтересів до історії Київської Русі та історії народів Росії пізнього середньовіччя. У 1936 р., коли Ю.М. Тарасов закінчив навчання у ЛІФЛІ, йому було присвоєно кваліфікацію наукового працівника 2-го розряду з історії народів СРСР і викладача вузу, втузу, а також викладача технікумів, робітфаків і старших класів середньої школи. Цього ж році Юрія Михайловича направили на роботу до Туркменії, де працював виконуючим обов'язки доцента кафедри історії СРСР, а потім завідувачем цієї ж кафедри в педагогічному інституті в м. Ашхабаді.

У 1940 році двадцятивосьмирічного Ю.М. Тарасова було призвано на дійсну військову службу до Червоної армії. Час був тривожний. Адже у вересні 1939 року з нападом фашистської Німеччини на Польщу почалася Друга світова війна. Керівництво СРСР вживало заходів для зміцнення збройних сил, посилення обороноздатності країни. За таких умов до армії призивали всіх, хто раніше звільнявся від служби. Рядовий Юрій Тарасов служив у 321-му полку, який Тирасполі. Тут бійця застала Велика Вітчизняна війна. З болем у серці залишили наші воїни Тирасполь, Миколаїв, Херсон. Врізався в

пам'яті 20-денний жорстокий бій під Каховкою. Під пекучим серпневим сонцем по кілька разів на день бійці відбивали атаки ворога.

При штабі армії для боротьби з ворожими диверсантами-десантниками був оперативно сформований ударний загін, в якому воював також Юрій Тарасов. У вересні 1941 року бійці загону сміливими бойовими операціями звільнили ряд сіл Мелітопольського району Запорізької області. 30 вересня в бою за Нову Данилівку Юрій Тарасов був важко поранений.

Гітлерівські війська вдерлися до Миколаєва і насадили кривавий режим. В умовах репресій у місті народжувалися підпільні групи й організації, утверджуючи нескореність народу. Функції керівного ядра підпільних організацій і груп області виконував «Миколаївський центр». Після розгрому ядра центру в Миколаєві в лютому 1943 року створюється нове керівне ядро в Херсоні, яке координувало дії підпілля на території сучасної Миколаївщини і Херсонщини. Восени 1943 року керівне ядро підпілля знову перемістилося до Миколаєва. Завдяки активним діям підпілля, підтриманого населенням, було визволено з полону понад 5 тис. військовослужбовців Червоної Армії, врятовано від насильного вивезення на каторжні роботи до Німеччини близько 15 тис. осіб.

За завданням командування Юрій Тарасов у складі десантного загону був закинутий у тил німецько-фашистських військ міста Миколаєва, де невдовзі створив підпільну антитифашистську групу у складі 52 осіб, яка активно діяла до 28 березня 1944 року – звільнення міста від фашистських загарбників.

Члени підпільної групи визволяли військовополонених з Миколаївського концентраційного табору, переправляли бійців і командирів до партизанів, частину – через лінію фронту. Зривали відправлення жителів міста на примусові роботи до Німеччини.

У місті Ю.М. Тарасов працював директором обласного краєзнавчого музею. На згаданій посаді разом з надійними людьми, науковими працівниками музею, зумів сховати від німців і зберегти цінні колекції археологічних матеріалів. Познайомився з Катериною Калістратівною – молододу підпільницею, яка й стала його вірною дружиною. В експозиції Миколаївського обласного краєзнавчого музею представлені матеріали про диверсійну роботу підпільників-партизанів. Серед них експонуються фотографії Юрія Михайловича і Катерини Калістратівни, які в складі підпільної групи боролися з німецьким окупаційним режимом. Як учасники Великої Вітчизняної війни, Юрій Михайлович і Катерина Калістратівна удостоїлись державних нагород, зокрема Юрій Михайлович – орденів Вітчизняної війни, Червоної Зірки, медалей «За відвагу», «За

бойові заслуги» тощо. Його діяльність у підпіллі широко описана в книзі Б. Чуніхіна «Лицом к лицу с СД» (1987).

Після звільнення Миколаєва від окупантів Ю.М. Тарасов виконував обов'язки директора місцевого педінституту. У грудні 1944 року подружжя переїхало до м. Ашхабада, де Ю.М. Тарасов працював як завідувачем кафедри в педагогічному інституті. Подальша науково-педагогічна діяльність вченого з другої половини 40-х і до 90-х років ХХ ст. пов'язана з низкою ВНЗ і наукових установ колишнього СРСР. Так, у 1947-1995 рр. Ю.М. Тарасов працював на кафедрах історії Брестського державного учительського інституту в Білорусії, історії СРСР Шадринського державного педагогічного інституту, в Інституті історії, мови і літератури Академії наук Туркменської РСР, на кафедрах історії СРСР Челябінського державного педагогічного інституту, історії СРСР Калінінградського державного університету, історії СРСР Кишинівського державного університету. А з 1969 р. на кафедрі історії СРСР і УРСР Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету.

Це наклало відбиток на характер наукових праць, що їх здійснив вчений впродовж другої половини ХХ ст. У 1955 р. Ю.М. Тарасов успішно захистив кандидатську дисертацію «Рух 1916 року в Туркменії».

З 60-х років Ю.М. Тарасов приділяє велику увагу вивченню та узагальненню матеріалів з історії Уралу доби пізнього середньовіччя і капіталізму (XVII-XIX ст.). Зокрема селянської колонізації Південного Уралу.

1981 року на засіданні спеціалізованої вченої ради історичного факультету Ленінградського державного університету Ю.М. Тарасов успішно захистив докторську дисертацію. На основі рукопису дисертації підготував і опублікував монографію «Російська селянська колонізація Південного Уралу. Друга половина XVIII – перша половина XIX ст.», де виклав, цілком оригінальне бачення історії селянської колонізації Південного Уралу.

1991 року з участю Ю.М. Тарасова вийшла колективна монографія з історії Південно-Уральського регіону від найдавніших часів до скинення самодержавства в Росії у лютому 1917 р.

Дослідник цікавився і періодом давньоруської історії.

Науковий доробок професора Ю.М. Тарасова, який складається з понад 100 наукових праць, був широко використаний в навчальному процесі на історичному факультеті. Кам'янець-Подільського державного педінституту. Випускники факультету з вдячністю згадують проблемні лекції і тематичні семінарські заняття, які проводив Юрій Михайлович. Крім історії народів Росії періоду феодалізму, він вів курси історіографію і

джерелознавства історії народів Росії. Високий професійний рівень лекцій та практично-семінарських занять професора Ю.М. Тарасова сприяли вихованню висококваліфікованих істориків, які навчилися творчо мислити і критично сприймати історичні події та явища, що відбувалися у суспільстві. Юрій Михайлович був не тільки прекрасним вченим і викладачем. Чимало уваги приділяв вихованню студентської молоді, як куратор академічних груп. Брав активну участь у громадській роботі, очолював профбюро викладачів історичного факультету. Викладачі та студенти історичного факультету, громадські міста та області пам'ятають творчу наукову і викладацьку діяльність професора Ю. М. Тарасова, численні учні продовжують справу свого учителя.

Віктор Іванович Тищенко

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської та зарубіжної літератури, декан історико-філологічного факультету, проректор з навчальної і наукової роботи, один із видатних дослідників 60-70-х років ХХ ст., учасник Ніжинського підпілля в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. – таким знали в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті В.І. Тищенка.

Вчений відіграв помітну роль у дослідженні українського фольклору. Одночасно займався історико-функціональним вивченням ряду ключових явищ давньої і сучасної української літератури. Його наукові інтереси охоплювали глибини часу від славнозвісного «Слова о полку Ігоревім» до легендарних Кармалюка, Довбуша, Кобилиці, від перлин народної творчості до здобутків сучасної літератури. Наукові концепції В.І.Тищенка завжди базувалися на глибокому аналізі шляхів розвитку літератури. Приємно вражала його ерудиція та високий рівень філологічної культури.

В.І. Тищенко народився 16 березня 1917 р. у родовому маєтку Хмелевик на Переяславщині. Великий вплив на хлопчика мала мати – Ольга Вікторівна. Людина освічена (закінчила Київську гімназію), прекрасно вихована, стримана, з гордовитою поставою, вона зберегла вплив на сина протягом усього життя, завжди була йому другом і порадиником. 1936 року В.І. Тищенко закінчив середню школу в Чернігові і вступив на літературний факультет Ніжинського педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя. З відзнакою закінчивши інститут, працював старшим лаборантом, завідувачем музею. Вступив до аспірантури, навчання в якій перервала війна.

13 вересня 1941 року німецько-фашистські війська захопили Ніжин. У перші дні окупанти розстріляли 11 активістів, розпочали масове знищення населення. Лише на

території цегельного заводу знищили 5 тис. осіб. Це викликало опір – у 1941-1943 рр. у Ніжині діяли підпільна комсомольсько-молодіжна організація та три підпільні патріотичні групи. Комсомольсько-молодіжну організацію очолив Я.П. Батюк, який за завданням Ніжинського міськкому партії залишився на окупованій території для підпільної роботи. На початку 1942 року він влаштувався завідувачем артілі сліпих які виготовляли мотузки, й створив тут патріотичну групу. Підпільники виводили з ладу устаткування, знищили 9 тис. комплектів мотузної зброї для коней, виготовленої за наказом гітлерівців. У червні 1942 року Я.П. Батюк створив комсомольсько-молодіжну підпільну організацію, вже наприкінці року налічувала близько 30 членів.

Патріоти виконували завдання командування партизанського загону «За Батьківщину» й Київської підпільної організації «Смерть німецьким окупантам!», друкували й розповсюджували в місті та навколишніх селах листівки, в яких інформували про становище на фронті й закликали радянських людей боротись з окупантами. Підпільники зібрали й передали партизанам 150 гвинтівок, чимало медикаментів і перев'язочних матеріалів, радіоприймач, одяг, продукти, влаштували втечу 15 полонених бійців Червоної Армії й відправку їх до партизанського загону. Систематично передавали відомості про рух поїздів на лініях Ніжин – Київ, Ніжин – Бахмач, про дислокацію німецьких військ і місцезнаходження військових об'єктів. За розвіданими підпільників радянська авіація знищила на Ніжинському аеродромі 20 німецьких літаків.

У липні 1943 року гестапівці заарештували Я.П. Батюка, його сестру, 24 членів організації. Після багатоденних тортур у ніч з 6 на 7 вересня карателі розстріляли патріотів. За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, керівникові Ніжинської підпільної організації Я.П. Батюку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу, інших членів організації нагороджено медалями. На могилі підпільників споруджено пам'ятник. У центрі міста в 1965 році встановлено погруддя Я.П. Батюка. Ніжинським патріотам присвячені книга Є.Шатрова «Подвиг у п'їтьмі», п'єса П.Лубенського і М. Шуста «Яків Батюк» та інші літературні твори.

В.І. Тищенко був активним членом підпільної організації, зв'язаної з партизанським загonom «За Батьківщину». За її завданням розповсюджував зведення Радінформбюро, листівки, допомагав переправляти людей до партизанського загону, збирав дані про дислокацію ворожих військ...

Минали роки. Але ніколи Віктор Іванович не розповідав про свою героїчну діяльність, про небезпечне життя. Тільки 1966 року, коли вийшла книга про керівника Ніжинського підпілля Якова Батюка, світ дізнався про тих, хто працював поруч з ним, під його

керівництвом. Серед них був і Віктор Іванович Тищенко. Автор книги Є.В. Шатров надіслав В.І. Тищенку примірник з написом: «Герою цієї книги». Потім з'явилися нові ґрунтовні дослідження, що повніше висвітлювали подвиг В.І. Тищенка в роки війни. Найцікавіша серед них – книга І.М. Бовкуна (також Героя Радянського Союзу) «Подвиг під псевдонімом». Тільки тоді викладачі інституту прочитали неznані сторінки життя свого колеги...

Після звільнення Ніжина від німецько-фашистських загарбників Віктор Іванович протягом чотирьох років – викладач, старший викладач Ніжинського педагогічного інституту. Восени 1947 року з сім'єю переїхав до Кам'янця-Подільського і понад 40 років, до останнього дня свого життя – 23 грудня 1987 року, працював у педагогічному інституті.

1951 року Віктор Іванович захистив кандидатську дисертацію «Образ Івана Грозного в російській усній народній творчості». З січня 1962 року працював деканом історико-філологічного факультету, а в 1967-1975 роках – проректором з навчальної і наукової роботи. Завідував кафедрою російської та зарубіжної літератури. Зробив великий внесок у справу підготовки вчительських кадрів. На високому науковому і методичному рівні читав лекції з курсів вступу до літературознавства, фольклору, давньої російської літератури XVIII століття. Розробляв цікаві спецкурси, керував написанням дипломних і курсових робіт, педагогічною практикою.

Велика заслуга Віктора Івановича у розвитку вітчизняної літературознавчої науки, зокрема фольклору. Його перу належить понад 90 наукових досліджень. Серед них виділяються твори про видатну пам'ятку літератури Київської Русі «Слово о полку Ігоревім». У 60-х роках розробляв теми про народних героїв, відомих борців за соціальне і національне визволення українського народу 1961 року видав збірник фольклорних творів про Устима Кармалюка, в 1965-го про Олексу Довбуша, в 1968-го – Лук'яна Кобилицю.

Особливо наполегливо, послідовно і цілеспрямовано досліджував життя і діяльність Устима Кармалюка, висвітливши в низці наукових праць особу Кармалюка, його роль у класовій боротьбі за інтереси українських народних мас в усній народній творчості і художній літературі. Ці здобутки склали основу докторської дисертації «Українська література Кармалюкіана», яку успішно захистив 1976 року 1979-го йому присвоєно вчене звання професора.

Неоціненний внесок В.І. Тищенка у підготовку молодих наукових кадрів. Його дипломники, студенти – члени наукової проблемної групи, всі, кому пощастило працювати під його керівництвом, ніколи не забудуть тієї особливої атмосфери доброзичливої вимогливості, яка нерозривно пов'язана з постаттю їх наукового керівника,

людини надзвичайної привабливості, доброти, безкорисливості, внутрішньої культури, яка втілювала в собі кращі традиції наукової інтелігенції.

Серед тих, хто сьогодні працює в університеті, багато його учнів В.І. Тищенко – проректор з наукової роботи О.В. Кеба, декан факультету української філології та журналістики Ю.О. Маркітантов, доценти Т.П. Білоусова, І.Є.Боднар, І. М. Салтанова, К.О. Титянін.

Він був помітним громадським діячем: очолював міське літературне об'єднання, опорний пункт видавництва «Радянська школа», керував шкільним науковим товариством, виступав з лекціями перед вчителями, діячами культури області, міста, району. Був удостоєний престижних нагород: за участь у антифашистському молодіжному підпіллі – медалей «За бойові заслуги», «Двадцять років Перемоги у Великій Вітчизняній війні», медалей «За доблесну працю». Нагороджений знаками «Відмінник вищої школи», «Відмінник народної освіти УРСР», «Відмінник народної освіти УРСР», Грамотами Міністерства освіти, медаллю А.С. Макаренка.

Людина щирої та широкої душі, Віктор Іванович був добрим порадиником, вимогливим наставником, користувався повагою колег. Характерною його рисою було велике почуття гумору. Дотепні жарти завжди прикрашали його вишукану літературну мову. З ним завжди було цікаво спілкуватися.

В. І. Тищенко помер від невиліковної хвороби. Учений, педагог, талант якого був у повному розквіті, залишив про себе світлу і вдячну пам'ять.

Йосип Іванович Токар

Довголітній керівник бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту Й. І. Токар залишився в пам'яті колег, колишніх викладачів як талановитий, ерудований, мудрий, вимогливий працівник, щедра, доброзичлива, добра і чуйна людина, неординарна особистість, подвижник бібліотечної справи, ветеран Великої Вітчизняної війни, бойовий шлях якого відзначений орденами Вітчизняної війни II ступеня, Червоної Зірки, Слави III ступеня, кількома медалями.

Є на Ярмолинеччині гарне село Соснівка (у минулому Куява), в якому 8 березня 1924 року в сім'ї Токарів народився хлопчик, якого назвали Йосипом. Розпочав навчання в місцевій школі. З сім'єю переїхав в індустріальне місто Дніпродзержинськ, де наприкінці 30-х років мешкало близько 150 тис. жителів, діяв потужний металургійний завод. У червні 1941 року Йосип закінчив 9 класів.

У січні 1942 року з матір'ю (батько перебував на фронті), долаючи велику відстань, дістався рідних країв. Виявив сміливість, винахідливість, нескореність духу, п'ять разів тікаючи від відправки на каторжні роботи до Німеччини.

Діждавшись звільнення, у березні 1944 року двадцятирічний Йосип Токар влився до лав Радянської армії, визволяв рідну землю. Запам'ятались кровопролитні бої за звільнення Львівщини, визволення Польщі, що розпочиналось холодного січня 1945 року. У битвах з ворожими військами на польських землях загинуло близько 600 тис. радянських бійців. Жорстокими були бої на великій річці Одер. За героїзм і мужність Йосип Токар був удостоєний бойової нагороди – медалі «За форсування ріки Одер». Пишався колишній фронтовик тим, що в розгромі ворожих військ на території Німеччини, зокрема у самому ліві фашизму, столиці гітлерівської держави – Берліні була і його частка зусиль, засвідчена медаллю «За визволення Берліна».

Довелось старшині роти Й. Токару визволяти від недобитих німецько-фашистських військ і Чехословаччину, був фронтовим розвідником, на рахунку якого чимало захоплених ворожих «язиків».

У березні 1947 року військова служба для Йосипа Токара закінчилася. Повернувся в рідні краї, працював у фінансовому відділі Ярмолинецького райвиконкому.

А в жовтні 1948 року двадцятичотирирічний колишній фронтовик був призначений завідувачем бібліотеки Кам'янець-Подільського педінституту. Її очолював до кінця свого життя, яке раптово обірвалося 22 лютого 1993 року. Здобув професійну освіту: закінчив Кам'янець-Подільський технікум культосвітніх працівників (1949 р.), Харківський бібліотечний інститут за спеціальністю "бібліотекознавство" (1953 р.).

Йосип Іванович був справжнім подвижником бібліотечної справи. Виявив глибоку відданість обраній професії, неабияку енергію та послідовність – у розширенні фонду бібліотеки, в якому було немало унікальних і рідкісних видань. Для такої літератури було відведено спеціальну кімнату. Якщо в 1947–48 рр. бібліотека мала 13283 примірники книг, журналів, то в 1955-му – 130820, на 1 липня 1968-го – 414895, у 1984 році – 725362, на 1 січня 1992 року понад 788 тисяч.

Наприкінці 60-х років у конкурсі серед книгозбірень вищих педагогічних навчальних закладів бібліотека посіла друге місце в Україні. Керівник бібліотеки Й.І. Токар і завідувачка відділу комплектування М.Ф. Островська були відзначені грошовими преміями й занесені на республіканську Дошку пошани. За невтомну працю та успіхи на ниві бібліотечної справи Йосип Іванович був нагороджений орденом "Знак Пошани".

Усіх працівників вражало блискуче знання Й.І. Токарем літератури. У своєму маленькому кабінеті він постійно гортав книги і робив записи, вивчав плани випуску

літератури різними видавництвами, рецензії на нові видання. Завжди знав, яка література незабаром побачить світ. Працівників приємно вражало те, що він знав, де і яка книжка знаходилась у бібліотеці, пам'ятав її обкладинку.

Дбав і про кадри, кожного працівника спонукав до навчання, постійної роботи над підвищенням фахового рівня. Був досить вимогливим і водночас доброзичливим, мудрим керівником, допомагав переборювати труднощі. Жодна людина не була звільнена за недоліки в роботі. До кожного працівника вмів знайти "ключик". Велику увагу приділяв культурі обслуговування, вимагав від працівників тактовного й чуйного ставлення до читачів.

Й.І. Токар був активним учасником громадського життя, мав немало доручень від ректорату, парткому, профкому і старався виконувати їх сумлінно і акуратно. Виступав перед студентами академгруп, у гуртожитках зі спогадами про воєнне минуле. У читальних залах за ініціативи працівників бібліотеки та її завідувача проводились цікаві заходи (як обговорення новинок літератури, зустрічі з вченими тощо).

Йосип Іванович з дружиною Марфою Павлівною (також бібліотечний працівник) виховали трьох дітей – Наталію, Олександра (закінчили наш університету) і Володимира.

Трошенко Валентин Іванович

Валентин Трошенко народився 22 квітня 1916 року в м. Шлісербурзі в сім'ї робітника, де виховувалося шестеро дітей (троє з них стали педагогами). 1917 року сім'я переїхала на постійне проживання в Україну, м. Рубіжне Ворошиловградської (нині - Луганської) області. У 1931-1933 рр. Валентин навчався в Рубіжанській школі ФЗН. Після закінчення впродовж шести місяців працював там інструктором виробничого навчання. У 1933-1935 рр. - учитель фізичної культури середньої школи в м. Кремінне Ворошиловградської області. 1935 року, після закінчення робітфаку при Рубіжанському хімічному комбінаті, вступив на навчання до Українського державного інституту фізичної культури в м. Харкові.

У 1940-1941 рр. Валентин Трошенко обіймав відповідальну посаду заступника голови Краснодарського крайового комітету з фізичної культури (м. Краснодар). 3 липня 1941 року перебував в армії: кілька місяців - старший методист лікувальної фізкультури евакуйованого госпіталю № 1606 (м. Краснодар), начальник фізичної підготовки 16-ї стрілецької бригади. 3 грудня 1941 року до грудня 1942 року - начальник штабу батальйону 101-го стрілецького полку згаданої бригади. У грудні 1942 року - березні 1943 року навчався на курсах «Выстрел» (м. Уляновськ). Упродовж року на згаданих курсах

був викладачем стройової і фізичної підготовки. Офіцер В.І. Трошенко брав участь у бойових операціях на 1-му і 4-му Українських фронтах (заступник командира стрілецького батальйону). У жовтні 1944 року в бою під Дукленським перевалом старший лейтенант дістав важке поранення, після якого до травня 1945 року лікувався в госпіталі м. Баку, ще кілька місяців перебував на відпочинку в Харківській області.

29-річний фронтовик повернувся до мирної справи - праці в сфері фізичного виховання. У 1945-1950 рр. - заступник директора, згодом - директор Смоленського технікуму фізичної культури. 1948 року вступив до ВКП(б). Після реорганізації 1950 року технікуму в інститут фізичної культури обіймав у ньому посаду викладача. 1951 року В.І. Трошенко очолив факультет фізичного виховання, згодом - кафедру теорії і методики фізичного виховання Краснодарського педагогічного інституту. З жовтня 1958 року до жовтня 1959 року навчався в аспірантурі при Грузинському інституті фізичної культури та інституті психології імені Д.Н. Узнадзе (м. Тбілісі). Після цього повернувся до Краснодарського педагогічного інституту, обіймав посаду завідувача кафедри теорії і методики фізичного виховання.

1963 року В. І. Трошенко переїхав на роботу в Україну. У Кременецькому педагогічному інституті (Тернопільська область) очолив кафедру теорії і методики фізичного виховання. З переїздом 1970 року згаданого навчального закладу до м. Тернополя продовжував обіймати ту ж посаду.

1963 року в Центральному інституті фізичної культури захистив кандидатську дисертацію на тему «Формування установки та її роль в оволодінні рухливими іграми». 1965 року йому присвоєно вчене звання доцент.

Останні роки життя і праці В.І. Трошенка пов'язані з факультетом фізичного виховання Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. У квітні 1973 року вчена рада обрала його на посаду доцента кафедри теорії і методики фізичного виховання, у грудні колектив факультету обрав його деканом.

Постійну увагу звертав на успішність студентів. Проводив цілеспрямовану і наполегливу роботу з підготовки спортсменів. Особливо розвивався городковий спорт. Надавав постійну допомогу школам міста, району й області в організації спортивних змагань, свят, ігор та інших масових спортивних заходів, де активну участь брали студенти і викладачі факультету. Постійно підтримував контакти з ДЮСШ.

Декан В.І. Трошенко активно взявся за підготовку викладачами кандидатських дисертацій. На кафедрі теорії і методики фізичного виховання керував розробкою викладачами теми «Проблеми установки у спортивній діяльності». Особисто підготував близько 30 наукових праць, переважна більшість яких вийшла друком. Вони стосуються

проблем підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури («Педагогічна практика в школі», «Підготовка вчителів фізичної культури - на рівень сучасних вимог», «Майбутнім вчителям - міцні знання, вміння та навички»), методики навчання.

Виховав двох дітей - сина Станіслава (1947 р. н.) та дочку Світлану (1949 р.н.). Справляв гарне враження своєю міцною статурою, приємною зовнішністю, інтелігентністю, доброзичливістю, увагою до людей.

У Кам'янець-Подільському педагогічному інституті працював всього чотири роки, однак вони були наповнені турботою про якість навчального процесу, підготовку спортсменів, розгортання науково-дослідної роботи. Важка хвороба у серпні 1977 року обірвала його життя.

Іван Спиридонович Філімонов

Народився 2 квітня 1926 року на далекому Алтаї на південному заході Сибіру, у басейні річки Об. Малою батьківщиною Івана Філімонова є село Верх-Камишанка Краснощоківського району. Батьки-селяни змалку привчали сина до праці, яку він шанував усе життя. У перші роки війни підліток перебував у рідному селі серед трудівників глибокого тилу, які вирощували сільськогосподарську продукцію для потреб фронту.

1943 року юнака направили на навчання до Костромського військово-інженерного училища у місто, розташоване на берегах Волги за 372 км від Москви. Тут Іван Філімонов здобув професію офіцера (спеціальність – сапер) і був направлений у діючу армію.

Нелегкими були фронтові дороги молодого офіцера, як і для кожного учасника бойових дій. А Івану Філімонову випала вельми відповідальна і небезпечна доля сапера. А він, як вважається, помиляється лише один раз.

Брав участь у визволенні Польщі, боях на р. Одер. Пишався тим, що в складі військ І Білоруського фронту добивав ворога в його власному лігві – Берліні. Лейтенант зі своїми підлеглими – саперами обстежував береги р. Шпре, аби виявити заміновані місця, знищити смертоносну вибухівку, створити безпечні умови для просування своїх військ. Сапери обстежували береги і дно річки, ризикуючи власним життям.

Там і зустрів фронтовик Іван Філімонов довгоочікувану Перемогу. Із багатьох державних нагород, якими відзначені його заслуги, по-особливому ставився до медалей «За бойові заслуги», «За взяття Берліна», «За перемогу над Німеччиною».

Понад 30 років Іван Спиридонович віддав збройним силам тодішньої держави, чесно і сумлінно виконував військовий обов'язок. 1948 року вступив до ВКП(б).

Незмінними рисами офіцера були висока вимогливість, принциповість, працьовитість, загострене вболівання за стан бойової готовності підрозділу.

Останнє місце служби Івана Філімонова – Кам'янець-Подільське вище військово-інженерне командне училище, в якому викладав військово-інженерну справу. Готуючи офіцерські кадри, він активно використовував досвід, здобутий на фронті. Йому було присвоєно звання полковника.

Івану Спиридоновичу був властивий великий потяг до знань, прагнення приносити більшу користь людям. Незважаючи на ущільнені армійські будні, він знайшов час, аби екстерном здобути вищу військову освіту, здійснити мрію юнацьких років – стати юристом (1967 року закінчив факультет правознавства Томського університету).

Після завершення служби не поспішив на відпочинок. Працював юристконсультантом, з січня 1982 році – у педінституті, викладаючи правознавство. Його лекції і семінарські заняття були завжди змістовні, проводилися на високому науковому рівні. Працював академнаставником, передавав молоді багатий життєвий досвід, здійснював військово-патріотичне виховання, правову пропаганду. У нашому місті й закінчив земний шлях.

Овсій Григорович Фінгерман

У Кам'янець-Подільському педагогічному інституті Овсій Григорович Фінгерман працював 30 років. Лікар за професією, учасник Великої Вітчизняної війни він сумлінно і щедро передавав студентській молоді – майбутнім медичним сестрам запасу знання, власний багаторічний досвід, зокрема і той, якого набув на фронтах війни та в час роботи в поліклініці, туберкульозному госпіталі, м. Кам'янець-Подільському медичному училищі.

...Овсій Фінгерман народився 1 серпня 1920 р. у м. Кам'янці Подільському в сім'ї кравця. Після закінчення 1938 року середньої школи вступив на лікувальний факультет Вінницького медичного інституту. Навчання після трьох курсів перервала війна.

Того грізного 1941 року добровільно відправився в діючу армію. У липні-грудні 1941 р. фельдшер 216-ої мотострілецької дивізії, згодом – 134-го кавалерійського полку (Південно-Західний фронт) Овсій Фінгерман, надавав невідкладну медичну допомогу пораненим бійцям та офіцерам Червоної армії. Брав участь у кровопролитних боях під Харковом, Москвою тощо.

Доводилось рятувати людей і під обстрілом. Бувало не спав по кілька ночей. Одного разу з поля бою виніс 10 поранених бійців з їх зброєю. Командування представило Овсію

Григоровича до високої нагороди – ордена Леніна. Та нагорода, як на фронті бувало нерідко, загубилася і не знайшла фельдшера.

30 грудня 1941 року дістав важке поранення і був відправлений до евакогоспіталю в м. Ташкент - столицю Узбекиської РСР. У березні 1942 року медична комісія визначила пораненому II групу інвалідності, Овсій Григорович був звільнений у запас.

Тоді ж Овсій відновив навчання в Московському медичному інституті, що евакуювався до Фергани (Узбекистан). Згодом навчальний заклад повернувся до Москви. У серпні 1944 року закінчив інститут.

Тоді ж у зв'язку з покращенням здоров'я знову добровільно відправився на фронт. Був військовим лікарем 872-го та 874-го полків 1-го Українського фронту. Брав участь у визволенні Прибалтики, Польщі, зокрема – м. Вроцлава. Бойові дії за визволення міста, що зазнало значних руйнувань, тривали до початку травня 1945 р. Вдячні поляки в повоєнні роки спорудили в м. Вроцлаві кладовище, в якому у могилах залишились на вічний спочинок тисячі визволителів. У боях за м. Вроцлав Овсій Фінгерман був поранений вдруге. У квітні-липні 1945 року лікувався в евакогоспіталі у м. Тбілісі.

Після одужання до Кам'янця-Подільського, який застав у руїнах. Старе місто впізнати було важко. Не діяв Новопланівський міст. Не дочекалися Овсія Григоровича з фронту й рідні, ще в серпні 1941 р. батьки, брат і сестра були розстріляні окупантами.

Згадує син Юхим Овсійович: «Справді, батькові довелося зазнати багато горя. Скільки втратив друзів! Скільки бачив смертей! Розповідав, як одного разу на його очах німецький танк роз'їхав колегу-фельдшера. Батько дивом залишився живим. Коли танк помчав далі, побачив спресоване тіло товариша. Це було жахливо! Батько втратив рідних. Та ніколи не мав ненависті до німецького народу».

У вересні 1945 року розпочав роботу в міській поліклініці. У (1949-1961 рр.) працював лікарем туберкульозного госпіталю, його пацієнтами були колишні фронтовики. Викладав у місцевому медичному училищі.

А в січні 1961 року був запрошений на роботу до Кам'янець-Подільського педінституту і призначений старшим викладачем з підготовки медсестер – резерву медичних працівників для потреб оборони (запроваджено 1960 року). Створював навчально-матеріальну базу. З 1970 року обіймав посаду начальника курсів цивільної оборони. Зумів згуртувати колектив викладачів, серед яких були досвідчені офіцери запасу, медики.

Постійною турботою Овсія Григоровича була медична практика студентів. Постійно працював із сандружинами, які на змаганнях виборювали 2-3 місця.

Брав активну участь у громадському житті інституту. Обирався головою комітету Товариства Червоного Хреста, членом групи народного контролю, місцевому. Сумлінно

виконував партійні доручення. Майор у відставці Овсій Фінгерман проводив активну військово-патріотичну роботу. Постійно відвідував урочисті та виховні заходи, що проводилися в інституті. З гордістю одягав святковий костюм, на якому виблискували фронтові нагороди, і з квітами прямував до пам'ятника визволителям міста.

Залишившись у похилому віці наодинці (померла дружина, діти пішли своїми шляхами), Овсій Григорович не розгубився, вів невибагливий спосіб життя. Як і раніше, проживав у своїй скромній квартирі на Черьомушках, які любив. Не скаржився на життєві труднощі. 1995 року завершив земний шлях.

Валентина Петрівна Хохель (Россо)

Вона працювала в Кам'янець-Подільському педінституті 28 років, викладаючи важливі і складні математичні дисципліни – математичний аналіз, елементарну математику, історію математики. Валентину Петрівну поважали за глибокі знання, викладацький хист, людяність і простоту, активну громадську роботу. Її знали як людину, юність якої була обпалена полум'ям війни. Шанували й за те, що в святій перемозі над гітлерівською чумою була і її частка фронтової праці.

В.П. Россо (дівоче прізвище) народилася 15 червня 1923 року в селищі Ворзель на Київщині в сім'ї службовців. 1940 року, після закінчення місцевої школи вступила на навчання на механіко-математичний факультет Київського державного університету. Через 2 місяці захворіла. Війна застала дівчину в ліжку – евакуюватись не змогла.

Навесні 1942 року в селищі Ворзель розташувалася філія німецької будівельної фірми «Людвіг Шпехт і К^о», що займалася реконструкцією залізничної колії. До роботи заставляли місцеве населення. Валентину Россо і ще одну дівчину відправили на кухню виконувати усяку чорну роботу. Тут з Валентиною трапився фатальний випадок. Одного разу, коли вона стояла спиною до дверей, до неї почав підкрадатися німецький солдат. Валентина різко повернулася, схопила фашиста за плечі й кинула його на підлогу. Від падіння у німця відкрилась стара рана. А дівчину за такий вчинок відправили у табір для військовополонених на околиці Києва.

Територія табору була обнесена високою загорожею з колючого дроту. В'язнів щодня під німецькою охороною возили на роботи. Валентині Россо та киянці Галині Белітенко випало готувати для полонених їжу, т. зв. баланду з ячмінного борошна. Видавали по шматочку хліба, випеченого з непересіяного проса.

Дівчат примушували вночі працювати і на німецькій кухні, яка знаходилася в будинку поруч. Вони мили підлогу, викладену плиткою, розпалювали плиту і в кількох

каструлях до приходу німця-кухаря нагрівали воду. Одного разу на кухню з'явився непроханий «гість» - німець з револьвером. Зухвало переводив зброю почергово на дівчат. Кожної миті міг пролунати роковий постріл...

З наближенням Червоної армії військовополонених кудись раптово вивезли. А дівчата, скориставшись моментом, втекли з табору. Додому Валентина повернулася влітку 1943 р. хворою. Після визволення восени 1943 року краю працювала в госпіталі. Відновилася в комсомолі. За рекомендацією райкому ЛКСМУ була прийнята на роботу в Києво-Святошинський райком партії у відділ кадрів. Звідси 20 червня 1944 року дівчина пішла на фронт.

Служила у 28-му зенітно-прожекторному батальйоні на посаді начальника станції – шукача, оснащеного звуковловлювачем і прожектором. Дівчата робили все, щоб не допустити німецькі літаки до важливих об'єктів – залізничних вузлів, мостів тощо. Коли ворожий літак потрапляв у промінь прожектора, то зразу ж зенітна артилерія розпочинала обстріл.

В обслузі станції-шукача (точок) Валентини Россо налічувалося 15 бійців (13 дівчат і 2 хлопці), уродженців різних куточків СРСР (сибіряки, ленінградка, волжанка, українки). Незважаючи на втрати, випробування, дівчата залишалися доброзичливими, щирими, товариськими.

Демобілізувавшись у січні 1945 року за станом здоров'я, Валентина Россо вступила на механіко-математичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. У час літніх канікул 1947-1949 рр. працювала вожатою в піонерських таборах.

1950 року випускниця університету була направлена на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Він став її єдиним місцем роботи. Обіймаючи посади асистента, старшого викладача кафедри математики, вела заняття на високому науково-методичному рівні.

Допомагала студентам у навчанні, оволодінні педагогічним досвідом, керувала математичним гуртком.

Була депутатом міськради, народним засідателем обласного суду, керівником заочної математичної школи, головою товариського суду, членом об'єднаного профкому, куратором академічної групи.

З чоловіком, викладачем фізики педінституту С.Г. Хохелем, виховали двох дочок. Закінчивши наш інститут, Тетяна Сергіївна працює в навчальному відділі, а Ольга Сергіївна, кандидат наук, доцент, – заступником декана педагогічного факультету. Випускниця університету, внучка Дарія працює у відділі міжнародних зв'язків.

2 вересня 1978 року В.П. Хохель пішла на заслужений відпочинок.

Борис Васильович Хричиков

Борис Васильович Хричиков народився 26 липня 1922 року в м. Бежиці (з 1956 року – у складі м. Брянська). Батько – Василь Іларіонович помер, залишивши четверо дітей. Виховувався матір'ю Єлизаветою Олексіївною. Родину переслідували голод, злидні. Довелося пасти сільську череду, заробляти глечик молока для існування. Однак хлопчина жадібно тягнувся до книг, писав вірші, записував народний фольклор.

Після закінчення середньої школи чотири місяці працював пресувальником на місцевому заводі «Червоний профінтерн». У жовтні 1940 року був призваний на дійсну військову службу.

Коли на СРСР чорним круком налетіла воєнне лихоліття, червоноармієць Борис Хричиков з першого дня війни став на захист рідної землі. У складі 1001-го артилерійського полку перебував на фронті чотири кровопролитні роки. Безліч разів ризикував своїм життям, чув шалений свист злих, ворожих куль біля скроні. Йому присвоїли офіцерське звання.

Німецько-фашистські війська рвалися до Москви. Керівництвом вживалися відчайдушні заходи, спрямованні на розгром ворожих полчищ. Б.В. Хричиков згадував: «7 листопада 1941 року. 8 годин ранку. День видався похмурий, падає сніг, мете віхола. Наш 1001 артилерійський полк без матеріальної частини, пішими рядами пройшов Красною площею. Всі, без винятку, учасники цього параду йшли на передову. Наш полк дислокувався в районі підмосковного села Крюково. Коли я марширував Красною площею, то бачив на Мавзолеї маленьку постать «Батька Вождя всіх народів» – Сталіна».

Б.В. Хричиков був учасником багатьох жорстоких боїв. На все життя на голові залишився слід від німецької лопати, отриманий під час рукопашного бою. Особливо запам'яталася битва за Ленінград, тривала блокада. У розгромі тут німецько-фашистських військ була часточка зусиль офіцера Бориса Хричикова, за що був нагороджений медаллю «За оборону Ленінграда».

Визволяв Польщу, Німеччину. Там і зустрів світлий День Перемоги. Зустрів, як і всі воїни – переможці з великою радістю, зі сльозами на очах. Не вірилося, що нарешті настав кінець жорстокій, кровопролитній війні. З гордістю носив медаль «За взяття Берліна».

Дуже здивувався і зрадів, коли одержав пропозицію взяти участь у Параді Перемоги на Красній площі 24 червня 1945 року. Розповідав: «Парад переможців Радянської Армії – визволительки у Великій Вітчизняній війні над фашистською Німеччиною відбувся на Красній площі о десятій ранку. Ми, військові, стояли на

бетонних кам'яних квадратах Манежної площі – виструнчені, мов тятива, схвильовані. Я зблизька бачив Маршала Радянського Союзу Г.К. Жукова, який приймав парад у командуючого Маршала Радянського Союзу К.К. Рокосовського. Прославлені полководці зупинялися біля кожного з'єднання, урочисто вітали бійців з довгожданою і такою радісною Перемогою у Великій Вітчизняній війні. Настрій у всіх учасників параду був особливо урочистий, піднесений. Радощів додавали звуки зведеного оркестру Московського гарнізону (1200 музикантів) і винятково сердечні вигуки москвичів, і, насамперед, усвідомлення того, що то був історичний Парад».

Незважаючи на дощову погоду, і фронтовики – переможці, і москвичі, і гості відчували гордість за перемогу над фашистською чумою. Святковий марш зведених полків фронтів (Б. В. Хричиков прокував у складі Московського ППО), у кожному з яких налічувалося по 1000 фронтовиків, викликав незвичайний настрій. Це був триумф перемоги!

Військова служба для фронтовика Б.В. Хричикова тривала і в повоєнний час. А закінчилася 1946 року. Шість років молодості віддав армії.

Але попереду було ціле життя. У 1946-1947 рр. працював інструктором ЦК ВЦРПС робітників паперової промисловості. 1947 року двадцятип'ятирічний вступив на філологічний факультет (відділення мови, логіки та психології) Московського педінституту імені Н. К. Крупської. Навчатись у столичному ВНЗ було престижно, але відповідально. Роки були важкими. Тривав відбудовний період. У студентських аудиторіях слухали лекції вчорашні фронтовики, одягнуті в солдатські гімнастерки і галіфе, взуті у чоботи. Навчались наполегливо. Таким був і Борис Хричиков. У додатку до диплома – тільки відмінні оцінки.

Випускника було рекомендовано до аспірантури. За час навчання (1951-1954 рр.) підготував кандидатську дисертацію, яку захистив 1955 року, став кандидатом філологічних наук. На роботу був направлений до Новгородського педагогічного інституту, в якому пропрацював упродовж 7 років (1954-1962), обіймав посади старшого викладача, доцента, завідувача кафедри, декана філологічного факультету.

Наступних 10 років (1963-1973) пов'язані з Львівським державним університетом імені Івана Франка, завідував кафедрою, обирався секретарем партійної організації факультету.

1967 року був відряджений до Індії (працював у 1967-1970 рр.), в Інституті російських досліджень завідував кафедрою. Перебував у дружніх стосунках з Прем'єр Міністром Індії Індірою Ганді – дочкою відомого політичного і державного діяча

Джовахарлала Перу (Прем'єр-Міністр в 1947-1964 рр.). Добре знав сина Індіри Раджіва, згодом також Прем'єр-Міністра країни.

1973 року Б.В. Хричиков пов'язав свою долю з Кам'янець-Подільським педагогічним інститутом, обіймав посади доцента, завідувача кафедри російської мови, заступника декана, декана філологічного факультету.

Викладав «Загальне мовознавство», «Сучасну російську літературну мову», «Історію російської літературної мови», «Діалектологію», низку спецкурсів. Захистив докторську дисертацію. Чимало часу і зусиль віддавав громадській роботі. Був секретарем партійної організації філологічного факультету, і полум'яним лектором.

Його часто запрошували у навчальні заклади, установи, на підприємства. Зазвичай, розпочинав лекції словами: «Індія – країна суперечностей». Байдужих у залі не було. Напередодні Дня перемоги охоче зустрічався зі студентами в аудиторії чи гуртожитку. Любив пісні про Велику Вітчизняну війну («Где же вы теперь друзья-однополчане», «День Победы» та інші.)

У день Перемоги в святковому костюмі з бойовими нагородами (а їх було понад 20), комісар у відставці, ветеран війни приходив у свій колектив, у святковому строю прямував до скверу Васильєва, в якому відбувався урочисто-траурний мітинг. З болем у душі згадував грізні роки війни, два паради на Красній площі в Москві. Заповідав молоді берегти пам'ять про тих, хто розгромив фашистську чуму, забезпечив мир на Землі.

Б.В. Хричиков поставив як колоритна цікава особистість. Крім рідної російської, знав

Українську, польську німецьку людей. Цінував ширю, справжню дружбу. Приятелював з людьми різних професій і віку. «Батько, - згадує дочка Ольга Борисівна, - був відвертою, щирою, великодушною людиною. Цінував гумор, влучне слово. А влітку їздив на море, кудись плавав...»

... Борис був щасливим у сімейному житті. З дружиною Лідією Олексіївною виховав двох дочок. Тетяна Борисівна закінчила електротехнічний факультет Ленінградського політехнічного інституту, працювала у Львові інженером. Ольга Борисівна – випускниця механіко-математичного факультету Львівського університету, у минулому – інженер, а тепер працівник наукової бібліотеки університету.

Дмитро Якович Цвіркун

Він був талановитим викладачем, яскравою, діловою, мужньою особистістю. Цікавою, непересічною людиною поставав перед колегами, друзями та студентами.

Кремезний рішучий, енергійний Дмитро Якович справляв на людей незабутнє враження. У місті над Смотричем повною мірою розкрився його талант педагога і вихователя студентської молоді, керівника факультету фізичного виховання педагогічного інституту.

Д.Я. Цвіркун народився 11 квітня 1921 року в м. Гайсині на Вінниччині в сім'ї селянина. Коли розпався шлюб батьків, залишився на вихованні матері. 1933 року у зв'язку з її хворобою та важким матеріальним становищем сім'ї хлопчика забрав на своє утримання і виховання дядько Іван Сильвестрович Цвіркун, який мешкав у Кам'янці-Подільському. Дмитро навчався в місцевих середніх школах № 4,5. Уже там, захопившись фізичною культурою, закінчив курси при міському комітеті фізичної культури і спорту. У червні – жовтні 1940 року, виявивши організаторські здібності, працював інспектором-викладачем на екскурсійній базі.

Після закінчення того ж року середньої школи Дмитро Цвіркун був призваний на дійсну військову службу до військово-морського флоту. Навчався на 9-місячних курсах стройової та фізичної підготовки в м. Севастополі – головній базі Чорноморського флоту. Після закінчення практики на есмінці «Бойкий» служив на лінкорі «Паризька комуна» командиром відділення зенітників та інструктором з фізичної підготовки артилерійського дивізіону.

На згаданому кораблі Дмитра Цвіркуна застала війна. Це досить потужній військовий корабель. У воєнний час його особовий склад – 1500-2800 осіб. Крім великої кількості зброї та військового спорядження на борту лінкора було декілька літаків та катапульта для їх злету. Такі судна перебували під охороною есмінців та крейсерів.

З екіпажем лінкора матрос Дмитро Цвіркун брав участь в усіх бойових операціях з німецько-фашистськими військами на Чорному морі під час оборони Одеси, Севастополя, Криму, Кавказу.

Оборона м. Одеси тривала з 5 серпня по 16 жовтня 1941 року силами окремої Приморської армії Чорноморського флоту, Одеської військово-морської бази, що вели запеклі бої проти військ 4-ої румунської армії. Для прикриття Одеси з моря, артилерійської підтримки військ був сформований загін кораблів. 73-денна героїчна оборона міста стримувала сили 18 дивізій ворога. Було виведено з ладу понад 160 тис. ворожих солдатів та офіцерів, що перешкодило просуванню правого крила групи армії «Південь» на схід. Моряка Дмитра Цвіркуна було нагороджено медаллю «За оборону Одеси».

Лінкор «Паризька комуна», на якому служив Дмитро Цвіркун, обороняв і головну військово-морську базу флоту – м. Севастополь (оборона міста тривала з 30 жовтня 1941 р. по 4 липня 1942 р.), внаслідок чого ворог втратив близько 300 тис. солдат і офіцерів. У

числі 45 тис. захисників міста, нагороджених медаллю «За оборону Севастополя», був і моряк Дмитро Цвіркун.

Навіть у воєнний час на кораблях не припинялися заняття фізичною культурою. А корабель «Паризька комуна» завойовував першість з усіх видів спорту. Особисто матрос Дмитро Цвіркун входив до збірних команд з боксу та важкої атлетики.

Після демобілізації в 1947 році Дмитро працював у місті Кам'янці-Подільському тренером-інструктором ДСТ «Більшовик», викладачем фізичної культури ремісничого училища № 4, фельдшерсько-акушерської школи, педагогічного училища.

1956 рік у житті Дмитра Цвіркуна став переломним. Він назавжди пов'язав своє життя з вищою школою. 1 вересня був зарахований на посаду старшого викладача кафедри легкої атлетики та спортивних ігор Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. На той час закінчив престижний вищий навчальний заклад – Київський інститут фізичної культури (1950-1955 рр., заочне відділення). Швидко адаптувався до умов педагогічного інституту, вимог і особливостей роботи ВНЗ.

Через кілька місяців Дмитрові Цвіркуну довірили керівництво факультетом фізичного виховання. Умови праці на факультеті в той час значно покращилися. Значно зміцніла й розширилася навчально-спортивна база факультету. Переданий 1955 року навчальному закладу стадіон за 2 роки став невідомим. Наприкінці 50-х років серед усіх факультетів фізичного виховання України лише наш мав свій стадіон. Там проводились не тільки навчально-тренувальні заняття зі студентами, а й інститутські, міські та обласні змагання, навіть студентські спартакіади серед вищих навчальних закладів України. 1956 року у зв'язку із закриттям педагогічного училища його двоповерхове приміщення з флігелем і садом на вул. Лагерній, 35 (нині – Гагаріна) перейшло в розпорядження інституту.

Декан Д.Я. Цвіркун продовжив активну й наполегливу роботу, спрямовану на подальше зміцнення і вдосконалення навчально-спортивної бази, створення поблизу приміського села Голосків спортивно-оздоровчий табір. Колектив самовіданно працював і над вирішенням інших завдань. Особлива увага зверталась на організацію самостійної роботи студентів.

Пріоритетним напрямом роботи факультету під його керівництвом було підвищення спортивної майстерності юнаків і дівчат. Регулярно працювали спортивні секції. Якщо 1956 року спортсменів-розрядників налічувались одиниці, то через 3 роки склад збірних команд комплектувався лише з першорозрядників. 1957 року команда боксерів посіла третє місце. Наступного року футболісти вибороли друге місце в зоні на розіграші першості України. Команда гімнастів з вісімнадцятого місця в республіканських

змаганнях 1956 року перейшла на дев'яте. У 1958/1959 н.р. команди гімнасток, боксерів, борців посіли треті місця на спартакіаді вищих педагогічних навчальних закладів (наступного навчального року в змаганнях такого роду стали другими). 1960 року чоловіча збірна зі спортивної гімнастики виборола перше місце серед команд вищих педагогічних навчальних закладів України. Появились і майстри спорту СРСР.

Серед важливих напрямів роботи деканату під керівництвом Д.Я.Цвіркуна була виховна робота зі студентами (проведення політичних інформацій, читання лекцій, зустрічі із відомими людьми, стінна преса тощо). Розмаїтістю та багатогранністю відзначалася художня самодіяльність. Студенти залучалися до громадської роботи (піонервожаті загонів, тренери в школах міста, громадські інструктори у фізкультурних колективах на виробництві, спортивні вечори тощо). Студенти брали участь у посадці дерев у скверах міста, працювали в колгоспах. Юнаки і дівчата залучалися до участі в роботі наукових гуртків.

У 1961-1964 рр. Д.Я. Цвіркун працював старшим викладачем кафедри легкої атлетики і спортивних ігор (викладав спортивні ігри). За сімейних обставин 1964 року переїхав на проживання до м. Кишинєва (Молдавія), де працював у державному університеті.

А 1971 року повернувся на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Обіймав посаду старшого викладача кафедри теорії і методики факультету фізичного виховання, згодом знову очолив факультет.

У нього було чимало цікавих задумів, адже перебував у розквіті творчих сил – досяг лише 50-річного рубежу. Однак 11 серпня 1972 року раптово помер.

Усе життя Дмитра Цвіркуна було насичене активною, наполегливою працею. У міру можливостей займався науковою роботою. Досліджував проблеми фізичної культури і спорту у ВНЗ, фізичного виховання в школі. Значна частина праць присвячена проблемам методики викладання та навчання. Усього Дмитро Цвіркун написав понад 40 праць. Абсолютну більшість – в останні роки. Переобтяженість адміністративно-господарською роботою не дозволяла активно займатися науковою діяльністю в попередні роки. Переважна більшість написаних праць (35) залишилася в рукописах, значна кількість опублікована в збірниках наукових праць Кишинівського державного університету та Кам'янець-Подільського педінституту.

Дмитро Якович був досить активним і в громадській роботі. 1947-1951 рр. завідував військово-фізкультурно-культурним відділом Кам'янець-Подільського міськкому ЛКСМУ, 1964-1965 рр. - член президії республіканської федерації боксу УРСР, 1960-1964 рр. - заступник голови міської ради спортивних товариств, 1965-1971 рр. - заступник

голови президії тренерської ради федерації волейболу (Молдавія). Велику допомогу надавав місту в організації та проведенні спортивно-масових заходів.

Семен Митрофанович Циганівський

Народився 2 лютого 1900 року в с. Бабшин Кам'янець-Подільського району Хмельницької області в селянській сім'ї. До 1927 р. працював у господарстві батьків, у 1927 – 1933 рр. – на спорудженні «Дніпробуду» у м. Запоріжжя. Там закінчив курси рахівників. Наступні три роки працював рахівником Бабшинської сільської ради. У 1936-1938 рр. – бухгалтером облфінвідділу, старшим бухгалтером облуправління юстиції.

У 1939-1940 рр. С.М. Циганівський перебував у на дійсній військовій службі. Учасник походу у Західну Україну (1939 р.), війни з Фінляндією на Карельському перешийку, визволення Бессарабії від Румунії (1940 р.).

Після демобілізації повернувся на попереднє місце роботи – в обласне управління юстиції. З лютого 1941 року – контролер-ревізор КРУ наркомату фінансів СРСР по Кам'янець-Подільській області.

У липні 1941 року відбув з м. Проскурова в евакуацію. Працював у колгоспі в Груньському районі на Сумщині. Із просуванням німецько-фашистських військ на схід С.М. Циганівський зробив спробу відправитися вглиб країни, однак у жовтні 1941 р. на переправі через р. Ворсклу разом з сім'єю потрапив до фашистів. На початку квітня 1942 року перебував на окупованій Сумщині. Згодом з сім'єю дістався до рідного села Бабшин, де працював їздовим на так званому загальному дворі.

Наприкінці березня 1944 року Кам'яниччина була звільнена від німецько-фашистських окупантів, і 9 квітня С.М. Циганівський був мобілізований до армії. У складі військ I Українського фронту старшина роти визволяв рідну землю. За зразкове виконання бойових завдань нагороджений орденом Слави II ст., медалями «За бойові заслуги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». У діючій армії перебував до останнього дня війни.

У серпні 1945 року бойовий був звільнений у запас і повернувся до мирної праці. Працював контролером-ревізором КРУ Міністерства фінансів СРСР по Хотинському району, старшим бухгалтером інспекції держстраху, бухгалтером лісгоспазу у м. Кам'янці-Подільському. 1954 року закінчив Львівський фінансово-кредитний технікум.

Працював і в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті спочатку на посаді бухгалтера, а з 1965 року – заступника головного бухгалтера, роботу добре знав,

виконував сумлінно. У серпні 1970 року був звільнений згідно з поданою заявою за станом здоров'я.

Син Микола Семенович Циганівський закінчив фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, кандидат фізико-математичних наук, нині доцент фізико математичного факультету.

Павло Андрійович Цикра

Народився Павло Андрійович 18 квітня 1907 року в містечку Смотрич нині Дунаєвського району на Хмельниччині в родині селянина-бідняка. Тут навчався в школі, працював техробітником у місцевому народному суді. 1925 року в числі перших вступив до комсомолу, який відіграв важливу роль у його житті, включився в активну роботу молодіжної організації. Наступного року був обраний членом бюро Смотрицького райкому комсомолу. Перші роки активної самостійної праці заклали основи його політичних переконань, сприяли формуванню життєвої позиції, визначили подальший шлях. Павло Андрійович не раз згадував ці бурхливі роки, звертався до них у статтях про комсомол Смотриччини, у бесідах з молоддю.

1928 року райком комсомолу направив і енергійного комсомольця на навчання до Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання. Навчаючись на соціально-економічному факультеті інституту, Павло Цикра перебував у вирі громадсько-політичного життя. Активно викладав піонервожатим. Отримавши 1931 року диплом викладача суспільствознавства, викладав у залізничній школі №5 ст. Козятин на Вінниччині. А наступного року став інструктором-викладачем історії ВКП(б) у заочному секторі партійної школи в Кам'янці-Подільському. У 1934-1937 рр. працював директором неповно-середньої школи в с. Головлі Славутського району. Протягом 1937-1938 рр. навчався в Одеському педагогічному інституті. У 1938 р. за направленням відбув на роботу до м. Дніпродзержинська на посаду вчителя історії середньої школи №17.

Через рік Павло Цикра став викладачем історії середніх віків відновленого Кам'янець-Подільського учительського інституту. Архівні матеріали засвідчують склад державних екзаменаційних комісій у червні 1941 р., серед екзаменаторів був і П.А. Цикра. Завершувати роботу ДЕК довелося в умовах воєнного часу. З наближенням фронту до міста, 2 липня 1941 року викладачі та інші працівники інституту були звільнені від виконання своїх службових обов'язків. Їм видали трудові книжки й документи на виїзд з міста. Наступного дня і Павло Цикра з сім'єю відправився в евакуацію. Протягом серпня-

вересня 1941 року працював директором неповно-середньої школи на Ворошиловградщині (нині Луганська область).

Звідси був призваний до армії. На початку 1942 року в м. Ярославлі закінчив окружні інтендантські курси і отримав призначення на посаду помічника командира батальйону з постачання. Ним він залишався впродовж усіх років перебування в армії. Служив у саперних військах діючої армії на Центральному, Південному, I Українському та I Білоруському фронтах.

Про свій бойовий шлях згадував: «Одинадцятий танковий корпус, в якому я служив, влітку 1942 року з-під Москви був направлений на південь, де німецькі війська, зібравши великі сили, намагались захопити нашу столицю після взяття Сталінграда. Перед нами поставили завдання: завдати флангового удару по ворогові. Це було важке бойове хрещення для бійців, але своє завдання ми виконали. Після цього вели бої під Тулою, Орлом, де корпус брав участь у прориві фашистського фронту і звільненні багатьох населених пунктів.»

Влітку 1943 року, наступаючи з півночі Орлово-Курської дуги, корпус визволив багато міст і сіл Орловської і Курської областей. Павло Андрійович розповідав: «Героїзму і мужності нашим воїнам не було меж. Гітлерівському командуванню ніщо не могло допомогти в здійсненні нових планів – ні зосередження майже мільйонної армії, ні важкі «тигри», ні «фердинанди» (самохідні гармати), ні інша зброя».

Далі в складі корпусу брав участь у визволенні України, зокрема – Донбасу. Важкі бої відбувалися на річці Молочній, де німці створили сильний плацдарм, захищаючи підступи до Дніпра і Криму. У березні 1944 року П.А. Цикра дійшов до м. Луцька.

Далі були бої за визволення Польщі, звільнення Лодзі, Радому, Познані та інших польських міст. У битві за Берлін П.А. Цикра брав участь у складі 1-го Білоруського фронту, відвойовувати доводилося кожний метр землі. Ветеран розповідав: «Опівночі 8 травня 1945 року фашистське командування підписало акт про беззастережну капітуляцію Німеччини. Так закінчилася війна. Про цю радісну подію, про славний День перемоги ми дізналися на світанку 9-го травня». Участь у битві за Берлін відзначена орденом Червоної Зірки. Нагороджений орденом Вітчизняної війни, кількома медалями. 1944 року вступив до ВКП(б). Після закінчення війни П.А. Цикра військову службу проходив у складі радянських окупаційних військ у Німеччині в міста Віймар, Магдебург. У квітні вчині старшого лейтенанта був звільнений у запас.

Того ж року зарахований на посаду викладача історії середніх віків Кам'янець-Подільського учительського інституту. У жовтні 1947 року П.А. Цикра був призначений деканом історичного факультету, який очолював протягом п'яти років. Певний час за сумісництвом виконував обов'язки декана мовно-літературного факультету. Як керівник

згаданих підрозділів відразу ж активно включився в роботу, виявляв ініціативу й організаторські здібності.

Входив до складу партбюро інституту, очолював місцевком навчального закладу завідував агітпунктом на виборчій дільниці. Був членом пленуму обкому спілки працівників освіти вищої школи і наукових установ. Часто виступав з лекціями в місті. 1957 року за сумлінну працю по підготовці педагогічних кадрів був нагороджений Грамотою Міністерства освіти УРСР.

У 60-х роках Павлу Цикрі було доручено викладати курс новітньої історії. У 1963-1968 роках працював помічником декана історико-філологічного факультету. В усьому відзначався принциповістю, порядністю. Про його кришталеву чесність і справедливість ходили легенди. Вів скромний спосіб життя. За зовнішньою суворістю ховалося добре і чуйне серце. Він наставляв студентську молодь і власним життєвим прикладом.

1969 року П.А. Цикра вийшов на пенсію. Але і в наступні роки не відривався від улюбленої справи, працював викладачем-погодинником, перебував у вирі всіх цікавих справ у місті. Тісно співпрацював з міськкомом комсомолу, відвідував комсомольські організації міста. Для учнів шкіл і студентів міста організовував вечори-зустрічі трьох поколінь, інтернаціональні вечори тощо. Із своїм другом і земляком А.С. Гоголем видав книгу про піонерську організацію м. Кам'янця-Подільського 30-х років. За його ініціативи і активної участі були створені музеї комсомолу в педуніверситеті і середній школі №2). Мріяв створити в місті і музей Великої Вітчизняної війни. Залишався відомою і шанованою у Кам'янці-Подільському людиною.

«Батько, - говорить син В'ячеслав Павлович, - належав до покоління комсомольців-романтиків, які менше за все дбали про себе і повністю віддавалися громадській роботі, все життя вірили в світле майбутнє»... Майже десять років присвятив поїздкам по місцях трудової і бойової слави нашого народу. У перервах між поїздками виступав з лекціями і доповідями». Побував на важливих тодішніх будовах СРСР (БАР, Комсомольськ-на-Амурі, Ульяновськ тощо), хоч до нього підкрався сьомий десяток літ.

Радів першим кроком по демократизації суспільства, викриттю й усуненню владних зловживань. Згадує син В'ячеслав: «Надзвичайно піднесений настрої був у батька після XX з'їзду КПРС, на якому М.С. Хрущов розвінчав культ особи Сталіна (1956 р.). Вірив у те, що партія спроможна забезпечити справедливість у країні». Гаряче схвалював курс, спрямований на перебудовчі процеси (80-початку 90 рр.).

Любив історичну та художню літературу. Згадує дочка Наталія Павлівна: «Книги в нас були скрізь і всілякі. З історії, філософії, дипломатії, енциклопедична література, словники, літературні журнали, твори О. Пушкіна, М.Лермонтова, М. Гоголя, І. Крилова, І.

Тургенева, Т. Шевченка, Л. Українки тощо. У батька був невичерпний потяг до самовдосконалення».

З липня 1991 року Павло Андрійович завершив земний шлях, залишивши світлу пам'ять.

Степан Степанович Шестакевич

Степан Шестакевич народився 9 грудня 1915 року на станції Мар'євка Дніпропетровської області в родині робітників. Сім'я згодом переїхала у м. Сталіно на Донбас (нині – м. Донецьк). 1931 року семирічку закінчивши і впродовж двох років навчався в гірничо-промисловому училищі на шахті імені Артема в м. Шахти Ростовської області. На цьому ж підприємстві працював слюсарем. 1935 року вступив до Донецького індустріального інституту (м. Сталіно). Як десятиборець не раз захищав спортивну честь навчального закладу на республіканських та всесоюзних змаганнях. Після закінчення двох курсів, перевівся до Харківського інституту фізичної культури. 1941 року отримав диплом.

Та радість була затьмарена страшним повідомленням: про віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Степан Шестакевич, як і його товариші по навчанню, добровільно пішли на фронт. Навіть не встиг заїхати додому і попрощатися з рідними. Диплом про закінчення інституту забрав з собою. На фронті його втратив (у повоєнний час отримав дублікат).

Воював на Південному фронті на бронепоезді заряджаючим. Бойовий склад бронепоезда, маневруючи на рейкових дорогах, відбивав нальоти ворожої авіації, прикривав війська, супроводжував військові ешелони на маршруті Харків–Донбас.

У травні 1942 року бійця направили на навчання до Краснодарського військового мінометного училища. Але училища на місці не застав – воно переїхало до м. Єревану (Вірменія), куди з товаришами дістався пішки. Аби уникнути зустрічі з ворогом (з собою курсанти мали лише саперні лопатки) і обстрілу ворожої авіації, переходи робили лісами переважно вночі. Дісталися до Єревану надзвичайно втомленими і виснаженими.

Училище закінчили у лютому 1943 року прискореним порядком. Молодого офіцера призначили командиром мінометного взводу, а згодом – роти мінометників. 1943 року став комуністом, а наступного дня пішов у бій. Брав участь у безперервних боях на Північно-Кавказькому, Південно-Західному та Західному фронтах. Визволяв Краснодарський край. Був перший комендант Тамані.

Ворог рвався до визволеної столиці, прагнучи повернути Київ. Військову частину, в якій служив Степан Шестакевич, командування терміново відправило потягом на допомогу Києву. Прибулі раптово зайняли позиції в Голосіївському лісі й потиснули ворога. З мінометною ротою її командир Степан Шестакевич з жорстокими і кровопролитними боями пройшов спустошені ворогом, виснажені важкими боями землі Київської, Житомирської, Кам'янець-Подільської областей.

...Смерть не раз чатувала на офіцера, та все відводилась рукою ангела-охоронця. ...Якось сиділи троє офіцерів, обговорювали план дій. І тут біля них падає міна... І не вибухнула. Іншого разу капітан потрапив у поле зору німецького льотчика, який відкрив прицільний вогонь. Тренований спортсмен перебігав, перекочувався, ухилявся... І таки врятувався... У Краснодарському краї кілька днів командний пункт містився в бліндажі. Під прикриттям сутінок капітан та його бойові друзі вирішили змінити диспозицію. А коли вранці підійшли до колишнього сховища, застали лише руїни від прямого попадання бомби.

...Степан Степанович розповідав, що за м. Проскурів (тепер – м. Хмельницький) бої були особливо жорстокими. В одному з них у березні 1944 року був важко поранений в голову. Пораненого відправили в медсанбат, а звідти – до столиці. Місяць виходжували офіцера у воєнному госпіталі м. Тбілісі, чотири рази вливали кров. «Капітане, ти народився в сорочці, – сказав лікар-професор. – Але на старість матимеш проблеми з головою». Медична комісія, давши Степану Шестакевичу другу групу інвалідності, визнала його непридатним для подальшого перебування на військовій службі. У серпні 1944 року він був звільнений з армії у запасу.

Капітан з бойовими нагородами на грудях прибув до наркомату освіти України й отримав призначення старшим викладачем кафедри військової підготовки Кам'янець-Подільського учительського інституту. В умовах воєнного часу, відповідно до постанови РНК СРСР від 13 квітня 1944 р., у вищих навчальних закладах 1944-1945 навчального року запроваджувалось вивчення студентами військової справи. Однак 1947 року військова справа у вищих навчальних закладах була відмінена. Викладачі, у т.ч. Степан Шестакевич, були звільнені з роботи.

Кілька місяців працював інструктором спорту гарнізонного будинку офіцерів у м. Вінниці, згодом старшим викладачем кафедри фізичного виховання Житомирського сільськогосподарського інституту.

1951 року був знову призваний на службу в армії. Важке фронтове поранення й інвалідність приховав. Був начальником фізичної підготовки військових частин у

Прикарпатському і Сибірському військових округах. Останнє місце служби – м. Барнаул, звідси 1960 року був демобілізований з армії.

Відчував себе потрібним людям. Написав листа до Кам'янця-Подільського в педагогічний інститут, в якому працював у 1944-1947 роках і відразу ж отримав запрошення директора Івана Степановича Зеленюка на роботу.

У вересні 1960 року на стадіоні в спортивній формі появився високий, стрункий чоловік - викладач кафедри фізичного виховання педагогічного інституту Степан Шестакевич. 23 роки займався улюбленою справою – легкою атлетикою, вів секцію, в якій тренувались студенти різних факультетів. Щоденними заняттями викладача були біг на далекі дистанції, стометрівки, стрибки у висоту і довжину, метання гранат. Ставився до своїх підопічних з великою увагою, теплотою, по-батьківськи, особливо плекав бігунів. А вони захищали спортивну честь інституту на міських та обласних змаганнях.

Працював над темою «Послідовність у навчанні легкоатлетичних вправ». 1980 року коли проводились Олімпійські ігри в столиці СРСР м. Москві, написав цікаву роботу «З історії Олімпійського руху древньої Греції» (ч.І), «Сучасні Олімпійські ігри» (ч.ІІ).

Студенти 60-х років пам'ятають С.С. Шестакевича і як начальника спортивно-оздоровчого табору інституту, що функціонував у Голоскові на Кам'янеччині. Упродовж багатьох років входив до складу парткому інституту. Очолював групу народного контролю. Любив порядок, пунктуальність, був людиною слова і справи.

Бойові подвиги і мирна праця Степана Шестакевича відзначені орденом Вітчизняної війни, майже десятьма медалями. У вересні 1982 року пішов на пенсію, а через рік залишив роботу в інституті. Ще 7 років працював у СПТУ №15 на посаді вихователя.

...На жаль, професор, який 1944-го року лікував офіцера в м. Тбілісі, не помилився. У старості Степан Степанович почав усе частіше відчувати наслідки поранення. Почалися запаморочення. 1990 року внаслідок падіння отримав перелом правої ноги. 112 днів лежав на витяжці. Дружина, у минулому вчителька міської середньої ніколи №1, а згодом завідувач кабінету кафедр суспільних наук педінституту, Олена Шейгас виходжувала його, як могла. Останні чотири роки Степан Степанович майже не вставав з ліжка, втратив зір, пам'ять, мову... А 4 січня 2004 року його не стало.

Іван Миколайович Щербина

Народився 25 березня 1925 року на Далекому Сході в селянській сім'ї. 1670 рідне село – Благовіщене Пожарського району Приморського краю. Батьки працювали в колгоспі. Там зростав і виховувався хлопчик з таким поширеним ім'ям Іван. Закінчивши

1941 року 7 класів, півтора року працював станційним доглядачем контрольно-прохідного пункту зв'язку.

У грудні 1942 року сімнадцятирічний юнак був призваний на дійсну військову службу, з якою пов'язав усе своє подальше життя. Рядовий Іван Щербина служив справно, згодом став сержантом, здобув військову спеціальність. А коли Радянський Союз у серпні 1945 року вступив у війну з Японією, Іван Щербина був направлений на фронт. Двадцятирічний командир взводу брав участь у боях з японськими самураями. Згадував не раз, в яких важких умовах довелося вести військові дії радянським військам (глибокі і бурхливі річки, густі ліси, гори тощо). Крім того японські вояки з Квантунської армії були добре навченими фанатиками.

Завдяки злагодженим діям трьох фронтів і флоту, героїзмові радянських воїнів протягом 23 днів було розгромлено японські війська, визволено територію Південно-Східного Китаю, Південної Кореї, Південного Сахаліну, Кримських островів. Ворог зазнав великих втрат у живій силі (777 тис., у т. ч. 84 тис. вбитими), техніці і озброєнні. Закінчилася страхітлива Друга світова війна.

Бойові подвиги офіцера Івана Щербини відзначено орденом Червоної зірки, медалями "За бойові заслуги", "За перемогу над Японією".

Іван Щербина продовжував військову службу, обіймаючи командні посади, у тому числі заступника командира полку, заступника начальника Кам'янець-Подільського вищого командного військово-інженерного училища з тилу. Отримав вищу військову освіту. Був звільнений з армії у запас у військовому званні підполковник.

З 1943 року Іван Щербина працював у Кам'янець-Подільському педагогічному інституті (старший інспектор з кадрів і спецроботи, начальник відділу кадрів). Брав активну участь у громадському житті. Розповідав студентам про події минулої війни.

До бойових додалися інші нагороди (всього - 13). Дочка Тетяна закінчила історичний факультет педінституту. Іван Миколайович зберігав військову виправку бадьорість, енергію. Був цікавою, задушевною щедрою людиною.

Олександр Трифонович Щур

О. Т. Щур народився 29 грудня 1929 року в с. Балин Смотрицького району в селянській сім'ї. Рано залишився без батька. У шість років пішов до школи. Запам'ятався назавжди світлий образ першої вчительки О. А. Кречакевич. Добра пам'ять і теплі спогади залишилися від учителів С. О. Косець, Л. І. Лаврик - мудрих духовних наставників, які виховували в своїх учнів палку любов до рідного краю.

Друга світова війна перекреслила плани на майбутнє. У роки окупації сім'я ледве зводила кінці з кінцями. Пас худобу, важко фізично працював. На фронті загинув старший брат Володимир. У 1944 році, після визволення краю від німецько-фашистських загарбників, Олександр п'ятнадцятирічним підлітком, приписавши роки, добровольцем пішов в армію. Дійсну військову службу проходив у навчальному полку, потім у 10-ій гвардійській десантній бригаді, яка дислокувалася поблизу м. Калініна (нині – м. Твер).

У лютому 1945 року бригаду реорганізували в 301 гвардійський полк і в середині березня направили в діючу армію. Олександр Щур перебував на фронті в складі III-го Українського фронту. Брав активну участь у бойових діях на території Австрії. З середини квітня до кінця травня 1945 року лікувався у військовому шпиталі. Бойові заслуги відзначені державними нагородами. З травня 1946 по квітень 1947 роки навчався в 1-ій школі молодших авіаспеціалістів у м. Кечкемет (Угорщина). З 1947 по 1951 рр. проходив службу в авіаційному полку в Калінінградській області.

Після демобілізації працював учителем фізвиховання в Черчецькій середній школі. Цього року вступив до Проскурівського педагогічного училища фізичного виховання. Після його закінчення в 1953 році одержав направлення на посаду вчителя фізичного виховання в Голосківську середню школу Кам'янець-Подільського району.

Олександр Трифонович брав активну участь у громадському житті Голоскова. Був секретарем комсомольської організації, входив до редакції багатотиражної газети "Ленінець", у 1962-1967 рр. був її незмінним редактором. В цей період у районній та обласній пресі з'явилися його перші прозові твори. Протягом 1964 і 1965 рр. з перервами він працював у сільськогосподарському відділі районної газети "Прапор Жовтня", позаштатним кореспондентом обласного часопису "Радянське Поділля", входив до складу літературних об'єднань. Його статтю "Прапор полку" про подвиг жительки Голоскова Віри Насепенко, що врятувала полковий прапор, у лютому 1959 року опублікували газети "Радянська Кам'яничина" і "Радянське Поділля". Розшукував інших патріотів - партизанів і підпільників краю.

У 1959-1965 рр. навчався на історичному факультеті Чернівецького державного університету. Став педагогом-новатором. Він запровадив проблемний метод навчання, поєднував програмовий матеріал з краєзнавством. У Голосківській школі часто проходили семінари вчителів історії Кам'яничини, Олександр Трифонович проводив відкриті уроки в старших класах.

Активно залучав учнівську молодь до краєзнавчої дослідницької і пошукової роботи в гуртку "Юний історик". Гуртківці з'ясовували маловідомі сторінки історії села. У 1966 році Олександр Трифонович з краєзнавцями школи здійснив низку археологічних

розкопок в урочищі с. Ціківці, здійснив екскурсію до Бакоти, походи до історичних пам'яток Середнього Подністров'я, Подільських Товтр. Було зібрано багато матеріалу, що дало можливість О.Т. Щуру створити в Голоскові шкільний історико-краєзнавчий музей.

Систематичні науково-краєзнавчі публікації О.Т. Щура привернули увагу громадськості, науковців краю. У 1969 році його запрошують взяти участь у роботі III-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції, що відбулася в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті. Виступив з науковою доповіддю "Партизанський рух на Поділлі в роки Великої Вітчизняної війни". На черговій IV-й Подільській історико-краєзнавчій конференції 1971 р. виголосив доповідь "Комсомол і молодь Поділля в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни".

На 70-і - початок 80-х років припадає напружена творча праця О.Т. Щура над написанням кандидатської дисертації із зазначеної вище проблематики.

1981 року перейшов на викладацьку роботу до Кам'янець-Подільського педінституту на кафедру історії СРСР і УРСР, яку очолював професор І.С. Винокур. Читав курси з історії СРСР (радянський період) та методики викладання суспільствознавства.

14 квітня 1983 року захистив кандидатську дисертацію на тему: "Боротьба комсомольців і молоді Поділля проти німецько-фашистських загарбників в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.". У 1984 році був обраний на посаду старшого викладача кафедри, 1989-го отримав вчене звання доцента.

У 80-ті - середині 90-х років успішно викладав "Історію України", "Основи конституційного права", з другої половини 90-х років "Історіографію історії народів Росії", "Історію Росії XVII-XVIII ст.", "Методику викладання суспільствознавства", "Людина і світ", спецкурс "Україна у роки Великої Вітчизняної війни".

Доцент О.Т. Щур зробив вагомий внесок у вивчення історії села Голоскова. 1999 року побачила світ його монографія "Голосків. Село на Поділлі: історія і сучасність". Всього в творчому доробку О.Т. Щура понад 50 наукових праць та 360 науково-популярних статей в різних часописах.

Він брав активну участь в громадському житті. У 1991-2004 рр. незмінно очолював профспілкову організацію історичного факультету, входив до вченої ради факультету, ради трудового колективу університету.

Іван Степанович Юрчишин

І.С. Юрчишин народився 1914 року в с. Заячівка на Вінниччині в сім'ї селян-бідняків. Батьки померли в 1920 році, тому зростав у сім'ї старшого брата. З шестирічного віку батракував у багатих селян, аби заробити на шматок хліба.

У 1931-1932 рр. юнак навчався у Мурованокуриловецькому сільськогосподарському технікумі. Далі працював у бурякорадгоспі, навчався в гірничопромисловому училищі Ворошиловградської області (1932-1933 рр.). Закінчив робітфак при Київському хіміко-технологічному інституті, що дозволяло вступити до вищого навчального закладу. У 1935-1936 рр. навчався у Вінницькому педагогічному інституті. Ще два роки проходив дійсну військову службу.

1937 року в рідному Мурованокуриловецькому районі розпочав свій педагогічний шлях. 1939 року знову був призваний до Червоної армії, був командиром радіовзводу. У лютому 1941 р. повернувся до педагогічної роботи, очолив педагогічний кабінет Мурованоуриловецького райВНО.

З початком війни І. С. Юрчишину доручили організацію евакуації. А 18 липня дружина провела його до діючої армії. І. С. Юрчишин знову очолив радіостанції кавалерійського полку, з військами Південного фронту відступав вглиб країни – через Донбас, Кубань до Кавказу.

Оскільки німці висадились в Ірані, з яким СРСР мав договір, то в складі військ, які були введені до Ірану, був офіцер з Поділля, начальник пересувної радіостанції окремого батальйону зв'язку корпусу І.С. Юрчишин. Німецьким військам довелося вибратись з Ірану, а Червона армія залишалася там.

Війська стояли в Таврі зі, де перебували члени посольства СРСР сім'ями. Виявилася вакантною посада вчителя історії в школі, де навчалися діти дипломатів. лейтенант І.С. Юрчишин у вільний час викладав улюблений предмет.

26 березня 1944 року зі слів Юрія Левітана дізнався про визволення рідного краю – Нової Ушиві, Кам'янця-Подільського... Офіцер І.С. Юрчишин продовжував військову службу до січня 1946 р. у складі військ Тбіліського військового округу.

Того ж року демобілізований фронтовик прибув на своє рідне Поділля. У травні 1946 – серпні 1948 р. викладав історію в Говорівськму сільськогосподарському технікумі Віньковецького району.

1948 року І.С. Юрчишин назавжди пов'язав своє життя з Кам'янцем-Подільським. Викладав історію в дворічній школі керівних кадрів колгоспів 1949 року закінчив історичний факультет Вінницького педінституту. 1951-го вступив до ВКП(б). Обіймав

посади відповідального секретаря міського відділення Всесоюзного товариства з поширення політичних та наукових знань (1952-1953 рр.), лектора міського комітету Компартії України (1953-1958 рр.), директора вечірнього університету марксизму-ленінізму (1958-1960 рр.). 19 років І.С. Юрчишин очолював культурно-освітній технікум.

З 1982 р. І.С. Юрчишин працював асистентом кафедри історії КПРС і політекономії Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, проводив семінарські заняття з історії КПРС. Великий досвід роботи позитивно позначався на навчальному процесі і проведенні різноманітних виховних закладів. Охоче зустрічався зі студентами, розповідав про події Великої Вітчизняної війни, брав участь у вечорах запитань і відповідей, проведенні круглих столів.

У місті, в якому І.С. Юрчишин прожив багато років, завершився його земний шлях. Добрим словом згадують його колеги з училища культури, Кам'янець-Подільського національного університету І.І. Огієнка.

Володимир Іванович Яськов

Народився 1904 року в м. Києві в сім'ї службовців. До 1917 року навчався в міському училищі, у Вищому початковому училищі (отримав фізкультурну освіту і професію викладача фізичного виховання). Працював інструктором фізкультури при Київському всеобучі (1920-1922 рр.).

1923 року Володимира призвали на військову службу. Згодом влаштувався інструктором фізкультури на залізничній станції Козятин. 1926 року став студентом Московського державного центрального інституту фізичної культури. Після закінчення 1930-1931 рр. працював викладачем фізичної культури Середньоазіатського і Туркменського зооветеринарного і агробавовняного інститутів в Ашхабаді. У довоєнні роки викладав у різних вищих навчальних закладах.

1941 року В. І. Яськов був мобілізований до армії.

Воював на різних фронтах. У жовтні 1945 року частину, в якій служив В.І. Яськов, передислокували в місто Кечкемет в Угорщині, де він продовжив службу в управлінні військової комендатури. І тільки в серпні 1946 року звільнився в запас у званні молодшого лейтенанта, віддавши військовій службі загалом вісім років. Був нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

У 1946-1950 рр. працював у технологічному інституті харчової промисловості ім. А.І. Мікояна, педагогічному інституті ім. Горького, меліоративному інституті (м. Київ).

1950 року І. Яскова наказом Міністра освіти УРСР було призначено завідуючим кафедрою фізичного виховання Кам'янець-Подільського педінституту. На факультет прибув досвідчений фахівець, з великим і багатим досвідом організаторської, навчальної і виховної роботи у вищих навчальних закладах. Досконало володів методикою викладання дисциплін.

1953 року досвідченого викладача призначили виконувачем обов'язків декана факультету фізичного виховання, одночасно завідував кафедрою.

За весь час роботи на факультеті фізичного виховання В.І. Яськов проявив себе дисциплінованим, відповідальним і висококваліфікованим викладачем, чесно і якісно виконував свої обов'язки на будь-якій посаді. Достатньо приділяв уваги питанням організації навчально-виховного і тренувального процесу на кафедрі та факультеті, підвищенню навчальної і трудової дисципліни серед студентів і викладачів. Робота на факультеті в цілому пожвавішала і покращилася, підвищився рівень знань і спортивна майстерність студентів, фаховий рівень викладачів.

Брав активну участь у громадсько-політичному житті інституту і факультету, організації спортивно-масової роботи серед спортивної молоді інституту й міста. Був вимогливим, справедливим і чемним. Його поважали викладачі і студенти.

За багаторічну і плідну роботу був представлений до нагороди медаллю «За трудову відзнаку». 1954 року за сімейних обставин був звільнений з роботи і виїхав з міста.

ЗГАДУЮТЬ ВЕТЕРАНИ

Михайло Якимович Брицин

Я, Брицин Михайло Якимович, народився 20-го листопада 1922 року в с. Ямська Можайського району Московської області. Е червні 1939 року закінчив Можайську середню школу №1 і у вересні цього ж року вступив на 10-місячні курси вчителів для неповних середніх шкіл на відділ російської мови та літературного читання, які були організовані Московським ВНО у м. Можайськ. Після закінчення курсів одержав призначення на роботу вчителем російської мови та літературного читання до Батурицької середньої школи Шевченківського району Гур'євської області. У школі працював з вересня 1940 року до червня 1941 року, а 15 червня цього року був призваний до лав Червоної Армії і посланий на навчання в Ташкентське піхотне училище ім. Леніна.

В училищі навчався до 10 жовтня 1941 року. У жовтні того ж року в складі 34 окремої стрілецької бригади, сформованої на базі курсантів, відбув на Західний фронт обороняти Москву. Лінія фронту в цей час проходила від 3 – 4 десятки кілометрів. Обороняти Москву були призвані курсанти й з інших військових училищ Росії – Сибіру, Далекого Сходу.

Наступ німецько-фашистських військ у листопаді 1941 року був зупинений. Наша 34 бригада була спочатку в другому ешелоні, а 5 грудня 1941 року у складі військ перейшла в наступ на противника. Це були важкі, кровопролитні бої, вони проходили в умовах сильних морозів, шаленого опру фашистів. Курсанти показували зразки мужності та героїзму, звільняли від окупантів села та хутори, хоча в цей час фашистські війська переважали нашу армію у військовій техніці, літаках, танках та артилерії.

Відступаючи під натиском Червоної Армії, німецькі частини СС творили страшні звірства. Вони спалювали майже дощенту житла людей, знищували дрібну та рогату худобу, свиней, щоб наша наступаюча армія не могла обігрітися, не мала продуктів харчування, а чоловіків заганяли в сараї і підпалювали, щоби вони не поповнили ряди Червоної Армії.

20 грудня 1941 року в одному з боїв я був легко поранений. Місяць перебував на лікуванні в одному з підмосковних шпиталів. У січні був знову у строю, в складі 32-ої дивізії, що прибула на Західний фронт з Далекого Сходу. В дивізії був командиром відділення станкових кулеметів, підтримував з флангів наші війська. У лютому 1942 року був знов поранений, але тяжко, вся права частина тіла (нога, рука, груди) була вражена осколками мінометного снаряду. Медсанбат дивізії відправив мене до шпиталю в Москву, де на лікуванні був два місяці. Але рана на нозі не загоювалася і лікарі вирішили оперувати і витягти з рани осколки. Зробили знімок пораненої ноги і чекали професора-хірурга. Той попросив знімок, уважно роздивився, оглянув рану і сказав, що операція відміняється, бо осколки оточили нерв ноги, «один ваш невірний рух, – поріжете скальпелем нерв і хлопець залишиться без ноги». «А що ж робити?» – питають лікарі. «Відправте його санітарним поїздом у глибокий тил. Санітарні поїзди йдуть повільно, він не буде ходити й рана загоїться...». Так воно і сталося. Мене відправили до шпиталю міста Уральськ (Казахстан), і коли я сюди прибув, рана загоїлася. Через 10 днів мене відправили до батальйону одужуючих.

У батальйоні одужування мене повідомили, що головнокомандуючий І.В. Сталін видав наказ про повернення курсантів, що брали участь в обороні Москви, в училища для їх закінчення. Мене послали в Ташкентське піхотне училище, видали сухий пайок на

чотири доби. Особовий склад училища виїхав на навчання в табір, що знаходився за 40 км від Ташкенту.

Комендант, ознайомившись з моїми документами, що підтверджували моє навчання в піхотному училищі ім. Леніна, з медалями «За оборону Москви» та «За відвагу», порадив мені вступити на навчання до Харківського військового училища хімічного захисту Червоної Армії, яке прибуло з України в Ташкент, якраз набирало курсантів в училище і мало значний недобір. Він сказав, що Гітлер збирається використати проти нашої армії гази та різні хімічні отруюючі засоби (іприт, льюїзит тощо), а за освітою я саме підходжу для зарахування мене курсантом.

Після бесіди з комендантом, я прибув до Харківського училища. Заступник начальника училища полковник Чехладзе прийняв мою заяву і документи, назначив командиром відділення як учасника битви під Москвою. По закінченню училища одержав військове звання «лейтенант» і отримав наказ з'явитися для проходження військової служби в Україну у Лисичанськ, де знаходився штаб 3-го Українського фронту. У штабі отримав призначення на посаду командира взводу хімічного захисту 15 окремого батальйону при штабі фронту.

Гітлерівці не розв'язали проти Червоної Армії хімічного наступу, знаючи, що наше військо надійно захищене спеціальними хімічними підрозділами на всіх ділянках фронтів, у дивізіях і полках. Вони плекали надію виготовити проти наших збройних сил атомну бомбу, але це їм не вдалося.

Наш 15-ий окремий батальйон упродовж наступу радянських військ виконував інші важливі завдання для одержання перемоги над ворогом. На всіх ділянках фронту він забезпечував організацію димових завіс, особливо при формуванні значних водних рубежів – річок Дніпро, Буг, Дністер, Дунай та ін.

Після перемоги над фашистською Німеччиною командування послало мене для проходження служби в розпорядження Західно-Сибірського військового округу. Штаб округу демобілізував мене як учителя з лав Радянської армії. Демобілізація відбулася в жовтні 1945 року на Україні, у Харкові, де тоді жили мій батько, сестра і зять.

З січня 1946 року працював військруком і викладачем фізкультури і спорту в ремісничому училищі № 2 в м. Харкові У серпні 1946 року склав вступні іспити на факультет російської мови та літератури Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Педагогічний інститут закінчив у 1950 році, одержавши спеціальність учителя російської мови і диплом з відзнакою. Протягом 4-ох років був головою студентського профкому, займався дослідженням російських говірок на території

Харківської області, виступав на студентських наукових конференціях з доповідями і повідомленнями.

Після державних іспитів у червні 1950 року Міністерство освіти України направило мене на роботу до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту на кафедру російської мови в якості викладача кафедри, де працював до серпня 1969 року викладачем, старшим викладачем, доцентом, завідувачем кафедри української та російської мов, професором. Працюючи в інституті, у 1955 році захистив кандидатську дисертацію, а в 1967 році – докторську. 1968 року одержав вчене звання професора.

З вересня 1969 року до теперішнього часу працюю в Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова: спочатку завідувачем кафедри російської мови, а тепер – професором цієї кафедри. Підготував біля 50-ти кандидатів філологічних наук, які працюють у вузах України, Росії, Казахстану, Польщі, США. Нагороджений нагрудними знаками «Відмінник освіти України», «Відмінник освіти СРСР», «Відмінник освіти Узбекистану», Почесною грамотою Верховної Ради Узбекистану, медаллю А.С.Макаренка, орденом «Знак пошани», орденом Б.Хмельницького 3-го ступеня, орденом Вітчизняної війни I ступеня, медаллю «За перемогу над Німеччиною у Вітчизняній війні 1941-1945 р.р.», медаллю «За довголітню працю».

Жук Онисим Михайлович

старшина 2 статті, учасник бойових дій

Час біжить невблаганно. Незабаром мине 65 років з дня перемоги Радянської армії над фашистською Німеччиною. Перемоги, яка врятувала цивілізацію від жорстокого поневолення.

На сьогодні залишилися одиниці з тих, хто пройшов всі етапи страшної трагедії, хто в суворих умовах морозів, снігів, дощів, у мокрих окопах і холодних землянках зміг витримати випробування, вистояти і перемогти.

У червні 1941 року я закінчив 7 класів неповної середньої школи – війна застала мене тринадцятирічним хлопцем. Я добре пам'ятаю ті трагічні дні.

22 червня 1941 року в наше мирне, тихе село Романівку зранку приїхали районні керівники з гучномовцями (у той час на селі не було ні радіо, ні електрики) і повідомили, що гітлерівська Німеччина, не оголошуючи війни, віроломно напала на Радянський Союз. Збіглося все село на мітинг. Важко передати, що творилося з людьми: паніка, лемент, плач жінок, дітей, гнітючий стан чоловіків.

На другий день була оголошена мобілізація всіх дорослих чоловіків, яких зразу відправили на фронт. Нинішньому поколінню важко уявити, як проводжали головних годувальників сім'ї на вірну загибель. Це були не тільки сльози, але і справжній надрив психологічного і фізичного стану людей. І дійсно, як і передбачалося, сотні чоловіків не повернулися до своїх домівок... Навіть з такого невеликого села, як наша Романівна.

У цей же час почали евакуювати на схід техніку, худобу й різну нерухомість. Хто міг з населення, почав разом зі своїм добром також рухатися за можливу лінію фронту. Це були люди, непридатні до військової служби. Мій батько був нерухомим інвалідом І групи, і ми залишилися в селі.

У перші місяці війни німці блискавично рухалися по території України. Бершадський район Вінницької області, де я народився і жив, розташований дуже близько до західних кордонів країни. Не минуло й місяця, як наше село наприкінці липня 1941 року було захоплене загарбниками. І перш ніж увійти в Романівку, вони обстріляли його артилерією. На щастя, по селу безпосередньо не били, снаряди рвалися навколо нього. Стрілянина була такою сильною, що шибки у вікнах, стеля і стіни тріскалися. Невідомо, яка мета переслідувалася: залякати населення, а, можливо, сподівалися, що тут приховався один з військових підрозділів. Але ця масована канонада, без сумніву, тяжко відбилася на нервах і здоров'ї людей. Ховалися, хто де тільки міг.

Наступного дня гітлерівська армада рушила через село. Підбирали все, що вважали за потрібне. В одних - теля, в інших - козу чи поросю. На той момент загарбники ще були вихоленими, нахабними. Рухалися на мотоциклах і автомобілях. За будь-який спротив людей розстрілювали на місці. Це був важкий період у моєму житті. Майже три роки тягнулася жорстока німецька окупація. Ніхто навіть не думав про навчання, відсутня була інформація про те, що діялося на фронтах. Була тільки важка, рабська фізична праця і великий страх за життя, бо смерть переслідувала усіх на кожному кроці.

У березні 1944 року Романівка була звільнена від німецько-фашистських загарбників. До речі, так співпало, що радянські війська звільняли наше село, а німці тікали через нього. Але фрїци мали зовсім інший вигляд, ніж це було в 1941-му - чорні, брудні, в обірваних чоботях, з опущеними головами. Фашисти відчували, що настав час розплати.

До кінця війни ще залишалось 7 місяців. У листопаді 1944 року, коли мені виповнилося 17, призвали до лав діючої армії. Це був останній призов тих, хто брав участь у військових діях Другої світової війни.

Нас, новобранців, з пересильного пункту у Вінниці перевели на залізничний вокзал, посадили в товарні вагони («теплушки»), і ми вирушили в дорогу. Деякий час невідомо

було, куди рухаємось. На війні зайвих питань не задавали: військова таємниця. Але потім, простежуючи назви залізничних станцій, які ми проїжджали, почали визначати напрямок руху – ми їхали на Далекий Схід.

Добиралися дуже довго, близько двох місяців. Давали дорогу тим залізничним потягам, що рухалися на захід. Необхідно було добивати ворога на його території

Особливо важкою була дорога через Сибір. У 50-тиградусні морози доводилося по декілька днів стояти на запасних коліях станцій. Та кожушина, яку дала мені мати на дорогу, примерзала до дерев'яних нар у «теплущі».

Привезли нас на станцію «Угольна», що неподалік Владивостока. І потрапив я до 18-го окремого кулеметного батальйону Артемівського сектору берегової оборони Тихоокеанського флоту. А точніше, це був батальйон морської піхоти. Форма солдата та черевики з обмотками. Тільки на червоних пагонах дві літери - ТФ (Тихоокеанський флот). Завданням батальйону було на десантних суднах висаджуватися з моря на чужий берег і вести бої з ворогом. Солдати батальйону були різного віку (1890-1927 років народження). Це був призов воєнного періоду. Командир мого відділення був ровесником батька (1905 р.).

Дислокація значної частини військ на Далекому Сході і направлення нас, молодих, сюди було пов'язане з агресивною політикою Японії щодо СРСР. Про таке свідчить багато фактів. У листопаді 1936 року був підписаний антикомінтернівський пакт між Японією і гітлерівською Німеччиною, який заклав основу для майбутнього фашистського блоку. У 1938-1939 роках японські агресори розв'язали два гострих прикордонних конфлікти: спочатку біля озера Хасан, а потім - біля річки Халхин-Гол. 13 квітня 1941 року між СРСР і Японією був підписаний договір про нейтралітет, але Японія його систематично порушувала. Тільки за рік, з кінця 1941 року до початку 1943 року, лише в одному Приморську японська вояччина здійснили понад 500 обстрілів радянської території із застосуванням артилерії. Для того, щоб ускладнити постачання Червоної армії і тим самим допомогти гітлерівцям, японці нападали на радянські судна з продовольством, які йшли з США.

На території Маньчжурії та Кореї, які були під владою Японії, перебувала найбільша Квантунська армія (1,5 млн. солдатів і офіцерів), яка чекала моменту, щоб напасти на СРСР. Сподівалися, що Радянська армія не витримає наступу фашистів, і тоді Японія отримає можливість захопити Сибір і Далекий Схід. Все це змушувало Радянський Союз у період війни утримувати на далекосхідному кордоні 40 боєздатних дивізій, які б так знадобились у війні проти гітлерівської Німеччини.

У такі військові формування влились і ми, сімнадцятирічні юнаки. Нас намагалися якось відокремити від «старших», дати нам військовий гарт.

День Перемоги застав нас на полігоні. У пам'яті до сьогодні закарбувалось, як прибіг спітнілий замполіт роти і з великим піднесенням через гучномовець дав команду: «Кидайте заняття ! Перемога! Перемога !» Всі солдати почали обіймати один одного, салютувати з автоматів, вигукувати радісне «УРА».

Святкуючи Перемогу, всі без винятку були переконані, що війна з головним ворогом закінчилася і настало спокійне життя. Але насправді сталося по-іншому. Після переможного травня упродовж двох місяців ми проходили інтенсивну підготовку. Навантаження було таким, що не встигали від поту висихати гімнастерки. Важко було збагнути причину посилення тренувань. У штабах, можливо, про це знали, але до рядового складу інформація не доходила. Тільки пізніше стало відомо, що на Ялтинській конференції (лютий 1945 року) Радянський Союз взяв на себе зобов'язання вступити у війну з Японією через 2-3 місяці після перемоги в Європі.

Отже, 8 серпня 1945 року наш батальйон за бойовою тривоною повністю знявся з основної бази і був доставлений до бухти Океанська, що поруч з Владивостоком. Тільки тут ми почули по радіо виступ В.М.Молотова, який повідомив про оголошення Радянським Союзом війни Японії. Бойові дії радянських Збройних сил розгорнулись у Маньчжурії, Кореї, на о. Сахалін і Курильських островах. Нашому батальйонові випала Корея. На Океанській нас посадили на морський десантний транспорт і в супроводі торпедних катерів висадили на берег біля порту Юкі (японська назва) у північній Кореї. Порт уже горів, це попрацювала наша авіація.

Добре, що наш батальйон кинули на корейський берег темної пори. А як тільки настав світанок, почалася стрілянина, рвалися снаряди дрібнокаліберної артилерії. Це засвідчило, що в районі Юкі є японські війська. На березі сховатися певною мірою нам допомагала місцевість. Сопки, покриті густим лісом, приховували наше місцезнаходження.

Штаб батальйону негайно розробив тактику дій. Всі солдати були розведені ланцюгом навколо порту і поселення Юкі. Була команда не висовуватися з лісових насаджень, які наближалися до поселення, окопатися і чекати команди. Розвідгрупа отримала термінове завдання виявити місце перебування і хоча б орієнтовну кількість японських солдат.

У другій половині дня стало відомо, що в районі порту знаходиться (за даними розвідки) комендантська рота військових, яка охороняє порт. Інших формувань у цьому районі не виявлено. Така інформація нас задовольнила. Ми відчули, що сили тут нерівні.

Наш батальйон складався із 3-х рот по 200 чоловік і батареї, яка також була структурним підрозділом батальйону.

Після з'ясування ситуації була дана команда відкрити вогонь по ворогу. Дві години ми несамовито стріляли, японці відстрілювалися. Під вечір ми остаточно придушили японські вогневі точки і цим примусили їх вночі терміново залишити Юкі.

З нашого боку втрати були незначні - поранені і контужені солдати. Невелику контузію в цьому бою отримав і я.

Із суші на японців наступали радянські війська, перекинуті з Німеччини. Слід зауважити, що тактика і стратегія війни проти Японії була ґрунтовно розроблена генеральним штабом Збройних сил Радянського Союзу. Проти Японії діяли війська трьох фронтів: Забайкальського під командуванням маршала Р. Я. Малиновського, Першого Далекосхідного під командуванням маршала К. А. Мерецкова; Другого Далекосхідного під командуванням генерала М. О. Пуркаєва і Тихоокеанський флот на чолі з адміралом І. С. Юмашевим. Весь театр бойових дій очолював маршал О.М.Василевський. Все було чітко узгоджено і відрегульовано.

Два дні знадобилося нашому батальйону, щоб повністю оволодіти портом Юкі. Далі ми почали просуватися до порту Расін (назва теж японська). Опору японців на цій ділянці не зустріли.

Похід на Расін був непростим. Рухатися треба було пішки з важкими кулеметами. «Максим» якого можна було тягнути на колесах по дорозі. Але дорога - це відкрита місцевість, по якій рухатися небезпечно. Тому ми притискалися до лісистій місцевості, кулемети несли на плечах. До Расіна було 65 км. Два дні тривав наш марш-кидок.

Прибувши в Расін, ми побачили наші кораблі, які стояли на якорях. Порт горів. Хто звільнив Расін від японців, точно не знаю. Напевно матроси Тихоокеанського флоту.

Ми зупинилися в Расіні, хоч і було наказано рухатися далі на порт Сейсін. Саме там розгорталася основні бойові дії. Сейсін звільняла від японців 13 бригада морської піхоти, яка стояла поряд з нашим батальйоном на Угольні. У цій бригаді було багато наших вінницьких земляків, які разом з нами прибули на Далекий Схід. Там у бою загинув мій товариш Міша Пшеничний. Але до Сейсіна ми дістатися не встигли, оскільки Японія була поставлена на коліна.

Заслуги в розгромі Японії належать насамперед Радянському Союзу. Адже в союзників СРСР не було спільної території ні з Маньчжурією, ні з Кореєю, де були розташовані значні збройні сили Японії. США і Англія знаходилися за десятки тисяч кілометрів від Японії, тому вести бойові дії в таких умовах дуже складно. Не випадково вони вимагали, щоб Радянський Союз вступив у війну з Японією. Вступ СРСР у бойові дії

9 серпня 1945 року поставив агресора перед катастрофою. Тоді ж США (6 і 9 серпня) скинули на Японські міста Хіросіму і Нагасакі атомні бомби. В цьому не було ніякої необхідності, адже в районі цих міст не було ніяких військових формувань. Просто новий президент США Гаррі Трумен вирішив продемонструвати свою міць росіянам за рахунок загибеллю 447 тисяч мирних безвинних людей.

Всього за місяць бойових дій ворог втратив 677 тис. солдат і офіцерів, із них 84 тис. вбитими і пораненими.

2 вересня 1945 року в Токійській бухті на борту американського крейсера «Міссурі» був підписаний Пакт про капітуляцію Японії. Його від СРСР підписав наш земляк генерал Дерев'яно. Так закінчилася війна з Японією.

Ця дата, 2 вересня 1945 року, вважається остаточним закінченням Другої світової війни.

Корея, яку Радянський Союз звільнив від гноблення Японії, згідно з рішенням Потсдамської конференції 1945 року була поділена на дві частини (по 38 паралелі): на Північну - із зоною відповідальності Радянської Армії, та Південну - із зоною відповідальності військ США. Цей поділ зберігається і сьогодні.

Після закінчення війни розпочалася велика демобілізація. Всіх солдат-резервістів звільнили від військової служби і відправили до мирної праці. 18-й окремий кулеметний батальйон був розформований. Нас, молодих солдат, перевели у флотські війська, перекинули в порт Сейсін і розподілили на різні кораблі і частини Тихоокеанського військово-морського флоту. У Кореї після війни ми ще прослужили три роки (1945-1948 рр.).

Напередодні війни між Північною і Південною Кореєю нас переправили на рідну землю, де моя служба тривала ще цілих три роки. А всього довелося віддати Вітчизні 7 років строкової служби.

Після останнього призову (1944 р.), яким був мобілізований на військову службу 1927 рік, призови не здійснювалися майже 5 років. Молоді кадри використовувалися для відбудови зруйнованого війною народного господарства. А на нашу долю випало мужньо стояти на кордонах Батьківщини.

Так пройшла моя юність, молодість і кращі роки життя.

**Борис Михайлович Кушнір,
гвардії рядовий, мінометник**

1939 року я закінчив Кам'янець-Подільську 59-у залізничну середню школу і вступив на історичний факультет Вінницького педінституту. Розпочалася Друга світова війна і нам, студентам, доручили розносити по підприємствах і установах повідомлення про реквізицію транспорту – півторатонк, для потреб армії. Згідно наказу наркома оборони СРСР К.Є. Ворошилова до армії мобілізувалися чоловіки віком 1911-1921 рр. народження. Був призваний до армії і я.

Ешелон з новобранцями прибув до м. Молодечно (Білорусія). Нас обмундирували і поселили в колишніх польських казармах. Почали прибувати поранені й контужені з фінського фронту. Стояли сорокаградусні морози. Нас готували до військових дій. Згодом повантажили техніку на платформи, особовий склад розмістили в теплушках і відправилися на фронт. Але по дорозі надійшло повідомлення, що 12 березня 1940 р. між СРСР і Фінляндією укладено перемир'я. І ми повернулися на місце попередньої дислокації.

Улітку ми перемістилися в літні табори, а потім зробили марш-кидок до литовського кордону. У Литві вже були радянські війська, ми вступили другим ешелonom. На території цієї країни розпочалися мітинги за «добровільне» входження до складу СРСР. Один з таких мітингів проходив і в м. Йонава, де стояла наша військова частина. У місті проголошували радянську владу, а ми напоготові, з примкнутими до гвинтівок багнетами, сиділи в казармах.

Згодом військова частина 4333 перемістилася до німецького кордону. Ранком 22 червня 1941 р. фашистські війська зненацька атакували нашу частину. Масово налетіла авіація ворога, вдарила артилерія, розпочалися рукопашні бої. Битва була нерівною для Червоної Армії – застаріла техніка, не вистачало пального для танків, замість вищого командування, репресованого напередодні війни, прибули молоді командири, які щойно закінчили військові академії. Відступ з боями відбувався у двінському напрямку.

В одному з боїв я був поранений і контужений, попав у полон. Пройшов концентраційні табори в Каунасі, Заксенхаузені (Німеччина), у його відділенні IV-г М. Ошаца. 20 травня 1944 р. групою 7 чоловіками втекли з табору. Але через місяць були затримані. Пройшли карцер, в'язницю, були відправлені до штрафного концтабору на заготовку лісу.

На початку лютого 1945 р. я все-таки втік з концтабору і дістався до передових частин I Українського фронту (117 дивізія, 338 полк). Був зарахований до мінометної роти (82 мм) 338 полку. Брав участь у визволенні південної Німеччини, Праги. Коли закінчилася війна, 117 дивізія здійснила піший перехід від Праги до Бердичева і стала там на постій.

На початку січня 1946 р. демобілізувався. Нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня, медалями.

Носов Олександр Костянтинович

полковник, ветеран Великої Вітчизняної війни, учасник битви за Дніпро

«Щасливий той, хто вважає себе щасливим», - писав англійський письменник XVIII століття Генрі Філдінг. А чи багато хто з нас задумується над цим висловом? Чи взагалі часто ми готові ствердно відповісти на запитання: «Ви щасливі»? Та мабуть кожен може сказати, що таке щастя в його розумінні. Найбільшим щастям для людини, подарованим Богом, є життя.

Я вважаю себе щасливою людиною вважає себе, тому, що не марно живу на світі, радіє, у свої більш ніж 80 років маю що розповісти молодому поколінню, про пережите, про воєнні роки.

1941 рік перекреслив усе світле коли 22 червня по радіо прозвучало слово «Війна!». Тоді почався поділ нашого життя на «до» і «після»... Війна застала мене, коли закінчив восьмий клас: Всю ніч ми гуляли, а вранці-війна...

В кінці 1942 року мені прийшло повідомлення з'явитися в райвінськкомат, і я зрозумів - прийшла моя черга. На той час наша сім'я отримала вже дві похоронки...Як і всіх, мене проводжали усім селом. Мати важко хворіла, не піднімалася, лише перехрестивши сказала: «Бережи тебе Бог» і заплакала...Незабаром я отримав звістку, що мати померла. Батько помер ще раніше – у 1937 році.

Спочатку відбув у місто Новокузнецьк (Сталінськ). Прискорена підготовка у Віленському піхотному училищі тривала шість місяців. Після цього усіх нас посадили в ешелон і вже в поїзді ми дізналися – їдемо на захід.

Саме в цей час йшли гарячі бої на Курській дузі, яка стала одним з найважливіших етапів на шляху до перемоги. Під Курськом і з виходом радянських військ до Дніпра завершився корінний перелом у ході війни. Радянська армія розгорнула наступ на всіх фронтах – від Великих Лук до Чорного моря.

З кінця літа 1943 року розгорнулася стратегічна операція по звільненню Лівобережної України, Донбасу і форсуванню Дніпра. Важливі події в боях за визволення Лівобережної України були пов'язані з реалізацією завдань Ставки ВГК витіснити протягом літа й осені ворожі війська за лінію Смоленськ – ріка Сож – середня та нижня течія Дніпра. З цією метою війська Центрального фронту націлювались на Ніжин та Київ, Воронезького - на Ромни - Прилуки - Київ, Степового – у полтавсько – кременчуцькому напрямку, Південно-Західного - на Павлоград і Запоріжжя, Південного - на Мелітополь. В

результаті наступу з 26 серпня до 30 вересня 1943 року війська вийшли до середньої течії Дніпра майже на 750-кілометровому фронті від Лоева до Запоріжжя.

Почалася битва за Дніпро - одна із найяскравіших сторінок війни. Довелося брати в ній участь у складі 2-го Українського фронту. Наш полк форсував Дніпро в районі міста Кобеляки недалеко від Кременчука. Був погожий день. Попереду розкинулося чисте поле, біля мене рвалися снаряди, міни. Нам сказали, що ми підходимо до Дніпра, але скільки ще до нього ми не знали. Команда складалася з п'яти чоловік, ми мали на озброєнні станковий кулемет «Максим». Я і мій помічник завжди тягли його з собою. В п'яти метрах від нас розірвався снаряд. Я почув чийсь крик. Когось поранило, але це був солдат не з нашого відділення. На щастя всі залишилися живі. Ввечері ми підійшли до Дніпра. Нам повідомили, що форсувати його будемо підручними засобами. Командир взводу лейтенант Сухов оголосив, що для важкої зброї будуть виділені понтони, але тільки коли стемніє. Нам пощастило, бо біля нас була сторожова хатинка. Солдати брали все, що було під руками: двері, рами від вікон, дошки, колоди - все, що могло триматись на плаву. Коли все було готове, надворі стемніло. Понтони стояли не при самому березі, і ми змушені були йти до них вбхід. Станковий кулемет «Максим» треба було нести на собі. А він важив 70 кілограмів, тому розібрали його на частини: ствол – 24 кілограми, колеса і станок – 32 кілограми, щиток – 14 кілограмів.

Почалися форсування. Йшли все далі і далі від берега, занурювались все глибше і глибше у воду. Нарешті дійшли до понтона, розмістилися на ньому і почали пливти. Я з кулеметом сів попереду, щоб відбивати атаку ворога. До коси було вже зовсім близько. Понтон вперся в дно і нам знову довелося йти вбхід до берега. Ми вийшли на берег, впали на пісок і почали окопуватись. Ворожий кулеметник, побачивши нас, пустив чергу. Ніхто не постраждав. Командир взводу дав завдання знищити ворога. Я навів кулемет на те місце, звідки він стріляв німець і натиснув гашетку. Ворожий кулемет замовк. Перед нами відкрився безпечний шлях. Ми почали просуватися далі. Командир подав команду «В атаку!» і всі почали бігти, як несамовиті.

Коса закінчувалася, далі знов починався Дніпро. Ми пішли вбхід. Йшли далі і далі. Вода досягла пояса, потім грудей. Йти було важко. З кожним наступним кроком я розумів, що можу піти під воду. Ось вода досягла голови. Я підняв її ввверх, але це не допомогло. Зрозумів, якщо зроблю ще один крок, то захлинуся водою. Вирішальний крок було зроблено – виявилося, що рівень води почав опускатися. Попереду виднівся протилежний берег. Він був крутим і скелястим. Почало розвиднятися і німцям було все добре видно. Нам довелося вибиратися на берег без прикриття. Ми були в німців, як на долоні, але нас врятувало сонце, яке сходило позаду і сліпило німців. Коли ми вилізли на гору, то в

першому окопі німців вже не було. До полудня ми пройшли лише три траншеї - 400 метрів.

З боєм просувалися вперед. Почався сильний обстріл з мінометів. Біля нас розірвалася міна. Я пустив чергу із кулемета, але хитрий німець відповів мені тим самим. Я було хотів іти далі, але недалеко мене вибухнула ще одна міна. Я відчув, як щось вдарило мене по голові. Голова стала важкою, потекла кров. Але я не звернув на це великої уваги, бо поруч лежав мій товариш, і страшенно кричав: «Допоможи мені, допоможи». Я повернувся і побачив – обличчя його було закривавленим. Він обома руками закривав поранене око. Я підповз до нього, взяв його за руку і ми почали повзти назад до воронки від бомби, де була медсестра. Вона почала нас оглядати. Його оглянула першого. Коли знімала з мене скручену шинель, то сказала, що мені дуже пощастило. Вона розкрутила шинель, і я побачив, що в ній застрягло декілька осколків від міни вся шинель була в дірках. Медсестра обробила рану і перев'язала голову. Мені пощастило більше, ніж моєму другові. До нас підійшов командир. Медсестра сказала, що нам потрібно в польовий госпіталь на той берег. Я хотів продовжувати бій, але медсестра заборонила.

На тому березі в Кобиляках була школа, де містився польовий госпіталь і там нас лікували два тижні. Далі направили в 260 окрему розвідроту 2 Українського фронту.»

А ось ще один епізод, який вривався у пам'ять. Новорічна ніч з 31 грудня 1943 року на 1 січня 1944 року була темна йшов сніг. Німці не чекали несподіванки. Команда з двадцяти чоловік мала взяти «язика». Місцевість була нерівною, порита окопами, скрізь зяяли воронки від мін. Ми йшли тихо, уважно розглядаючи все навкруги. Раптом наштовхнулися на німецькі окопи і почали йти по них, розділившись на дві групи. Одна пішла вгору по окопу, а інша – вниз. Ми відійшли на невелику відстань, але німців не було. Раптом хтось сказав, що «язика» взяла інша група. Командир дав наказ повертатися. Коли ми поверталися, німці відкрили шквальний вогонь із всіх видів зброї і мене поранило. Я втратив свідомість. Коли я отямився, то зрозумів, що мене тягнуть два моїх товариші. Зупинились відпочити. Мені було погано, я майже нічого не відчував, голові звучала лише одна фраза, яку мати сказала в дитинстві: «Коли будеш помирати – Бог візьме твою душу на небо». Я знову втратив свідомість. Коли отямився - поруч була медсестра.»

Мене відправили до Харківського госпіталю, виявилось, що в мене влучило п'ятнадцять осколків, все обличчя було обпечене. З Харкова – відправили до Ташкенту, куди їхали близько двадцяти днів. Там не було місць і довелося простояти добу в очікуванні. Звідти відправили до Киргизії -у місто Фрунзе, де розмістили в приміщенні

педінституту. Тут я пробув 4,5 місяці – до 10 травня 1944 року. З мене витягли всі осколки, але один залишився донині(у правій нозі нижче коліна). Довгий час я нічого не бачив. Іноді лежав і плакав – кому я потрібен сліпий каліка у вісімнадцять років? Але бувають чудеса у житті... Якимось лікарем, обробивши рани на обличчі, пальцями розкрив мої очі, і я побачив яскраве світло. Через два місяці почав ходити на милицях. Помалу одужував. Згодом медична комісія госпіталю прийняла рішення, що я придатний до військової служби молодість зробила своє.

Тепер попов направили у військову частину в Алма-Аті. За наказом Верховного Головнокомандування фронтів, що мали середню освіту, направляли на навчання у військові училища. Йшов 1944 рік. Оскільки у мене було 9 класів, то в числі вісімнадцяти чоловік я потрапив в 2-е Тамбовське кавалерійське училище, по закінченні якого проходив службу в 6-й Окремій кавалерійській дивізії ТуркВО в Алма-Аті. У цьому старому закладі здавна вчилися діти дворян, у тому числі М. Лермонтов. Навчалися по 12 годин в день, з них 2-4 години на конях. Саме тут застала звістка про Перемогу. Близько третьої години ночі нам повідомили, що війна завершилася. Щастю не було меж - усі кричали УРА!!! Десь близько п'ятої години ранку ми пішли в центр міста. Усі кричали, співали, веселилися. Всі люди були на вулиці, у таку мить вдома нікому не сиділося. Цей день запам'ятався мені на все життя.

У серпні були канікули. Всім фронтовикам дали відпустку. Це була моя перша поїздка за довгі роки війни додому. З Москви до Омська їхали на даху вагона, бо місць не було. Зійшов на станції Кожурла і пішки пішов у свій Балман. При підході до рідного села побачив підводу запряжену коровою. Її підганяла моя сусідка, яку я одразу впізнав.

Звичайно, ми були раді зустрічі, але найбільше мені запам'яталася її фраза: «За що ж ви воювали, якщо в нас зараз таке життя?». Справа в тому, що корову в упряжі можна було побачити лише у найважчі роки війни. До того ж, коли я зайшов у саме село, то побачив, що кількох будинків не було, а стояли самі лише пічки. Я здивувався адже війна сюди не докотилася – хто ж їх зруйнував? Виявилося, що під час війни людям жити було дуже скрутно і вони сходились по дві-три сім'ї до купи, а звільнені будинки – розбирали на дрова. Чоловіки пішли на війну і дрова заготовляти не було кому. Ось так і жили, щоб вижити...

Після відпустки повернувся в училище. А через рік, у серпні 1946 року, був випуск і на усім присвоїли звання молодшого лейтенанта...

Скірко Віктор Георгієвич

полковник у відставці, учасник бойових дій, інвалід

I-ї групи, 1921 року народження, м. Кривий Ріг

Перший день війни застав мене на пшеничному полі. Після закінчення третього курсу Мелітопольського сільськогосподарського інституту я працював комбайнером у радгоспі «Сіваський борець» с. Акімовка, Мелітопольського району Запорізької області. Урожай був небувалий – 60 центнерів з гектара. Працювалось добре. І раптом нас викликають у радгосп, щоб ми здали комбайни, бо всю техніку вивозять на схід. Ми отримали розрахунок і поїхали в інститут. Але там вже нікого не було, всі евакуювалися в Ашхабад, і нам порадили їхати туди. Ми ж поїхали в Запоріжжя.

У Нікополі вже висадися німецький десант. З нашого інституту зібралось п'ять студентів, і ми пішли до військових казарм. Старшина одинадцятого запасного стрілецького полку запропонував приєднатися до них і зарахував у маршову роту, бо я добре володів кулеметом. Ох і намучився я з ним, тягаючи на собі... Це початок моєї військової дороги.

Далі був дуже тяжкий відступ з боями. Зі станції «Коні Роздори» нас ешеленом вивезли на Північний Кавказ, де формувалися нові дивізії.

Студентів і тих, хто вже мав вищу освіту, відбирали у військові училища. Там нас, п'ятьох студентів, направили в друге Ростовське артилерійське училище. Училище брало участь в обороні Ростова. Далі училище було евакуйовано в Сталінград, де ми поряд з навчанням ми терміново будували на березі Волги запасну залізничну колію Сталінград-Камишино, яка потім була єдиним зв'язком з країною.

У лютому 1942 року я закінчив училище з відзнакою, отримав звання лейтенанта і право вибору фронтів. У цей час йшли тяжкі бої під Москвою, і я попросився туди. Воював у 261 окремому винищувальному протитанковому дивізіоні 340-ї стрілецької дивізії. На нашому озброєнні тоді були «сорокоп'ятки». Нелегко було цими малокаліберними гарматами боротися із фашистськими танками, але артилеристи дивізіону, як і всі наші бійці, проявляли великий героїзм і стійкість, відбиваючи і спалюючи хрестаті машини.

Воював під Тулою, Калугою, Єфремовці, далі Блець, Лівни, Мценськ – тут я вже командував батареєю. Все літо 1942 року ми тримали оборону, відбивали наступ ворога в районі Ломово, Сомово, на схід від Воронежа. У грудні 1942 року ми почали активні бойові дії проти ворога. Звільнили міста Острогорськ, Солдатське, Старий Оскол. 2 лютого 1943 року я був тяжко поранений і вважався загиблим, про що я довідався в 1983 році, коли був запрошений на святкування 40-річчя звільнення м.Старий Оскол. На обеліску я побачив виکارбуване своє прізвище. За ті бої я одержав орден Червоної Зірки.

Тим часом, у важкому стані мене відправили в тиловий госпіталь у м. Пензу, де я перебував на лікуванні вісім місяців. Поранення було в голову, грудну клітку і вся спина та ноги були посічені осколками. У результаті – повна атрофія обох ніг, і на заводі мені вже готували інвалідну коляску. Та на ноги мене поставила старенька жінка масажами і травками. Все життя згадував її добрим словом. А я знову, хоч з паличкою, повернувся в діючу армію. Після курсів удосконалення командного складу, починаючи з Житомира, мій шлях з боями пішов на захід через Україну.

У селі Мотовиловка, під Житомиром, копаючи окопи, ми натрапили на окопи часів першої світової війни. Там були: колючий дріт і закорковані пляшки з водою. Це була лінія Брусилівської оборони. За цей бій я одержав перший орден Вітчизняної війни 2 ступеня.

З боями звільняв Хмельницьку, Тернопільську, Івано-Франківську, Львівську області. Особливо тяжкі бої були з відступаючим від Кам'янця-Подільського ворога.

Під вечір поріділа батарея, яка з безперервними боями пройшла від Житомира до Чорткова Тернопільської області, була відведена на формування.

Але не встигли ще бійці розташуватися, як були підняті по тривозі. «З Кам'янця-Подільського пробивається ворожа колона, – коротке повідомлення. – Ваше завдання - зупинити і знищити ворога». Дуже важливе і складне завдання, ні в якому разі не можна було випустити з кільця оточення фашистські танки. Але як їх зупинити? В батареї залишилося всього двадцять артилеристів, правда, всі чотири 76 мм гармати - цілі, але снарядів обмаль. Та наказ є наказ. І його треба виконувати. На роздуми часу не було. Батарея розмістилася в районі сіл Товсте-Ягольники. Треба було вибрати вогневі позиції так, щоб перекрити обидві дороги і водночас забезпечити можливість маневру для зосередження вогню на головному напрямку фашистського прориву. Місцевість була незнайома, і звідки чекати ворога, теж невідомо. Тому однією гарматою перекрив дорогу на Колиндяни, двома - Товсте, а четверту поставив посередині, щоб її обслуга за кілька хвилин могла відкрити вогонь по кожній з двох доріг. Розрахунок виявився правильним. Фашистські танки, які вийшли вранці з Товстого, відразу потрапили під прицільний вогонь. Першими пострілами одну машину було підбито, інші - відійшли. Нерівний поєдинок тривав цілий день. Один за одним спалахували ворожі танки. Несла втрати і батарея. Падали бійці. Ворожий танк, який прорвався на вогневі позиції, зім'яв одну гармату. Перш ніж його зупинили зв'язкою гранат, під гусеницями загинуло кілька артилеристів. Коли настав вечір, на батареї не залишилося снарядів. Фашисти, які самі пробивалися з оточення, відрізали батарею від наших військ. Вночі вдалося пробитися в Чортків і на підводах завезти на батарею снаряди. Вранці три гармати знову зустріли

ворога вогнем. І билися доти, аж поки не підійшли наші частини. Всіх бійців моєї батареї було представлено до нагород, у тому числі і мене. Але я цього вже не чув, бо втратив від ран свідомість і був відправлений у госпіталь.

Другий орден Вітчизняної війни 2 ступеня знайшов мене майже через 40 років вже в м. Кам'янці-Подільському, про що писалося в газеті «Радянська Україна» та місцевій пресі.

Після госпіталю воював у складі 876-го стрілецького полку 276-ї Темрюкської дивізії. Командував батареєю 76-мм гармат.

Між іншим, моя батарея була інтернаціональною: в ній воювали росіяни, українці, білоруси, євреї, казахи, осетин, грузин, чеченець, узбек – директор школи, командир взводу – Тауфік Мухамеджанович Бегішев. Був і циган, а пізніше пристав і словак.

Далі Карпати... Тяжко воювати в горах з гарматами на кінній тязі.

26 жовтня 1944 року, коли ми вийшли на Руський перевал, то щоб дати змогу просуватися далі нашим військам, запропонували командуванню полку спустити мінометну батарею в тил ворога. Одержавши дозвіл, ми з обриву спускали коней і гармати в підвішеному стані, таким чином зайняли вигідну позицію, і нам, як на долоні, було видно всю дорогу на перевалі. З нами ще попросився радист-навідник штурмової авіації. Так німців ми били з тилу, бомбили з повітря, а піджимали з фронту.

За цей бій я був нагороджений третім орденом Вітчизняної війни 2 ступеня ступеня, а всі бійці моєї батареї знову були представлені до нагород.

Хіба можна розповісти про всі бої на такому великому шляху, як війна... Лише той, хто сам пройшов це пекло і залишився живим, зрозуміє, як було важко здобувати перемогу...

Далі були: Польща, потім - Чехословаччина...

Особливо кровопролитним був бій у м. Оломоуц, де загинуло багато моїх однополчан... СЛАВА ЇМ І ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ.

День Перемоги застав мене під Прагою, у м. Колін. Чехи зустрічали нас дуже радісно, з квітами і хлібом.

Через багато років я був запрошений у м. Колін на свято музики, як почесний гість, був нагороджений почесним знаком чехословацької дружби.

Хохель Валентина Петрівна

СПОГАДИ ПРО ПЕРЕЖИТЕ

У роки Великої Вітчизняної війни я служила в 28-му окремому зенітно-прожекторному батальйоні: була начальником станції-шукача, оснащеного звуковловлювачем і прожектором. До речі, такі станції називали точками.

Обслуга нашої точки складалася з 15 осіб: 13 дівчат і 2 хлопців. Всі були з різних куточків країни.

Ленінградка Віра Кулешова втратила під час блокади міста всіх своїх рідних. Троє з нас були з України. Нам добре запам'ятались важкі часи ворожої окупації, голод, поневіряння.

На мою долю також випали тяжкі випробування. Навесні 1942 року в нашому селищі Ворзель, що на Київщині, була розташована філія будівельної фірми "Людвіг Шпехт і К⁰".

Справа в тому, що наші залізничні колії по ширині не співпадали з німецькими, і тому виникла необхідність в їх реконструкції.

Для здійснення керівництва роботами прибула група інженерів і майстрів майже з усіх окупованих німцями країн, а також охорона.

На роботу виганяли місцеве населення. Мене ще з однією дівчиною послали на кухню. Там ми виконували всю чорну роботу: приносили воду, різали і кололи дрова, чистили овочі, каструлі, мили кухню тощо.

Через кілька тижнів, коли я стояла спиною до дверей, моя напарниця пошепки сказала, що ззаду до мене підкрадається німецький солдат. Я різко повернулась, схопила його за плечі (благо був невисокий на зріст і худорлявий) та кинула на підлогу. В результаті у нього відкрилась стара рана, а мене відправили в табір для військовополонених на околиці Києва. У таборі були два одноповерхові будинки, на кожному вікні яких були міцні ґрати. Територія табору була обнесена високою огорожею з колючого дроту. В одному будинку тримали полонених, а в другому жили інженери та охорона. Посеред двору була кухня для полонених, приміщення для якої переобладнали з сараю. Полонених щодня під охороною вивозили на роботи. Ми з киянкою Галиною Беліченко двічі на день варили для 40 полонених і для себе баланду: трохи ячмінного борошна або круп, коробочка з-під сірників солі та вода. Видавали також по шматочку хліба, в якому було невідомо що ще, крім непересіяного проса, лушпиння якого виступало з усіх боків.

Одного літнього дня на кухню принесли шматок м'яса. Воно ще не зіпсувалось, але, обриджене мухами, все було покрито білими гідкими черв'яками. Ми через силу змушували себе ретельно вибирати їх, щоб жоден не попав в баланду.

Не знаю з якої причини, якось полонених залишили в таборі і кожному дали приблизно 50 грамів горілки. Самі ж німці випили багато. Я сиділа на кухні перед котлом, коли в дверях з'явився німець і сказав: "Ось німецька дівчина". Я відповіла: "Ні, українська". Це повторилось двічі. Розлючений, він витягнув кинджал і кинувся на мене. На щастя, поруч з'явився літній німець, вся сім'я якого загинула під час бомбардування. Він ледве вгамував нападника. Через кілька місяців відбулось несподіване. Того дня нам дали трошки молоді картоплі. Найбільша з картоплин була розміром з лісовий горішок. Пізно ввечері ми сиділи на кухні та чистили її. Раптом в дверях з'явився нападник і сказав, що хоче поговорити зі мною. Я змушена була вийти і почула: "Я знаю, що ви ненавидите все, що зветься німецьким, але завтра я їду і не міг не попросити пробачення". Після цих слів він повернувся і зник у темряві.

У будинку поруч була німецька кухня з великою плитою посередині та з димоходом під підлогою. Вся підлога в ній була викладена плиткою. Серед ночі ми повинні були помити в кухні підлогу, розпалити плиту та поставити на неї кілька великих і малих каструль з водою, яка б зігрілась до приходу німця-кухаря. У ті кілька годин, що були в нашому розпорядженні, ми з великим задоволенням клали під голову ручкою вниз прямокутну дерев'яну кришку та лягали на теплу плитку над димоходом. В нашій кімнаті не палилось.

Якось вночі до нас на кухню прийшов німець. Переводячи револьвер з однієї з нас на другу, він шоразу спускав курок. Здавалось, кожної миті може пролунати постріл, але його не було. Задоволений, він голосно розсміявся і вийшов.

Все написане є лише незначною частиною того, що прийшлося пережити за час перебування у таборі військовополонених.

З наближенням наших військ військовополонених терміново кудись вивезли, а нам обом вдалось втекти.

Решта дівчат з обслуги точки була з сибірських сіл. Вони теж винесли тягар війни; майже у всіх на фронті були батьки, брати, і не кожному судилось повернутись додому. Дівчата були добрими прожектористами та слухачами, бойова техніка завжди була в зразковому стані. Виконуючи роботу по господарству, завжди намагались допомогти одна другій. Заслуженою була повага до сибірячок Анни Косих та Марії Ліпіної, які не лише готували смачну їжу, але й випікали чудовий хліб. Вільними вечорами дівчата дуже гарно співали.

Були в нас два 19-річні хлопці: Михайло Вікулов з Волги був гарним водієм, добре знав машину і підтримував її в хорошому стані. Дуже любив солодке. Ми жили по нічному розпорядку і тому день використовували, виходячи зі своїх потреб. Одного разу

Михайло пішов в райцентр за 4 кілометри, щоб сфотографуватись. Одягнув гарну шинель і пішов. Години через три повернувся задоволений, ... в поношеній шинелі, але з повною кишенею цукерок.

Зв'язківець-сибіряк Микола Терьошин був доброзичливим, м'яким. Жодного разу не був відсутнім зв'язок з командиром роти або взводу. Коли одержував листа з дому від матері, то усамітнювався, читав і перечитував його та плакав.

Більшість дівчат і хлопці були ще дуже молодими, війна вирвала їх з отчого дому і примусила швидко дорослішати. Але, не дивлячись на пережиті випробування, вони залишилися доброзичливими, людяними, щирими, товарицькими, ніщо людське не було їм чужо. Такою була обслуга нашої точки.

Наше завдання полягало в тому, щоб перешкоджати німецьким літакам вночі бомбардувати важливі об'єкти: залізничні вузли, мости. Після оголошення тривоги першими включались слухачі. По звуку вони визначали положення ворожого літака і передавали на прожектор показання своїх горизонтального і вертикального лімбів. Зрозуміло, що ціль рухалась і тому в дані весь час вносились корективи і здійснювався необхідний пошук. Коли ворог потрапляв в промінь нашого прожектора, то зразу приєднувались ще дві точки супроводу, зенітна артилерія розпочинала обстріл ворога.

Командир роти лейтенант Герман Осіпов уважно спостерігав з РКП (ротний командний пункт) за нашою роботою, робив необхідні зауваження і координував взаємодію з сусідніми точками та взводами.

Перед бомбардуванням німці скидали освітлювачі на невеликих парашутах. Ми підібрали той, що впав поблизу нашої точки. Купол його був пошитий з білого штучного шовку. Часто німецькі льотчики обстрілювали нас з кулеметів. Так загинула наша подруга сибірячка Настя. Ми оббили її труну білим парашутним шовком.

На кожній точці була спеціально була спеціально оснащена вантажна машина, яка в кабіні переключалась з живлення прожектора на її рух. Через кожні 3-4 місяці ми складали розібраний звуковловлювач в його ящик, заковували і закріплювали в кузові прожектор, вантажились самі та в колоні всіх ротних машин вирушали далі на заздалегідь визначені місця.

Наша точка-шукач завжди була за 5-6 кілометрів від РКП поблизу населених пунктів і недалеко від лісу. З лісу ми приносили матеріал для облаштування землянки та дрова.

Якось в листопаді місяці нам дуже пощастило: прибувши на чергове місце розташування, ми зустріли там наших військових, які вже були готові вирушати. Ми

встигли лише привітатись з ними, подякувати за залишену нам землянку та побажати їм щасливої дороги.

Зранку взялись за облаштування точки. Встановили та відповідно зорієнтували звуковловлювач і прожектор, привели їх в робочий стан, навколо прожектора викопали кільцеву траншею глибиною приблизно 70 сантиметрів для керуючого ним. Після цього ми викопали підземний гараж для машини і обладнали його.

Раз на десять днів у ротного старшини ми отримували сухий пайок: консерви, по пакету льодяників на кожного, борошно на хліб. Їжу готували на своїй "буржуйці", а випікати хліб ходили в один з найближчих будинків населеного пункту, попередньо домовившись з господарями.

Не завжди було спокійно і на землі. В таких випадках ми одержували з РКП повідомлення про чисельність і маршрут діючої банди, наказ подвоїти пости та відповідно підготуватись до можливої небажаної зустрічі. Перед виходом за межі точки ми були зобов'язані озброюватись.

Командир взводу лейтенант Віктор Анощенко щоразу розповідав свіжі новини з фронтів, перевіряв боєготовність нашої точки, допомагав в облаштуванні землянки та гаража для машини, для кожного знаходив тепле слово.

Керуючи чотирма віддаленими одна від другої точками, міг побувати на кожній з них лише раз на кілька днів. Тому відповідальність за нашу точку значною мірою покладалась на мене.

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

Додаток №1

З текстового звіту

за I півріччя 1940/1941 навчального року Кам'янець-Подільського
державного учительського інституту

1. РУХ СТУДЕНТІВ

З 1-го вересня 1940 року по 1 січня 1941 року рух студентів в н/ інституті виражається слідуючою таблицею:

Факультет	На I/IX 1940 року			На 1/1-1941 року			Відсіял. за півр.
	I куро	II курс	Разом	I курс	II курс	Разом	
ІСТОРИЧНИЙ	101	91	192	65	78	147	45
ЛІТЕРАТУРНИЙ							
укр. від.	106	70	176	64	65	129	47
рос. від.	58	56	114	44	52	96	18
РАЗОМ	265	217	482	173	199	372	110

За 1-ше півріччя відсіялось 110 студентів. Основна причина відсіву студентів це несвоєчасне внесення плати за навчання, а також 30 студентів залишили інститут по різних причинах або взяли перевед до інших вузів.

Після виходу постанови РНК СРСР "Про плату за навчання та про зміну в призначенні стипендії" по лінії дирекції інститута, а також громадсько-політичних організацій інституту проводилося ряд міроприємств. Були проведені партійні, КСМ збори, наради активу, на яких було мобілізовано основну масу студентів на вірне розуміння постанови РНК СРСР...

Дирекцією і громадськими організаціями інституту організувалася допомога студентам щодо влаштування на роботу, напр. студентам т.т. Гершгорн, Костюк, Барг,

Каліка, Попіль, Стамблер і др. Допомогали студентам також і в своєчасній оплаті за навчання, деяким студентам було організовано допомогу по лінії обкому спілки ПСШ та профкому інституту.

Для збереження планового контингенту студентів нами було організовано прийом студентів з інших вузів. За звітний період перевелось до н/ інституту з інших вузів - 35 чоловік студентів.

Директор інституту

/Музичук/

ДАХО. – Ф.П-1475. – Оп. 2. – Спр. 322. – Арк. 15-30.

Додаток № 2

ВІДОМІСТЬ

про наслідки екзаменаційної сесії /січень 1941 року/ по Кам'янець-Подільському
Державному Учительському Інституту

ФАКУЛЬТЕТ	Ск. студентів повин. було складати іспити	Ск. студен. склали екзамен зі всіх дисц.	Ск. студен. склали екзамен зі всіх дисц.	З них:		
				З оцінкою "відмінно" зі всіх дисц.	2/3 відм., а решта добрих	З оцінкою "добре" з усіх дисц.
1	2	5	6	7	8	9
Історичний ф-т:						
1 курс	65	65	51	10	9	2
2 курс	82	82	54	13	13	1
Разом по ф-ту	147	147	105	23	22	3
Мовн.-літерат ф-т:						
1 курс	108	108	78	5	10	1
2 курс	117	114	71	1	15	-
Разом по ф-ту	225	222	149	6	15	1
Всього по і-ту	372	369	254	29	47	4

Директор інституту

/Музичук/

ДАХО. – Ф.П-1475. – Оп. 2. – Спр. 322. – Арк. 14.

Додаток № 3

РЕЗУЛЬТАТИ

заліків за 1-ше півріччя 1940/41 навчального року

з курсу основ марксизму-ленінізму по Кам'янець-Подільському
державному учительському інституту

станом на 26/1-41 року

Факультет	Всього студентів пов.	В т.ч. не зараховано	%%	Примітка
Укр. відділ	64	9	14	
Рос. відділ	45	2	14,4	
Іст. факультет	65	9	14	
Разом по 1 курсу	174	20	11,4	
Укр. відділ	64	4	6,2	
Рос. відділ	50	2	4,0	
Іст. факультет	82	10	12,0	
Разом по 2 курсу	196	16	8,2	
Всього по інституту	370	36	9,7	

Окремо по факультетах:

Історичний ф-т	147	19	12,9
М. Літерат. ф-т	223	17	7,6

Станом на 10/III-4I року заборгованість ліквідовано, крім одного студента II курсу
БАРГА /історичний факультет/.

ДАХО. – Ф.П-1475. – Оп. 2. – Спр. 322. – Арк. 9.

Додаток № 4

Доповідна записка директора Кам'янець-Подільського
учительського інституту Музичука Кам'янець-Подільському обкому КП(б)У про
необхідність заміни приміщення інституту на Польських фільварках на нове в центрі по
вул. Шевченка, 22

4 квітня 1941 р.

Гор. Проскуров

КАМЕНЕЦ-ПОД., ОБКОМУ КП(б)У

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Согласно решений Всесоюзного Комитета по делам Высшей Школы при Совнаркоме СССР и Наркомпроса Украины к 1 сентября 1941 года при Каменец-Под. Государственном Учительском Институте открывается новый физико-математический факультет.

Для размещения последнего и организации специальных лабораторий необходимо соответствующее помещение. Занимаемое помещение Институтом не удовлетворяет нормальной работы существующих сейчас двух факультетов:

1. В Институте совершенно отсутствует физкультурный зал;
2. Невозможно даже в этом году нормально проводить семинарские занятия из-за отсутствия нужного количества аудиторий / 3 аудитории при наличии 13-ти студенческих групп/;
3. Отсутствует зал для проведения общих студенческих собраний;
4. Кроме того, имеющиеся студенческие общежития, столовая находятся в центре города, между тем как учебный корпус Института помещается на окраине города.

Для обеспечения помещениями имеющихся факультетов и организуемого нового факультета необходимо иметь около 20-ти аудиторий, а поэтому прошу бюро Обкома КП/б/У рассмотреть вопрос о замене имеющегося учебного корпуса Института на другое помещение, которое могло бы хоть сколько-нибудь удовлетворить вышеизложенные потребности расширяющегося Института.

Прошу помочь мне заменить имеющийся учебный корпус Института /Ворошилова 24/ на б.школьное помещение, которое находится по ул. Шевченко № 22, против б.здания обкома партии, занимаемое ныне воинской частью.

Это помещение является наиболее подходящим для нашего Института потому что:

1. Имеет нужное количество аудиторий;
2. Находится в центре города вблизи студенческих общежитий и столовой.

Директор института

/Музычук/

4 апреля 1941 г.
г. Каменец-Под.

ДАХО. – Ф.П-1475. – Оп. 2. – Спр. 322. – Арк. 1-2.

Додаток № 5

Газетне повідомлення про початок роботи Кам'янець-Подільського інституту народної освіти

16 листопада 1941 р.

Кам'янець-Под. Інститут Народної Освіти ставить своїм завданням – поруч з веденням відповідної наукової роботи по різних спеціальностях, розв'язати в першу чергу надзвичайно важливу, актуальну в цей історичний момент життя України проблему підготовки кадрів для народних шкіл Кам'янецької області – дати справжніх українських учителів для нашої рідної української школи.

В цьому напрямку Кам'янецький Інститут Народної Освіти і розгортає свою роботу, враховуючи досвід кращих західноєвропейських вищих шкіл цього типу, в першу [чергу] шкіл Німеччини, які готують кадри зразкових, визнаних усім світом учителів-педагогів, вихователів німецького молодого покоління.

Українська молодь нашої області з великим захопленням вступає до цього розсадника української культури, виражаючи непереможне бажання вчитися, щоб понести свої знання в українські маси. За короткий час подано понад 230 заяв бажаючих учитись в інституті. В цьому році відкривається тільки перший курс.

Гарячим бажанням працювати на користь рідного народу, рідній культурі охопленій лекторським складом молодого інституту. Лектори твердо вірять, що після ліквідації більшовицьких "порядків" у вищій школі, після ліквідації більшовицької

псевдонауки будуть створені такі умови наукової роботи і навчання, що дадуть можливість широко розвинути справжній українській науці і культурі.

Така обстановка, при якій розпочинає свою роботу заснований Кам'янець-Под. Інститут Народної Освіти, - і треба думати, що ті наукові, культурні і учбові завдання, які становить перед інститутом велика історична дата, що ми переживаємо, - будуть цілком реалізовані завдяки співчуттю і підтримці з боку українського суспільства і з боку великого німецького народу.

О.Кільчевський

Подільнин. - 1941. - 16 листоп.

Додаток № 6

Газетне повідомлення про роботу Кам'янець-Подільського інституту народної освіти

30 листопада 1941 р.

Щоб забезпечити середні школи учительськими кадрами, в м. Кам'янці-Подільському в жовтні ц. р. заходами тодішніх обласних організацій, в першу чергу народної освіти, відкрито Інститут Народної Освіти з 4-річним курсом навчання. Спершу новий учбовий заклад розмістився в будинку колишньої 1 середньої школи в Старому місті, а тимчасом проводиться ремонт будинку був. Українського Університету по Московській вулиці (останнього часу там був Учительський 2-річний Інститут), куди Інститут перейде по закінченні ремонту, в перших числах грудня. В Інституті заплановано такі чотири факультети: 1. мовно-літературний (з двома відділами: а) української мови і літератури і б) німецької мови і літератури), 2. фізично-математичний, 3. природничий (відділ хемічний і відділ природничий), 4. історико-географічний (відділ історії та відділ географії). Покищо працює лише один курс (233 студенти, з них 103 жінки) без поділу на факультети. Інститут має кабінети: фізично-математичний, природничий, хемічний і мовно-літературний.

Кадрами викладачів Інститут не вповні забезпечений – є 10 осіб, бракує викладача мови і літератури (на викладача української мови запрошено викладача середньої школи – працювати за сполученням). Очолює Інститут директор п.Бондаренко, що має двох заступників – по навчальній частині і по господарській частині.

Недостатньо забезпечений Інститут і підручною та науковою літературою. Щоправда, Інститут перебрав бібліотеку 2-річного Учительського Інституту, значну частину міської бібліотеки, бібліотеки деяких середніх шкіл. Але українських, не більшовицького видання, наукових книжок і періодики майже нема і брак таких Інститут дуже гостро відчуває. Щодо господарської частини, то меблями Інститут забезпечений цілком, паливом більш-менш теж, приміщення будинку на Московській вулиці цілком задовольняє потребу в аудиторіях і кабінетах.

Наприкінці пару слів загальних. Інститут Народної Освіти в Кам'янці-Подільському є нині одинокий вищий учбовий заклад на все західне Поділля, що включає територію до 10 адміністративних округ. Уже в нинішньому складі студентства представлена на лише Кам'янецька, але й Дунаївська, Проскурівська та Ярмолинська округи. Справа, отже, важна і вдячна своїми наслідками. Працівники Інституту зуміли використати всю наявну в Кам'янці матеріальну базу і людські кадри. Необхідно українському громадянству оточити вогнище педагогічної освіти на Поділлі увагою і всебічною підтримкою.

Місцевий.
Український голос. - 1941. - 30 листоп.

Додаток № 7

**Газетне повідомлення про відзначення
Шевченкових днів у Кам'янець-Подільському ІНО**

8 березня 1942 р.

Відзначено Шевченкове свято

10 березня в Кам'янець-Подільському Інституті відзначили Шевченкові дні. Доповідь про великого поета зробив викладач інституту п. Дмитерко. В художній частині відзначились студентки сестри Тамара і Ларіса Сіліни. Вони майстерно продекламували два твори Шевченка "Наймичка" і "Черниця Мар'яна".

Подільнин. - 1942. - 12 берез.

Додаток № 8

Наказ по Кам'янець-Подільській міській управі про передачу в її підпорядкування
Кам'янець-Подільського інституту і Ботанічного саду

17 вересня 1942 р.

НАКАЗ № 116

По Кам'янець-Подільській Управі міста

від 17 вересня 1942 року

§ 1.

На підставі розпорядження п. Гебітскомісара від 27.8.1942 р. про передачу під керівництво Міської управи Інституту та Ботанічного саду, наказую:

а/ Міськфінвідділу прийняти на фінансування по окремому кошторису Інститут та Ботанічний сад.

б/ Залишити за інститутом право проводити в Ботанічному саду різні наукові та дослідні роботи.

в/ Все керівництво Ботанічного саду покладається на керівника п.Ремішевського, який підпорядкований безпосередньо мені. Крім того на п.**Ремішевського** покладається відповідальність за технічне керівництво в Квітковому господарстві.

г/ Інститут підпорядковується Міській управі в адміністративному та господарському порядку, а по учбово-академічній навчальній частині – міському відділу освіти.

д/ Зобов'язую п. Ремішевського все майно, що є в користуванні Ботанічного саду, а також майно, що не знаходиться в користуванні, але належить Ботанічному саду, виділити від Інститута на окремий баланс і дальніше ведення обліку в Ботанічному саді, а також в Інституті повинно бути по окремих балансах.

е/ Як Інститут, так і Бот. сад підпорядковуються фінансовому контролю міського фінансового відділу.

§ 2.

Зобов'язати міськфінвідділ перевірити фінансове господарство Інститута та Ботанічного саду і про наслідок перевірки доповісти мені.

СТАРОСТА УПРАВИ МІСТА

/ВАСИЛЕВСЬКИЙ/

Згідно:

Секретар Міської

управи

/ПЕНДОВСЬКА/

ДАХО. – Ф.Р. 434. – Оп. 1. – Спр. 255. – Арк. 299.

Додаток № 9

Наказ № 124

По Кам'янець-Подільській Міській Управі

Від 1.X.1942 року

В додаток до наказу по Міській Управі від 15 вересня № 115, керування фаховими справами інститута, а також прийом та звільнення виклад. персоналу – підпорядковується безпосередньо п. Гебіткомісару.

В адміністративному та господарчому відношенні інститут підпорядковується Міській Управі.

Староста
Міської управи

/Василевський/

ДАХО. – Ф.Р. 434. – Оп. 1. – Спр. 255. – Арк. 300.

Додаток № 10

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ
до кошторису Кам'янець-Подільського інституту
на 1942-43 р.

1. В Інституті мається 5 учбових відділів: педагогічний, медичний, ветеринарний, агрономічний та межовий.

2. По зазначених відділах маються курси: на педагогічному I курс з загальною кількістю 177 студентів, медичному - 3 курси, з яких на 1-му 79 студентів, II-му 35 студентів та III-му 13 студентів, ветеринарному I курсі з 163 студентами, агрономічному I курс з 58 студентами та межовому 2 курси, з яких на 1-му 25 студентів та II-му 31 студент, всього студентів по всіх відділах та курсам - 482.

В осінній набір передбачається прийняти студентів по 5 відділам в кількості 290 чоловік.

3. Учбових кабінетів мається 7, а саме: фізичний, хімічний, біологічний, геодезичний, мовно-літературний, історичний та математичний.

4. Всіх викладачів при інституті рахується 31, з яких 17 працює по сумісництву. Крім того мається 2 лаборанти та 2 завідуючих кабінетами.

твo Директора
Бухгалтер

/Шкрегал/

/Щавурський/

ДАХО. – Ф.Р. 434. – Оп. 1. – Спр. 255. – Арк. 308.

Додаток № 11

З акту ревізії господарсько-фінансової діяльності
Кам'янець-Подільського інституту

23-24 листопада 1942 р.

АКТ

23-24 листопада 1942 р.

м. Кам'янець-Подільськ

За розпорядженням Українського відділу Гебітскомісаріату від 21.XI.42р. нами, інспекторами Міськфінвідділу Циганюком С.В. та Бураком Т.Г., зроблено обстеження роботи господарчо-фінансової частини по Кам'янець-Под. інституту в присутності бухгалтера інституту п. Щавурського.

1. Виплачено зарплати з 1квітня по 1 листопада 1942 р.
адмінтехперсоналу – 92763, викладачам – 164754, робітникам – 19786.

2. Доходовий податок утримувався згідно таблиці №8.

3. Прибуткова частина інституту:

а/ всього навчається студентів 527 осіб, за наказом дирекції від 9.XI.42 р. 235 належить від студентів платня за правонавчання 26200 крб. на місяць, а всього 105400 крб. Термін першого внеску 50%, тобто до 15.XI.42р. 52700 крб., а внесено всього 3300 крб. Необхідно відмітити, що бухгалтерія інституту наказу дирекції про своєчасну сплату студентами грошей за навчання не дотримується, замість 52700 крб. зібрано лише 3300 крб.

б/ гуртожитком інституту користується в середньому 150 студентів. Висота плати за гуртожиток – збирається по 10 крб. на місяць від особи, що складає на місяць 1500 крб. З I.IX.42 р. внесено студентами платні 3010 крб. Наказа дирекції про встановлення платні 10 крб. не маєтья...

5. Амінгосподарчі витрати з I.IX по I.XI.42 р. становлять /разом з допоміжним господарством/:

Канцелярські	– 650	Водопостачання	– 1340
Пошт-телеграфні	– 20	Роз'їздні видатки	– 1086
Опалення помешк.	– 1523	Учбові витрати	– 1619
Освітлення	– 1980	Придб. книг д/бібл.	– 1717
Утрим. в чистоті	– 2010	Придб. учб. приладдя	– 4038
Утрим. трансп.	– 5036	Придб. і рем. інвент.	– 6460
Біж. рем. помешк.	– 6760	Інші витрати	– 6926
		Разом	41165
В т.ч. по інших витратах вартість оранки та посівмат.			5905

Суми за підзвітними особами:

Білінський – секретар – на канц. видатки з вересня міс. – 941

Александрук – заст. дир. – на госп. видатки з червня міс. – 815

Дмитерко – викладач – на придб. кн. д/б в м. Львові – 2187

Слід відмітити, що в бухгалтерії від п. Дмитерко маються всі рахунки і квитанція на пересилку книг, а тому підзвітну суму з п. Дмитерко необхідно зняти та віднести на р-к дебіторів. Щодо решти підзвітних сум – необхідно щоб такі були розраховані до 1.XII.42 р.

Допоміжнє господарство інститута весною 1943 р. одержало 30 га землі, яка раніше належала контрольно-насіньовій станції, а 3,2 га присадибна земля інституту, всього землі 33,2 га...

Інспектора

Кам.-Под. міськфінвідділу

/Циганюк/

/Бурак/

Бухгалтер інституту

/Щавурський/

ДАХО. – Ф.Р. 434. – Оп. 1. – Спр. 255. – Арк. 296-297 зв.

Додаток № 12

Повідомлення Кам'янець-Подільського
міськфінвідділу про припинення роботи інституту і передачу його активів і пасивів
новоствореній сільськогосподарській школі 9 лютого 1943 р.

Кам'янець-Подільський

9/II. 1943.

Міськфінвідділ

Бюджетн.від.

№ 02

Керівнику Сільсько-господарчої школи
п. Яровенко

В зв'язку з прикороченням праці інституту Вам передається як пасив, так і актив інституту, а звідсіль виникає, що Вам передається і заборгованість студентів за право навчання в інституті.

Просимо цю заборгованість від студентів стягнути та внести до каси міськфінвідділу.

Зав. Міськфінвідділом

/Фтемов/

Інспектор бюджету

/Бурак/

ДАХО. – Ф.Р. 434. – Оп. 1. – Спр. 255. – Арк. 286.

Додаток № 13

**Директива рейхскомісара України Е.Коха
про закриття шкіл та інститутів**

Панам генеральним комісарам
Луцька, Житомира, Києва, Миколаєва, Дніпропетровська, Мелітополя
по питанню шкіл та інститутів

Рівне, 24 жовтня 1942 р.

Незважаючи на мої чіткі політичні директиви, і перш за все наказ від 31.08.1942 р., я змушений констатувати, що в районах генеральних комісаріатів крім чотирьохкласних народних шкіл існує ряд інших, функціонування яких я не дозволяю. Я також констатую, що в Києві та у Вінниці діють інститути та університет.

В той час як в Німеччині майже не ведеться підготовка та навчання студентів, а кадрів таких життєво важливих професій як лікарів, отримати не можливо, на Україні підготовка нових кадрів здійснюється, але німецька влада одержить користь від них лише через 10 років.

Тому я пропоную панам генеральним комісарам закрити школи та інститути, в яких навчаються учні старше 15 років, і всіх учнів незалежно від статі направити в робітничі групи в Німеччину.

В майбутньому рекомендую звернути увагу на те, що 4-класні народні школи дозволяються в тому випадку, якщо вони мають у своєму розпорядженні дозволені мною навчальні матеріали та кадри.

Дослідні заклади з німецьким керівництвом без українських студентів можуть існувати. Рахую необхідним вказати панам генеральним комісарам і постійним керівникам відділів гебітскомісаріатів на те, щоб вони дотримувалися з точністю вказівок. Я звертаю увагу на те, що ця відповідальність поширюється на кожний інститут, заклад району, навіть якщо він знаходиться у підпорядкуванні одного із відомств генерального комісара.

Е. Кох

*ЦДАГО України. - Ф.57. - Оп.4. - Спр. 118. - Арк.15-16. Копія.
Переклад з німецької.*

СПИСОК

учасників комсомольсько-молодіжної патріотичної групи, яка діяла в період тимчасової німецько-фашистської окупації в м. Кам'янці-Подільському в 1941-1942рр.

Прізвище, ім'я та по батькові	Рік народження	Національність	Партійність	Соцстан	Місце проживання і навчання до війни і під час окупації
Білоус Віктор Іванович	1925	українець	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в 1-й школі м. Кам.-Под., під час окупації – у торговій школі
Боровицький Камир Миколайович	1925	молдаванин	чл. ВЛКСМ	-//-	До війни вчився в 9-й школі, під час окупації – у торговій
Бурковський Юрій Семенович	1929	українець	піонер	-//-	
Вольський Віктор Антонович	1925	поляк		-//-	До війни вчився в 3-й школі, під час окупації – у торговій
Воронко Іван Микитович	1924	українець	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в с. Сокіл, під час окупації – у торговій школі
Гуковський Олександр Степанович	1924	-//-	чл. ВЛКСМ	-//-	До війни вчився в с. Баговиця Кам.-Под. р-ну, під час окупації – у Кам.-Под. педінституті
Дворжак Іван Петрович	1925	-//-	-//-	-//-	До війни вчився в с. Ружа Чемеровецького р-ну, під час окупації – у торговій школі
Демчук Микола Олександрович	1925	-//-	чл. ВЛКСМ	-//-	До війни вчився в Голосківській СШ, під час окупації – у торговій школі
Дулепа Михайло Петрович	1924	-//-		-//-	До війни вчився в Баговецькій школі, під час окупації – в Кам.-Под. педінституті
Заборовський Анатолій Гнатович	1925	поляк	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в Кам.-Под. залізничній школі (тепер №14), під час окупації – у торговій
Захаров Володимир Михайлович	1931	рос.	піонер	учень	До війни жив в с. Пятничани Чемеровецького р-н, потім переїхав з батьками в м. Кам.-Под.
Зюбрицький Іван Олексійович	1924	українець	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в Гуменецькій школі, під час окупації – у медшколі
Ковальчук Віктор Григорович	1925	-//-	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в 4-й школі м. Кам.-Под, під час окупації – у педінституті
Кухарчук Калістрат Семенович	1924	-//-	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в Баговецькій школі, під час окупації – у педінституті
Лірник Леонід Федорович	1928	-//-	піонер	учень	До війни учень школи с. Левада Чемеровецького р-ну, під час окупації – учень торг. школи
Літомирський Микола Федорович	1924	-//-	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в Баговецькій школі, під час окупації – в педінституті
Матковський Антон Якович	1925	укр.		учень	До війни вчився в Кам.-Под. 2-й школі, під час окупації – у торговій
Марковський Володимир Романович	1924	укр.	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в с. Слобідка Рихтецька, під час окупації – у Кам.-Под. педінституті

Прізвище, ім'я та по батькові	Рік народження	Національність	Партійність	Соцстан	Місце проживання і навчання до війни і під час окупації
Мельничук Олександр Степанович	1923	-//-	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в школі №2, під час окупації – у педінституті
Мозолевський Дмитро Георгійович	1923	білорус	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в 5-й школі м. Кам.-Под., а під час окупації – у Кам.-Под. педінституті
Нестеровський Юрій Трохимович	1925	поляк	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в Кам.-Под. 4-й школі, під час окупації – у торговій
Носальський Казимир Антонович	1925	поляк	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в 9-й школі, під час окупації – у торговій
Приян Микола Герасимович	1924	укр.	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в 3-й школі, під час окупації – у торговій
Поворін Вілен Ігорович	1926	рос.	чл. ВЛКСМ	учень	До війни проживав в м. Кам.-Под. вул. Ленінградська №60, вчився в школі №5, під час окупації – у торговій школі
Поляков Вадим Олександрович	1924	рос.	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в 5-й школі, під час окупації – у педінституті
Сметанюк Іван Кирилович	1923	укр.	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в с. Почапінці, під час окупації – торговій школі
Ткачук Іван Васильович	1926	укр.	піонер	учень	До війни вчився в с. Тарасівка, під час окупації – у педінституті
Ткачук Григорій Степанович	1923	укр.	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в с. Кульчиївецька Слобідка, а під час окупації – у педінституті
Ткачук Василь Михайлович	1926	укр.	піонер	учень	До війни вчився в с. Жванець Кам.-Под. р-ну, під час окупації – у педінституті
Шлапак Євгеній Гаврилович	1923	укр.	чл. ВЛКСМ	учень	До війни вчився в 1-й школі, під час окупації – у педінституті

Голова партизанської комісії
при Кам'янець-Подільському
міськвиконкомі

/І. Юрчук/

Секретар комісії

/Вітряна/

ДАХО. – Ф.П-1941. – Оп. 1. – Спр.97. – Арк. 93-98.

Указ Президії Верховної Ради Української РСР

Про нагородження медалями СРСР партизанів і учасників
підпілля, які діяли в період Великої Вітчизняної війни
1941—1945 рр.,

в тому числі по місту Кам'янцю-Подільському і району

За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських окупантів в період Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років, нагородити від імені Президії Верховної Ради СРСР:

МЕДАЛЛЮ «ЗА ВІДВАГУ»
Білоуса Віктора Івановича (помертвено).

Боровицького Камира Миколайовича (помертвено).

Вольського Віктора Антоновича (помертвено).

Воропка Івана Микитовича (помертвено).

Гуковського Олександра Степановича (помертвено).

Дворжака Івана Петровича (помертвено).

Демчука Миколу Олександровича.

Дулєпу Михайла Пегроча (помертвено).

Заборовського Анатолія Ігнатовича (помертвено).

Захарова Володимира Михайловича (помертвено).

Зюбрицького Івана Олексійовича (помертвено).

Ковальчука Віктора Григоровича (помертвено).

Кухарчука Калістрата Семеновича (помертвено).

Лірника Леоніда Федоровича (помертвено).

Літомирського Миколу Федорівича (помертвено).

Марковського Володимира Романовича (помертвено).

Матковського Антона Яковича (помертвено).

Мельничука Олександра Степановича (помертвено).

Мозолєвського Дмитра Георгійовича (помертвено).

Пестеровського Юрія Трохимовича (помертвено).

Посальського Казимира Антоновича (помертвено).

Попоріна Вілеца Ігоровича (помертвено).

Полякова Вадима Олександровича (помертвено).

Припна Миколу Герасимовича (помертвено).

Сметанюка Івана Кириловича (помертвено).

Ткачука Василя Михайловича (помертвено).

Ткачука Григорія Степановича (помертвено).

Ткачука Івана Васильовича (помертвено).

Шлапака Євгена Гайриловича (помертвено).

Голова Президії Верховної Ради Української РСР

О. ЛЯШКО.

Секретар Президії Верховної Ради Української РСР

Я. КОЛОТУХА.

м. Київ, 5 березня

1971 року.

**Свідчення учительки Карвацької К.С.
про діяльність молодіжного підпілля в Кам'янці-Подільському в роки нацистської
окупації, до якого входили студенти Інституту народної освіти**

13.V.1968 р.

Я, учительница русского языка и литературы Нагорянской средней школы Карвацкая Екатерина Степановна, все время немецкой оккупации жила в городе Каменец-Подольске. С самого начала оккупации чувствовалось, что в городе есть люди, борющиеся против фашистов. В очередях, на базарах часто можно было услышать о положении на фронтах, очевидно, были люди, слушавшие радиоприемники и распространявшие эти сведения.

Когда немцы стали забирать наших людей в Германию на работу, группа учителей и преподавателей Каменецкого учительского института обратились к гебитскомиссару за разрешением открыть в Каменце институт народного образования.

Я слышала, как инициатор этого дела, бывший директор Каменецкой средней школы №2 Бондаренко на вопрос, нужен ли этот институт, ответил: "Сохранить молодежь надо, не дать им угнать в Германию наиболее образованную часть молодежи. Ведь это-все комсомольцы. Они здесь будут нужны".

Институт был открыт. Занятия в нем продолжались месяцев 6-7. в конце мая и в начале июня начались аресты среди преподавателей института и среди студентов. В числе арестованных студентов был мой брат Мельничук Александр Степанович. Процесс их тянулся две недели, после чего они были расстреляны. Одновременно были произведены аресты и в торговой школе. 13 июня заключенные дети были расстреляны...

Через дня 2-3 после расстрела гебитскомиссар пришел в институт и обратился к студентам с речью, в которой сказал, что виновные расстреляны и что он знает, что все студенты-большевики, что они ждут Красную Армию, но даже если большевики вернуться, то им (студентам) их не видать. На следующий день стали брать студентов в Германию.

По городу ходили слухи, что расстрелянным преподавателям и комсомольцам предъявлено было обвинение в поджоге склада с оружием, поджоге колбасной, в том, что они перерезали кабель, который шел к зданию жандармерии, в том, что они писали листовки и распространяли их среди населения...

После того, как был освобожден наш город, были разрыты могилы расстрелянных. Многие были опознаны. Тела их были перенесены и похоронены в парке по Чкаловской. Над этой могилой произносили речи, называли их "каменецкой молодой гвардией", комсомольцы заботились об этой могиле. Но через год-два почему-то о расстрелянных комсомольцах и преподавателях стали говорить, как о националистах, могилу сравнивали с землей...

13/V-1968 года

Карвацкая Е.С.

ДАХО. – Ф.П-1941. – Оп. 1. – Спр.97. – Арк. 9-11 зв.

Додаток № 17

АКТ

25-го ноября 1944 года. Мы, нижеподписавшиеся, от дирекции института Король Михаил Ефремович, от профорганизации Усков Гавриил Семенович и Ручко Владимир Петрович, студенты института гг. Лозинский Пантелеймон Осипович и Хововская Евгения Ивановна, составили настоящий акт об ущербах, причиненных венгерскими захватчиками Каменец-Подольскому учительскому институту по ул. Ворошилова №36.

Стоимость уничтоженного, разграбленного, разрушенного имущества в денежном выражении:

Виды уничтоженного, разрушенного, разграбленного и поврежденного имущества	Восстановительная стоимость полностью уничтоженного, разрушенного, разграбленного имущества в рублях	Размеры затрат, необходимых для восстановления частично поврежденного имущества, в рублях	Общих размер ущерба
Оборудование и транспортные средства	940,075	-	940,075
Прочие виды имущества	60,250	-	60,250
Топливо, материалы, готовая продукция	-	-	-
	1,000,325	-	1,000,325

Перечень отдельных видов разрушенного, уничтоженного, расхищенного и поврежденного имущества:

Виды имущества по номенклатуре	Един. измер.	Количество		Стоимость причинен. ущерба в рублях
		Полност. разруш., расхищ., уничтож.	Частично поврежденного	

<i>Оборуд. и трансп. средства</i>				
Мебель и учебн. пособия	-	-	-	467,075
Библиотека	-	-	-	220,000
Физкабинет	-	-	-	253,000
<i>Проч. виды имущества:</i>				60,250
<i>Топливо, готовая продукция.</i>				
Уголь	-	-	-	
ИТОГО:				1,000,325

Руб. один миллион триста двадцать пять.

Члены комиссии:

Исполнительный комитет Каменец-Подольского городского совета депутатов трудящихся настоящий акт заверяет.

Председатель исполкома
горсовета депутатов трудящихся

/Семенов/

Секретарь исполкома

/Сорока/

Акт зарегистрирован в книге актов по учету ущерба за №1 декабря 1944 года.

Секретарь исполкома
горсовета депутатов трудящихся

/Сорока/

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 3-3зв.

Додаток № 18

ВЕДОМОСТЬ

вывезенного венграми имущества по Каменец-Подольскому учительскому институту

№ №	Наименование имущества	Количество	Цена	Сумма	Когда вывезено	Примечание
I. Оборудование						
a/	Мебель:					Вывезено в Венгрию
1.	Столов столовых	20	180	3600	Увез. и уничтожено в 1941 г. первыми венгерскими частями,	В означенный перечень не входит имущество Ин-та расхищен. и
2.	Столов канцелярских	23	125	5157		
3.	Столов лабораторных	3	500	1500		
4.	Диванов мягких со спинками	3	1250	3750		
5.	Шкафов канцелярских	30	225	6750		
6.	Стульев венских	250	75	18750		
7.	Тумбочек	50	65	3250		

8.	Рояль	1	20000	20000	вступи- вшими в город.	уничтоженное немецкими захватчиками
9.	Вазонов больших	50	50	2500		
10.	Часов стенных	1	3000	3000		
11.	Кроватей	100	150	15000		
12.	Гардеробов	15	2400	36000		
13.	Бюстов	2	1000	2000		
				121275		
б/	Библиотека:					
14.	Библиот. воен. кабин.			100000	-//-	-//-
15.	Библиот. проч. кабин.			120000		
				220000		
в/	Оборудование кабинетов интерн. и канцелярии					
16.	Гардин	35	500	17500	-//-	-//-
17.	Занавесей оконных	35	300	10500		
18.	Огнетушителей	25	300	7500		
19.	Электроламп	150	50	4500		
20.	Настольн. ламп	5	200	1000		
21.	Государств. гербов	16	300	4300		
22.	Знамен	4	500	2000		
23.	Чернильн. приборов	15	100	1500		
24.	Люстр больших	3	250	750		
25.	Люстр меньших	30	100	3000		
26.	Набор столярн. инстр.	-	-	15000		
27.	Имущество Кр. Креста	-	-	15000		
28.	Несгораемый шкаф	1	5000	5000		
29.	Касс металлических	6	3000	18000		
30.	Столовых покрывал	5	500	2500		
				103550		

Директор

Бухгалтер

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 6.

Додаток № 19

СВОДНАЯ ВЕДОМОСТЬ

по учету ущерба, причиненного немецко-фашистскими захватчиками и их сообщниками учреждениям, промышленным предприятиям и организациям г. Каменца-Подольского
Каменец-Подольской области

Виды уничтоженного, разрушенного, разграбленного и поврежденного имущества	Восстановительная стоимость полностью уничтож., разруш., разгр. имущества в	Размер затрат, необход. для восстановления частично поврежд. имущества в	Общий размер ущерба в рублях гр.1 гр.2
--	---	--	--

		рублях	рублях	
1.	Здания хозяйственного назначения	697116	129283	326399
2.	Жилые дома	43368890	25854255	69223145
3.	Здания культурно-бытового назначения	4331602	1579408	5911010
4.	Здания религиозных культов.	-	-	
5.	Прочие здания и постройки	33592	-	33592
6.	Сооружения	4172365	360086	4532451
7.	Оборудование и трансп. средства	9625085	218350	9843435
8.	Многолетние насаждения	68000	-	68000
9.	Рабочий и продуктивный скот	252800	5400	258200
10.	Топливо, материалы и готовые продукты	1819392	435	1819827
11.	Незавершенное производство промышленности и строительства	140450	-	140450
12.	Сельхоз. продукты	123500	960	124460
13.	Посевы и незавершенное производство в сельском хозяйстве	168	-	16890
14.	Денежная наличность	-	-	-
15.	Ущерб, причиненный земельным угодьям и лесам	-	180	180
16.	Прочие виды имущества	470028	43730	513758
	Итого	65119710	28192087	93311797

	В том числе:		
1.	Белановецкая кола	Большая Белановецкая 23	230000
2.	Педагогическая школа	Лагерная, 5	749900
3.	Учительский Институт	Ворошилова, 36	1206740
4.	Школа № 1	Карла Маркса, 2	1898085
5.	Школа № 2	Чкалова, 4	476000
6.	Школа № 3	Ворошилова, 3	231500
7.	Школа № 4	Покровского	662700
8.	Школа № 5	Ленинградская	896547
9.	Школа № 6	Ворошилова, 20	78800
10.	Школа № 7	Карла Маркса, 2	578650
11.	Школа № 9	Ленинградская, 25	502000
12.	Школа № 10	Котовского, 3	236975

Председатель Комиссии
по учету ущерба причиненного
немецко-фашистскими захватчиками
по г. Каменец-Подольском

/Мамичев/

Секретарь Комиссии

/Осадчий/

З протоколу №4 засідання бюро Кам'янець-Подільського
обкому КП(б)У від 3 травня 1944 року

§ 18.-оп. ПРО ПОНОВЛЕННЯ РОБОТИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ.

(Доповід. тов. ТОНКОЧЕЕВ).

Прийнято як об'єднане рішення виконкому обласної Ради депутатів трудящих і бюро
обкому КП(б)У.

Виконком обласної Ради депутатів трудящих і бюро обкому КП(б)У
ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:

1. Поновити Кам'янець-Подільський Державний Учительський Інститут,
перемістивши його з міста Кам'янець-Подільська до міста Проскурова.

2. Закріпити за інститутом у місті Проскурові такі приміщення:

а/ під учбовий корпус – трьохповерховий будинок по провулку Остаповича №12
(приміщення колишньої школи № 12) та одноповерховий будинок по вул. Держинського
№ 78) (приміщення колишньої медичної школи);

б/ під гуртожиток для студентів – двохповерховий будинок на
Червоноармійському провулку № 5 (приміщення колишнього дитячого садка №20).

3. Зобов'язати Проскурівську міську Раду (тов. ШИМКО) і Проскурівський
міськком КП(б)У (тов. ПУЦЕНКО):

а/ підшукати до 15-го травня відповідні і придатні приміщення для переміщення
евакогоспітала, який займає тимчасово будинки, що закріплюються за учительським
інститутом;

б/ виділити і закріпити за інститутом для професорсько-викладовського складу 30
квартир;

в/ вжити заходів по забезпеченню інституту меблями: столами, стільцями,
шафами, партами, ліжками, тощо за рахунок Наркомату Освіти УРСР.

4. Проскурівській і Кам'янець-Подільській міськрадам та міськкомам КП(б)У
подати всебічну допомогу (наданням робочої сили і транспорту за рахунок Наркомату

Освіти УРСР) в справі перевезення наявного майна, меблів, навчальних приладів, літератури і др., що належить учительському інституту з м. Кам'янець-Подільська до міста Проскурова.

5. Просити Раду Народних Комісарів УРСР і ЦК КП(б)У затвердити цю постанову.

ДАХО. – Ф.П-487. – Оп. 4. – Спр. 2. – Арк. 7-8.

Додаток № 21

ПОСТАНОВА

виконкому Кам'янець-Подільської міської ради депутатів трудящих

28-го липня 1944 року

Про надання приміщення під
учбовий корпус учительського інституту

В зв'язку з тим, що учительський інститут залишається в м. Кам'янець-Под., закріпити за ним для учбового корпусу приміщення по вул. Шевченка №32, відмінивши рішення виконкому від 16-го червня ц/р про надання цього приміщення технікуму політосвіти.

Для учбового корпусу технікума політосвіти закріпити буйше приміщення інституту по Лагерній вул. № 44-46.

Зобов'язати житлоуправління оформити передачу цих приміщень інституту та технікуму.

Голова
міськради депутатів трудящих

/Семенов/

Секретар виконкому
міськради депутатів трудящих

/Пересунько/

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 1.

Додаток № 22

**Газетне повідомлення про перший повоєнний набір студентів
до Кам'янець-Подільського учительського інституту**

Кам'янець-Подільський
державний учительський інститут
оголошує набір студентів на 1 курс
на 1944-1945 навчальний рік

1. Інститут має факультети: історичний, мови та літератури (російської і української) фізико-математичний.
 2. Інститут готує викладачів для 5-7 класів неповної середньої і середньої школи. Термін навчання в інституті – 2 роки.
 3. До інституту приймаються всі громадяни СРСР віком від 17 до 40 років, які мають освіту не менше як за 9 класів середньої школи.
 4. Вступники складають приймальні іспити з таких дисциплін:
 - 1) На факультеті мови і літератури та історичний; а) з російської мови і літератури, б) української мови, в) історії народів СРСР, г) фізики, д) Конституції СРСР.
 - 2) На фізико-математичний факультет: а) з російської мови і літератури, б) української мови, в) математики, г) фізики, д) Конституції СРСР.
- Примітка:** ті, що вступають на факультет мови і літератури, обравши спеціальність – українську мову, складають також іспити з української літератури.
5. Ті, що закінчили середню школу з атестатом відмінника, приймаються до інституту без приймальних іспитів.
 6. Заяви про зарахування до інституту приймаються до 1 вересня 1944 року. У заяві мають бути зазначені обраний вступником факультет і спеціальність. Заяву треба подавати на ім'я директора інституту, додавши: а) автобіографію, б) атестат (в оригіналі) про закінчення 9 класів середньої школи, в) паспорт (подається особисто), г) три фотокартки (без головних уборів розміром 3-4 см), д) довідку про відношення до військового обов'язку для військовозобов'язаних.
 7. Приймальні іспити провадяться з 1 по 20 вересня. Навчання починається з 1-го жовтня.
 8. Вступники, які надсилають заяви і документи до інституту, прибувають на іспити тільки за викликом дирекції інституту.
 9. Студенти забезпечуються стипендією на загальних підставах. При інституті відкрито заочний відділ.
 10. Заяви і документи надсилати на адресу: м. Кам'янець-Подільськ, вул. Шевченка № 22. Дирекція Кам'янець-Подільського державного учительського інституту.

Дирекція.

Прапор жовтня. – 1944. – 30 липня.

Витяг з протоколу засідання бюро Кам'янець-Подільського міського комітету КП(б)У від
10.08.1944 р.

7. СЛУХАЛИ: Про хід підготовки педінституту до нового навчального року.

/Допов. директор пед. інституту т. Валігура/.

Висловились: т.т. КОГАН, СЕМЕНОВ, БГАТОВ, САВРІЙ, ПАРХОМЕНКО, МАМИЧЕВ.

Бюро МК КП(б)У відмічає, що вчительський інститут до нового навчального року не підготовлений. Не проведений ремонт, зовсім не приступлено до заготовки дров, не забезпечений обладнанням, підручниками, зошитами.

Це сталося внаслідок того, що дирекція інституту не приймає рішучих заходів по підготовці до навчального року, не залучила до цієї справи студентів та службовців інституту.

УХВАЛИЛИ: 1. Зобов'язати директора інституту т. Валігура не пізніше 25.IX. цілком підготувати учбовий корпус інституту до нового навчального року, залучити до цієї справи студентів та службовців інституту.

2. Зобов'язати директора меблевої фабрики т. Дрожину до 28 вересня відремонтувати стільці, столи та класні дошки для інституту, з матеріалів замовника.

3. Зобов'язати директора інституту протягом вересня-жовтня місяців заготовити паливо для інституту і викладовського складу. Доручити заступнику голови Міськради т. Багінському надати допомогу інституту в вивозці палива.

4. Запропонувати зав. міськторгвідділом т. Дронр, директору Камторга т.Горлову до 25 вересня ц.р. організувати студентську їдальню для учительського інституту і політехнікуму, та забезпечити безпосереднє постачання студентів. При їдальні виділити окреме харчування для викладацького складу.

5. Доручити голові Міськради т. Семенову протягом вересня місяця забезпечити квартирами *професорсько-викладацький* склад інституту.

6. Зобов'язати пром. відділ міськвиконкому до 1 жовтня організувати кіоск-майстерню для пошиття і налагодження взуття та одягу студентів інституту, полі-технікуму. Встановити систематичний контроль за роботою майстерні.

7. Доручити Відділу пропаганда і агітації МК КП(б)У допомогти парторганізації інституту в організації політико-виховавчої роботи серед студентів та викладовського персоналу.

8. Просити начальника гарнізону т. Пархоменка допомогти інституту столами, з маючої ся кількості.

ДАХО. – Ф.П-26. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 95-96.

Додаток № 24

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ШТАТНАЯ КОМИССИЯ

при

Совете Народных Комиссаров Союза ССР

УТВЕРЖДАЕТСЯ:

Штат в количестве 55,5 единиц с общей суммой зарплаты по должностным окладам в 15540 рублей в месяц.

Заместитель Председателя

Государственной Штатной Комиссии

При СНК СССР (Н. Егоров)

21 августа 1944 года

ШТАТНОЕ РАСПИСАНИЕ

КАМЕНЕЦ-ПОДОЛЬСКОГО УЧИТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА
НАРОДНОГО КОМИССАРИАТА ПРОСВЕЩЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ССР
в. КАМЕНЕЦ-ПОДОЛЬСКОМ

Наименование структурных подразделений и должностей	Количество штатных единиц	Должностной оклад в месяц	Фонд зарплаты по должностным окладам в месяц	Примечание
ДИРЕКЦИЯ				
Директор	1	1500	1500	Должностные оклады устанавливаются в соответствии с Постановлением СНК СССР 2-
Заместитель директора по учебно-научной работе	1	1500	1500	
Помощник директора по административно-хозяйственной части	1	600	600	
Инспектор по спецработе и кадрам	1	450	450	
	4		4050	
УЧЕБНАЯ ЧАСТЬ				
Декан факультета	0,5			

Декан факультета	0,5			2000 от 1/XI-43г.
Декан факультета	0,5			
Руководитель педагогической практики	1	450	450	
Секретарь факультета	3	250	750	
Секретарь учебной части	1	300	300	
БИБЛИОТЕКА				
Заведующий библиотекой	1	400	400	
Заведующий чит. залом	1	350	350	
Старший библиотекарь	1	300	300	
Библиотекарь	1	300	300	

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 9-9 зв.

Додаток № 25

НАКАЗ №2844

ЗАСТУПИКА НАРОДНОГО КОМІСАРА ОСВІТИ УРСР

т. ФІЛШОВА О.М.

від 4.IX.1944 року

Відповідно до проекту штатного розкладу професорсько-викладацького та начальнично-допоміжного персоналу Кам'янець-Подільського державного учительського інституту, поданого до ВКВШ, встановити такий персональний склад кафедр і місячні оклади по Кам'янець-Подільському учительському інституту з 1/IX-1944 року.

№ п/п	Кафедра, прізвище, ім'я та по батькові	Посада	Вчена ступінь та звання	Стаж роботи в ВИШ	Міс. оклад
Кафедра марксизму-ленінізму					
Кафедра історії					
1.	Слизький Іван Федорович	ст. виклад, в.о. зав. кафедри	-	14	1320
2.	Пасенюк Іван Семенович	виклад. нової історії	-	5	800
Кафедра мов					
3.	Завальний Олександр Андрійович	ст. виклад, в.о. зав. кафедри	-	19	1250
4.	Усков Гаврило Семенович	виклад. рос. мови	-	3	___?
5.	Степанов Андрій Семенович	викладач укр. мови	-	5	800
6.	Медведева Валентина Миколаївна	виклад. рос.	-	4	???

		МОВИ		
Кафедра літератури				
7.	Белінський Дмитро Миколайович	ст. виклад, в.о. зав. кафедри	-	8
8.	Лабзина Тетяна Яківна	виклад. рос. літерат.	-	2
9.	Хоролець Василь Степанович	виклад. укр. літерат.	-	2
Кафедра математики та фізики				
10.	Коновалов Вадим Михайлович	Доцент, в.о. зав. кафедри	канд. наук	11
11.	Овчаров Василь Антонович	виклад. математики	????	8
12.	Городецька Катерина Ілаїнішна	-//-	-//-	11
Кафедра педагогіки та психології				
13.	Зарубайло Платон Яковлевич	ст. виклад, в.о. зав. кафедри	немає	13
14.	Мишко Григорій Яковлевич	виклад. психології	-//-	5
Кафедра військової підготовки				
15.	Смирнов Віктор Кузьмич	ст. виклад, в.о. зав. кафедри	-//-	23
16.	Шиякин Олексій Семенович	викладач	-//-	6
17.	Корогод Василь Григорович	-//-	-//-	6

По військовій кафедрі сплачувати згідно обіжника №17 від 1/IX – 1944 року.

ЗАСТУПНИК НАРКОМА ОСВІТИ УРСР

/О. ФІЛПОВ/

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп.2. – Спр. 1. – Арк. ____.

Додаток № 26

Форма №6

ПРОТОКОЛ

рассмотрения в Управлении Высшей школы НКП УССР штатного расписания Каменец-Подольского государственного учительского института на 1944/45 уч.год.

№ п/п	Разделы штатного расписания	Установлено НКП УССР 1944/45 учебный год	Утверждено ВКВШ на 1944/45 учебный год	Примечание
1.	Число студентов стационара	220		
2.	Число студентов заочн. отдела	240		
3.	Штат профес. препод. состава	24/3		
4.	Штат учебно-вспомог. состава	8		
5.	Объем работы кафедр стационара в часах	15734		
6.	Объем работы кафедр заочного отделения	7412		
	В том числе:			

	а/ колич. часов на почас. оплату по стационару	200		
	б/ колич. часов на почас. оплату по заочн. отделению	4485		
7.	Средняя нагрузка преподавателя стационара	732		
8.	Процент почасовой оплаты по стационару	0,8%		
9.	Процент почасовой оплаты по заочному отделению	17%		
10.	Расход на 1-го студента по фонду зарплаты:			
	а/ преподават. и учебно-вспомогат. персонала по стационару	1540		
	б/ преподават. и учебно-вспомогат. персонала по заочн. обучению	463		

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 61.

Додаток № 27

Газетне повідомлення про початок роботи відновленого в Кам'янці-Подільському учительського інституту

Поновив роботу учительський інститут

Після визволення міста від німецько-фашистської окупації, за постановою уряду поновив свою роботу Кам'янець-Подільський учительський інститут.

Інститут розміщено в двох великих будинках. В одному з них влаштовано учбовий корпус, в іншому – гуртожиток для студентів, їдальню та квартири для професури. Будинки просторі, гарні, належать до найкращих будівель міста і цілком задовольняють потреби інституту в біжучому навчальному році.

Поновлення інститутом своєї роботи припадає на 25-річчя з дня відкриття в м. Кам'янець-Подільському першого вищого учбового закладу. Першим попередником нашого інституту був університет з сільськогосподарським факультетом.

Під час фашистської окупації інститут було закрито, майно пограбовано, будинки спалені. Загальна сума збитків, заподіяних інститутові німецько-фашистськими погромниками, досягає півтора мільона карбованців. В зв'язку з цим інститут відчуває зараз потребу в обладнанні.

Наркомос України відпустив значну кількість грошей на придбання бібліотеки, обладнання кабінетів і лабораторій інституту. Заходами працівників інституту вже придбано деяку мебель, а також матеріали для кабінетів фізики, хемії, природознавства, історії. Вже працює бібліотека, книжковий фонд якої налічує до 1500 книжок, в читальні можна щоденно знайти періодичну літературу.

Директором інституту призначено т. Валігуру. Лекторський склад інституту майже повністю укомплектовано. Це люди високої кваліфікації, що вже викладали у вузах м.м. Харкова, Воронежа, Києва, Дніпропетровська і ін.

В цьому році працюватиме лише I курс. Крім стаціонару організовано заочний сектор, керівником якого призначено т. Короля. З 26 серпня в інституті організовано щоденні консультації для вступників з російської та української мови, історії СРСР, Конституції СРОР, фізики і математики.

Незабаром розпочнуться вступні іспити. До навчання в інституті відчувається великий потяг молоді. Про це свідчить кількість заяв, одержаних дирекцією інституту від бажаючих вчитися. На 180 місць вже надійшло 270 заяв. І жовтня в інституті розпочинається навчання.

В. Георгієвський,
викладач інституту
Прапор жовтня. – 1944. – 14 вересня.

Додаток № 28

ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ ч. 13
засідання виконкому Кам'янець-Подільської
міської ради депутатів трудящих

5-го жовтня 1944 року

Слухали:

15. Про надання приміщення педінституту під гуртожиток.

/доп. т. Семенов/.

Ухвалили:

15. Надати педінституту під гуртожиток будинок по Садовій вулиці № 3 і по Московській вул. №43. Доручити Міськжитлоуправлінню надання цих будинків педінституту оформити належним порядком.

Голова
міської ради депутатів трудящих

/Семенов/

Секретар виконкому
міськради депутатів трудящих

/Сорока/

РІШЕННЯ

виконкому Кам'янець-Подільської міської ради депутатів трудящих

5-го жовтня 1944 року

"Про надання приміщення
Педінституту під гуртожиток"

Надати Педінституту під гуртожиток будинок по Садовій вулиці під №3 і по Московській вул. №43.

Доручити Міськжитлоуправлінню надання цих будинків Педінституту оформити належним порядком.

Голова
Міської Ради Депутатів Трудящих

/Семенов/

Секретар Виконкому
Міськради Депутатів Трудящих

/Сорока/

Деякі дані про адміністративно-педагогічних та технічних працівників Кам'янець-Подільського учительського інституту в 1944-1945 н.р.

Прізвище та ініціали працівника	Посада	Дата признач.	Місце проживання
Белицкий В.М.	дир.	30.X.44	Шевч. 22
Тимец Г.В.	Завп.	4.7.44	Шевч. 69
Король М.Е.	Заочн.	1.8.44	Лен. 14
Пасенюк И.Р.	Декан	1.8.44	Моск. 66
Коновалов В.М.	Зав. каф.	15.8.44	Кот.23
Геренчук К.И.	Доцент	25.XI.44	Русск. 22
Белинский Д.Н.	Зав. каф.	1.9.44	Шевч. 22
Завальный А.А.	//	26.6.44	Мих. 9
Зарубайло П.Я.	//	1.8.44	Пушк. 13
Слизький И.Ф.	//	1.7.44	Моск. 92
Автомов В.И.	//	9.X.44	//

Лысенко И.Ф.	//	20.XI.44	Остр. 22
Хоролец В.С.	Преп.	1.7.44	Мих.9
Левит У.Я.	//	15.9.44	Моск. 92
Рыскин И.З.	//	15.9.44	//
Степанов А.С.	//	12.4.44	Пушк. 22
Медведева В.Н.	//	1.9.44	Лен. 47
Городецкая Е.И.	//	1.9.44	// 84
Городецкая О.И.	//	15.9.44	//
Гинзбург Е.М.	//	13.9.44	Высок. 5
Зяц П.В.	Ст. //	15.8.44	Моск. 63
Корогод В.Г.	Преп.	19.8.44	Остр. 6
Решетникова	Завк.	18.IX	Колх. пр.1
Лободзинская В.	Секр.	20.X.44	Лен.38
Добровольская М.	// уч.	25.9.44	Мукша
Голубовский П.А.	Гл.бух.	20.4.44	Мих. пр. 6
Георгиевский В.М.	Сб. бухг.	1.9.44	Пушк. 22
Вольский М.Ф.	Кассир	1.9.44	Мих.п.6
Гришко О.З.	Заочн. инст. мет.	5.X.44	8 Марта, 2
Лукашевич Е.А.	Секр. з/о	20.XII.44	Мукша
Бригадарчук Н.И.	Кадр.	1.X.44	Киев. пр. 8
Томачинская Л.	Завбибл.	16.8.44	Вор. 27
Павлючикова Г.Н.	Библ.	20.8.44	Пушк. 22
Секаванова М.И.	//	20.4.44	Уральск. 28
Короленко Н.В.	Зав. ч/з	15.8.44	Кооп.15
Кушнир А.Д.	Лаб.	1.9.44	Мих. 26
Василева Е.В.	//	28.9.44	Каб. 23
Кучменко Л.М.	// в/к	1.XII.44	Лаг.73
Яворский А.Ш.	Ст. лаб.	15.8.44	Шевч.22
Рутковский К.Ф.	Коменд.	20.4.44	//
Добровольский И.М.	Столяр	1.9.44	Мукша
Кицык П.К.	Клад.	7.7.44	Лаг. 21
Низерская Е.Д.	Убощ.	20.4.44	// 37

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 105-111 зв.

Додаток № 31

Протокол №1

засідання вченої ради Кам'янець-Подільського
державного учительського інституту, що відбулося

11 листопада 1944 р.

Присутні: Директор Інституту т. Білицький В.М., заступник директора по навчальній частині т. Тимець Г.В., заступник директора по господарській частині т. Хоролец, завідувачі кафедр тт. Завальний О.А., Слизький І.Ф., Белінський Д.М.,

Коновалов В.М., Пасенюк І.Р., Зарубайло П.Я., викладачі тт. Гінзбург, Левіт, Городецька, Хоролець В.С., Усков Г.С. Степанов А.С.

Порядок денний

1. Заслухання доповіді Голови Державного Комітету Оборони т. Сталіна Й.В. від 6/XI.1944 р. та наказу №220 Верховного Головнокомандуючого т. Сталіна Й.В. від 7/XI.1944 р.
2. Доповідь заступника директора по навчальній частині т. Тимця Г.В. про план роботи вченої ради інституту на 1944/45 навч. рік.
3. Доповідь зав. кафедрою мов інституту т. Завального О.А. про стан грамотності студентів інституту.
4. Поточні справи.

1. Слухали:

а) доповідь Голови Державного Комітету Оборони т. Сталіна Й.В. від 6/XI.1944 р. з нагоди 27-ої річниці Жовтневої революції.

б) наказ Верховного Головнокомандуючого СРСР т. Сталіна Й.В. від 7/XI.1944 р.

Ухвалили:

Доповідь Голови Державного Комітету Оборони т. Сталіна Й.В. та наказ Верховного Головнокомандуючого СРСР Сталіна Й.В. взяти до уваги.

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп.2. – Спр. 71. – Арк. 1.

Додаток № 32

Председателю ученого совета – директору
Каменец-Подольского учительского института

от старшего преподавателя,
Зав. кафедрой истории
Ивана Федоровича Слизкого.

По сложившимся обстоятельствам я не оформил в свое время (до войны) присвоения мне ученой степени кандидата исторических наук и ученого звания доцента, на что я имею все основания: окончил аспирантуру в научно-исследовательском институте марксизма-ленинизма, исторический отдел – в 1930 году, выполнил работу на тему: "Покріпачення селян на Гетьманщині України (XVII-XVIII ст.)", на основании чего по постановлению Укр. Глав. науки при Наркомпросе Украины мне было дано по

тогдашнему времени звание "научного сотрудника исторических наук" (удостоверение, выдан. 20/V-1931 р.).

Завкафедрой истории

9/XI.1944 года

И.Ф. Слизкий

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп.2. – Спр. 71. – Арк. 6-7.

Додаток № 33

КРАТКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА

Каменец-Подольского государственного педагогического института

В 1939 году в июне месяце на основании приказа ВКВШ при СНК СССР №V/614 организован в г. Каменец-Под. государственный учительский институт с 2-х годичным обучением, входящий в систему Наркомпроса УССР.

В своем составе Каменец-Под. гос. учительский институту имел следующие факультеты:

- 1/ Исторический
- 2/ языка и литературы (с отделениями украинского языка и литературы и русского языка и литературы).

Все эти факультеты имели отделения заочного обучения.

В состав институту входили:

а/ кафедры:

1. Марксизма-ленинизма.
2. Украинского и русского языка и литературы.
3. Педагогики.
4. Истории.

б/ учебно-вспомогательные учреждения:

1. Кабинет марксизма-ленинизма.
2. Кабинет литературоведения и языковедения.
3. Кабинет военного дела.
4. Библиотека.
5. Читальный зал.

За период 1939-1941 гг. был проведен один выпуск специалистов по специальностям учителей истории, учителей украинского и русского языка и литературы в V-VII классах СШ.

В 1941 г. институт прекратил свою работу в связи с войной.

В 1944 г. на основании постановления НКО УССР за №846 от 22.VII-44 г. Каменец-Подольский государственный учительский институт возобновил свою работу.

В состав института входили факультеты:

1. исторический.
2. украинского и русского языка и литературы.
3. физико-математический.

а/ кафедры:

1. Марксизма-ленинизма.
2. Истории.
3. Педагогики.
4. Литературы.
5. Языка.
6. Физики.
7. Математики.

б/ учебно-вспомогательные учреждения:

1. Кабинет марксизма-ленинизма.
2. Кабинет истории.
3. Кабинет педагогики.
4. Кабинет украинской и русской литературы.
5. Кабинет украинского и русского языка.
6. Кабинет физики.
7. Кабинет математики.

За время возобновления работы учительского института было проведено 4 выпуска по специальностям учителей истории, украинского языка и литературы, физики и математики в V-VII классах СШ.

Последний выпуск Учительского институту состоится в 1949 году.

С 1/IX-1948 г. приказом по Министерству высшего образования Союза ССР №1017 от 15/VII-1948 г. на базе учительского института организован Каменец-Подольский государственный педагогический институту с 4-х летним обучением с факультетами по специальностям:

- 1/ Истории.

2/ Языка и литературы.

специальность – украинский язык и литература
русский язык и литература

3/ Физико-математический:

специальность – физика
математика

Учебно-вспомогательные учреждения:

1. Кабинет марксизма-ленинизма.
2. Кабинет истории.
3. Кабинет педагогики.
4. Кабинет украинской и русской литературы.
5. Кабинет украинского и русского языка.
6. Кабинет физики.
7. Кабинет математики.

И.о. директора института

М. Магден

ДАХО. – Ф.Р. 3202. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 30-31.

МОВОЮ СВІТЛИН

Бібліографія

1. Вони здобували перемогу : із циклу “Спогади ветеранів Великої Вітчизняної” : [про І. Ю. Гнатенка, Л. А. Коваленка, С. Д. Суліменка, М. А. Дудара, В. П. Скрипка, О. В. Лягіна, О. К. Носова] // Радянський студент. – 1985. – 9 трав. – С. 1–2.
2. Гаврищук А. П. З історії Кам'янець-Подільського учительського інституту (1939–1944) / А. П. Гаврищук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський., 1998. – Т. 1. – С. 51–56.
3. Копилов А. О. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут: історія і сучасність / А. О. Копилов // 43-тя звітна наукова конференція ін-ту за 1991-1992 рр. (секція сусп. наук.) : тези доп. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 3–11. – [Із змісту: Війна 1941-1944 рр. на Україні перервала роботу учительського інституту. Викладачі М. М. Магден, П. А. Цикра, С. Божко, П. Сивак, випускники М. П. Стефанцев, В. П. Анцут та багато інших воювали з німецькими загарбниками. Не повернулися з фронтів доріг заступник директора інституту по навчальній роботі Невкипіль, викладач Стадник. – С. 8].
4. Шевченко Б. Світла вам пам'ять, солдати війни : [про І. В. Іваха, Й. І. Токара, П. А. Цикру] / Б. Шевченко // Студентський меридіан. – 1995. – 17 трав. – С. 4.
5. Копилов А. О. Кам'янець-Подільський учительський інститут у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. / А. О. Копилов // Матеріали ІХ-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції, присвяч. 50-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 42–44.
6. Кам'янець-Подільський державний університет / [вид. підгот.: А. О. Копилов (керівник) [та ін.]; ред.: С. В. Трубочанінов, П. Є. Ткачук]. – Кам'янець-Подільський, [1988]. – С. 4–5. – [Із змісту: не всі з 200 випускників 1941 року змогли отримати дипломи, після завершення останнього іспиту пішли добровольцями на фронт, частину викладачів були мобілізовані до діючої армії (Т. Л. Невкипіль, заступник директора з навчально-виховної роботи, М. Ю. Король, заступник директора з заочного навчання, викладачі М. М. Магден, П. А. Цикра та ін.); не повернулися з війни Т. Л. Невкипіль, викладачі Стадник, І. Ф. Лобода, В. Н. Гаман, М. М. Гож, випускник Я. Б. Пациба, О. І. Журба та багато ін.].
7. Копилов А. О. Педуніверситету – 80! / А. О. Копилов, О. М. Завальнюк // Подолянин. – 1998. – 16 жовт.
8. Гаврищук А. Незабутній подвиг підпільників : [про участь викладачів та студентів ІНО у Великій Вітчизняній війні] / А. Гаврищук // Кам'янець-Подільський вісник. – 2003. – 26 верес.

9. Кам'янець-Подільський учительський інститут (1939–1948 рр.) // Кам'янець-Подільський державний університет : минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський, 2003.– С. 77–108.
10. Розповідь творців Перемоги : [І. Івах, П. Свідер, Б. Ліпман, В. Скрипко, Б. Хричиков, Ю. Тарасов] // Студентський меридіан. – 2003. – 31 трав. – С. 2.
11. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний педагогічний (учительський) інститут (1939–1997) // О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2004 рр.) : іст. нарис. – 2-ге вид. допов. і переробл. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 27–51.
12. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка / [редкол.: О. М. Завальнюк, В. А. Смолій, Степанков та ін.]. – К, 2008. – 199 с.– [Із змісту : 2 липня 1941 року в зв'язку з наближенням фронту, інститут припинив своє існування. Викладачі та співробітники отримали трудові книжки, частину з них мобілізували до діючої армії. Серед них – заступник директора з навчально-виховної роботи Т. Невкипілій, заступник директора із заочного навчання М. Король, викладачі М. Магден, П. Цикра, С. Божко, О. Сидоренко та ін. Не повернулися з фронтів викладачі Т. Невкипілій, І. Лобода, В. Гаман, Гож – С. 24.].
13. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в особах / [творчий задум та заг. ред. ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка проф. О. М. Завальнюка ; керівник вид. проекту А. Ф. Суровий ; відп. ред. С. В. Трубчанінов]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 3. – 1008 с.
14. Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині 1941–1944 : документи і матеріали / [упоряд.: М. П. Вавринчук, О. М. Слободянюк, О. М. Завальнюк ; редкол.: О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – 574 с.
15. Олійник Ю. В. Вищий навчальний заклад у Кам'янці-Подільському в добу нацистської окупації (1941–1943 рр.) / Ю. В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 13 : Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР . – С. 174–184.

Персоналії

16. Священний подвиг народний. Пам'ять : [М. К. Анісімов] // Студентський меридіан. – 1995. – 9 трав.
17. Гаврищук А. П. Анісімов Микола Кирилович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 8–14.
18. Гаврищук А. П. Анцут Володимир Панкратович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2008.– Т. 3.– С. 585–593.

19. Артикуца Н. Брицин Михайло Якимович / Н. Артикуца, В. Гончаров, А.Суровий // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 1. – С. 580–589.
20. Гаврищук А. П. Вайнтруб Семен Єфремович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 55-61.
21. Телячий Ю. В. В. М. Георгієвський – директор Кам'янець-Подільського вчительського інституту (1942–1943рр.) / Ю. В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 211–213.
22. Гаврищук А. П. Гінзбург Євгенія Мойсеївна / А. П. Гаврищук // Кам'янець-подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський. – 2003. – Т. 1. – С. 93–101.
23. Священний подвиг народний. Пам'ять : [І. Ю. Гнатенко] // Студентський меридіан. – 1995. – 9 трав.
24. Гаврищук А. П. Гнатенко Іван Юхимович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 102–109.
25. Шевченко Б. Спасибі, ветеране!: [про І. Ю. Гнатенка] / Б. Шевченко // Студентський меридіан. – 1993. – 9 трав. – С. 2.
26. Гаврищук А. П. Євген Феоктистович Єлінецький / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005.– Т. 2.– С. 127–133.
27. Суровий А. Ф. Онисим Михайлович Жук / А. Ф. Суровий // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 134.
28. Будзей О. Миттевості Онисима Жука / О. Будзей // Подолянин. – 2007. – 30 листоп.
29. Гаврищук А. Де зустріли День перемоги: фронтовики – майбутні викладачі педінституту (університету): [В. М. Качур, М. Й. Семиліт, В. П. Скрипко, О. М. Жук] / А. Гаврищук // Студентський меридіан. – 2008. – 21 трав. – С. 4.
30. Костевич І. Куля у серці : [про В. С. Заваду] / І. Костевич // Студентський меридіан. – 1992. – 5 черв – С. 2.
31. Суровий А. Мрія ректора здійснилась (з 1947 р. по 1966 р. був ректором [Іван Степанович Зеленюк]) / А.Суровий // Студентський меридіан. – 1997. – 22 жовт.
32. Копилов А. З когорти подвижників : [про І. С. Зеленюка] / А. Копилов // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський. – 1998. – Т. 1. – С. 220–225.
33. Копилов А. Іван Зеленюк // Подолянин. – 2000. – 8 груд. – С. 5.
34. Філінюк А. Г. Зеленюк Іван Степанович / А. Г. Філінюк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 141–156.

35. Іван Степанович Зеленюк // О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький, В. Б. Стецюк. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини : іст. нариси. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. 2. – С. 256–262.
36. Філінюк А. Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка : істор. нарис / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 332с.
37. Філінюк А. Ректор на 20 років. І все життя : [про І. С. Зеленюка] / А. Філінюк // Подолянин. – 2009. – 27 листоп.(№ 48). – С. 6.
38. Гаврищук А. П. Землінська Марія Марківна / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 166–171.
39. Гаврищук А. П. Пам'ять про ректора [І. Іваха] / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський вісник, 1998. – 24 січ. – С. 3.
40. Людина та її справа : [про І. В. Іваха] // Радянський студент. – 1988. – 26 січ. – С. 2.
41. Гаврищук А. Іван Івах / А. Гаврищук, О. Григоренко // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997) : матеріали всеукр. наук. іст.- краєзн. конф., 26 верес. 1997 р. – Хмельницький. – 1997. – С. 64–69.
42. Гаврищук А. П. Пам'ять про ректора [І. Іваха] / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський вісник. – 1998. – 24 січ. – С. 3.
43. Гаврищук А. П. Івах Іван Вікторович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 157–163.
44. Розповідь про творців Перемоги: Бойовий шлях Івана Іваха // Студентський меридіан. – 2003. – 31 трав. – С. 2.
45. Івах Іван Вікторович // Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Стецюк В. Б. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського : політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини : іст. нариси. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. 2. – С. 263–268.
46. Гаврищук А. Справа життя Івана Іваха / А. Гаврищук // Студентський меридіан. – 2008. – 14 лют. – С. 3.
47. Вітаємо! : [про В. М. Качура] // Радянський студент. – 1985. – 28 берез. – С. 2.
48. Священний подвиг народний. Пам'ять : [про В. М. Качура] // Студентський меридіан. – 1995. – 9 трав.
49. Гаврищук А. П. Віктор Михайлович Качур / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2.– С. 217–224.
50. Гаврищук А. Де зустріли День перемоги фронтовики – майбутні викладачі педінституту (університету) : [В. М. Качур, М. Й. Семиліт, В. П. Скрипко, О. М. Жук] / А. Гаврищук // Студентський меридіан. – 2008. – 21 трав. – С. 4.

51. Винокур І. Життя в науці : [про Л. А. Коваленка] / І. Винокур., О. Степенко // Прапор жовтня. – 1967. – 11 берез.
52. Винокур І. С. 60-річчя професора Л. А. Коваленка / І. С. Винокур, О. Д. Степенко // Укр. іст. журн. – 1967. – № 5. – С. 160.
53. Винокур І. Життя в науці : [про Л. А. Коваленка] / І. Винокур, О. Степенко // Радянський студент. – 1967. – 8 берез. – С. 2.
54. Винокур І. Вчитель учителів [Л. А. Коваленко] / І. Винокур // Радянський студент. – 1977. – 8 берез. – С. 2.
55. Бейдер Ю. Доброго ранку, професоре : [про Л. А. Коваленка] // Радянський студент. – 1977. – 8 берез. – С. 2.
56. Винокур І. С. Професор Коваленко / І. С. Винокур, А. О. Копилов // Радянське Поділля. – 1977. – 12 берез.
57. Винокур І. С. Професор : [про Л. А. Коваленка] // Прапор Жовтня. – 1977. – 15 берез.
58. Гаврищук А. П. Визначний український історик [Л. А. Коваленко] / А. П. Гаврищук // Подолянин. – 1997. – 19 трав.
59. Баженов Л. Леонід Коваленко / Л. Баженов, О. Григоренко // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997) : матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., 26 верес. 1997 р. – Хмельницький, 1997. – С. 50–54.
60. Гаврищук А. Наукова школа професора Л. А. Коваленка. Пам'яті вченого / А. Гаврищук // Подільські вісті. – 1997. – 22 трав.
61. Гаврищук А. Визначний український історик (до 90-річчя від дня народження професора Л. А. Коваленка) / А. Гаврищук // Подолянин. – 1997. – 16 трав.
62. Трубочанінов С. В. Л. А. Коваленко. Доля українського інтелегента / С. В. Трубочанінов // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т. 1. – С. 226–230.
63. Філінюк А. Г. Історична школа професора Л. А. Коваленка // АCADEMIA на пошану професора Леоніда Антоновича Коваленка (до 90-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський, 1997. – Ч. 1. : Іст. дослідження. – С. 33–35.
64. Філінюк А. Г. Коваленко Леонід Антонович / А. Г. Філінюк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 168–184.
65. Будзей О. Дід : [про Л. А. Коваленка] / О. Будзей // Подолянин. – 2007. – 9 берез.
66. Філінюк А. Яскравий слід видатного педагога і талановитого вченого [Л. А. Коваленка] / А. Філінюк // Кам'янець-Подільський вісник. – 2007. – 23 берез. – С. 6.
67. Копилов С. А. Леонід Антонович Коваленко: вчений, педагог, особистість / С. А. Копилов, В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 192 с.

68. Гаврищук А. Яскрава і цікава особистість (до 70-річчя Івана Козака) / А. Гаврищук // Подолянин. – 1994. – 12 берез.
69. Гаврищук А. П. Козак Іван Йосипович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 1. – С. 189–199.
70. Гаврищук А. П. Друга молодість старійшини науки: до 75-річчя від дня народження І. Й. Козака / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський вісник. – 2004. – 26 берез.
71. Гаврищук А. П. Константинов Костянтин Степанович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 200–204.
72. Гаврищук А. П. Кулаєв Володимир Георгійович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах / [творчий задум та заг. ред. О. М. Завальнюка]. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 259–265.
73. Костевич І. Фронтвий фельдшер [О. С. Кучерук] / І. Костевич // Студентський мердіан. – 1994. – 1 жовт. – С. 1.
74. Філінюк А. Вчений, вчитель, людина [О. Л. Кучерук] / А. Філінюк // Подолянин. – 2004. – 24 верес. – С. 3.
75. Філінюк А. Г. Олексій Степанович Кучерук / А. Г. Філінюк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – С. 266–275.
76. Гаврищук А. Нова книга Б. Кушніра / А. Гаврищук // Подолянин. – 1997. – 12 верес. – С. 6.
77. Життєві маяки Бориса Кушніра // Кам'янець-Подільський вісник. – 2001. – 23 лют.
78. Гаврищук А. Педагог, краєзнавець, людина (до 80-річчя від дня народження Бориса Кушніра) / А. Гаврищук // Студентський меридіан. – 8 берез. – С. 3.
79. Гординчук М. Фото зі старенької скрині : [про Б. Кушніра] / М. Гординчук // Кам'янець-Подільський вісник. – 25 квіт. – С. 3.
80. Крізь століття пам'яті : [про Б. Кушніра] // Кам'янець-Подільський вісник. – 2004. – 20 лют. – С. 5.
81. Гординчук М. 86-та весна ветерана [Б. Кушніра] / М. Гординчук // Сім днів. – 2006. – № 9. – С. 5.
82. Опря А. В. Лаптін Петро Фролович / А. В. Опря, І. С. Винокур // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 278–286.
83. Печенюк М. А. Майстер хорového мистецтва [Б. Р. Ліпман] / М. А. Печенюк // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції, присвяч. 50-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній Війні. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 403–408.
84. В 17 лет на фронт : [про Б. Р. Ліпмана] // Спогади ветеранів 1941–1945 (до 50-річчя Перемоги У Великій Вітчизняній війні) / авт.-упоряд. П. Краснолуцький. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 489–493.

85. Священний подвиг народний. Пам'ять : [про Б. Р. Ліпмана та ін.] // Студентський меридіан. – 1995. – 9 трав. – С. 2–3.
86. Богдан Є. Маестро Кам'янця [Б. Р. Ліпман] / Є. Богдан // Подільські вісті. – 1996. – 20 лют.
87. Розповідь про творців Перемоги : фронтові дороги мінера сержанта Бориса Ліпмана // Студентський меридіан. – 2003. – 31 трав. – С. 2.
88. Каньоса П. С. Ліпман Борис Романович / П. С. Каньоса // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 293–296.
89. Красуцький М. Музи Бориса Ліпмана / М. Красуцький // Край Кам'янецький. – 2005. – 17 лют. – С. 2.
90. Федоришина Р. Маестро [Б. Ліпман] / С. Федоришина // Подолянин. – 2005. – 18 лют. – С. 4.
91. Гаврищук А. У чарівному світі музики : [про Б. Ліпмана] / А. Гаврищук // Кам'янець-Подільський вісник. – 2005. – 25 лют.
92. Ветерани університету: Борису Ліпману-80 // Студентський меридіан. – 2005. – 7 берез.
93. Гаврищук А. П. Ляпустіна Людмила Михайлівна / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 301–305.
94. Гаврищук А. П. Магден Микита Миколайович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 1. – С. 352–360.
95. Яшкова О. А. Манакін Леонід Олександрович / О. А. Яшкова, В. П. Яшков // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 3. – С. 378–391.
96. Гаврищук А. П. Маруняк Олександр Семенович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 306–313.
97. Хричиков Б. Шана Вам, ветеране : [про Д. І. Марченка] / Б. Хричиков, Й. Токар // Студентський меридіан. – 1992. – № 5. – С. 1.
98. Гаврищук А. П. Ништа Лука Григорович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 319–327.
99. Войчишина В. Л. Носов Олександр Костянтинович / В. Л. Войчишина, А. Ф. Суровий // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 3. – С. 418–427.
100. Козак І. Ленінської гвардії боєць [Г. С. Роздимаха] / І. Козак // Радянський студент. – 1970. – 9 квіт. – С. 2.
101. Яшкова О. А. Раздимаха Георгій Семенович / О. А. Яшкова, В. П. Яшков // Кам'янець-

- Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 3. – С. 444–455.
102. Гаврищук А. П. Сапун Валентин Мусійович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 419–424.
 103. Спігер В. Терези життя : [про П. Свідера] / В. Спігер // Прапор жовтня. – 1971. – 2 жовт.
 104. Білецький С. Людина високого злету [П. І. Свідер] / С. Білецький // Радянський студент. – 1983. – 31 берез. (№ 8). – С. 1.
 105. Бараховська Н. За тих, хто не дожив : [про П. Свідера] / Н. Бараховська // Радянський студент. – 1990. – 26 квіт. – С. 2.
 106. Священний подвиг народний. Пам'ять. : [про П. Свідера та ін.] // Студентський меридіан. – 9 трав.
 107. Карась П. Воїн, життєлюб, академік [П. Свідер] / П. Карась // Подільські вісті. – 1999. – 7 трав.
 108. Будзей О. Зі стрічки років Полікарпа Свідера / О. Будзей // Подолянин. – 2003. – 4 квіт. – С. 4.
 109. Розповідь про творців перемоги : Вісімнадцятирічний кулеметник [П. Свідер] // Студентський меридіан. – 2003. – 31 трав. – С. 2.
 110. Сохацька Є. Науково-педагогічна діяльність професора П. І. Свідера / Є. Сохацька // Студентський меридіан. – 2003. – 30 квіт. – С. 2.
 111. Гординчук М. 80-та молодість професора Свідера / М. Гординчук // Кам'янець-Подільський вісник. – 2003. – 4 квіт. – С. 3.
 112. Сохацька Є. І. Свідер Полікарп Іванович / Є. І. Сохацька // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 377–386.
 113. Кулеметний гарт (незабутній епізод із фронтових буднів професора Кам'янець-Подільського державного університету, учасника партизанського руху, учасника бойових дій Полікарпа Івановича Свідера) : спогади // Кам'янець-Подільський вісник. – 2004. – 10 груд. – С. 7.
 114. Куценко Є. “Все ж таки життя — складніша річ..” : [про П. Свідера] / Є. Куценко // Подолянин. – 2008. – 4 квіт. – С. 5.
 115. Професор П. І. Свідер – педагог, літературознавець, громадянин (до 85-річчя від дня народження) / [уклад.: О. А. Рарицький, Н. С. Богуцька, Н. О. Лаврусевич та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2008. – 131 с. – (Сер. “Постаті в освіті та науці”; вип. 3.)
 116. Чайковська Е. Полікарп Свідер : педагог, літературознавець, громадянин / Е. Чайковська // Фортеця. – 2008. – 17 квіт.

117. Геренчук А. Полікарп Іванович Свідер – від партизана до академіка / А. Геренчук // Кам'янець-Подільський вісник. – 2009. – 25 верес. – С. 14.
118. Гаврищук А. Незабутній подвиг підпільників: 22 вересня – День партизанської слави : [про П. Свідера] / А. Гаврищук // Кам'янець-Подільський вісник. – 2009. – 26 верес. – С. 6.
119. Гаврищук А. П. Учасник параду Перемоги [М. Й. Семиліт] / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський вісник. – 2005. – 5 серп.
120. Гаврищук А. П. Семиліт Михайло Йосипович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 424–437.
121. Будзей О. Михайло Семиліт : “Я – солдат” / О. Будзей // Подолянин. – 2006. – 17 лют. – С. 7.
122. Гаврищук А. Де зустріли День перемоги фронтовики – майбутні викладачі педінституту (університету) : [В. М. Качур, М. Й. Семиліт, В. П. Скрипка, О. М. Жук] // Студентський меридіан. – 2008. – 21 трав. – С. 4.
123. Сохацька Є. І. Скорський Микола Андрійович / Є. І. Сохацька // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Т. 1. – С. 590–599.
124. Священний подвиг народний. Пам'ять. : [про В. П. Скрипка] // Студентський меридіан. – 1995. – 9 трав.
125. Розповідь про творців Перемоги : від Підмосков'я до Відня : [про В. Скрипка] // Студентський меридіан. – 2003. – 31 трав. – С. 2.
126. Гаврищук А. П. Скрипка Василь Петрович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 448–455.
127. Гаврищук А. Де зустріли День Перемоги фронтовики – майбутні викладачі педінституту (університету) : [В. М. Качур, М. Й. Семиліт, В. П. Скрипка, О. М. Жук] // Студентський меридіан. – 2008. – 2 трав.
128. Бойова юність Скрипка : [до 60-річчя Великої Перемоги] // Студентський меридіан. – 2005. – 7 берез. – С. 2.
129. Суровий А. Ф. Скрипник Юрій Нестерович / А. Ф. Суровий // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 438–447.
130. Гаврищук А. П. Стефанцев Михайло Петрович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 3. – С. 471–480.
131. Довголіття вам і здоров'я : [про С. Д. Сулименка] // Радянський студент. – 1988. – 2 лют. – С. 2.
132. Священний подвиг народний. Пам'ять : [про Ю. М. Тарасова] // Студентський меридіан. – 1995. – 9 трав.

133. Маслова З. Я. Он был с нами : [про Ю. М. Тарасова] / З. Я. Маслова // Край Кам'янецький. – 2002. – 9 лип.
134. Розповідь про творців Перемоги : керівник підпілля [Ю. Тарасов] // Студентський меридіан. – 2003. – 31 трав.
135. Винокур І. С. Тарасов Юрій Михайлович / І. С. Винокур // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 472–482.
136. Школа Тищенко // Кам'янець-Подільський вісник. – 1997. – 15 берез.
137. Рокаш О. М. Тищенко Віктор Іванович / О. М. Рокаш, А. Ф. Суровий // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 487–492.
138. Токар Й. І. Такі важкі останні кілометри / Й. І. Токар // Радянський студент. – 1986. – 8 трав.
139. Гаврищук А. Блискучий знавець бібліотечної справи [Й. І. Токар] / А. Гаврищук // Студентський меридіан. – 2003. – 28 лют. – С. 3.
140. Суровий А. Ф. Токар Йосип Іванович / А. Ф. Суровий // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 652–656.
141. Гаврищук А. П. Фінгерман Овсій Григорович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 3. – С. 503–510.
142. Хричиков Б. Йшла Війна народна, священна війна / Б. Хричиков // Студентський меридіан. – 1994. – 1 трав. – С. 1.
143. Лівінська Ю. А пам'ять кличе в дорогу : [про Б. В. Хричикова] / Ю. Лівінська // Радянський студент. – 1983. – 10 лют. (№ 2). – С. 4.
144. Костевич І. Щодня, як на парад : [про Б. В. Хричикова] / І. Костевич // Рад. Поділля. – 1991. – 31 серп.
145. Розповідь про творців Перемоги : учасник двох знаменитих парадів [Б. Хричиков] // Студентський меридіан. – 2003. – 31 трав. – С. 2.
146. Суровий А. Ф. Спомин про вченого та колегу [Б. Хричикова] / А. Ф. Суровий, А. П. Гаврищук // Подолянин. – 2000. – 3 листоп. – С. 3.
147. Ветеран залишається в строю : [про П. А. Цикру] // Радянський студент. – 1967. – 1 трав. – С. 4
148. Душею завжди молодий [П. А. Цикра] // Радянський студент. – 1982. – 22 квіт. – С. 3.
149. Гаврищук А. П. Цикра Павло Андрійович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 564–570.
150. Чернущенко О. А. : [Некролог] // Радянський студент. – 1968. – 2 верес. – С. 4.
151. Гаврищук А. П. Шестакевич Степан Степанович / А. П. Гаврищук // Кам'янець-

Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський. – Т. 2. – С. 585–592.

Прокочук Віктор Степанович народився 20 липня 1944 р. в селі Блищанівка Дунаєвецького району Кам'янець-Подільської (нині – Хмельницької) області. 1958 року закінчив Блищанівську семирічку, 1961-го – Рахнівську СШ, 1967-го – історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського педінституту. Працював бібліотекарем, піонервожатим, учителем, очолював Маківську СШ, протягом 20 років – Дунаєвецький райвідділ освіти. 1994 року захистив кандидатську, 2009-го – докторську дисертації. З 1996 року – доцент Кам'янець-Подільського педінституту за сумісництвом, з 2004-го – директор наукової бібліотеки, професор кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Автор близько 350 наукових праць. Член-кореспондент Української академії історичних наук (2000 р.). З 1988 року входить до складу правління Українського фонду культури, з 1996-го – до правління Національної спілки краєзнавців України, з 2008 року – заступник голови Хмельницької обласної організації. Член Національної спілки краєзнавців України та Національної спілки журналістів України. Відзначений знаками МОН України "Відмінник освіти України", "Петро Могила", почесним званням "Заслужений працівник народної освіти України", дипломом лауреата премії імені Ю.Й. Сіцінського. "Кам'янець-Подільський учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни" – 27 його окреме видання.

Анатолій Петрович Гаврищук народився 24 липня 1938 року в селі Студениця на Кам'янеччині в сім'ї вчителя. Закінчив Студеницьку семирічну та Грушківську середню школи. Працював завідувачем клубу на Буковині, у колгоспі та радгоспі лікарських рослин у селі Студениця. У 1957-1960 рр. відбув дійсну військову службу в ракетних військах у Підмосков'ї. Навчався на історико-філологічному факультеті Кам'янець-Подільського педагогічного інституту (1960-1965 рр.), який закінчив з відзнакою. За призначенням три роки (1965-1968 рр.) працював вчителем російської літератури, історії та суспільствознавства в Підлісномукарівській середній школі на Дунаєвеччині.

З 1968 року Анатолій Гаврищук працює в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті. Викладав історичні науки, соціологію, естетику. Закінчив аспірантуру при Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченка.

Праці, що ввійшли до колективних видань: історико-краєзнавчий нарис «Волочиськ» - до «Історії міст і сіл УРСР. Хмельницька область (1971 р.)», третій розділ «Нариси Хмельницької обласної партійної організації» (два видання – 1972 р., 1982 р.), четвертий розділ – у книгу «Кам'янець-Подільський державний університет: минуле й сьогодні» (2003 р.), 78 нарисів у книзі «Кам'янець-Подільський державний університет

в особах» (Т. 1, 2003 р., Т. 2., 2005 р., Т. 3., 2008 р.), 24 нариси – у книзі «Факультет фізичної культури в особах» (2009 р.). Всього в науковому доробку дослідника – понад 220 наукових праць. Упродовж багатьох років – редактор університетської газети «Студентський меридіан». Висвітлює життя міста, університету на сторінках різних газет. Таких публікацій – близько 1200. Член Національної спілки журналістів України.